ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.
ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ:
З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

1893.
У Львові
1 [13] цьвітня.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що́ містять свої твори в „Зорі“.

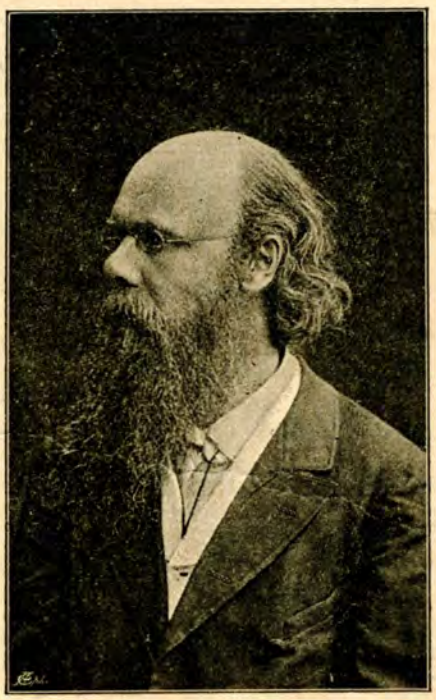
Ч. 7.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

I.

Перед Зеленими Сьвятками в неділю горобцівський батюшка отець Артемій Кремницький добре виспав ся по обіді, встав і пішов через усї кімнати до гостинної. В гостинній на канапі сидїла його жінка Сусана Уласівна і передивлялась новий номер ілюстрованого великоруського журнала „Нива“. Отець Артемій і його жінка вже були в лїтах. Він був високий на зріст, широкий в плечах, костистий, навіть трошки сухорлявий. Зпід узенького лоба блисчали невеличкі заспані блискучі темнокарі очи, котрих і сон не міг застлати туманом. Над його широкими устами вуси були підстрижені високо й рівно, і стреміли над верхньою губою, неначе стріха над дверима. Отець Артемій був нервовий чоловік і страх не любив, як за борщем або за чаєм вуси лїзли йому в рот. Він висмикував їх пальцями, одбивав ся од їх червоним гострим язиком, задерав їх в гору пальцями, і коли вони вже геть-то надокучили йому, хапав ножницї і підтинав їх з пересердя як можна вище, трохи не під самим носом, і через це вуси його стреміли над губою, ніби щітка з товстого волосу. Роскішні його коси були розпатлані і завсїгди насовувались на вуха, закривали і без того маленький його лоб.



Олександер Конiський.

Отець Артемій позїхнув і негарно роззявив свого широкого рота, широко розтягнувши поморщені синюваті уста. Сусана Уласівна все перегортала номери „Ниви“ і навіть не дивилась на свого мужа. Вона була тілиста, навіть трохи огрядна, важка на ходї, але на її виду ще й тепер було видко сьлїди давньої краси. Довгообразе, повне лице її й тепер не розплило ся, до старости додержало свої форми, реґулярні й делїкатні.

Отець Артемій вже видав заміж три дочки, і видав добре: старші дочки були гарні. Четверта дочка, Валентина Артемівна, була теж гарненька, але трохи засидїлась. Гарні женихи не траплялись. Старі вже почали трохи задумуватись, боялись, щоб дочка часом не зісталась на віки панною. Валентина тієї неділї зараз по обіді поїхала в гості в блиське село до своїх приятельок, дочок управителя Шмідта.

І о. Артемій, і його жінка довгенько сидїли й мовчали. В покоях було тихо. Навіть в пекарнї було тихо: наймички порозходились по обіді на гулянку. Якось мертво було в просторних кімнатах, в просторній гостинній. Високі грушї в садку заступали сьвіт в вікнах з одного боку гостинної, і тілько з другого боку сонце кидало пучок проміння в двоє вікон, і те пасмо проміння обливало одлиском стїни, крісла, оббиті рябою недорогою материєю, полиняний килїм під столом, оправляні в чорні рами здорові картини на стїнах, премії „Ниви“. В гостинній було так тихо, що тілько ті картини, намальовані ясними фарбами, наддавали життя мертвій кімнатї, більше нїж живі, сидячі на канапі люди; здавалось, що от-от буде чуть, як стара баба, намальована на картинї „Бабині казки“, розказує дївчаткам та хлопчикам під вербою коло тину свою казку, як на другій картинї кобзар заграє на своїй кобзї в „теремі“ московської бояринї.

Отець Артемій і його жінка довгенько сидїли мовчки, як дві статуї, закутані в темне убраннє. Сусана Уласівна

перестала перегортати листки „Ниви“, поклала руки на стіл і схилила свою вже сивувату голову: вона думала про свою дочку. Отець Артемій несподівано закинув на спинку мягкого крісла свою кудлату голову і позіхнув з усієї сили на всю гостинну. Широкий рот, обрамований короткою борідкою, та ніздрі широкого носа зачорніли, неначе нори, проточені кротами та мишами серед глухої кропиви. Він глянув на жінку і промовив:

— Чого це ти так задумалась, аж голову похилила?

Отець Артемій, позіхнувши, навіщось крутнув головою швидко й жваво і цмокнув з смаком, неначе випив стакан холодного пива або квасу з кислиць. Кудлаті темнорусі коси, на котрих вже подекуди білїла сивина, майнули і посипались з двох боків на сухорляві щоки. Лице о. Артемія неначе виглядало з якогось курінця.

— Оце думаю про Ватю... — обізвалась матушка: — Я примічаю, що Ватя починає нудитись. Усе сидить та задумуєть ся. Вже й книжки покинула читати.

— Бо час заміж. Чогось наша Ватя засиділась. От не трапляєть ся жених та й ве трапляєть ся. А вже, здаєть ся, її йде двадцять третій рік, обізвав ся о. Артемій.

— Вибачай, бо двадцять другий, — обізвалась матушка, дивлячись в скляні двері, котрі виходили в садок в темноватому кутку гостинної.

— Старші дочки якось скорійше повиходили заміж, а ця сидить та й сидить, — тихо промовила матушка.

— Бо старші кращі за Ватю, а Ватя... малою була собі нїчого дївчина, а це чогось стала розпливатись та поганїти, — обізвав ся о. Артемій.

— От і поганїти! Ще що вигадай! Ще бовкни отаке при людях! Зовсїм не поганїє...

— Ніс став широкий, щоки чогось поширшали, брови погустїйшали, неначе кудлаті стали, — говорив о. Артемій неначе про себе.

— Чорт зна що вигадує! Які-ж у неї кудлаті брови? Які були змалку, такі й тепер, — обізвалась Сусана Уласівна вже трохи сердито.

Вона була поважна на вдачу, говорила помаленьку, поважно, навіть трохи сердито і дуже рідко сьміялась.

— Стали кудлатїйші ще й на кінчиках неначе закопирчують ся в гору. А, погана справа, нїчого й казати! Таїся розростуєть ся... Треба шукати жениха, бо засидить ся. В нас і гроший є кілька тисяч карбованців, а дївчина засидить ся... Треба напитувати жениха! — сказав о. Артемій і нервово махнув однією рукою на повітре.

— А де-ж ти його напитаєш, як сам не приїде в наш двір? — спитала Сусана Уласівна.

— Адже оце швидко настануть вакації. До нашого писаря приїде брат його жінки, студент університету; приїде, бо й на Великодних сьвятках приїжджав. Треба його запрохати до себе в гості. Він вже на останньому курсї... — сказав о. Артемій.

— А як же його запросити, та ще й самого? Не просити-ж до себе в гості і писаря, і його жінки! — сказала матушка.

— Треба просити і писаря і його жінку; нїчого не поможеть ся, — сказав о. Артемій.

— І його жінку? — аж крикнула матушка.

— А то-ж! Без цього не обійдеть ся.

— Його жінку? Та його-ж жінка в себе в дома ходить в спідниці і завязуєть ся хусткою, як міщанка! — сказала матушка.

— В себе дома ходить в спідниці і завязує голову хусткою, а до церкви приходить в сукні і простоволоса, — сказав о. Артемій.

— Але-ж вона мужичка! Як я її посаджу отут в кріслї між нашими гістьми: рядом з матушками, з управителькою, з її дочками? Цього я нїколи не зроблю! — аж крикнула Сусана Уласівна.

Сусана Уласівна була гордовита. Вона бувала в гостях в сьвящеників дуже рідко, і бувала не в усїх, а тільки в багатїйших, знала ся з матушками трохи більше просьвїченими.

— Нїчого робити! Прийдеть ся посадовити її отут на кріслї, хоч може й не рядом з протопопшою та з управителькою. Писаря й писаршу можна попросити до себе в гості не конечне-ж тоді, коли в нас буде протопопша та правителька, а коли небудь нїчим часом. Але-ж памятай, що це зробить ся не для писарші, а для її брата, студента Леонїда Семеновича Панасенка. Його батько хоч і мужик, і мужик сїрий, але купив сто двадцять десятин землї... і купить ще більше, бо має грошї і з його господар на всю губу, а це все не жарти... Та й, сказати по правдї, нам і батько непотрібний, а потрібний його син, сказав о. Артемій.

Сусана Уласівна похилила свою голову і довгенько думала, а потім підвела голову, ще довго дивилась на скляні двері, а далї промовила:

— Може ти й правду кажеш... Прийдеть ся запрошувати до себе писаршу; нїгде дїтись. Але я до неї зроду-звіку не поїду в гості! Ох, яка жертва! Яка жертва!

— Але ця жертва ради Ватї. Треба добувати жениха. Колись таки вже напоїш чаєм писаршу та побалакаєм з нею про картоплю та цибулю, — сказав о. Артемій.

Сусана Уласівна нїчого не сказала, тільки важко-тяжко зїтхнула. Її гордовитість заворушилась в душі, неначе розбуркана вовчиця в норі.

Сусана Уласівна була розумна з роду, вчилась в невеличкому пансіонї в Звенигородцї в однієї Нїмкинї, була здатна до культурности: своєю фіґурою, манєрами, своїм вмінням обійти ся з людьми, з гістьми, прийняти їх в своїй господі, поговорити з ними — Сусана Уласівна була більше схожа не на сїльську матушку, а на паню. Її поважність, природжена спокійність і навіть її неповору́шливість — її огрядна фіґура ще більше наддавали її сальонового поважного тону та солїдности.

— Ти думаєш, що й я для своєї втїхи приймаю в себе отого писаря, отсїх полїцияитів, урядників, усяких станових приставів та панських управителїв? Мінї з їх усїх утїха, як з порожнього міха, — обізвав ся перогодя о. Артемій. — Запрошую їх до себе в гості, бо вони мінї люди потрібні і часом стануть в пригодї Я знаю, що писар поганий чоловік, що він мотає громадські грошї і дїлить ся з волосним, що він якийсь пройдисьвіт і для мене навіть ворожий, бо заздріває в мінї свого критика й наглядача. Але сказати по правдї, мінї і писар потрібний, і урядник, і управитель потрібні. Всї вони в чомусь мінї пригодять ся коли небудь.

О. Артемій, дуже розумний з роду, був чоловік практичний, запопадний і вмів витягати якусь користь для себе з усїх тих повітових та сїльських начальників. Він став недавно благочинним і це благочинство пригодилось йому для того, щоб через його добувати собі користь навіть од сусїдних дїдичів, а найбільше од багатої княгинї, котрої чимала маєтність знаходилась в його благочинстві. Він якось так ставив дїло хитро та мудро, що сусїдні дїдичі давали йому по кільки десятин поля на один рік або й на два роки, а од княгинї він раз дістав собі дурнички кільки сажнїв дров на топлива та дубових колодок на комору. З польськими панками та управителями він так вмів провадити дїло, що вони дозволяли йому вивозити з своїх лїсів деревнї, а найбільше добрящих старих дубів і на його комору, і на школу, і навіть на церкву.

— Ото нудьга мене бере! — сказав о. Артемій і якось нервово крутнув ся на кріслї. — Чи не час вже самовар ставити? Пісьля чаю мінї стає якось трохи веселїйше.

— Десь наймички порозходились, — сказала матушка; — та от незабаром вже поприходять з гулянки. Ти чудний чоловік: все тебе нудьга бере, а мінї нїколи не буває скучно: сиджу собі та щось думаю, або шию, або „Ниву“ переглядаю.

За стїною десь далеко почув ся стукіт. Хтось гукнув дверима.

— Оришко! Мотре! — гукнула матушка. — Оришко, а йди сюди! А став лишень самовар!

Але матушка дурнїсїнько гукала: нї Оришка, нї Мотря не входили. Матушка обперлась обома руками об ручки крісла, підвела з великою труднотою своє огрядне тїло і не пішла, а неначе посунулась через сьвітлицю важкою ходою, хитаючись по-качиному з одного боку на другий. Вона загадала дївчатам ставити самовар.

Тільки що вона вернулась до сьвітлиці і знов важко впірнула в крісло, на дворі загуркотів віз, затупали коні.

— Ой хтось приїхав в гості? Ой не люблю я тих гостий! — якось з страхом промовила Сусана Уласівна.

О. Артемій кинув ся в столову і глянув у вікно.

— Це свої гості. Чогось наша Ватя швидко вернулась з гостий, — сказав о. Артемій з столової.

— Мабуть в Блощинцях не застала нїкого дома, — сказала матушка.

Через хвилину двері в столову рипнули. Ввійшла Ватя. Її лице було завішене чорною густою вуаллю. Вона одкинула вуаль і стала перед дзеркалом знїмати з голови капелюх та розкутувати вуаль. З дзеркала неначе глянуло на сьвітлицю її широке матове, трохи смугляве лице, з довгими товстенькими бровами, з гострими кінчиками, котрі трохи посовувались аж на широкі виски. Ватя була не погана. Її чималі блискучі карі очи неначе плавали на підсиняних білках. Широкуваті повні уста звивались дуже виразними звивками. Усї її пружки лиця були чималі, примітні, виразні. Ватя трохи скинула ся на Молдаванку або на Грекиню.

Ватя роздяглась, обтерла на виду порох хусточкою, помаленьку одійшла од дзеркала і тихо й важко сїла на крісло проти матері. Її повна фіґура сповнила нешироке крісло.

— Ото, мамо! Тільки дурно проїздилась в Блощинцї до управителя. Не застала дома нї паннів, нї управителя, нї управительші. Навіть наймички кудись порозбігались. Одним-одна баба сидїла на ґанку та куняла, дивлячись на кури та на курчата.

— Мабуть пани поїхали кудись в гості? — спитала мати в дочки.

— Управительша з дочками поїхала в гості до свого брата, а управитель поїхав кудись по дїлу в фабрику. Та й яка там веселість з управителя, хоч би я його діждалась! Я сказала погоничови повертати назад з двору, — говорила Ватя.

— Не вдало ся! Шкода! Поїдеш вже в ту неділю та наговориш ся з паннами, — обізвалась матушка; — а тим часом готуй стакани для чаю. Оришка незабаром подасть самовар на стіл, — сказала матушка.

Ватя з неохотою підвела ся, неначе вивернулась з мягкого крісла, і тихою, лїнивою ходою, нагадуючою ходу своєї матері, попростувала до столової, одчинила шафу і почала виставляти на стіл стакани та мисочки. Її густі чорні брови були насупляні; вона спустила очи до долу і похнюпила голову. Сусїди-панни говорили її, що до їх частенько навідують ся в гості паничі, котрі служили в близьких селах за вчителїв в церковних школах. Ватя сподївалась побачити їх і познайомитись. Але побачити їх не довело ся, — і Ватя ходила й поралась коло столу смутна і невдоволяна.

Вже й чай настояв ся. Ватя поналивала стакани. Сусана Уласівна сїла на стілець і почала пити чай. Отець Артемій присїв і собі на стільці, налив з стакана в мисочку чаю і почав похапком студити чай в мисочцї та сьорбати.

— А! Чи наймит вже розпріг коні? — несподївано крикнув о. Артемій і не поставив мисочку на стіл, а неначе кинув її. Краплї чаю забризкали білу чисту скатерть.

Ватя заглянула в вікно.

— Вже, папо, розпріг коні і заводить в стайню, — обізвалась Ватя.

— Нехай знов, знов запрягає! Треба побігти на вокзал!

І о. Артемій не діждав ся, поки непроворна Ватя повернеть ся та побіжить в ґанок. Його несподївано взяла нетерплячка. Він проворно підвів ся з стільця, неначе підскочив, не вважаючи на свої дохожалі лїта, побіг в сїни, вибіг на ґанок і крикнув на погонича:

— Запрягай знов коні, та швиденько пополудную! Зараз побіжу на вокзал.

— Чого це тобі заманулось їхати на вокзал? — спитала в о. Артемія матушка, як він вернув ся в столову.

— А, я й забув ся! В ґазетах писали, що буде проїзджати в Крим великий князь от так чи сьогодня, чи завтра — вже добре не памятаю. Або сьогодня, або завтра він буде на нашому вокзалї. Там же буде багато усякого народа. Виїдуть батюшки з містечка, виїдуть може деякі пани, а вже княгиня з Чорнокопитівки так доконешне виїде. Будуть стрічати великого князя. Побачусь з людьми, з панами, з батюшками, поговорю з княгинею і нагадаю їй про себе. Може вже й забулась про мене, як я стрічав архієрея в Чорнокопитівцї, проводив його до неї в дім, і навіть сподобив ся обідати в її домі. Знаєш, на вокзалї трапить ся з кимсь поговориш, щось почуєш: то з Київа хтось принесе звістки та новинки, то з сїл, то з княгиного двірця.

Матушцї було не вдивовижу, що о. Артемій так раптово забажав побігти на вокзал нїби то без усякого дїла. Він часто навідував ся туди, сливе що тижня стрічав батюшок, котрі їхали з Київа; розпитував про консисторію, про митрополїта, про архієреїв, про новинки в Київі. Все це о. Артемій мотав собі на вус.

О. Артемій озирнув ся і глянув на здоровий годинник, що висїв на стїнї за його спиною і цокав маятником так здорово, неначе хто лупив молоточком по розбитій тарільцї.

— Ой час їхати, час! — крикнув о. Артемій і крутнув головою так швидко, що його довгі коси обвили ся трохи не кругом шиї і одно пасмо впало йому на ніс і трохи не потрапило в мисочку з чаєм. О. Артемій одкинув косу за вухо, нагнув ся над мисочкою і почав хапком пити чай. Неслухняні коси знов вискочили зза обох вух, звісились і впали по обидва боки мисочки.

— Може мене допустять приступити до самого великого князя... поруч з чорнокопитівською княгинею, як тутешнього благочинного, — почав думати мріями о. Артемій. — Як благочинний, я скажу промову великому князеви, блисну красномовністю... Треба буде дорогою скласти промову та гарну, доладню, високу на думки, квітчасту на фрази. Треба добрати перлови довгенькі, закругляні, обточені, або підвести під форму хрії, так... на взорець промови Конїського Катерині II: „Оставим астрономам доказувать, що сонце наше стоїть неповорушно: сонце наше кругом нас ходить“... Може великий князь зверне на мене ввагу, примітить мене... а потім може в Київі побачить ся з митрополїтом, скаже про мене, похвалить мою красномовність... А може довезе про мене звістку і до Петербурга, скаже обер-прокуророви; „От якого я стрів благочинного в Чорнокопитівцї!“... А тут мінї шлють орден сьв. Анни, або й золотий нагрудний хрест... Треба буде й з княгинею розговоритись, нагадати про себе... На зиму треба дров. Пішлю до неї лист, попрошу, щоб дозволила продати мінї дров з сього лїса, а вона, яко княгиня, знов напише квиток лїсничому: видати отцю благочинному три сажнї дров без плати, як було й торік...

О. Артемій не додумав своїх широких дум. Віз загуркотів під самим ґанком. Коні спинились. О. Артемій влив заразом в рот половину стакана горячого чаю, трохи не попік собі рота, скочив з стільця, вхопив чорного бриля з широкими крисами, на ходї натяг широкий парусиновий балахон од куряви в дорозї, скочив в візок і крикнув: Поганяй!

Курява схопила ся сьлїдком за бричкою по улицї, і бричка счезла.

О. Артемій звелїв погоничови гнати коні і поспішати, щоб застати поїзд, котрий йшов з Київа. До вокзала було добрих десять верстов. От коні вже вскочили в здорове містечко Чорнокопитівку, за одним духом перебігли через містечко. Жиди виглядали з крамниць і дивувались, чого це горобцївський батюшка так хапаєть ся на вокзал. До вокзала було ще верстов зо три.

— Поганяй! Не жалуй коний! Треба мінї заранї приїхати на вокзал! — гукав о. Артемій на парубка.

Парубок свиснув батогом по конях. Під батогом коні підбадьорились і понесли легеньку але труську бричку по недавно вимощеній мостовій. Бричка задерчала, заскакала. О. Артемій і собі загецав на візку. Вітер розносив його шерсткі, як дріт довгі коси по плечах; коси маяли на вітрі, метлялись; і о. Артемій неначе не їхав, а летїв своєю усїєю особою, неначе птиця шугала за вітром. От і вокзал стало видко. Коні підскочили під ґанок.

Але о. Артемій дурнїсїнько витратив так багато енергії. Він довідав ся на вокзалї, що великий князь не буде проїзджати сьогодня: його ждуть завтра. На вокзалї не було нї депутацій од містечок, не було повітової полїції, не було навіть станового пристава. Само по собі, що й княгині не

було. На порожній платформі виснув одним один жандарм, а перегодя вискочив з дверий старенький, але проворний батюшка з близького сельця Лиственa, непосидящий отець Сава, котрий часто виїзджав на вокзал по такому ділу, по якому виїхав і о. Артемій: щоб наловити усяких звісток та новинок і потім розносити їх по околиці. Розумний та пронозуватий о. Сава якось зумів з дияконів вийти на попа на маленьку парафію. Сусідні батюшки дражнили його „лиственським протопресвитером“ і не любили його: він часто їздив до Київа, бував часто в консисторії і розказував консисторським урядникам багато дечого про сусід батюшок, ще й часом докладав дечого й свого.

— О! І ви тут! крикнув о. благочинний до о. Сави.

— Тут, о. благочинний! Стережу поїзда з великим князем. Вже третій раз вибігаю на вокзал! — обізвав ся о. Сава.

— Чи не думає оцей лиственський протопресвитер одбити в мене парадну промову до великого князя, — майнула думка в о. Артемія. — Але дзус! Я не попущу цього! Я тут старший...

Прибув швидко й поїзд. О. Артемій надибав таки двох батюшок, котрі їхали з Київа, вглядів знайомих жидків з Корсуня, з Богуслава, побалакав з ними, розпитав про митрополіта, про консисторию; в жидів розпитав про ціни на хліб та про всяку всячину.

— А, не вдало ся! А перш за все не вдало ся побачитись з чорнокопитівською княгинею. Поїду на вокзал завтра, — думав о. Артемій, не сїдаючи, а неначе кидаючи свою високу фіґуру в віз.

— Чи не заїхати-б до княгині на часок, неначе-б то по якому ділу? — думав о. Артемій, поглядаючи з гори на чудові баньки княгининого двірця, котрі виглядали з букетів зеленого дерева, неначе гарненькі цяцьки.

Але такого діла о. Артемій не надумав. Він заїхав на пошту, забрав свої номери „Московскихъ вѣдомостій“ та „Кіевлянина“, тут же розгорнув їх і, сївши на віз, крикнув до погонича: „Поганяй до батюшки!“ Він з жадобою почав переглядати телеґрами в ґазетах, підскакуючи на возї і придержуючи широкі листки ґазети, котрі на всї боки тріпались на вітрі.

О. Артемій вбіг у двір батюшки о. Порфирия Нерушевича. О. Порфирий Нерушевич був удовець, любив сидїти дома, рідко в кого бував в гостях і сам був не дуже радий гостям. Але о. Артемій усе заїздив до його, вертаючись з вокзала. Набравши цїлий оберемок усяких новинок на вокзалї, о. Артемій заїздив до того одшельника, щоб на сьвіжу память викидати усей той оберемок звісток в хатї о. Порфирия і набрати в його ще й нових: о. Порфирий жив недалечко од вокзала та ще й в здоровому містечку; до його, хоч-не-хоч, новинки самі лїзли й сипались в хату.

Незабаром добрі коники о. Артемія підкотили бричку під ґанок. О. Артемій зскочив з воза і вітром полетїв по сходах в ґанок, згортуючи і бгаючи, як попало, широкі, як простирядно, листки „Московских вѣдомостѣй“. Скинувши з себе білий подорожній балахон з широкою відлогою, о. Артемій з листами ґазет вскочив в столову о. Порфирия.

О. Порфирий тільки що напив ся чаю. Проживаючи в містечку о. Порфирий і обідав і пив чай багато пізнійше, ніж батюшки на селах, вже трохи на мійський лад. На широкому столї, накритому чистою сїльською скатеркою, стояли стакани пісьля чаю, ще не перемиті, валялись ложечки, шматочки паляниці. Уся посуда була повна мух. Мухи роєм лазили по мокрих блюдечках, дзизчали в стаканах, обліплювали чорними купками шматочки сахару, чорними обідками шматочки паляниці. Серед стола стояла скляна, кругла, як надутий пухир, мухоловка з сахарним сиропом, вже повнїсінька мух. Уся скатерть на столї була вкрита мухами, котрі виразно чорніли на неї, неначе густо насїяне чорне насїннє. Сонце вже заходило і кидало косий промінь на стіл. В гарячому сьвітї, вкритий мухами, увесь стіл був ніби живий, ворушив ся і здригував ся в конвульсиях.

О. Порфирий сидїв край стола і читав книжку. Він не любив хліборобства, давав своє поле на спіл, але дуже любив читати книги і мав їх доволї.

— Добри-вечір, о. Порфирий! — гукнув о. Артемій, вскакуючи в столову.

Флеґматичний, задуманий о. Порфирий аж кинув ся, ніби з просоння, і вирячив свої тихі очи на гостя.

— Доброго здоровя! — тихо обізвав ся він, через силу підводячись з стільця.

О. Артемій привитав ся і почав цїлуватись з о. Порфирієм довго й міцно, неначе пів людського віку не бачив ся з ним, хоч він був в о. Порфирия минувшого тижня.

По флеґматичній мінї, по нешвидких рухах, нешвидкій ходї видко було, що о. Порфирий був не дуже радий гостеви.

— А я оце був на вокзалї. Писали, що сьогодня буде проїзджати великий князь, а його й не було. Така шкода! Такий жаль! — гукав о. Артемій.

— Господи, яка шкода, який жаль! — думав о. Порфирий: — і на що йому здав ся той вокзал? І чого він зумисне лїтав на вокзал? Певно крутить в йому якийсь червяк і не дає йому сидїти на місци. І бувають же в сьвітї такі непосидящі, такі чудні, такі прудкі люди! Бігає, лїтає, кричить, верещить, репетує..

— Сїдайте, о, Артемій, — обізвав ся тихо ґосподар; — от я наллю вам чаю. Прошу покірно!

О. Порфирий налив стакан чаю і поставив його перед гостем. О. Артемій почав розказувати про новинки, які почув на вокзалї; розказуючи швидко та дрібно, він колотив ложечкою чай. Тонкий дзвінкий стакан дзвенів, мов навіжений, неначе аж кричав: Ой, ратуйте! Не колотїть, не бийте мене, бо не видержу, от-от луснy!

О. Артемій дзвонив в стакан, нервово хапав чай ложечкою і кидав в свій мохнатий рот. Одна муха влетїла в чай і опарилась: він захопив ложечкою муху і вкинув в рот. Налапавши її язиком, він повернув голову, виплював її на підлогу, та знов говорив. На той час непідстрижені вуси лїзли йому в рот разом з чаєм і прилипали до губів. Він одгрібав їх пальцями, роздявляючи рота і одставляючи то верхню, то спідню губу.

— Оце я на вокзалї бачив Шмуля з Корсуня, бачив смілянського Берка; їхав з Київа о. Аврамій і о. Василий з Чернятина, — розказував о. Артемій.

— А чи не бачили там часом протопресвитера з Лиственi? — тихо спитав о. Порфирий і осьміхнув ся.

— Як же? Бачив і говорив з ним! Але яка шкода! Який жаль! Я думав, стріну на вокзалї велику силу народа, натовп депутаций од громад, стріну чорнокопитівську княгиню, побалакаю з нею. І подумайте тільки собі! На вокзалї нїкогісінько нема! Яка шкода! Який жаль! — репетував о. Артемій.

— І навіщо йому ті депутації, та княгиня? Чудний чоловік оцей о. Артемій. Я од тих депутаций, од тих княгинь ладен втїкати за тридевять земель, а він сам шукає їх! — думав о. Порфирий.

— Що-ж тут чувать у вас? — спитав о. Артемій.

— Сказати по правдї, нїчого не чуть цїкавого. От ви то мабуть почули багато дечого цїкавого на вокзалї! — обізвав ся о. Порфирий. — А що там розказував лиственський протопресвитер?

— Розказував, що недавно їздив аж за Богуслав, а там шляхи рівняють і когось ждуть... — сказав о. Артемій.

— Кого-ж це ждуть? Може буде їхать котрий архієрей або митрополіт? А маршрути нема... — якимсь смутним голосом обізвав ся о. Порфирий.

— Казав, що рівняють шляхи добре, скрізь засипають рівчаки, закидають гноєм, присипають гній землею...

— Певно буде їхати або митрополіт, або ґубернатор, коли добре засипають рівчаки. Як-би ждали якого архієрея, то тільки притрусили-б потрошку рівчаки та вибої... О, погана штука! — сказав о. Порфирий.

— Ще й яка погана! А тут метрики, а тут приходо-розхідні книжки не позаписувані! — крикнув о. Артемій.

— А штунди в вас, о. Артемій, ще нема в Горобцївцї? — спитав о. Порфирий.

— Нї, нема! Не чуть.

— І в мене нема. Але лиственський протопресвитер оце вчора говорив мінї, що вона вже є коло вас кругом і в Сьнігурівцї, і в Юрківцї, і в Калантаївцї...

— І в Калантаївці? Чи не бреше часом протопресвитер?

— О, протопресвитер усе знає, — обізвав ся о. Порфирий; — казав, що в Калантаївці пішло в штунду шість сім'їв, і що якась проповідниця штундова, якась дівка Тетяна, була і у вашому селі і в когось ночувала аж дві ночі.

— Була й ночувала! Аж дві ночі! — крикнув о. Артемій і схопив ся з стільця: — Бреше протопресвитер.

— Ой не бреше! Цей не з таківських, щоб брехав, — сказав о. Порфирий, — бо та штунда була і в нашому містечку, та урядник зараз випровадив її з містечка.

— Ой лишечко! Ще протопресвитер викаже в консисторії... А я про це й не знав... ще й сам благочинний... Треба розвідати, треба рознюхати!

— О. Порфирий! Чи ви переглядали останні номери ґазет? — промовив о. Артемій, витрусивши з себе, мов з мішка, усї новинки з околиці. — Щось буде! Ой, щось буде! Прусаки крутять, чепляють ся до Росиї. Вільгельм говорить задерацькі промови на банкетах.

— Нї, про це я ще не читав, — тихо обізвав ся о. Порфирий.

В той час до столової увійшла сестра о. Порфирия, вже дуже немолода панна. О. Артемій ледві примітив її, тільки кинув на неї оком, швидко підвів ся на стільці і сунув до неї хапком свою руку, неначе говорив: — Одчепись од мене ти ще й швидче, бо не маю часу навіть руки тобі подати: мінї треба говорити.

— Ой, Боже! Що це буде, що це буде! — галасував



Бабусина байка. [З образу проф. Маковського.]

— Довідайтесь! Може та пророчиця й досї сидить в вашій Горобцівці... — сказав о. Порфирий.

— Ой-ой! А в мене-ж мужики, то анафеми, злодії, антихристи! А писар, то вже й не буду говорити про його, — бідкав ся о. Артемій: — ця бестия хитра як лисиця, а розумна, як сатана...

— Це той Коцюбенко?

— Та це-ж та Коцюба, — сказав о. Артемій. Тільки, хвалить Бога, що наш новий митрополїт правдивий чоловік і усяких брехень не послухає, пошли йому, Боже, здоровя і довгий вік! — Отець Артемій підвів очи до образів і перехрестив ся. Він знов сїв і почав розказувати усякі новинки, які почув од жидів та батюшок: по чому пуд пшениці та жита, вівса та проса, який батюшка вмер, який видав дочку заміж, де буде швидко весїлле.

він на всю столову. Чи ви читали, куди вже долїтали пруські аеростати?

— Нї, не читав.

— Не вже не читали?! — крикнув о. Артемій і скочив з місця. — Лїтали аж над Винницею, лїтали аж за Київом над Броварями: спустились Німцї в Броварях, звелїли мужикови насмажити яєшнї, повечеряли, потім сїли, знялись з місця та й полетїли. Ой, Боже мій! Що це буде? Що ми будемо робити? Ой, щось буде, щось буде! — бідкав ся о. Артемій і вхопив в обидві руки голову та й забігав по столовій. Довгі поли ряси, коси на голові метлялись по повітрі. Муха влетїла в рот о. Артемія.

— Пху, пху! Ой, Боже мій! Що це буде! Пропащі ми! — репетував о. Артемій, випльовуючи на ході муху.

— Я думаю, що не такий чорт страшний, як його ма-

люють, — обізвав ся спокійно о. Порфирий: — Владика страшнїйший за Прусаків!

О. Артемій підбіг до о. Порфирия, поклав йому на плече одну руку, нахилив ся і промовив майже на ухо: — Буде війна!

Промовив він це та знов одскочив од о. Порфирия, як опечений.

— Але... як ще тільки проживе на сьвітї оцей великий князь, що́ їхати ме, цей славний герой, то нам не страшно й Прусаків: тільки пошли, Боже, йому здоровя! Дай, Боже, йому вік довгий!

О. Артемій, стоячи серед хати, підвів очи під стелю, обернув ся до образів і перехрестив ся.

Стара панна тільки стояла та витріщала очи на о. Артемія. Витріщав на його очи і о. Порфирий.

— Прощайте! Зоставайтесь здорові! Час до дому! — несподївано сказав о. Артемій, щільно поцїлував ся тричі з о. Порфирієм, тикнув руку до панни і, мов метїль, повіяв ся в прихожу.

На дворі тим часом підняв ся вітер. З заходу наступала чорна хмара. Вітер аж свистїв, гнув верхи дерева: піднїмав страшну куряву на містечку, на шляху. Курява підбила ся в гору, мов хмара, летїла смугами по улицях, вила ся мов дим, вздовж шляху; вітер аж свистїв...

— Та зістаньтесь на ніч! Та хоч переждїть оцю лиху годину! — просив о. Артемія ґосподар.

— Спасибі! Не можна!

— Та це-ж гірше за Бісмарка! Гірше од Прусаків! — сьміяв ся з ґанку ґосподар.

— Спасибі! Не можна! — гукнув о. Порфирий і неначе впав у бричку.

Швидко коні його і колїсниця нїби пірнули в страшну піскувату хмару і нїби потонули в неї...

— Аки Ілия пішов на небо і потонув в хмарі, — промовив о. Порфирий до сестри, осьміхаючись.

Вже в глуху північ вернув ся о. Артемій до дому і застукав в шибку вікна так раптово, що трохи не розбив скла. В домі вже всї полягали спати. Сонна наймичка вискочила і одсунула засов в дверях. [Далї буде.]

ВЕЛИКДЕНЬ.

Усьміхнула ся з весною
Понад Сяном площа —
По сїм боцї Русь Червона,
По тім боцї Польща.
По сїм боцї на гагілцї
Дївчина сьпіває —
По тім боцї, на чужинї
Руський син конає...
Та чого-ж ти, руський сину,
Рідний край покинув?
Ой, верни ся, умирати
В свою рідну Украïну!
— „Не покинув я. Мене ту
Силов заточили
Що душа моя всїм серцем
Русь свою любила;
Що здрігалась на неправду,
Що кипіла гнївом
На лукавство на неправду
Кривду обридливу.
Перегнали, щоби люду
Свого не навчав я,
Щоб в чужинї молодиї
Сили марнував я;
Заточили, щоб зробити
Місце для такого,
Шо́ рад Русь мою приспати
Живою у гробі...
І даремно я й просив ся
І виний не знаю —
Не вертають — затужив я
І се умираю...
Жінко мила, любі дїти,
Винесїть мя з хати!
Най хоть гляну на Русь нашу —
Не можу сконати...
Може вітер принесе́ ми
Вісти від родини —
Чи живе ще, чи дужа́є
Га́лич, Украïна?“
Дує вітер від схід сонця —
В хмарі пронесло ся:
„Живе́, живе́ Русь-Вкраïна...
Живе́м, не дамо́ ся!
Живем, живем не дамо ся
В слуги повертати;
Не дамо ся у могилу
Живцем поховати!
Живе́м, живе́м, перебудем
Поки правда встане —
А на волї, в новій хатї,
Вас усїх спомянем!“
І в блїдого заточенця
Очи заясніли:
— „Жінко, дїти, повертайте
У наш Галич милий!“

* * *

По сїм боцї руські дзвони
Тяжко застогнали —
По тім боцї заточенця
В домовину клали.
Вклали єго, попрощали
Молодую силу
І зложили руське серце
В польську могилу...

Корнило Устиянович.

ГРОЗА.

Мовчки насунули хмари
І залягли округи́
І потемнїли відразу
Лу́ки, поля і луги́;
Тріпалось листя мов з ляку
Гнулись до долу квітки́;
Ледві плескала ся річка́;
Мов повмирали пташки́;
Тиша страшна́ і нїмая...
Ясно-блискуча стріла
Небом счорнїлим пробігла,
Хмару вогнем обвила;
Мить ще єдина й відразу
Вдарило громом срашним —
Наче хитало ся небо
Й сьвіт захитав ся із ним.
Ляком пригнїчені, ждали
Смерти поля і гаї...
Крапнула крапля і друга —
І полились течії!
Довго з похмурої хмари
Води потопом лились,
Довго громи́ гуркотїли,
Блиска́вки в хмарах вились;
Довго здавалось, що небо
Землю втопить завзялось,
Поки аж хмара поблїдла,
Вйсоко сонце знялось...
Зазеленїли, засяли
Луки, поля і луги́
Радісно хвилї моторні
Плещуть в свої береги́.
І голоснїйш, веселїйше
Защебетали пташки
І запашнїйше запахли,
Сяючи пишно, квітки
І до блакитного неба
Вся усьміхнулась земля —
Ріки і гори з лїсами,
Луки, степи і поля...

В. Чайченко.

Опізнив ся.

У недобрую годину
Та вподобав я дївчину;
А вона, як позирнула,
Каже: „Геть!“ та й відіпхнула.

Гей покинув я дівчину,
На плече бурхнув свитину;
Тричі свиснув потихеньку,
Пи́хнув люльку коротеньку;
Похожаю у хатину, —
Анї хвіртки, анї тину!
Став свого питати роду,
Що його не малось зроду;
Анї роду, нї родини,
Нї дворища, нї хатини:
Те в землї давно потлїло,
Те з пожегою злетїло...
Та про все є воля Божа!...
Кинувсь я до Запоро́жа;
А про те собі й не дбаю,
Що нема — чого шукаю.
Воля Божа, воля Божа!
Гей пропало Запорожа!
Йду, та й бачу: степ широкий,
Стугонить Днїпро глибокий;
Стугонить, об скелї бє́ть ся,
З скель до моря подаєть ся...
Я Днїпра давай питати,
Де-б те військо одшукати;
А Днїпро реве-гуркоче,
Говорить менї не хоче,
І сердитий в скелї бє́ть ся,
З скель до моря подаєть ся...
З моря вітер повіває,
Материнку колихає;
Материнка важко плаче:
„Опізнив ся ти, козаче!“

Яків Щоголїв.

З поезий Михайла Старицького.

1.

Як з тобою ми спізнались —
Всї нам зорі усьміхались,
Як рядком сидїли ща́сно —
Всї цвіли садочки рясно,
А як вперш поцїлувались —
Соловейки заливались,
Та й в усїх людий взага́лї
Очи радістю засяли...

А як час настав розста́ння —
Лист пожовк і впав з-зарання,
Над садочком онїмілим
Звис мороз жупаном білим...
Наче звірі, хижі люди
Стали кидатись на груди,
Та й мене зривала зло́ба
Усїм очи видрать з лоба.

2.

„Грицю, Грицю! Йди до тина,
Підсоби на перелаз!“
— Ет, не хочу: не дитина!
„Та послухай бо хоч раз —
Я сколола собі ногу...“
— Байдуже! — „Ось глянь — плече
Мов опухло, їй-же Богу!“
— А ну де? — „Тут гаряче!
І палає права щічка...“
— Дай її, я притулю
До свого, мій квіте, личка!
„Та тули — вже!.. От люблю,
Що слухня́ний... іще плямка
Ось на шийцї — поцїлуй!“
— О? Отут, моя коханка?
„Ой, лоскотно — не жартуй!...
Серце ще в мене слабеньке...“
— А ну-ну, я — до щоки...
Ох, яке-ж воно славненьке, —
Не візьму собі й в тямки!
„А не віриш, що я му́ки
Терплю, бідна, що-часу́?“
— Та сїдай уже на руки:
На край сьвіта понесу!

ДЇД ЕВМЕН.

[СПОМИНКИ БАБИ УЛЯНИ КРАСЮЧКИ.]

НАПИСАВ ОЛ. КОНИСЬКИЙ.

I.

Таких людий, як був отой дїд Евмен — тепер, запевне кажу вам, нема; та може чи й були де інде, не скажу; я людина темна, гадаю собі, що може на цїлий сьвіт виняв ся у Бога один такий дїд.

Молодим я його не знаю і не скажу, який він був за молоду. Я не з дїдового села: покійничок мій Гордїй брав мене з Кобищі; там мої батьки звіковали, там і я сьвіт божий побачила, там і на рушничку стала... Вже сорок з лишкою минає, як ми брали ся; от з того часу й спізнала я дїда Евмена. Він на весїллї у нас у Гордія батьковав: Як дїлили коровай, він Гордієви телицю подарував, а менї божого птаства два пнї; того птаства, що́ й на людий і на Бога дбає; людям медок, Богови сьвічку. З щирого серця та з легкої руки дїдусь дарував: телиця його привела нам цїлий плуг волів і двох корів; а з двох пнїв пчоли вироїла ся нам цїла пасїка... Еге...

Яким дїда Евмена я вперше зустріла, таким і на той сьвіт обмила: за сорок з чимсь лїт хоч би тобі на крихту пристарів ся; нїже нї не перемінив ся, наче він з дулевини був. Не знаю, щоб він коли й не здужав; хвороба до його не приставала; до самої смерти ламанцї з медом уминав, так що аж хрустять було.

А вже з себе був! Просто орел! Мабуть чи не до його й пісьню оту зложено: „я козак як орел“... Як прирівняю я до дїда теперішне наше парубоцтво, так і гї! Се не парубки, а якісь кволі та мляві назимки захарчовані... Евмен був саженного зросту, в плечах завширшки з двері, а стрімкий як коноплина. На ходї — було не йде, а лебедем плине... Борода йому сьнїгом пала, а стан хоч перещипни! Та довга вона, та борода, була: по самий пояс; а широка наче в того сьвятого, що на образї — он намальовано. На голові у дїда густа попиляста куделя, наче руно з доброї ярки; тілько над самим чолом, і то не за довго вже до смерти, трошки вилисїло. Твар у дїда Евмена була повна, червона і раз-у-раз така сьвіжа наче її отсе зараз росою божою вмито. Красюк був Евмен! Очи у його чорні, великі та лискучі такі: скине він їми на тебе — аж здригнеш, наче тебе імпетом вдарить; а бровами широкими своїми поведе, так аж млосно стане.

Доки він не помер, нїхто-б по виду його й шістьох десятків йому не дав, такий він був моторний, сьвіжий та бадьорий. Дїйсне його віку нїхто не знав: може й за цїлу сотню перескочило. На що вже отець Харитон: як от пильнував довідати ся, усї метрики перебрав, а не дійшов: до метриків дїда не заведено; мабуть тодї як він народив ся так ще й метриків люде не знали. Тілько й винишпорив отець Харитон про те коли Евмен брав ся: виходило, що з того часу до смерти Евмена минуло вісїмдесять і чотири. Ну вже нехай хоч яким він молодим брав ся, а за сотню, значить йому перейшло тодї як він переставив ся! Ох, легко йому лежати, сиру землю держати...

Воно й те сказати: з якої речи було йому болїти та кволїти? Тяжкої працї він не зазнав, журба верхи по йому не їздила, лихо з ним вороговало, смуток та скорботи двір його обминали. Легкобитом він вік звікував. Така вже вдача у його була, що до великого він не квапив ся, за наживою

не гнав ся і що заробляв, те на людий роздавав. Каже було говорить: „мінї аби на прожиток до смерти, а в вічню скриню ляжу й без перени, хоч в чому мати народила“. Байдуже: пісьля мене не буде мене. Тим то він на себе й не дбав за се наші богатирі й ославили його недбахою. Кажуть вони про його: „такий довгий вік прожив, а казни не нажив.“ На що йому та казна була? Казною йому був рід та добрі люди. Роду у його було без переводу: пятьох дочок видав, шістьох невісток взяв, он воно що! Одначе з того часу як овдовів, так самотою жив; а вдовів він довго: лїт на двадцять його Марина попередила...

Спершу жив при йому наймолодший його син Антін, жонатий. У нашому селї такий вже звичай, що мизинчик завжди при батькови; йому вже йде, і хата батьківська, і ґрунт і все що на ґрунтї і в хатї і в коморі. За те-ж він повинен батька до смерти годувати, зодягати і доглядати; а помре, — власним коштом поховати і сороковусти справити.

Дак ото, як побрав ся Антін, так рік чи що, жив з батьком а потім Евмен до його і каже, так любенько, гарненько [він з роду не грімав, не сварив ся]:

— Виходь, синку, на одшиб...

— Через що, тату.

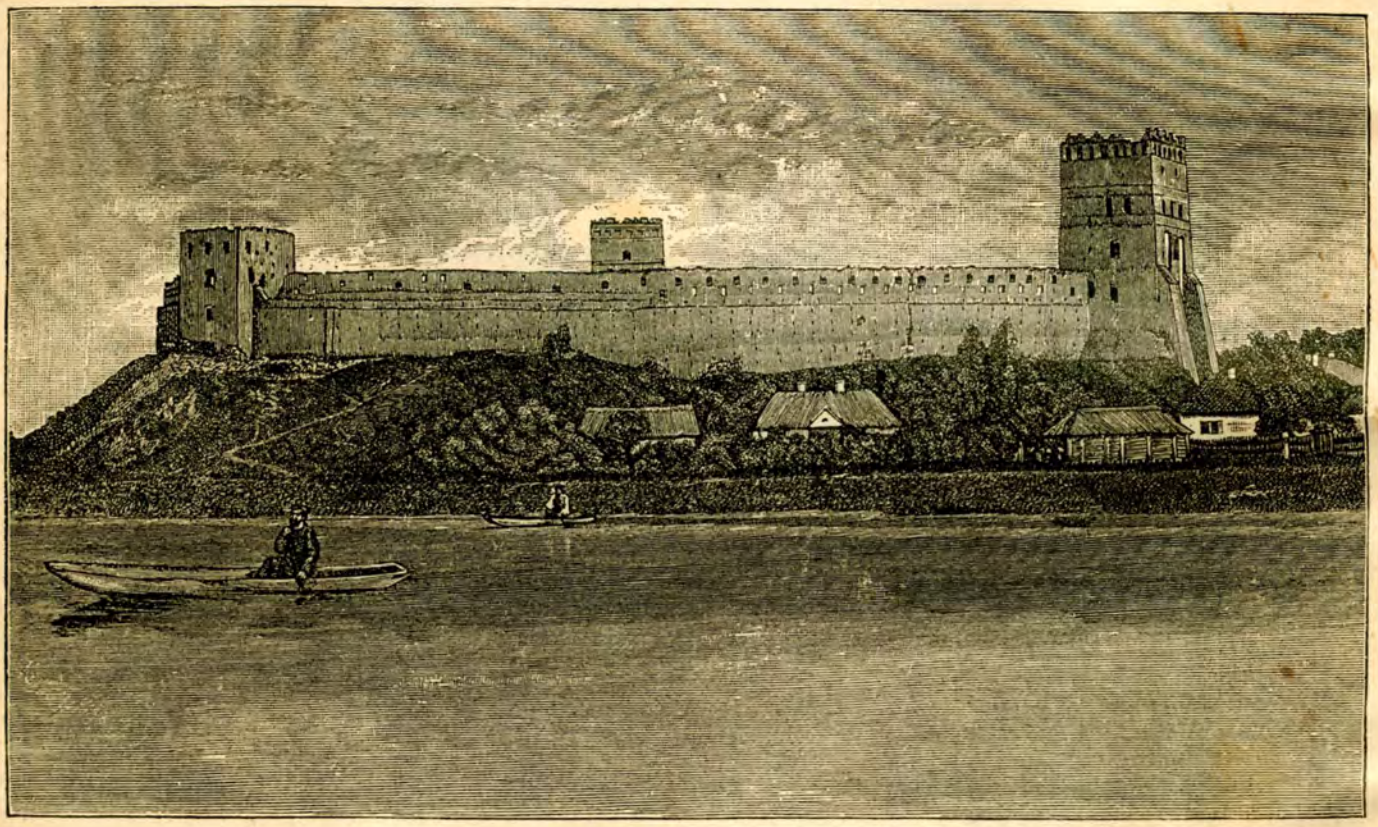
— Через те, щоб мінї довікувати і сварки не зазнати: часом ти що не по моєму, я косо гляну; а часом я що не по твоєму, — ти скривиш ся, та отак і розібємо глека! От воно й не до ладу і гріх.

Тай спорудив йому на одшибі нове дворище, окукобив його, охазяйнував, а самотою доживав віку.

II.

Так ото дїд Евмен як пустив усїх своїх дїтий на власні їх ноги, лишив собі єдине хату та батьківське дворище з садком. Що було поля, усе пороздавав дїтям: а йому щоб кожен постачав зерна, скôлько там умовлено... Не на його те зерно йшло... Усїм однаково пороздавав поле: і на сина і на дочку порівно. Трохи тілько чудно виходило, і добре, то чудно: таке Евмеи завів, що оте усе нивє його що пороздавав він дїтям, наче їх та наче і не їх, наче воно гуртове у їх! Отсе, — каже, нива Іванова, а отсе Семенова, а се Домашина, чи там Марусина, кожен і орудуй своїм; а яке-ж воно „своє“, коли у кожного з них короткі руки на те, щоб нивку яку, або підмет, — продати, чи в застанову дати?... Так той Евмен примірковав чудно; не сьмій з гурту виходити! І не виходили доки він живий був; а помер — де той і гурт дїв ся! Розплив ся, зслиз... Адже, щоб ви знали, незабаром стало знати, що гурт дїлу — мати! Скоро Евменчуки пустили батьківський гурт за вітром, зараз спостерегли, що тому ковалю лїпше, що на два міхи кує... Спостерегли, та мертвого з гроба не вернеш... Ще-ж то й час не великий минув, а як то воно далї буде... не вгадати! Буває так, що й Хима була-б ґосподиня, та ночов їй бракує; а трапляєть ся й таке що і в шолудового Івана кучері ростуть. Поживемо, дасть Біг, побачимо.

Так ото живе Евмен самотою; воно, пак, і самота там не яка, тілько, що ночує сам в хатї, а в день він раз-у-раз коли не в пасїцї, так десь з людьми: не посидячої вдачи був дїд; до всего втручав ся і до свого і до чужого; аби що не так помітив у кого, — зараз і ткне свого носа, до чужого проса. Та не думайте собі, що він втручаєть ся аби на перекір: е, нї, не на те, а на те щоб порадить, напутити



Руїни більшого замку князя Любарта Ґедиминовича в Луцьку.

та запомогти. Стріне було яке паробча з возом: помірить, що люшня не до ладу, або через сїделник високо, або отеси не рівно накручені, зараз: „тпрру! стій“, зупинить і полагодить. — Для себе не держав Евмен нї наймита, нї наймички. Тай на що йому? Чого сам не спроможеть ся, або не вміє зробити, те йому люди зроблять. Хлїба він дома не пік, страви не варив; худоби не порав, бо не держав: пасїка, кіт рудий, собака рябий та перістий кабанець, от і вся його худоба. Ой що то за кабанець був! Який муштрований, — і не сказати: дїд його привчив так що він від сїнешних дверий і не відходив; раз-у-раз наче вартовий біля порога. Хто йде до дїда, він очима скине на його; ніздрями нюх-нюх та, щоб ви думали: носом вчує хто з яким духом до дїда чемчикує. Коли з добрим — він ласкавенько: рох-рох-рох; аби-ж з недобрим духом — воно й загарчить, наче цуценя те. Так вже-ж дїд і доглядає того кабанчика; наче дитину було в коритї викупає і вичеше. Кумедно!

Про дїда Евмена не скажеш, що в його роду багацько, а пообідати нїгде, по черзї він обідав у дїтий та в онуків, а в лїтку у пасїцї сам собі на таганках такого борщу, або

каші утне, що їси не наїси ся! В їжі та ще в одежі він був трохи вередливий: не всяке було на його смак потрапить; коли каша не розсипчаста та не обмаслена він її й ложкою не торкне; коли сорочка не льняна, та не з гаптованим коміром, — він її й до рук не візьме; а штани, чи полотняні, чи сукняні, — подавай йому матнисті, такі, щоб матня до землї телюпала ся. От вже верхньою одежиною, так не перебирав: і зиму і в лїтку все на йому та сама кожушанка; лїтом було виверне її до гори вовною тай ляже проти сонця: кому інчому в одній сорочцї млосно, а йому у кожушанцї — саме в пору.

Еге! А зайшли-б ви до його в хату та подивили ся: чисто, наче в віночку: стеля і стїни вибілені, веселі, буцїм всьміхають ся до тебе. Лутки коло вікон обквітчані везерунками, виведеними любрикою та синькою. На покутї образ сьвятої Покрівоньки, нашої заступницї небесної: увесь він заквітчаний сухими васильками, гвоздиками та чорнобривцями. Любив дїд квітки, ще й як любив, — а сказано: хто квітки кохає, той воскове серце має. Так воно дїйсне і було її мягке та чутке у Евмена серце було: далеко воно чуло у кого лихо ночує; до скорботних, до убогих да покривджених його наче примхою тягло...

А біля дверий у дїдовій хатї був липовий водничок, увесь горорізьбою оздоблений; сам Евмен і різав; він був великий мастак-різьбар; яких тілько ложок, тарілок, полумисків, кошів він не понарізував; то все те на людий роздавав... Улїки в пасїцї і ті з горорізьбою... А вже лавки в хатї, стіл — вимиті, вишоровані — такі аж жовті, наче воскові!.. Долівка в хатї рівна як стіл, жовтою глиною вивихтьована, наче вигемблювана... І хто-ж би, ви думали, отак чепурив дїдову хату? Дочки та онучки, казали-б ви? Не без того що й вони рук докладали, але більш за них чужі дївчата. По черзї дївчата чепурили дїдову хату отсе за чергу було аж сварять ся, трохи не бють ся; кожна рада-радїсенька щоб швидче на чергу стати, бо кожна певна була, що дїд наділить її і медом, і маком і яблуками. Меду у його від леду до леду без виводу! Маку на городї сїяв цїлі гонї, не для себе, а про дївчат. Отсе було як прийде Маковія, так дївчата — наче ті пчоли до дїда на город; нарізують маківок по здоровенному снопу тай до водосьвятя... Ну вже про дїдову садовину — чи й треба сказати!... Сад у його був суще прекрасний рай! А яблука не аби-які: путивки, оливки, гиклянки та опорти з кавун завбільшки від нових до нових вилежують було. А що груши тієї було!... Сила силюща! Як уродить, так і листу не знать: дулї і краснобочки, і саніжанки. Любив дїд в садовинї та в пасїцї кохати ся. Пасїки він з роду не вивозив в гречки: в садку на лужку вона у його. Що за прегарний той лужок був! Він і не великий такий зелений, рівний, немов килимом оксамітовим вкритий. Дїд так штучно умів підкошувати той лужок, що виходила травина в травину: рівна та густа наче щітка. В головах того лугу клен: він ще й досї стоїть, — обіймищів двоє буде, — високий, листатий та розлогий... Листя на йому, — завбільшки з підрешіток, — крапелясте, наче хто по зеленому полю крейдою побризькав. Ґрона широчезна, густа-прогуста, хоч який буйний дощ не пробєть ся скрізь неї. Оту під кленом дїд було від тепла до тепла і днює і ночує та пасїки доглядає. Невиличка та пасїка була: на зимівлю нїколи було більш 30 пнїв не заносить до омшаника. Що більше — усе породжає дїтям, онукам, хрещеникам, на церкву два найлїпших вулїки вибере, а останнє — на голоту: до голоти він вельми серцем припадав...

Наше село, як глянути на його, наче й не вбоге; а роздивись близше — Господи: скілько тієї голечі, що́ сьвітять ся плечі! Ото-жь Евмен усю її знав і душею до неї припадав: на пучках було виложить кому чого бракує, хто чого потрібує. Отсе, було — скоро почала ся осїн, скоро впорається дїд з пасїкою, — зараз він і метнеть ся по селу льновати, наче стара попадя та. Обійде усї хати де є такі дївчата, що́ ходять на вечерницї. Прийде до однієї:

— А що, дївко, у вас прядуть?

— А вже-ж, дїду, — прядуть.

— Коли прядуть, нехай і мінї пів міток дадуть. Ось ну лишень, напряди півмітка, Богови в приєм піде.

Тодї до другої і вже-ж не як, як з приказкою:

— А-ну, дївко, сюди смик, туди скок, напряди дїду клубок.

Далї й до третьої:

— Хочеш, дївко! заміж піти? Наче сам не знає, що де то в Бога така дївка є, щоб не хотїла заміж!

Дївка тілько всьміхаєть ся до дїда, а він їй:

— Хочеш заміж піти, — голому сорочку спряди.

Отак усїх і обійде: жадна не відмовить тай нанесуть йому і на основу і на потканнє. Він вже сам оснує. Тодї з основою і з потканєм до ткалї:

— Витчи, Богу на приєм.

На весні він сам вибілить те полотно у себе на лужку; покрає, — скілько там з голоти кому треба чи на штани, чи на сорочку і породає ще до Вшестя, а щоб в Клеччану недїлю усї були в церкві в нових сорочках.

III.

Біля пасїки і біля саду у Евмена тілько й сторожи було що отой його перістенький кабанець та Рябко. Нї від кого було стерегти: у нас на селї хоч і не без злодїя; хоч як люди ласі на садовину, а в дїдовому садку — хоч би тобі хто без його волї одну погану гнилку заняв! — Нї во вік! Крий Боже, щоб хто заняв: і руки-б тому повсихали. А спитали-б ви: чому у дїда нїхто нїчого не займив? Гай, гай! Треба було вам подивити ся, що дїяло ся на Спаса у дїда в дворі і біля двору! Отодї-б ви й тямили: чому у дїда садовина цїлїла наче заворожена... Аби було почне дитї на Спаса, у Евмена на дворі і біля двору чистий ярмарок! У кого тілько свого садку нема — всяке до Евмена: він кожному наділить; тому в шапку, тому за пазуху напхає, тій у запаску насипле. Надає садовини, тодї повнїсенькі ночви стільників до церкви, посьвятить і росташуєть ся собі на цвинтарі: сяде на муражку та наче пін артус в Дарну неділю, роздає стільнички і старому і малому. І не було в нашому селї душі християнської, щоб на Спаса не покоштувала меду сьвященого. Що-ж то за мід був: ясний та чистий як сльоза, а пахучий, як вино, наче в йому пахощі з усїх квіток!...

Так от чому дїдової садовини нїхто не займав: і старе й мале вважали Евменів садок наче які сьвятощі, такі що до їх і доторкнути ся гріх без дїдової волї...

Шановали дїда у нас вельми, слухали ся його наче батька рідного. Не можна було не слухати ся за його добрість. Тепер таких добродіїв нема. От хоч би про нашого таки козака Семена Кобзу нагадую собі: Прокинула ся у його, не дай Господи того нїкому, пожежа, та ще саме серед ночи і під великий вітер: усе що було і в хатї і в коморі огнем взало ся. Горенько велике Семенови: жінка, двійко маленьких дїток, а тут ні хляба, ні хати.. Дїд Евмен приняв їх зараз до себе на зиму. Ото-ж Семен до громади: „Зарадьте з каси грішми на хату!“ — звістно в позику. Просить Семен дві сотнї на дерево, на майстрів; а громада йому дає пів сотнї; не спроможеш ся, кажуть йому, чоловіче, двох сотень вернути. Семен змагаєть ся, не бере: — Що я, каже, з пів сотнею зроблю, нї за що й рук зачепити, до сволоків стїн не стане вивести. Евмен тодї до його й каже: „Бери Семене, що дають, а то й того кати матимеш. Послухав ся. А дїд тодї до громади:

— А зарадьте й мінї сотнягу!

Громада дивуєть ся:

— На що вам, дїду, позика?

— То вже моє дїло, не чиє більш; а проте знаю, на що позичаю... Не на переводню беру; я не лабза який!...

Дали йому в позику...

І нїкому не в тямки на що дїдови грошї? Нїхто нїчого не помічає, що Евмен думає-гадає.

А дїд перегодом до Семена:

— Іди, тай іди на заробітки в Таврію, а позичені грошї лиши жінцї до рук; нехай потроху вивозить дерево.

Як почав його маєткословити, той і пішов... Чуємо небавом — дїд собі на дворі нову хату закладає; та за шість тижднїв і готова, наче з води виросла! Люди дивують ся: на що Евменови друга хата здала ся? Дїти питають ся

у його, а він, або мугикне що під ніс собі так невиразно, що й не розбереш, або скаже:

— То не хата! то омшаник буде з вікнами.

— Чи омшаник, то й омшаник! Яке кому діло?!

За тиждень до клеччаної неділї почали крокви стягати. Дїд тодї до Семинихи;

— Рушай з людьми на прощу до Кіїва.

З нашого села велика сила людий ходить, Богу не вимовно, до Кіїва говіти к тройцї. Пішла й Семиниха, дїток на мене покинула.

Евмен тодї на майстрів:

— Розбирайте хату!...

Думаємо ми: ну до чого отсе Евмен химородить? Чи він часом, не тає?... Так же нї! Нїчого такого не знати.

Розібрали хату.

А в вечері дїд скликав парубків з усего села та до них.

— А ну-те хлопцї-молодцї! Богу на приєм: на плечі по деревинї та на Семенове дворище, а зате вам мій могорич: по чарцї — по другій і липовка меду!

Кинула ся голота, — миттю хата опинила ся на Семеновому пожарищі: хлопцї носять а майстрі складають при місяцї. Тодї вже всї вгадали на що дїд гроший позичив.

Вернула ся Семениха, прийшов і Семен; він і грошенят принїс дещицю. Дивують ся, та аж плачуть, почавши від дїда.

— Отсе вам хата! Живіть на здоровєчко, та по спроможности виплачуйте; а в касу то вже моя голова знати ме.

От як: і постановив чоловіка на ноги, а коли-б не Евмен, Евменови — просто хоч в старцї. Скажіть же хто мінї, чи хто другий так би зробив? „Нїчого і дивного нема, що дїда Семена люди любили і шановали; звістно не всї — не без ворогів було і в його. Нема в сьвітї такої людини, шоб ворогів у її не було.

IV.

Були вони і в Евмена. Богатирі, та шинкарі — Іцько жид і наш таки християнин Евмей Губенко — шинкарювали. Так от вони страх як не любили дїда, приміли-б його в ложцї води втопили, та ба! Руки короткі. Не любили вони дїда більше за язик його: він у його гострий був наче бритва; колючий — наче шило; кольне було кого словом так гірш нїж швайкою в жижку. А вже коли візьме кого на глузи, так своїма жартами умилить людину так, що вона тричі упрієє. Жартун великий був дїд, жартами за людий заступав ся, а лиха він і ворогови своєму не зичив: благої він був душі, і вдача у його була така потульна; тілько його попроси любенько, приголуб його, він буцїм віск той, так і розтане, що хоч роби з ним. А вже на перекір з ним і не думай іти; тодї він шевською смолою до тебе прилипне і доведе чоловіка до того, що хоч роби так як дїд каже, хоч з села втїкай.

Була у нас на селї вдова-дяконіха, така вона уязлива, терпка людина, а гірш за все шепотинниця; до дївчат найпаче в'їдала ся; аби спостерегла, що дївка до парубка бровою моргнула, зараз вона і покотить по селу неславу. Люди її не любили, невірна людина, облеслива; а про те уміла до всякого в душу залїзти. Дїтий у неї Біг-ма; робити їй нїчого; тілько швендяє з хати до хати, та брехні по селу розносить, усїй молодїжі вона в печінках стала. Парубки їй яких вже капостів не витворяли, нїчого — нїяк не вгамують Варки. От вони тодї до дїда. А дїд і каже до них:

— Не вважайте на неї і не займайте її: якось воно буде, а моє діло тут сторона.

Отак до їх каже, а собі думає інче що.

Ідемо якось ми з ним з міста. На зустріч нам Варка: вона була така низенька, сухорлява, раз-у-раз забейкана у неї спідниця; неченурна була. А очи у неї зелені, маленькі та верткі, наче хвіст у ящірки і погляд такий — завжди буцїм з пересердя. Не довго їй було й до серця: сама, бачте, гакувата так аби що трошечки не по її, — вона й визьвірить ся і засичить, наче вишкварок на сковороді... „Ах ви, мужва темна!“ Се було її перше слово. Евмен кілько разів казав їй:

— Мужвою, панї-маточко, сьвіт держить ся, тим то й треба з мужвою любенько; самі знаєте: лїпше з людьми ходою, ніж з чортом навзаводи...

Так де вам! Не така вона була, щоб послухала ся: товста крига на серцї у неї лежала. Так ото зустріли ми її, витаємо:

— Здоровенькі були!

— Дай, Боже! А де, дїду, був?

— Баньки дув.

Вона не зрозуміла, та знов:

— А тепер куди?

— В куми до біди.

Варка знов не розібрала. Бачте тодї саме Бідиха такою ходила, так вона й поняла віри, думала справдї Бідиха розсипала ся і питаєть ся:

— А кого Біг дав?

— Досї баба не розбере, — відповів Евмен — чи дитину, чи дївчину.

— Ну, прощавайте!

Бачимо: Варка бігцем до Бідихи: тиць сюди, зирк туди; нїчого не знати; Бідиха сидить та миче мички. Сьміху було на все село.

От з того часу Варка й почала в'їдати ся в дїда, та обносити його. А дїд мовчить та щось замишляє.

Якось в суботу — дзвонять до вечернї. Іде Варка до церкви, вона любила прийти первою, вийти останньою; така-б то, бачте, побожна вона. Іде повз шинок; шинку обійти не можна було — стояв він саме над греблею; другої дороги не було. Іде Варка, чув, — у шинку хтось на бубон так витинає, що аж стріха трясеть ся.

— Отсе-ж, — думає Варка, — нїхто більш як Евмен. Тривай же! Я тебе тепер на все село пристиджу. Нема старому, щоб до церкви йти, а він в шинку чортів звеселяє, та людий до шинку принаджує.

Треба вам сказати, що дїд Евмен чудово на бубон бив. Було отсе як утне „Горлицю“, або:

„Такий, такий журавель...

знаєте, — се того весїльного журавля.. або:

„Ти-ж було селом ідеш,
Ти-ж було в дуду гудеш“...

так і в старої у мене жижки до танців задрижать... а що-ж то в молодих... А до шинку Евмен хоч і заходив, так не на те щоб там чопок смоктати, а на те щоб з людьми побалакати. Не без того, що було й випє чарочку: почастує хто його однією, так він того двома. А щоб пяним, — нїхто його з-роду-віку не бачив! Нї, нї! на що вже великий ворог у його був наш лисий коваль Микола, а й то не відважив ся-б сказати, що дїд Евмен хоч раз з роду був пяним. На підпитку доводило ся і мінї його бачити; так де-ж той чоловік без вади!

Ну, так ото наша Варка й стоїть проти шинку та не тямить, що дїяти; яким робом їй дїда викликати? Ждати доки він сам вийде — нїяково; люди помітять, сьміяти муть ся, говорити муть: „Бач! як стара, а до музики охоча така, що й про церкву забула“; — а тим часом і вечерня мине. Зайти в шинок — ще гірше нїяково. Опинила ся Варка нї в тин, нї в ворота. Подумала, погадала, так як гуконе, що сили:

— Хазяїн! О, хазяїн!! Шинкарю!

Дїд наче того тілько й ждав. Зараз вікно з шинку на встеж та до неї:

— Що отсе з вами, панї-маточко! Чи не на живіть, крий Боже; так може за шептухою збігати?

— Іди сюди з хати! — кличе вона.

Вийшов.

— Хто тут на бубон бив? — питаєть ся, се ти?

— На бубон, кажете, ви? Коли?

— Ще й „коли“? Ач який, сьвятий та божий! Отут, зараз...

Дїд хрестить ся, та „сьвят, сьвят, сьвят!“ Що отсе з вами! Я тут з самісенького ранку, а бубону не чув... Се вам причуло ся... Хто-б таки став бубнити під вечірню.

Пішли вони змагати ся! Варка своє, що чула, а Евмен своє, що їй причуло ся, або може у неї з вітру в ушах гуде. Варка розвела руками, стенула плечем, тричі сплюнула і геть собі греблею; а Евмен бубон під кожушанку, та бігцем поза вербами, переняв дяконіху, присів собі в лепесї. Ледві Варка порівняла ся з ним він як ударить в бубон зненацька та так

і присїла до землї, а він бубонить, та ще не своїм гласом і присьпівує:

Ти-ж було селом ідеш,
Ти-ж було в дуду гудеш...

Сьніває, а Варка й з місця не зрушить, такий на неї переполох напав! Евмен знов другим голосом як заверещить:

„Тир, тири-тирличко!
По дорозї пірячко!
Тож його розгубила
Ряба Варчина кобила“.

Та й знов поза вербами, городами, до дому. Хата його стояла в головах церкви... Бубон під стріху, а сам до церкви. Прийшла Варка; дивить ся: дїд на вколїшках молить ся... Пісьля вечернї Варка не дала йому й з цвинтаря вийти; ну його прилюдно докоряти за той бубон. А дїд слухає уважно, та головою журливо хитає, і каже до неї:

— Не во гнїв вам, пані-маточко, з вами щось неневне скоїло ся: і причуваєть ся вам і привижаєть ся. Тут не без чогось, ось перехристїть ся та ходїмо укупі; самої вас я не пущу через греблю; воно хоч ще й не ніч, та й не день, повз лепеху йти небезпечно. Проведїм її, люди добрі: бачите вона трохи стеряла ся.

Варка розгнївала ся, аж посатанїла: лютує, а дїд її умовляє, та хрестом обводить. Люди бачать, регочуть ся; найпаче дївчата. З того часу й покотила ся селом гутірка, що Варка стеряла ся; що сатана їй раз-по-раз біля уха бубонить. Звістно, стали додавати всячини; стали очевидячки втїкати від неї; стали гомонїти, що вона на людий кидаєть ся. Та отак довели людину до того, що вона покинула наше село й перебрала ся проскурницею до міста. Дївчата зрадїли. Та таки нїхто за нею не жалкував. От як штучно Евмен вижив її; та вже через рік, чи мабуть через два признав ся; а то нїхто-б і не відав, що він з Варкою таку кумедию счинив.

V.

Жартун, був дїд Семен, жартуючи і помер; але пошли, Боже, таку тиху смерть кожному. Того году як він умер, трапила ся у нас велика-превелика посуха: з зелених сьвят до самого Головосїки дощ і не крапонув нїгде, люди хмари не бачили. На полях усе вигоріло; навіть сїна тілько й поживили ся в кого болото було; жита погибли, пшениця вийшла огрійна, зерно замірковате. Ну став ся великий недорід. Ще до Різдва усе що було в маґазеї люди розібрали; а до Стрічення і богатирі свої ями повідкопували. Дїд наш Евмен, наче той Йосип премудрий, з чого-сь заздалегідь вгадав, що буде недорід і цїлих дві зими не відкопував своїх ям. Беріг хлїб. Дїти трохи кривили ся на його, часом злегенька і дорікали:

— Понївечите, тату! Хлїб, попрїє, пропаде; хоч би провітрили, — кажуть йому.

А він слухає, та собі в бороду:

— Нехай ще! В ямі цїлїшний буде, як помру так на поминки по душі по моїй піде.

Отож саме перед Великоднем цїни на хлїб так підскочили, що й не сказати: три днї роби не заробиш на пів пуда борошна. Жиди та доюни гріють руки коло людського лиха, та радїють. А в четвер у великий, дїд покликав самих злидарів, відкопав одну яму і все чисто жито з неї пороздавав. Кинули ся люди до млина, наче на ярмарок. У нас в селї славний водяний млин і мене і шеретує. Намололи борошеця і зустріли сьвятий Великдень не з заплаканими очима. Дїд сльози втер...

Жиди прочувши, що дїд дурно хлїб роздає та знаючи що у його ще й друга яма є, зараз до його ге-ге-ге! гегочуть:

— Продай!

— Не продам.

— Чому?

— Тому, що мінї гроший не треба; я на тім тиждні переберу ся на той сьвіт, так треба хлїба на дорогу.

Зараз по Проводах дїд зерно з другої ями в мішки, та до млина. Перемолов. Кличе до себе двох майстрів:

— А ну-те, — каже до їх, — заходьте ся, робіть мінї хату нову, та гарну, дубову простірну, щоб не тїсно було мінї лежати, не важко сиру землю держати.

Зробили йому труну, славну таку з горбатим віком. Виготовив потім він усе що треба на смерть, сорочку, покривала, рушники, хустки, — а в суботу, от наче зараз памятаю, заходить до мене каже:

— Завтра по обідї, приходь Уляно! обмиєш мене, та на той сьвіт причепуриш, а сьогоднї, нехай у вечері голота сходить ся, борошно роздам.

Так воно й справдї стало ся! Вгадав дїд. Господь, мабуть, відкрив йому день смерти. Перед вечернею він роздав борошно, попрощав ся з людьми, висповідав ся у отця Харитона. На другий день запричастив ся в церкві. Прийшов до дому, нїчого і в рот не взяв. Лїг на лаві і тихо-претихо приставив ся, просто заснув, наче та сьвічка тихо догорів! З усїма дїтьми, з онуками попрощав ся... так тілько сьвяті люди вмирають...

Вже-ж з великою шаною і поховали ми його! Усї як були в церкві корогви винесли. Усе село було на похоронї. А що тих слїз було, голосїння — і не сказати!

Нехай вже царствує дїд!...

НОВІ ПОЕТИЧНІ ТВОРИ С. РУДАНСЬКОГО.

[Далї.]

ПРИКАЗКИ.

I.

ПРО ЖИДІВ.

19.

Фурманка з жидами.

Возив когось сам ґоспо́дар,
Назад повертав ся,
Та й на своє гірке лихо
З жидами наняв ся...
Насїдало препоганих
Повнїсїнька фура:
Сруль і Лейба, Мошко й Берко
І товстая Сура!...
Коням тяжко, йому гірко!
Тільки й ласки в Бога,
Що конята не голодні
Та суха дорога...
Їдуть вони, їдні сутки, —
Оброку не стало!...
Їдуть другі — вже й дорогу
Дощем зопсувало!...
Тут і гори наступили,
Ледве йдуть конята...
Зліз ґоспо́дар, підпихає,
Сидять жидинята!...
Стали конї під горою!...
Ані суди Боже!
Вже й нї батіг, нї підмога,
Нїщо не поможе!...
А жиди собі байдуже,
До Сури ґергочуть,
Та з бідного хрестяни́на
Сьміють ся, регочуть!...

Але їде Запорожець,
Їде й розважає:
„Та у мене жидова та
Живо позлїзає!...“
Вдарив коня нагайкою,
З возом порівняв ся:
„Як ся маєш, вражий сину?“
Сердито озвав ся...
„Пам'ятаєш, як я хлопцем
Возив орендáрів,
А ти моїх орендáрів
Нагайкою спарив!...
Ото-ж тобі, бісів сину!“
Козак примовляє,
Та все жидів через плечі
Нагайкою крає!...
Скочив Лейба, скочив Мошко
І товстáя Сура,
Скочив Сруль і грубий Берко —
Полекшала фура!...
Зворушили ся конята,
Пішли помаленьку!
„Дай же, Боже, здоровлячко
Тобі козачéньку!...“
„Дай же, Боже, здоровлячко,
Що-сь звів жидовину,
А то була-б замучила
Мене й худобину!...“ (1858).

20.

Рабин і Запорожець.

Читав Рабин свої книги
Двадцять і сїм років,
Перечитав всїх талмудів
І усїх пророків...
Читав двадцять і сїм років,
Нї з ким ані слова!
З ним не сьміла говорити
Й сама Рабино́ва.
І чи то він свою мову
За той час забув ся,
Чи з великої науки
З розуму хибнув ся?
А як вийшов уже на сьвіт
Жидову учити,
Він зачав уже на мигах
З нею говорити!...
Чудують ся, дивують ся
Жиди бородаті, —
І давай по цїлім сьвітї
Гонцїв розсилати!...

*

Ганяють ся гонці всюди,
Мудрих звольікають;
Та щось мови його й мудрі
Не дуже втинають.
Але їде Запорожець,
Та й почав питати:
„А що у вас жиденята,
Доброго чувати?..“
Жиди й кажуть козакови:
„Таке й таке діло!...
— Ет! дурні ви жиденята!“
Козак каже сьміло.
— А скажіть-но, каже, тому
Величному пану,
Що я із ним хоть і зара́з
До розмови стану!... —
Пішли жиди до Рабина,
Разом повлякали!...
Доторкнулись його капців,
З страхом запитали:
Чи звелить він козакови
Мовити з собою?...
Рабин тілько подивив ся,
Махнув бородою...
І вернулись жиденята
Козака просити,
Щоби козак із Рабином
Ішов говорити...
Прийшов козак, поклонив ся,
Рабина витає...
Але Рабин встає з крісла
Палець наставляє...
Наставляє, біс то знає,
Чого Рабин хоче!
Але козак йому сунув
Аж два перед очи!...
Кивнув Рабин головою,
Махнув бородою;
Пока́зав йому в гору
Правою рукою!...
— Він у гору! Тра до низу —
Козак розважає,
Та нагнув ся і рукою
В землю утикає!...
Махнув Рабин головою,
Подивив ся всюди,
І складає собі руки
На о́хрест на груди!...
Тоді козак приступив ся —
Як заїде в пику!
Ціле місто зворухнулось
З галасу та крику!...
Але Рабин знов спокійно
Махнув бородою!
Поклонив ся козакови,
Пішов з жидовою.
Приступили жиденята,
Рабина питали:
„Що пан Рабин з Запорожцем
Розмовляти мали?“ —
І сів Рабин коло школи
Та й став говорити:
„Я питав ся хто-б тебе мав
Такий сотворити?...
А він мало так казати:
Що питати много? —
Той мене мав сотворити,
Хто тебе самого!...
О, ґерехт! Що правда, правда!
Я ще став питати:
Хто-б то був, що́ мав над нами
Небо збудувати.
А воно пак так розумно
Мині відказало:
Той і небо, хто і землю
Сотворити мало!...
Я ще став йому казати,
Що Бог не гнівливий,
А воно мині сказало,
Що і справедливий!...“
Підступили й наші люди,
Козака питали:
А що то він і з Рабином
Розмовляти мали...
— А що-ж, люди? Та жид жидом:
Я лиш показав ся,
А він пальцем вже до ока
Мині добирав ся...
То мене-то не схитрити,
Знаю чого хоче;
Та йому аж два козацьких
Сунув перед очи!...
Бачить Рабин, не злякає!
Повішаю! каже;
А я тебе, йому ка́жу,
Закопаю, враже!
А він каже: звяжу руки!
Чи чули огиду?...
А я його за то в пику:
Брешеш, вражий жиду!...
(1858).

21.

Бородатий хусит.

На підсїні в малій хаті
Сидить старий хусит,
В опівночі над талмудом
Бородою трусить.
І як рабин зачитав ся,
Читає, читає!...
А з підсїня Запорожець
В вікно заглядає...
Заглядає, та гадає,
Чим би поживитись;
Але в жида всюди голо
Куди подивитись.
Тільки сам він бородатий,
Борода до пупа,
Та книжок його жидівських
Кругом ціла купа...
Замишляє Запорожець
Жида підголити,
І що раз — то голоснїйше
Почав говорити:
„Хто-но тільки великую
Бороду кохає,
Той нїко́ли великого
Розуму не має!“
Чує хусит бородатий,
Перестав читати...
Аж тут йому голоснїйше
Хтось почав казати:
„Хто-но тільки великую
Бороду кохає,
Той нїко́ли великого
Розуму не має!“
Подивив ся жид на себе,
Бородою трусить:
„Гирсти? як-то? то я дурень?
Дурень — старий хусит?...“
І до сьвічки бородою!...
Спалив половину...
Але знов він чує голос
В ту-ж саму годину...
Знов борода над сьвічкою
Запалахкотїла,
І в минутї счезла з димом
До самого тїла!...
Засьміяв ся Запорожець,
Пішов собі спати...
Але хусит сидить бідний
Та й став розважати:
„Правду воно говорило,
Правду пак казало,
Бо й я з своїм бородою
Розуму не мало!..
Борода такого мати,
Так його любити...
І над сьвічком, над тим сьвічком
До губа спалити!...
Ай, веймір! що Сура скаже?
Що всї люди скажуть?...
О, то дурень старий хусит!
Ще й з руко́м покажуть...“
(1858).

[Далї буде.]

Під небом України.

[ДАНИЛА МОРДОВЦЯ.]

[Далї.]

IV.

УКРАЇНСЬКА „УЛИЦЯ“.

„Улиця“ звичайно збираєть ся де небудь за селом, або коли і посеред села, тодї на просторім місци, на майданї, або на левадї. На „улицю“ висипає вся молодїж, найбільш зрослі парубки і дївчата. На улицї більш сьпівають, затинають грища і йде залицяннє жвавого парубоцтва до моторної та гарної дївоти. Найчастїйш заводять дївчата і все більш таких пісень, котрі випадає сьпівати у таку пору, — „веснянки“, „Петрівки“, а також і „весїльні“. Дївчата сьпівають свої українські пісні, котрі можна найменовати побитовими, звичаєвими, і, коли хочете, історийними, через те саме, що инчі з них попереживали цїлі віки. Парубоцтво-ж починає тодї супротивне змаганнє: на злість дївчатам, вони починають сьпівати своїм осібним хором пісні, найбільш салдатські.

Ось вона, та новина під небом України, про котру я хотїв був дещо сказати. Ця нова ява така зважна, що хто його зна, до чого воно дійдеть ся. Сила цїєї новини така, що через неї приспаде, може, нашу мову і лїтературу велике лихо та бездоллє.

Я уже сказав, що на улицї, почитай, завсїди сьпівають два хори — парубоцький і дївоцький. Жіночий хоч твердо придержуєть ся народньої, української пісні; а хлопцї-парубки пиндючать ся нерідною культурою і чванять ся тим, що уміють горло драти, як несамовиті...

Сидя на ґанку, я що божий вечір прислуховав ся до дивних сьпівів української „улицї“, з котрими на взаводи в кущах щебетали срібними дзвониками та гучними вилясками закохані соловейки, а за соловейками скрекотали по левадах і понад берегом річки Удая жаби, у котрих також почалась своя улиця, і котрі завдавали і свій гуртовий концерт. Прислухаючись до цих вечірних сьпівів, я неначе упивав ся якоюсь несказаною солодкою відрадою, якоюсь невимовною втїхою і перелїтав геть-геть туди, в ті далечезні краї, де я так недавно поблукав. В душі моїй здіймалась і перед очима малювалась у ввесь свій зріст та простір величний — величезна картина всього життя, цїєї любої, гарної крихти вселенної, котру ми звемо землею, онукою земною: і у кожнім то, подумав я, місці, чи великім, чи малім, — в Мадридї, Севіллї, Ґренадї, Неаполї — усюди, усюди, цїєї самої хвилини, джерелом бє однаковісїньке чарівне, звабливе та безсмертне життє, як і тут, що́ так дзвінко гучить в піснях „улицї“.

А коли стихала „улиця“, з салї через відчинені вікна солодким струмнем ринула в темний сад друга мельодия — „Stabat mater“; це грала на роялї сама ґаздиня. Мельодия „Stabat mater“ замінилась другою: „У сусїда хата біла“, а там знову брала гору „улиця“, виразно висьпівуючи:

Мала пічка петрівочка,
Не виспалась моя дівочка...

Та де їй там в Господа виспатись! Почитай, всю ніченьку вона сьпіває, або млїє-умлївае в гарячих обіймах свого козаченька: то з „Микитою під ракитою“, то з „дияволком під яворком“, — де-ж тут, скажіте, Бога ради, спати, коли

життє вогнем і шумовинням кипить і клекоче в жилах, а ця тиха українська ніч розливає по всьому тілу якусь солодку млость і духоту і якесь дратовливе отруйне почуттє, котре запалює всю душу зажерливим полумям сьвятого кохання. Де-ж тут спати, Боже мій, Боже!

Як зачарований я відходив в свою кімнату і засипав солодким, блаженним сном, заколиханий срібними дробушечками соловейка і лунаючою в душі моїй мельодією:

Мала нічка петрівочка,
Не виспалась моя дівочка...

V.

„ВІХА“ і „КУПАЙЛА“.

Природжене вкраїнському народови поетичне чуттє особливо з'являєть ся у двох народних побитових або звичаєвих сьвятках, котрі привелось мині бачити цієї-ж весни в Дідівцях, і об котрих не знає московський нарід. Це сьвяткуваннє Віхи і Івана Купайла.

Сьвяткуваннє Віхи починаєть ся в ночі проти Тройці тягнеть ся увесь слідуючий день, а іноді і довше.

— Наказували нам усї дівчата й хлопці, щоб запрохати вас на Віху: милости просимо, приходьте до нас!

З таким словом прийшли до нас у вечері проти сьвята виборні від Дідівської молодіжи.

— Спасибі за ласку — безпремінно будемо, — відказали ми.

— І ви, панно, приходьте. Дівчата вас дуже просять.

— Спасибі — усї прийдемо.

Ніченька була місячна, прегарна, як пішли ми к тому місцю, де мала бути Віха. Відтіля вже носились по повітрю складні сьпіви, котрі додавали цій роскішній ночі ще більше чару. За одним хором починав ся другий, парубоцька пісня, здавалось, змагала дівоцьку, але ця упять здіймалась до самих верховинних нот, покривала собою всї парубоцькі голоси та брала і здержувала над ними гору. По дорозі, к тому місцю, де готовились грища, до нас попристановала дітвора та й зросла молодіж, і з кожним кроком ставало округ нас все бучнійш та веселійш.

— І старий пан йде.

— Та йде-ж, тільки все спотикаєть ся.

— Та він-бо вже трошки сьлїпенький собі.

На невеликому майдані, посеред села, ходили, ворушились та стояли купки в полутьмі в самім малярнім безладдї. Хто сидїв, а хто лежав на травиці. Тутечки-ж, трошки поодаль обнїмались і друг друженьку ласкали закоханні парочки, повиті прозорчастою імлою місячної ночи, мов Марс з Венерою під прозорою сїткою Вулкана. Одна купка молодїжи розбрелась по селу — шукати високі палї про Віху, а також нарвати квіточків задля вінків, всяку зелень задля уквічання Віхи, та ще й клочча роздобути, щоб сплести з її мотузи та веревки — звязать, підняти і постановити Віху. Усе те треба було по стародавньому звичаю красти по дворах під захистом ніченьки. А. Л. Костомариха заранні дозволила дівчатам нарвати квітків в її квітнику; і молоді Українки уквічали свої головоньки на славу: у инчої дівчиноньки загоріле та засмалене личко любо та мило визирало зпід цілої копиці гаряче-сьвітючих квітків. Превеселі хлопці-злодії метушились і гасали по селу, шукаючи, де-б ловче накрасти припаси та знарядде задля Віхи, і вертались на майдан з гарною здобиччю. Гомін, сьпіви, сьміх і регіт — все це збивалось в якийсь гармідер і галас, але галас любий та лагідний. Поміж старших та зрослих вовтузилась і дітвора, — наші маленькі сьпівачечки, і додавала всьому ладенному гурту щось молоде, бадьористе та молодяче. Парубки відкілясь приперли лаву і посадовили на ній нас, своїх „поважних гостий“, щоб, значить, не сидїти нам на вохкій від роси травиці.

Всї потрібні припаси та знарядця позносили на майдан до купи — два довгезних дрючка, котрі треба було звязати в одну, трохи чи не десятисаженну Віху, зелень, клочча, заступи, щоб викопати яму під Віху. Почали плести вінки, звязувати дрючки, прясти і зкручовать з клочча веревки, — сказано, закипіла робота весела та дружня... Хто сьмієть ся, хто жартує, хто яку зачепить, поцїлує, — безвинні все іграшки щасливої молодїжи. Дівчата плели і вязали вінки, хлопці звязували дрючки і копали яму, та таку глибоку викопали, що з неї не видко було навіть того, хто копав.

Дітвора-ж, наші щебетушки на Бакумовій горі, спорудили собі осторонь свою власну маленьку Віху, котру також всю гарно і густо уквічали зеленю та квітками.

Усе злагодили, усе готово: яму викопали, Віху звязали і скрасили зеленим убраннем, обідець над Віхою в горі обвили вінками та квітками і ось підводють Віху з почтом та повагою; нижній край постановили у яму, засипали землею і міцно утоптали. Гордо пишаєть ся в горі в темряві її квітчастий обідець. І знову почались сьпіви, тільки вже під Віхою. Дівчата становлять ся в коло і заводять танки... Так і мерещить ся тобі, що це грища-сьвяткування навколо Перуна... Ось-ось, здаєть ся, засьпівають поганську молитовну пісню:

Ой, ми кровушки наточим, наточим,
Ой, ми Перуна божельку напоїм, напоїм!...

Зовсїм вже стало розсьвітати, як ми вертались до хати. Моя душа була дуже засмучена.

[Конець буде.]

Цезар Білило.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[21. Наталя Кобриньска.]

[Дальше.]

Автобіографію Наталї Кобриньскои можна вважати щирою сповїдію про єи просвітнї змаганя и про вдносины єи до радикальнои партії въ Галичинї. Тлько-жь неяснымъ являє ся єи поглядъ на націонализмъ, що єго она бажала-бъ зъєдинити зъ радикализмомъ. Хоча бо она сказала, що на дійстнї національнї интересы навївъ єї Иванъ Франко своими Бориславскими й другими дрбными своими оповіданями, то не можна дзнатись, що она розумїє пдъ такою злукою націонализму зъ радикализмомъ. Правда, що она є сеи думки, мабуть-то лишь на національныхъ пдставахъ може пднести ся маса (люду) до загальнои культуры й цивилизації, але намъ здає ся, що Кобриньска добачає суть національности тлько въ мовї руско-украинськй, по-за-якъ она вказує на Драгоманова, що, хоча знає дуже добре россійскій языкъ, пише по-украинськи. Та отъ, самъ Драгомановъ яснїйше высказавъ значінє національности для розвою украинськои породы, — внъ бо пише, що „въ насъ справа соціялизму мусить ити поручь зъ справою выратування своєи породы, — зъ новымъ нарождённямъ національнымъ“.[1])

А вже-жь тї ревеляції Кобриньскои про вдносины єи до радикалвъ не вподобались редакціи „Народа“, орґану радикальнои партії. Найпаче вразило єї отъ-се заявленє: „Радикалы ставляють „вльну любовь“ яко майже одиноку цль еманципації жночои, наколи я (се-бъ-то Кобриньска) нколи того пытаня не пдношу, а перше хотїла бымь выбороти економичну незалежность жнки вдъ мужчины; и пбсля мене говорити теперь жнцї про вльну любовь, значить єще блше єї понизити и зробити играшкою мужчины; — то-жь коли моя еманципа-

[1]) „Громада“. № 4. Женева, 1879; стор. 213.

ція пôдносить жôнки науки и працѣ, ихъ — передъ усѣмъ кокеты и упавшій индивидуа".

Вôдтакъ Михайло Павликъ, редакторъ „Народа", приславъ 12. марта р. 1893. ось-яке спростованѣ тыхъ слôвъ Кобриньскои на руки автора сеи „Исторіѣ литературы рускои": „По-за-якъ наведенѣ повыще слова, та ще вôдъ жôнки, щó вважає ся у насъ за радикалку и провôдницю еманципацийного руху середъ галицкихъ Русинокъ, кидають фалшиве свѣтло на нашу радикальну партію, пôдписана низче редакція, щó теперь репрезентує партію, просить — помѣстити ось-яке спростованѣ: Нѣгде въ програмѣ радикальнои партіѣ нема точки про вôльну любовь, натомѣсць є домаганѣ економичнои и политичнои рôвноправности жôнокъ изъ мужчинами. Та й по за нашою програмою, въ працяхъ литературныхъ и инчихъ заходахъ, усѣ мы разомъ и кождый зъ окрема, усе ставили й ставимо на першôмъ мѣсци економичну незалежнôсть жôнки, яко єдину основу єи незалежности въ загалѣ, — самостôйнѣ зарôбки, житє своєю власною працею, физичною чи духовою, а не звисанє на зарôбки мужчинъ. И коли хто зъ насъ и уживъ де слôвъ „вôльна любовь", то воно значить любовь, вôльну вôдъ економичнои залежности, а не любовь невôльну, силувану, куповану, пôдъ якимъ-небудь видомъ. Нашь идеалъ жôнки — жôнка людина: жôнка самостôйного удержаня, жôнка-товаришка мужчины, добра й образована мати, жôнка працѣ и науки. У насъ жôноче питанє — то частина робôтницкого питаня, частина великихъ ранъ людскости: вваимного вызыску, вбожества и нерôвноправности. У жôнокъ одною зъ проявъ тои суспôльнои хоробы є такожь проституція; пôдносити „индивидуа", впавшѣ въ ту погану яму, а власне йти до того, щобы и самои тои ямы не було, — се-жь дѣяльнôсть справдѣ достойна радикалôвъ. Коли-бъ имъ тôлько за-для неи сила и знатє! Не можемо-жь мы гордо вôдвертати ся вôдъ тои ямы, закрываючи собѣ очи накрытємъ „морального" обуреня, бо се значило бы зовсѣмъ не розумѣти жôночои справы"....

Супроти сего спростованя редакціѣ „Народа" не можемо тутъ писати довшои вôдповѣди, по-за-якъ въ исторіи литературы нема мѣсця для приватнои полємики. Запримѣчаємо тутъ лишь се, що въ програмѣ радикальнои партіѣ годѣ було ставити точку про „вôльну любовь", бо вже-жь управа краєва не могла-бъ бути байдужною супроти такого заявленя. Мы й не кажемо, що радикальна партія прямує до такои меты еманципаціѣ жôноцтва. Але-жь „вôльна любовь" є мабуть бажанємъ деякихъ провôдникôвъ радикальнои партіѣ въ Галичинѣ, по-за-якъ въ „Ребенщуковôй Тетянѣ", повѣсти Михайла Павлика, читаємо ось-що про се питанє: „Нашѝ люде гадаютъ, що тогды вже буде конецъ свѣтови, якъ станутъ люде такъ парувати ся, якъ птахи. На це каже бувало Нѣмець: Якъ, каже, гадаєшь, ци всхне дерево, якъ повôдрываєсязъ него губку, щó поросла на нѣмъ, або якъ обломитъ ся зъ него сухе галузє? Та нѣ, кажу, — ще й лѣпше ростиме. Оттакъ же, каже, и зъ тымъ: якъ буде вольно жити людѣмъ зъ тымъ, зъ кимъ ся кому сподобає, то не буде тôлько головництва, та й люде будуть здоровѣщѝ и веселѣщѝ".[1]) — „Найкраще собѣ жиютъ тôлько тотѝ, щó сидя на вѣру, безъ слюбу".[2])

[1]) „Громадськиј Другъ". Місьачник літературниј і политичниј. Рік I. Нр. II. Львів, 1878; стор. 114.

[2]) ibid., стор. 118.

Редакція „Народа" не маєчого гнѣвати ся на Наталю Кобриньску, що она прямодушно проявила бажаня радикалôвъ, — та-жь она пише въ автобіографіи, що „пôзнала М. Павлика, котрого вельми цѣнила за єго Ребенщукову Тетяну".

Наталя Кобриньска, бажаючи дати товчокъ до еманципаціѣ жôноцтва въ Галичинѣ, заснувала р. 1884. „товариство рускихъ женщинъ" у Станиславовѣ. На першôмъ загальнôмъ зборѣ сего товариства въ промовѣ до жôнокъ сказала она мѣжь иншимъ ось-що: „Наше сегоднѣшне зôбранє, то ще одинъ доказъ на то, що нашь часъ — то часъ загального порушеня умôвъ. Могучѝ силы, щó дрѣмали столѣтя, теперь прокидають ся, а новѝ течіѣ прошибають свѣтъ духа и матеріѣ. Чи лишь одно жôноцтво мало-бъ остати ся недôткнене и непорушене?.... Мы (се-бъто рускѝ женщины въ Галичинѣ) до теперь такъ мало дали ознакъ житя. Чи-жь бы лишь мы одниѝ хотѣли оперти ся загальному ходови духа? То дѣйстно значило бы плысти противъ воды.... Мы не можемо жити правдивымъ товарискимъ житємъ, бо не маємо до того елєментарныхъ условій, не маємо, що такъ скажу, духового принципу, якогось загального интересу, однои спôльнои думки, котра тôлько одна лучити може людей зъ людьми безъ рôжницѣ вѣку и пола. Товариство рускихъ женщинъ хотѣло бы хочь по-части запобѣгчи тымъ недостаткамъ. Зваживши, що товарискѝ вôдносины выробляють ся въ великôй, рухливôй машинѣ житя приватного и публичного, товариство наше бажало бы въ наше мертве товариске житє влити нову душу, т. є. надати якусь высшу цѣль. А се въ такій спосôбъ, щобъ, забавляючись, прислугувати ся заразомъ нашому народному и загальному добру, що при бѣдности краю може приносити єму великій пожитокъ. Пропоную затымъ вечерки, театральнѝ представленя и концерты на користь нашои литературы. Коли литература въ загалѣ єсть идеальна исторія цѣлои суспôльности, то беллєтристику смѣло можна назвати исторіею женщины.... Насъ выключено вôдъ политики, и мы, жôнки, лишь черезъ литературу беллєтристичну выразити можемо свои думки и бажаня, — она лишь займає ся нами и заступає нашѝ индивидуальнѝ до загалу вôдносины. Нѣщо фалшивѣйшого, якъ тую нашу заступницю уважати за рѣчь пусту або за просту розрывку. — Наше товариство, положивши собѣ задачу, ширити освѣту черезъ литературу, положило тымъ самымъ задачу: поставити литературу беллєтристичну на тôмъ становиску, на якôмъ она повинна завсѣгды стояти, щобы бути не лишь розрывкою, але поважною наукою и объясненємъ житя суспôльного. Щобы достигнути тои цѣли, мусимо передовсѣмъ постаратись о яке добре выдавництво, и повѣрити єго людямъ зъ добрымъ литературнымъ образованємъ, котрѝ бы зъ умѣтнымъ доборомъ подавали намъ рѣчи правдивои вартости"....[1])

Кобриньска, заснувавши перше жôноче товариство, бажала „отрясти жôноцтво вôдъ вплыву уже пережитыхъ напрямкôвъ, и завести єго на живый, реальный шляхъ".[2]) Вже-жь каже она й въ автобіографіи, що „того, щó она сама осягнула, бажала и своимъ пôсестрамъ". Дôйшовши черезъ литературу до зрозумѣня положеня жôнки въ су-

[1]) „Дѣло". 1884; число 148., въ статьи: „Вôдчитъ Наталѣ Кобриньскои, выголошеный на першôмъ загальнôмъ зборѣ товариства рускихъ женщинъ въ Станиславовѣ, 8. грудня, 1884. р.".

[2]) „Перший Вінок". Львів, 1887; стор. 461.

спо́льности, хотѣла она и другихъ повести на ту дорогу. Але-жь ѳи товаришки не зъявляли охоты, по́йти на „новый шляхъ“. Опроче, по словамъ Кобриньскои, стара клѣрикальна партія по́дняла крикъ про атеистичнѓ и соціялистичнѓ идеѣ, — народовцѣ бояли ся вытвореня новои партіѣ въ полученю зъ радикалами, — жо́нки розъѣднали ся мѣжь собою.... Не було що́ робити, — она уступилась....[1]) Выступила-жь Кобриньска зъ нового товариства тогдѣ, коли ѳи посестры епископови Юліянови Пелешови 9. сѣчня 1888. р. въ день ѳго инсталяціѣ въ Станиславовѣ по́днесли въ дарѣ чашу до Службы Божои.

Мѣжь-тымъ выдала Кобриньска зъ Оленою Пчо́лкою жо́ночій альманахъ „Перший Вѣнокъ“ (Льво́въ, 1887). Въ отъ-сѣмъ альманаху кро́мъ творо́въ Кобриньскои и Пчо́лки надруковано ще писаня Уляны Кравченко́внои, Ганны Барвѣнка, Ольги Левицкои, Климентіѣ Поповичо́внои, Олесѣ Бажаньскои, Днѣпровои Чайки, Михалины Рошкевичо́внои, Лесѣ Украинки, Катерины Довбенчуковои, Ольги Франковои и и.

Наталя Кобриньска надрукувала тутъ отъ-сѣ свои творы: 1. Про рухъ жо́ночій въ новѣйшихъ часахъ (стор. 5—23); — 2. Руске жо́ноцтво въ Галичинѣ въ нашихъ часахъ (68—102); — 3. Панѣ Шуминська. Образокъ зъ житя (177—195); — 4. Панъ Судія. Образокъ зъ житя (376—395); — 5. Замужна жо́нка середнои верствы (406—416); — 6. Про первѣстну цѣль товариства руськихъ жо́нокъ въ Станиславовѣ (457—463). Въ переднѣмъ словѣ пише Кобриньска мѣжь иншимъ ось-що про свою збо́рку: „Наша книжка, се першій у насъ голосъ, по́днесеный въ справѣ жо́ночого пытаня. Важне се пытанѳ давно занимаѳ умы самыхъ передовыхъ людей въ найбо́льшь освѣченыхъ краяхъ Европы. У насъ оно лишь глухимъ во́дбивало ся во́дгомономъ, та часто не такъ понятымъ, якъ зъ жерелъ выходивъ. Голосно въ то́й справѣ нѣхто не во́дзывавъ ся, и здавало ся, що нѣхто о нѣй и не думаѳ. Але то лишь такъ здавало ся. Були такѓ, що́ думали, та зъ тымъ не выявляли ся. Таке пекуче пытанѳ не могло не застановити цѣкавѣйшихъ зъ помѣжь самыхъ жо́нокъ; — почали они оглядати ся и пытати самыхъ себе, ско́лько ѳ въ то́мъ правды, — почали розбирати обставины власного житя. Що така думка мѣжь нами жила, доказомъ наше выдавництво и поданѓ въ нѣмъ працѣ жо́нокъ, котрѓ помимо всякихъ противностей не во́дступали во́дъ спо́вробо́тництва“....[2])

Еманципація жо́нокъ була отже во́дъ р. 1884. сто́йною идеєю Кобриньскои. Коли во́дтакъ въ 1890. р. Чешки й Нѣмки подали петицію до рады державнои о вступъ жо́нкамъ до университето́въ, то за иниціятивою Кобриньскои Русинки подали й во́дъ себе таку-саму петицію. А коли за-для розвязаня рады державнои треба було поновити тѓ петиціѣ, то стало ся се 1. вересня р. 1891. на вѣчу Русинокъ у Стрыю, де кро́мъ вступу до университету домагались они такожь заснованя хочь однои жо́ночои ґімназіѣ. Сю петицію предложено палатѣ петиційного комісіею 8. сѣчня р. 1892. Референтъ [illegible] зомъ зъ ческою петицією, а во́дтакъ палата [illegible] петицію и передала ѳѣ правительству.

[illegible] перегодя, 10. квѣтня р. 1892. выступила Кобриньска на польско́мъ жо́ночо́мъ вѣчу во́ Львовѣ зъ референтомъ рускимъ, въ котро́мъ она вказала на напрямъ жо́ночого руху въ-загалѣ и на жо́ночій рухъ въ Галичинѣ зъ-окрема. Прелѳґентка заявила, що „жо́ноче пытанѳ выплынуло зъ чисто економичныхъ умовъ, въ наслѣдокъ сильно розвиненои продукціѣ, упадку дро́бнои ґосподарки и дро́бного промыслу, або економичного индивидуализму“....[1])

Наталя Кобриньска належить до исторіѣ рускои литературы не такъ за-для тыхъ своихъ змаганъ про еманципацію жо́ноцтва, якъ радше зъ-за своихъ повѣстей, въ котрыхъ она хоче подавати реальнѓ картины зъ житя, дивлячись на суспо́льный побутъ кро́зь призму науки сучасного позитивизму. Ось и переглядъ повѣстей, що́ ихъ написала Кобриньска:

1. За-для кусника хлѣба. Оповѣданѳ („Зоря“. 1884; стор. 161—165; 173—174; 181—185).

2. Якъ стара Янова ѣхала желѣзницею зъ Коломыѣ до Бурштына. („Зоря“. 1886; стор. 197—200).

3. Панѣ Шуминська. Образокъ зъ житя. („Перший Вѣнокъ“. Жо́ночій альманахъ. Льво́въ, 1887; стор. 177—195).

4. Панъ судія. Образокъ зъ житя. (ibid., стор. 376—395).

5. Выборецъ. Оповѣданѳ. („Зоря“. 1891; стор. 123—127; 143—149).

6. Ядзя и Катруся. Оповѣданѳ. („Зоря“. 1893; стор. 1—4; 21—26; 41—48; 61—63; 105—107).

[Дальше буде.]

[illegible] перегодя, 10. квѣтня р. 1892. выступила Кобриньска на польско́мъ жо́ночо́мъ вѣчу во́ Львовѣ зъ ре-

[1]) „Исторія литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1893; стор. 78.

[2]) „Перший Вінок“; стор. 2—3.

ЮРИЙ КОССОВАН.

[ОСИП, ДОМНІК, ІГОР ГОРДИНСЬКИЙ ДЕ ФЕДЬКОВИЧ.]

Проба критичного розбору автобіоґрафічних його повістий та його житєписи.

Написав Олександер Колесса.

[Далї.]

По вірній характеристицї житя військового, та цїкавих військових типів[2]) — по глибокому лїричному тонї, який пробиваєсь в цїлій повісти „Штефан Славич“, можна її зачислити до кращих Федьковичових оповідань. Головний мотив сеї повісти, так само як і попередних — се любов, і то любов так само палка, так само нещаслива...

Як велике значінє має любов для Гуцулів, як глибоко відчувають вони її силу, як живо обходять їх любовні стосунки других, як чутливі вони на кривду, що́ навіть чужим людям трафляєсь в стосунках любовних, — на се вказує найлїпше маленький образок п. з. „Сафат Зїнич“.

Молодий Сербин Янко заручений з тихою нїжною Мартою, котра його щиро любила, покинув її, а засватав другу. Не пережила сього Марта. За нею пішла до гробу її стара мати. А Янко в дві недїлї по їх похоронах збирає собі боярів на весїлє. На усьо се дивив ся Гуцул-жовнїр Сафат Зїнич, та не витерпів. Він цїлою душею відчув кривду бідної дївчини. Він запалав обуренєм супроти невірного коханця. Справа зрадженої дївчини сталась його справою. А в такій справі у Гуцула одна рада: з креса та в груди... Ляг трупом зрадливий Сербин. Заковали Зїнича в кайдани. Він не жалував свого учинку, — він знав, що терпить — „За правду!“[3])

[1]) „Народ“. 1892; стор. 164.

[2]) Побіч одного нелюдського капітана, що́ вічно лає ся, а потому йде пити, і знов лає ся, і знов пє — змалював нам Федькович кількох симпатичних низших старшіх, як капралї Крук і Українець, і висших, як добрий „оберляйтман“. Так само симпатичними краскаґи малює поет „шандарів“. З поза-військового житя дуже удатно змальований реалїстичний тип завадияки Манолї.

[3]) „Повісти Ос. Федьковича“, стор. 51.

Більшість повістий Осипа Федьковича можна-б назвати „траґедиєю любови“ і підтягнути їх під оден спільний заголовок „Люба́-згуба“. В розбираних нами повістях бачили ми кілька сцен сеї мистецької траґедиї. Предметом їх любов, — кровава їх розвязка зближаєсь зі справдїшною драматичною конечностию і скоростию. Любов у такій формі[1]) рідко де подибуємо в житю нашого народу, тож і в лїтературних творах наших письменників єсть вона рідкостию. У Федьковича-ж вона зовсїм звичайна. Така крівава розвязка любови відповідає тій засадничій прикметї характеру Гуцулів, котру Федькович ось як описує: „У нас знайдете щире серце та щиру думку: а хоть тота думка трохи бистра, як тоті вітрове в наших горах, то нїчо тото не шкодить: лїпше так, міркую, як би ми ходили замлїлі та бездушні“...[2]) „У нас справа швидка — з креса та в груди — за димом не видко, за громом не вчуєш“...[3])

А що їх характер і їх любов розвинулась в таку а не іншу основну форму, на се вплинуло чимало між іншими причинами також суспільно-економічне положенє Гуцулів. Від непамятних часів [як ми се уже бачили] не зазнавали мешканцї того закутка землї великого суспільного гнету; борби релїґійні та національні також не захоплювали їх сильно, та не з'уживали їх чувство у тих напрямках. Тому-ж і вроджене чувство любови могло у них так сильно вибуяти, як рослина, довкола котрої не коренить ся друге зїллє та не жиє потрібними для неї соками. Розвиваючись в такому напрямі через кілька сотень лїт став ся сей рис характеру Гуцулів дїдичним, і через дїдичність степенував ся. Що любов у Гуцулів ще і нинї виступає в такій незвичайній формі, про се сьвідчить ся обставина, що на кількадесять самоубийств, та убийств задля любови, як виказує рік-річно статистика Буковини, — дві третини припадає на Гуцулів та руських Підгірян.

В Федьковичових повістях бачимо прегарні описи деяких звичаїв та обичаїв Гуцулів, вірну і быстроумну характеристику головних їх типів, глибоке зрозуминє їх любови, — але з них не можемо собі уявити повного образу суспільного житя Гуцулів. Се дїє ся раз тому́, що Федькович залюбки випроваджує в своїх повістях богачів, а також тому́, що події, які бачимо в його повістях, за мало у нього звязані з буденним ходом житя, що Федьковичових Гуцулів бачимо по більшій части в сьвяточній одежи.[4]) Прикмети сї ясно виступають в тих повістях, котрі суть предметом отсеї працї — тож ми над ними троха застановимо ся.

В часї, на котрий припадає початок лїтературної дїяльности Осипа Федьковича серед того кругу людий, серед котрого він обертав ся, був мужик-богатир ідеалом, коло котрого могли снуватись найкращі мрії навіть найпоступовійших людий з нашої інтелїґенциї. Ідеал той коренив ся в дїйсних тодішних формах житя мужицтва.

Тодї на мужицьких ґаздівствах, визволених панщиною,[5]) не відбув ся ще той економічний процес, котрий нинї з невгамованою силою розбиває мужицьку ґрунтову власність, та з одного боку перемінює мужиків на пролєтариїв, а з другого громадить землю і маєтки в руках нечисленних богачів. Система оподаткованя і ще більше скомплїкований спосіб житя мужицтва, що́ приневолює їх міняти свої продукти за готові гроші,[6]) не спровадили ще тодї на дрібне ґосподарство фатальних своїх наслїдків. Конкуренция, яку з тої причини роблять нинї дрібній примітивній ґосподарцї і домашному промислови вироби фабричні і велика ґосподарка, що́ користує ся машинами, не виганяла ще наше мужицтво з ґрунтів, не відавала їх в руки жидівських та своїх мужицьких глитаїв. Таж і заможність одних мужиків не була таким тягаром для біднїйших, не визискувала їх працї в такій мірі, як се дїє ся нинї. Тож і між богачами а біднотою сїльською не були контрасти так заострені, щоби будили до богачів загальну неохоту біднїйших мас. Взагалї усї ті прояви суспільно-економічні, котрі нинї так і кидають ся кождому в очи, не виступали так виразно як нинї, не звертали одже в тому напрямі думок наших чільнїйших просьвічених людий, що́ під той час переняли ся любвою до загалу мужицтва, не вникаючи в детайлї його житя. Оттому і Федькович, не маючи в тому зглядї вироблених поглядів, не входив глибоко в прояви житя Гуцулів, не звертав великої уваги на суспільні контрасти, які уже перед знесенєм панщини мож було в сьому житю завважати, коли-б йому добре приглянутись.

В тих повістях Федьковича, що́ відносять ся як „Люба́-згуба“ до часів панщини, дасть ся згадана прикмета його оповідань ще тим пояснити, що серед таких суспільно-економічних стосунків, які ми вище описали, меншість бідних никнула за загальним розмірно високим станом добробиту. Коли-ж до того зважимо, що і сїмя самого Федьковича належала до богатших, то і порозуміємо, чому він так радо, із видимою симпатиєю і свого роду гордостию малює в своїх повістях мужиків-богачів. До сього причинилась також ідеалїзация бувальщини Гуцулів, котрої причини ми перше пояснили, — а також вплив українських лїтературних творів, котрі йому були уже відомі в часї, коли писав свої повісти. Пишні картини взяті з бувальщини України, з житя козацького, могли піддати йому думку шукати анальоґічних картин і в бувальщинї своєї Гуцульщини. Се могло вплинути на кольорит тих сцен, які бачимо в „Любі-згубі“, та на опис тих гарних форм житя, які бачимо і в других його повістях; а до того найлїпше надавалось житє родин богацьких.[1])

Сказали ми, що в Федьковичових повістях бачимо Гуцулів по більшій части серед виняткових,[2]) не будденних занять, у сьвяточній одежі, серед забав, а нїколи за роботою. Хиба ся особливо виразно виступає в повісти „Люба-згуба“. В протягу кількох тижнїв, в котрих відбуваєсь описана подія, бачимо лишень оден натяк на буденні занятя Гуцулів, і то такий, який міг написати кождий, хто з роду мужика не бачив на очи.[3]) Се дасть ся тим пояснити, що пишні гуцульські звичаї, а передовсїм зносини любовні, котрі поставив поет на першому планї, нїколи не виступають в такій повноті як в часї, коли люди свобідні від буденних занять. Але на тому тратять другі не менче важні боки житя Гуцулів. Які були буденні клопоти, буденні занятя Гуцулів у їхніх так цїкавих для нас стосунках? Усьо се дїялось в часї панщини. Яка-ж була думка Гуцулів про панщину і панів? Вправдї панщина була по зобовязуючим тодї законам доволї легка; але-ж бували і надужитя панів, що́ доводили мужиків до опору. Гуцули-ж — люди фудульні: у них „справа швидка, з креса та в груди“; мусїли-ж між ними трафлятись і такі, що́ не хотїли стерпіти і найменчого гнету з боку панів. Мусїли-ж бути і масові громадські протести супроти самоволї панів, та змаганя, удержати в силї істнуючі закони, що́ брали їх в оборону.

З усього сего не бачимо і сьлїду в „Любі-згубі“. Але се ще не дуже впадає в очи, коли читаєсь сю повість саму про себе; за те така прогалина виступає ярко, коли побачимо, що і в других повістях Федьковича нема майже і згадки про панщину панів,[4]) та згадані вище стосунки. Не вже-ж

---

[1]) В одній лишень повісточцї п. з. „Буковинська пісня“ бачимо любов у буденній, звичайній формі: жовнїр-Гуцул Саданюк не знав, що то кохання, та сьмїяв ся з нього. Аж ось і сам залюбив ся в Таліянцї. Любов його тим проявлялась, що тужив за любкою.. На тому й конець.

[2]) „Повісти Осипа Федьковича“, стор. 10.

[3]) ibid., стор. 9. — Фразу сю подибуємо також в народних піснях: „За димом не видно, за стрільбов не вчуя“. [Порівн. Żegota Pauli: „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“, Том II., стор. 7.]

[4]) Виняток під кождим взглядом становить повість п. з. „Три як рідні брати“, котра по моїй думцї належить побіч „Люби-згуби“ до найкращих і найцїннїйших оповідань Федьковича.

[5]) Значна частина повістий Федьковича відносить ся до часу по знесеню панщини.

[6]) Мужик продукував перше лишень для власної потреби, і його домашна продукция йому зовсїм вистарчила.

[1]) Одного з таких богачів змалював поет в повісти п. з. „Штефан Славич“. „Батько Штефана Петро своїй худобі та сороківцям і ліку не знав. Слуг тримав собі більше як двайцять, а стара Петриха бувало присягає ся, що вона хіба в Ордан водиці пє, бо вона знаєте в скоромну днину лиш молоко, а в пісний день лиш мід солоденький попивала, а коли хотїла вина, то пішла у земник, та наточила собі якого хотїла..., бо стояло воно у неї бочками, і угорське, і волоське, усїляке. В таких достатках жили вони. А в сина їх Штефана що за убори були! Все шовки, все кармазини та золото! А за зброю його ясну й не споминаю нїчо, бо аж зависть мене бере“.

[2]) Виняток становлять деякі оповіданя з житя військового.

[3]) „В кого нема у весну роботи? Хіба кажім в того, що́ не хоче робити. Правда, що у нас у горах на весні нема вже тілько кутання, як у Поляниць, чи як то в нас кажуть гречкосїїв, але робота все таки є, ба плоти закладати, ба пересипати, ба одно, ба друге“.

[4]) Натяк на нелюдських панів бачимо в повісти „Три як рідні брати“: „А що, кажу, сестричко, ви, бачу, вашу неню гарно дозирает

побут Гуцулів був так щасливий, що подібних питань зовсім не підношено. Не вже-ж панувала там справді така аркадійська іділля?

Ні! Так воно не було! А щоби про се впевнитись, обернім на другий бік карту історії Гуцульщини, котру ми бачили з одного, яснійшого боку.

Які були закони, що́ нормували стосунок мужиків-піддавних до панів, ми вже бачили. Сказано було, що в давному кімполюнґському окрузї признано правосильним „Хризов“ князя К. Дуки з р. 1694. До гірського кімполюнґського округа належали отсї села: Плоска, Серґії, Сторонець-Путилів, Тораки, Кисилиці, Дихтинець, Устє-Путилів, Стебне, Спетки, Довгополе, Конятин, Яблониця, Мариничі, Петраші, Ростоки, Підзахарич і Межибороди. По смерти послїдного наддвірника Фльондора, р. 1832 стояли ті села під юрісдикциєю трьох домінїй, а именно: в Путилові, Ростоках і Довгополї. До путилівської домінії, котра нас тут найбільше обходить, належали села: Плоска, Серґії, Сторонець-Путилів, Тораки, Кисилиці, Устє-Путилів і Мариничі. Властителями-дїдичами тих околиць були в часї сервітутового спору Ґуденуси, Айваси, Джурджовани, Фльондори, Йаноші, а пізнїйше й Ромашкани.

Панам тим не на руку були постанови „Хризова“ Дуки; стали вони накладати на мужиків чим раз то більші данини. Мужики не сидїли безчинно: протестували супроти здирства та других надужить. Звідси пішов цїлий ряд процесів.

Оден із перших таких процесів підняли р. 1803 громади: Довгополе, Яблониця, Конятин і Спетки супроти дїдича Айваса, котрий жадав від піддапих неправних данин, именно бриндзї, сира, повісм, шкір овечих, а надто домагав ся безплатної роботи. Центральна канцелярия віденська поставила і тут за норму постанови „Хризова“ Дуки; але позаяк ті постанови в практицї не виконували ся, то прийшло р. 1807 до добровільної умови між Айвасом а згаданими громадами. Вони зобовязались гуртом платити 1000 злр. річного чиншу, давати від кождого ґосподарства коня до перевозу панської горівки з Вижницї, а також направляти панські будинки. На яких підставах опирали пани свої чим раз більші вимоги зглядом горожан, вказує найлїпше ось який факт. М. Джурджован сказав р. 1803 при комісиї: „Коли я перед 10 роками прийшов перший раз в гори, пригнали менї мої піддані яко добровільний дарунок по вівци від ґосподарства, і сказали, що будуть менї сю данину давати аж до моєї повнолїтности“. Опісля ввійшла ся данина в уживане; таким способом повстали із добровільних дарунків нераз тяжкі обовязкові данини.

В процесї, який провадили коло р. 1806 Джурджован із своїми підданими, задекретовано, що побиране бриндзї, повісем, овець і овечих шкір, і т. п. не єсть здирством; мала се бути лишень нагорода за се, що пани позваляли підданим користати із лїсів, та випасати товар на своїх полонинах.

Року 1814, 1815 і 1825 вносять знов піддані ріжних дїдичів кімполюнґського околу протести супроти неправних данин та підвисшеня чиншу, домагають ся привернення „Хризова“ Дуки, та забезпеченя їм ґрунтів, лїсів і пасовиск. Пани звиняють ся тим, що чинш підвисшили тому́, що піддані не платять призначених десятин; вівцї-ж побирають вони за право випасати чужі вівцї на своїх полонинах, і право рубати дрова в панських лїсах. Ряд не признав їх викрутів, бо до р. 1814 загал громад користував ся лїсами і пасовисками як своєю власностию, а не платив згаданих данин, котрих домагались пани на взір дарунків плачених колись Джурджованови. Декретом з д. 22 мая 1826 р. затверджено знов лишень ті обовязки підданих, котрі обняті були „Хризовом“ Дуки, або котрі добровільно приняли піддані.

Своїх постанов не попирав однак ряд нїколи силою, так, що вони зістали лишень на папери. А тим часом дїдичі накладали на підданих чим раз більші тягарі і данини, та приневолювали їх до роботи. Коли нїякі скарги підданих не помагали, постановили вони самі за себе упімнутись. Се і викликало відомі розрухи, котрі дійшли до найширших розмірів за Л. Кобилиці — так, що р. 1843 ряд мусїв вислати військо в силї около 900 люда, щоби привернути порядок. Людий бито, а проводирів увязнено, — між ними і Лукіяна Кобилицю.

Під напором баґнетів приняли піддані ті обовязки, о котрі панам ходило. Видячи однак, що тим способом не положити кінця неустанним неспокоям, постановив ряд приняти до відомости скарги мужиків. На підставі протоколів з р. 1843 [11 грудня] дадуть ся ті скарги звести до отсих точок: 1) Пани непозволяють рубати дрова навіть на тих просторах, що́ від непамятних часів були в виключному посіданю мужиків і були обгороджені. 2) Пани неправно домагають ся овець за уживане полонин; давнїйше давали мужики панам вівцї не з обовязку, але як дарунок. 3) Неправно підвисшено чинш від ґрунтів аж до висоти 60 злр. річно. 4) Неправно жадають пани бриндзї, і 5) безплатної роботи.

Пани оправдувались так само, як при попередних процесах, і ряд прихилив ся тепер до деяких їх бажань. Не признав лишень обовязкової роботи [Декрет з 11 мая 1844 р. Ч. 11935]. Розуміє ся, се викликало нові протести та нові скарги. Але пани не засипляли справи. Вони старались ввійти в переговори з мужиками, та заключити з ними „добровільну“ угоду. Вони знайшли собі відповідне число поплечників, що́ задля личних користий запродали громади, приступаючи в имени громад: Устє-Путилів, Дихтинець, Сторонець-Путилів і Плоски до угоди з панами Айвасами та Ромашканами [р. 1844]. Умову сю потвердив ряд р. 1845-ого.

В сїй угоді сказано, що вівцї, сир, або відповідну квоту грошеву зобовязують ся платити ті піддані, що́ випасають свою худобу на панських лїсах. Данини ті не дадуть докладно означитись, тому кождий підданий мусить що року умовлятись із панами що до сих данин. Сею „угодою“ накинено мужикам чинші значно висші, як ті, що́ означені були „Хризовом“ Дуки, а також т. з. „кельтунки“ готовими грішми, т. з. „терхи“ [мужики мусїли своїми кіньми спроваджувати для панів бочки з горівкою], дань повісмами і т. д. Тих мужиків, що́ до „угоди“ не хотїли приступити, переслїдували пани до остатнього. Тож уже р. 1845-ого виступають піддані Михайла Ромашкана із Стороння-Путилова із скаргою, що пан забороняє їм пасти худобу на їхніх власних пасовисках та рубати дрова в їхніх власних лїсах. Але пани уміли усе справу так повести, що до зізнань не допускано правдивих заступників громад, лишень підплачених панських заушників, а надто вони уміли собі з'єднати рядових комісарів, так, що усе справу вигравали, або коли і програвали, нїчого собі із сего не робили, та поступали по давному. Се дїялось скрізь, в цїлому окрузї, та доводило часто до грізних забурень. Так було і р. 1848-ого. Кобилиця був тоді послом до ради державної, що́ відбувала свої засїдання в Кромержижі. Вибухла революция на Уграх — раду державну розвязано. Посли угорські повертаючи домів, уміли з'єднати для своїх плянів Лукіяна Кобилицю. Небавом скликав Кобилиця до Стороння велике гуцульське віче, розповів народови дещо про раду державну, та познакомив їх із тим, що дїялось на Уграх. Угри жадали помочи в збіжу і підводах. „Навіть тота баба, що запрядає, аби мала хоть ґелетку вівса“. За се обіцяли Угри знести панщину, вигнати панів і мандаторів. Народ заворушив ся: не чекали приходу Угрів, напали на мандаторию. Між тим угорське повстанє догарало. Прийшло австрийське військо до Стороння, Серґіїв і т. п. та положило конець розрухам. Кобилицю увязнено, його-ж ґосподарство знищено.[1])

Память про надужитя панів живо утрималась до нинї, а оборонець гуцульських свобід, Лукіян Кобилиця, що́ і згинув в обороні прав громадських, згадує ся нинї у люду з великою пошаною. Імя його живе в устах Гуцулів у піснях та численних нереказах поруч із іменем Довбуша. Не від річи буде подати на сьому місци одно із оповідань записаних мною від очевидців тих подій, від людий, що́ лично знали сього героя.[2]) Лукіян Кобилиця був із Серґіїв. Тут таки мав ґаз-

що казати! Як би не я був нагодив ся, то зо студени гибли і самі, і дїтина. — А що-ж бадїчку, одрікають ся сестри плачучи, коли у таких панів служимо, що і до церкви не пускають, не то що“... [„Повісти О. Федьковича“, стор. 72.]

[1]) Сей епізод з житя Л. Кобилиці подаю по оповіданю протоєреи Григория Кантеміка, пароха з Ростік.

[2]) Оповіданє се може також причинитись до зрозуміня Федьковичової поеми п. з. „Лукіян Кобилиця“. Другі записані мною оповідання мало що нового подають про Кобилицю, за те докладнїйше ілюструють надужитя панів-дїдичів, особливо-ж Джурджована та Ромашкана.

дівство. Мудрий був чоловік. Видів людську кривду. Друть нас пани бувало, ой друть! Роботів було мало — лише данини. Не настарчим! А до лїса, то й не наверни ся за дровами. Гильки зі смерічки не мож було виломати на віник, не то що, аби го не карали. А як умер ґазда бездїтний, то пани ґрунт забирали. Така була біда з панами! А тепер із жидами: розбогатїли моц!... [Далї буде.]

Д-р ЮЛЇЯН ЦЕЛЄВИЧ.

[Конець.]

Перенятий від лїт дитинячих житєм щиро-народним, бо таким житєм жила єго рідня ще від років трийцятих під благодатним вплывом Маркіяна Шашкевича, брав бл. п. Юлїян як найживійшу участь в кождім прояві руху щиро-народнього: він був членом Просьвіти від першого єї заснованя, а кілька лїт членом виділу того-ж товариства; від р. 1876—89 належав до виділу Руської Бесіди, а через шість лїт був єї головою; був членом руського Тов. педаґоґічного у Львові, Народної Ради, Народної Торговлї, Товариства імени Шевченка і розстав ся з всїми тими Товариствами яко голова сього послїднього по своїм приятелю і попередникови Дамянови Гл. саме тоді, коли покликав се товариство до нового житя, перестроївши єго на товариство, з котрого має колись-то двигнутись Руська Академія наук. Так про те вже з тої коротенької згадки бачимо, що бл. п. Юлїян Целєвич служив вірно і щиро справі народній, він ставав радо до кождої служби, до котрої єго громада покликувала чи то на старшого чи на рядового, а лагідною своєю вдачею, характером більше флєґматичним умів довести до ладу кожду єму поручену справу. А наколи вже інакше не міг вдїяти, то тоді прозьбами і ввічливостю доти намагав, аж доки не довів до ладу.

Про житє бл. п. Юлїяна хиба ще те додати, що в р. 1878 придбав собі на тутешнім унїверситеті степень доктора фільозофиї, зложивши після давнїйшого систему чотири ріґороза, та що в р. 1889 дістав VIII. ранґу. Але як перша обставина сьвідчить красно о старанливости покійника, щоб станути побіч старійшини наукової, так ся друга була для него так байдужною, що зовсім нею не тїшив ся; покійник звик був на те все уживати пословицї нїмецької: davon wird man weder satt noch fett. Натомісць тїшив ся дуже, коли посеред тяжкої служби учительської успів дещо написати, тож перейдім тепер на послїдок до праць літературних бл. п. Д-ра Юлїяна Целєвича: 1) Дещо за поселенє угорської України і за унїю церкви православної угорських Русинів з Римом (Правда, 1868); — 2) Облога міста Львова в р. 1672 (Зоря, 1883); — 3) Перехід козаків через Покутє до Молдави в р. 1739 (Зоря, 1885); — 4) Пригода після нападу татарського в р. 1676 (Зоря, 1886); — 5) Нічний напад на дім Маркіянового [т. є. Маркіяна Шашкевича] дїда, о. Романа Авдиковського в Підлїсю в р. 1794 (Зоря, 1887), — і 6) там-же критична оцїнка: „Ювилейноє изданіє Ставропигійского института". В фелєтонї „Дїла" появились, почавши від р. 1880, отсї статї: 8) Дещо про Скит Манявський і устне переданє про єго знесенє Іосифом II.; — 8) Історичний причинок до нашої мартитрольоґиї і рицарської слави; — 9) Росия і Китай і дещо про Кульджу; — 10) Чи було в Росиї невільниче підданьство? — 11) Про Олексу Довбущука, єго попередників і насьлїдників (Дїло, 1882); — 12) Дві судові розправи з р. 1722 і 1723 (Дїло, 1885); — 13) Процес Скита Манявського з шляхтичом Семеном Ладковським в рр. 1736—39 (Дїло, 1885); — 14) Клопоти міста Львова з кагалом жидівським в половинї XVII. в. і погрома жидів у Львові р. 1664 (Дїло, 1886); — 15) Три судові розправи перед 150 рр. (Дїло, 1887); — 16) Староста і полянецький каштелян Ґжимала Яблоновський (Дїло, 1888); — 17) Ще дещо про Олексу Довбущука і єго насьлїдників (Дїло, 1888); — 18) Дальші вісти про опришків (Дїло, 1890); — 19) Вовкулаки (Дїло, 1891); — 20) Посьлїдні історичні вісти про опришків XVIII. в.: а) Іван Бойчук, другий насьлїдник Довбущука, б) Ще деякі перекази і лєґенди про Олексу Довбущука (Дїло, 1891); — в калєндари „Просьвіта" знаходить ся єго розвідка історична: 21) Павло Полуботок, наказний гетьман України, — і для видавництва „Просьвіта" описав житє: 22) Сьв. Кирила і Методия; — в справозданю ґімназиї львівської академічної за р. 1886 появилась перша часть історичної моноґрафії: 23) Істория Скиту Манявського від єго заснованя аж до приступленя львівської епархиї до унії (1611—1700); — відтак 24) в р. 1887 цїла ся моноґрафия; — для ужитку шкільного спорудив бл. п. Юлїян отсї книжки: 25) Шараневич — Целевич: Нарис істориї астрийсько-угорської монархиї (1881); — 26) Ґінделї — Целевич: Учебник всемирної істориї для кляс висших, т. II., вік середний (1883); — 27) Томек — Целевич: Істория австрийсько-угорської держави (1883); — над книжкою шкільною працював трудящий покійник до остатньої хвилї житя і саме 28) над учебником істориї краєвої захопила єго неумолима смерть; книжку сю видасть небавком товарищ долї Вп. проф. Наталь Вахнянин. Остаточно деяких праць нашого щирого товариша не могли ми на борзї роздобути, бо вони оголошувані під криптонїмами, от хоч-би дуже цїкава розвідка: 29) Гостина цїсаря Іосифа II. в Галичинї.

Крім того яко член колишньої комісиї до укладаня руських книжок шкільних вів покійник не тілько томлячу коректу, але справляв також стиль декотрих книжок шкільних; тож єго то заходам належить завдячити, що деякі підручники до науки релїґиї і істориї виходили доперва зпід єго руки поправні.

Отсе поважне число праць науково-літерацьких вказує достатно, що бл. п. Д-р Юлїян Целєвич час, вільний від служби заводової і громадської посьвячував досьлїдам нашої бувальщини. Була се праця о стілько тяжша від інших, що автор сьлїдив по архивах і видобував на сьвіт божий такі старі записки, що то о них нїкому і не снилось, як то сего доводить передовсїм моноґрафия про Скит Манявський. — Наш історик розлюбив ся був дуже також в досьлїдах про Довбуша і тим-то запопадливим трудам треба завдячити вияснене сеї з многих сторін неясної але цїкавої справи; тепер же-ж вона станула в такім сьвітлї, що хто небудь з людий талантливійших на зібраних і критично розсуджених через бл. п. Д-ра Ю. Ц. переказах про Довбуша і Довбущуків, та на таких же переказах про словацького Яноша і українського Кармелюка буде міг заснувати цїлий цикль оповідань романтичних, що то приміром в літературі нїмецькій сливуть під назвою „Raubritterromane".

Про сї праці виражалась критика все з признанєм великої стійности і фахового знаня; та як се знаємо з жерела дуже автентичного, факультет фільозофічний тутешнього унїверситету думав поставити також бл. п. Д-р Ю. Ц. між кандидатів на ново отворену катедру істориї Руси-України. Так щож, коли бл. п. Юлїян не діждав ся вже того достоїньства за свої праці науково-літерацькі, а натомісць дізнав не аби якої відзнаки за свої труди яко щирий і трудящий громадянин та яко добрий і сумлїнний учитель — він розстає ся з сим сьвітом яко голова Тов. ім. Шевченка. Тож кождий, хто тільки міг і як тільки міг, той давав щирі доводи правдивого жалю по такій передвчасній і дотклівій стратї, а найбільшим доказом того чотири промови над сирою могилою, в котрих зазначено і житє-бутє благородного покійника і смуток, що скоропостижна смерть так немилосерно єго з посеред нас сприятала. А хоч і як напрасною була ся смерть, так все-ж бл. п. Д-р Юлїян Целєвич сповнив свою задачу чесно і благородно, що не треба вже хоч-би ще і тим стверджати, що мабуть ще за житя розпорядив, щоб цїла єго досить спора бібліотека стала по єго смерти власностю „Просьвіти"; зрештою майна не лишив жадного, бо і якого-ж може добитись майна хоч-би і при найбільшій ощадности професор ґімназіяльний посеред таких прикрих обставин. А що він яко муж під кождим оглядом розумний не помандрував до мандрівки замогильної неприготованим, тому можна цїлком справедливо приноровити до него отсї слова французького поета:

„La mort ne surprend point le sage;
Il est toujours prêt à partir,
S' étant su lui-même avertir
Du temps où l'on se doit résoudre à ce passage.

Промова студента фільозофиї п. Остапа Макарушки, знаменитого ученика бл. п. професора Д-ра Юлїяна Целєвича. [Промова товариша долї Вп. проф. Н. Вахнянина поміщена в „Дїлї"

з дня 28 лат. грудня 1892. Промови же Вп. о. совітника Алексія Торонського і ученика VIII. кл. Івана Ціпановського увійдуть безперечно до справозданя ґімназиї руської за сей рік.]*)

Людям молодим, вступаючим що-йно в сьвятиню наук, присьвічують і присьвічували муть все приміри мужів-громадян, визначних самими найкрасшими прикметами серця і душі, — приміри мужів науки, невтомимих у своїх трудах, як довго їх житя. — Одним з таких мужів був бл. п. Юлїян. Тож руська молодіж університетська, що серед неї є так багато-багато бувших учеників покійника, зібравшись над отсею могилою для відданя йому сеї сумної, печальної, послїдньої прислуги, проливая із-за страти такого мужа сльози гіркі, жалкі, пекучі. — Бо вже на віки застило те серце, що било ся так горячою любовю до молодіжи, — бо вже на віки замовкли ті уста, що ще так недавно тому, відслонюючи нам краснорічивими словами минувшість нашого нещасного народа, вказували спосіб як найуспішнїйшої праці для піддвигненя його; — бо вже на вік и померкли ті очи, що кождий їх погляд сияв самою сердечностю і зичливостю для меньших братів,... померкли на віки! І вже вони не глянуть ніколи на сю опечалену молодіж, що стратила в покійнику не то взір трудолюбивости і скромности, постійного характеру і безсторонности, знаменитого провідника і учителя, любячого та вирозумілого батька і покровителя, але що стратила в нім передовсім добродія і приятеля свого. А слово се: приятель молодіжи — велике, сьвяте, незрівнане слово! Хто на такім становищи бувши, як блаженної п. Юлїян, на сю велику пазву собі заслужив, сього память озаряти ме по вік ніколи невгасима авреоля незабутого спомину і вдячности незатерто. — Ми провели до могили тїло Твоє мертве, Юлїяне, но дух Твій живий, вітаючи над нами, буде сьвідком наших змагань на взір змагань Твоїх; руська молодіж любити ме свою вітчину горячо-палко так, як Ти її любив; — руська молодіж трудитись буде для неї невсипущо, щиро-сердечно, а тихоспокійно так, як Ти для неї трудив ся; — руська молодіж обнїме любовю меньших своїх братів так, як Ти їх обнімав! — Почивай же в мирі, бувший приятелю наш і учителю, земля Тобі пером, невсипущий сьвіточе наш і просьвітителю.

Вічная память Тобі, добродію наш і покровителю!

Константин Лучаковський.

ОЛЕКСАНДЕР КОНИСЬКИЙ.

[Гл. портрет на стор. 125.]

Подаючи в сім числї „Зорі“ новий портрет нашого знаменитого письменника Олександра Конисього, додаємо короткі, але певні звістки з житя єго, о скілько вони належать до письменства. Щирий приятель видатнійших наших людий проф. університ. д-ра Омел. Огоновського, суддї Тита Реваковича, а також небіжчиків вже Ст. Качали, Корн. Сушкевича, Євг. Желехівського, Олекс. Огоновського, Гладиловича і Целєвича, — О. Конисьий родив ся в хуторі батьків своїх — Переходівці, ніжинського повіту, 6/18 серпня р. 1836-ого. Першою працею єго на ниві українсько-руського письменства була статя „Великдень в селї Сторожевій, полтавського повіту“. Ся праця була написана для „Полтавскихъ Губернскихъ Вѣдомостей“, що редагував тодї Павло Бодянський. Вона була вже зложена в друкарнї і повинна була вийти 29 квітня р. 1858, але цензор не дозволив єї друковати, тому, що там була записана з уст народу легенда про те „Як під Великдень чорт перед утренію скаче біля церкви“. Небавом О. К—ий став писати і по росийськи, списавши рецензию про італїянську оперу в Полтаві; одначе і сего не дозволено друковати. Та сама рецензия була надрукована потім 29 листопада того-ж року 1858 в петербурґськім „Театральномъ и Музыкальномъ Вѣстникѣ“, що видавав Федор Стеловський. — З того часу О. К—ий не покладав свого пера і досї. За сей час опріч віршів подав нашому письменству шістьдесять і пять оповідань, повістий, романів і т. п., опріч ще тих про які ми запевне знаємо, що вони лежать не надрукованими. Поза белєтристикою писав вельми богацько: коли-б зібрати до гурту усе те, що надруковано з єго праці, так, опріч белєтристики, зібралось би 5—6 великих томів. Що до літератури росийської, то й там О. К—ий брав і бере участь майже по всїх видатнійших периодичних вістниках ліберального прямования. Праці єго росийською мовою друковані в 32-ох периодичних росийських виданнях. Найбільш сприяв він розвиткови провінцияльної преси демократично-ліберального прямования. Варто найбільшої уваги те, що він ніколи ні разу не взяв найменшої участи в виданю неприхильному до справи розвитку українсько-руського слова. З перекладів єго надруковано в „Історичній бібліотеці“ Олекс. Барвінського сім томів монографій Костомарова і чимало др., — а опріч сего дві повісти Т. Шевченка „Княгиня“ і „Варнак“.

Маючи на увазї більш за все осьвіту народа, О. К—ий почав свою працю на сій ниві в недїльних школах. Року 1861-ого видав „Прописи“, потім „Аритметику“. Коли і де як тілько можна було пікловав ся, щоб заведено було українську мову по народних школах на Україні і в сій справі вдавав ся з листами: в „Комитетъ Грамотности“ р. 1861 і до міністрів осьвіти Головнїна і Сабурова, а також і до міністрів внутрішних справ ґр. Льоріс-Мелїкова, ґр. Ігнатєва і ґр. Дурново, — просячи останнїх трох про „объединеніе“ прав українського слова з росийським.

До Галичини О. К—ий завитав вперше в осени року 1865-ого, коли видатнійші наші сучасні робітники народної партиї як от Ол. Барвінський, Юл. Романчук і ин. були ще молоденькими студентами. Пісьля того він ще пять разів провідував Галичину і Буковину, перебуваючи кожен раз найбільше в горах. Найдовше в рр. 1887 і 1888 перебував він в Підбужі у свого друга Т. Реваковича та в Волосянцї у батька останнього о. Івана Реваковича, то в Болехові у батьків нашої писательки Н. Кобринської — пп. Озаркевичів.

Шануючи велику і чесну працю О. Конисього видатнійші наші товариства іменували єго своїм поважаним товаришем. Перш за всїх, ще р. 1885 обізвала ся Читальня ім. Шевченка в Добростанах. На скілько знаємо, таку увагу селянського, чисто народного товариства, О. К—ий високо цінить. Потім іменували єго поважаним товаришем товариство руських студентів в Чернівцях „Союз“, Черновецька „Руська Бесїда“, „Товариство імени Шевченка“ і „Просьвіта“.

Таким чином 29-ого цьвітня сего року мине 35 літ літературної праці Ол. Конисього, — праці серед обставин — що найменше сказати — не легких, а часто-густо і занадто тяжких; одначе за увесь сей довгий час Ол. К—ий ні разу не збочив з того шляху, яким пішов за молоду і сива та лиса голова стоїть і нині біля того самого прапору письменства, біля якого стала вона вперше тодї, коли вкривала єї не сивина, а русі кучері... За сю велику і чесну працю стало єго імя славне між нами, Русинами. Звістне воно дуже добре усюди, де чути нашу мову, де гомонить наша рідна пісня, а згадуєсь воно усїми з великим поважанєм.

Скілько знаємо, Ол. К—ий не сьвятковати ме свого 35-літнього ювілею; але се не може стати на перешкоді тому, хто хотїв би поздоровити єго і подяковати за 35-літню працю. Навпаки думаємо, що є обовязком всїх осьвічених Русинів, що розуміють великі заслуги Ювілята для розвою нашого письменства, привитати єго з ювілеєм і щиро-сердечно подяковати за єго невсипущу працю. Засилати поздоровленя можна на адресу Ювілята [Київ, Бульвар N° 36].

*) В попереднім числї „Зорі“ вкрались деякі похибки, а то: на стор. 120. стовп. 2. вірш 13. з долу замість „кляна“ треба читати „кляпа“; — на стор. 121. стовп. 1. вірш 19. з долу по слові „долї“ пропущено „Вп. проф. Наталь Вахнянин“, а в віршу 35. зам. „Бідінґер“ написано „Бішінґер“.

ЛІТЕРАТУРА.

Збірник законів. Д-р Дамян Савчак, член галицького виділу краєвого, зладив і почав своїм коштом друковати у товариства ім. Шевченка руський збірник законів найпотрібнійших для громад і взагалї для горожан держави і краю. В збірнику будуть між іншими поміщені всякі закони виборчі, закон громадський, і инші. Збірник вийде обємистою книжкою, до 30 аркушів друку. Не потребуємо чей-же над тим і розводитись, як дуже потрібна у нас така підручна книжка в руській мові і яка велика користь певно вийде з неї в практицї. Длятого признанє належить ся д-рови Савчакови, що підняв ся труду і коштів такого многоважного видання для громад руських і взагалї для Русинів.

Нові видання. Саме тепер вийшли з друкарні наукового тов. імени Шевченка поезиї Лесї Українки під заг. На кри-

лах пісень". В тій збірці маємо кілька низок віршів. Три мотиви у них найвизначнійші: перший — то сумовитий погляд на свою долю; другий мотив — то горяче бажанє поправи долї Украіни і оборона „меншого брата", а третій — то одушевленє природою. Той останній мотив найсильнійший у творах Лесї Украінки. Таких циклів образків з природи, гарних по формі і по рефлєксиям та заміткам поетичним, маємо в тій збірці кілька, на пр. Зоряне небо, Подорож до моря і Кримські спогади [котрі суть далеким відгомоном кримських сонетів Міцкевича]. У молодої авторки очевидно замітний розвій поетичного таланту. — Львівське академічне товариство „Ватра" поставило собі дуже гарну ціль, видавати для селян і міщан твори наших найкрасших писателів і продавати їх по як найнизшій цінї. На першу книжочку вибрало „Наймичку". Та книжочка обіймає цілий аркуш друку, прикрашена портретом Тараса, а коштує лише 5 кр. Дуже добре зробило товариство, що перед поемою подало коротку житєпись Кобзаря і погляд на єго твори. До поеми додано чимало пояснень. Передмова і ті пояснення написані дуже приступно. — В Херсонї вийшла книжка Т. Осадчого „Козацкій батько Палій", в котрій оповідає ся спершу про становище Украіни-Руси від XIII. стол. до Руїни, а далї — про житє і дїяльність славного Палія. М. К.

ТЕАТР.

Рух наших театрів. Львівський руський народний театр під зарядом тов. *„Руська Бесїда у Львові"* виїхавши з Дрогобича, гостив в Самборі, а тепер дає вистави в Сяніку. — Товариство *М. Кропивницького* гостило в Курську, відтак в Орлї, а опісля знов в Курську. — Трупа під орудою *М. Старицького і М. Садовського* давала від грудня аж до кінця мясниць вистави в Одесї. 30 н. ст. грудня обходило товариство урочисто десятилїтні роковини від хвилї виступу М. Заньковецькоїї. Виставляли звістну драму „Глитай". Публїка привитала артистку дарунками, цьвітами і адресами, а трупа — відчитанєм привітного слова при піднесеній завісї і врученєм срібного вінка. На перші три місяцї лїтного сезону їде товариство до Харкова. — Товариство під управою *Деркача* давало вистави в Москві, трупа *Дворниченка* — в Костромі, а трупа *Мирова-Бедюха* — в Нижнїм Новгородї. — В Одесї зорґанїзовало ся при кінцї марта нове товариство театральне, котре має давати самі аматорські вистави. Небавом виїде воно до Батума, а звідси до т. зв. краю закаспійського, де побуде зо два роки. Між иншим має намір звидїти Китай, Бухару і східну Сибір. Директором сего товариства єсть Мирославський. В. Л.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Про польовй пошкоды написавъ Дръ Кость Левицкій. [Книж. тов. „Просьвіта" Ч° 154 а 3-я за 1893 р.]. — Львів 1893 р. 24 стор. вел. 16°. Цїна 6 кр.

Княгиня-Кобзарь. [Баллада]. М. С. Кононенко. — Київ 1893 р. 35 стор. 16°. Цїна 15 коп.

Збаламучені. Оповіданє для народа. Написав Юліян Новаковский. [Видавництво людове. Рік XII. Томик 1, 2 і 3. Місяцї: Сїчень, лютий і марець]. — Львів 1893 р. 139 стор. 16°. Цїна 24 кр.

Бурсакъ. Жартъ въ одній діи, зъ спивами. Написавъ И. Шостаковскій. — Київ 1893 р. 63 стор. 64°. Цїна 10 коп.

Козацкій батько Палій. Очеркъ изъ исторіи старой козацкой Украины (Кіевщины и Подоля) Т. И. Осадчаго. — Херсон 1892 р. 48 стор. 8°.

П. И. Житецкій. **Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ.** — Київ, 1893 р. Цїна 2 руб. [Можна набути в редакциї „Кіев. Старины", Кузнечная Ч° 14].

б) періодичні видання.

Правда. [Том XVI. Випуск 49. За місяць марець 1893. Стор. 129—184 і 17—24 в 8°]. Зміст: Тїни, фантазия В. Короленка. Божественна комедия, Дантова поема в перекладї Сивенького. Пекло. Пісьня пята з поясненями. Листи з Черниговщини. Лист другий Чернигівця. Сучасний Украінець у весїльних звичаях і пісьняхъ, статя С. Юрковиці. Поезиї: **** і Людський вік, В., Вигнанець [з В. Гюго] і На смерть „Галицкой Руси" Школиченка, Стоян [з болгарського] Ів. Сердешного. Вісти: з Київа, С. Круса; з Харкова, М. Ярченка. Тирольський плащ [образок з житя руських буршів] Лавріна. Літературні змагання Словіщів. Василь Никидимович Карачевський-Вовк [некрольог]. З Ради державної. Сучасна хроніка. Критичні і бібліоґрафічні замітки. Переписка Редакциї і оповіщеня. Додаток Метаморфози Овідія-Назона в перекладї Івана Сердешного.

Ілюстрована бібліотека для молодѣжи, мѣщанъ и селянъ. [1892. Річник 8. Книж. 7—12]. Поезиї: В. Чайченка — Хлїбороб і Дурень думкою богатїє (7), Дід та смерть (8) і Добрий богатир (12). Трохима Зїньківського — Спілка (9). Петра Голоти — Будяк (9). О. П. — Цьвіркун і муравель (9). Петруся З. — Мороз (10). Оповідання, казки і сьміховинки: В. Чайченка — Розум та почуванє у живих тварий (7, 8 і 10). Нат. Полтавки — Скупий не знає, де згерає (8). М. Загірньої — Добра дочка і Як чоловік конем був (9). О. П. — Золотий черевичок (10). В. Сухоноса — Мужик і чорт (10). Петра Голоти — Царство радісти і Божа кара (11). Ілька — Ремінє за гребінє (7) і Кінь і осел (8). Скарб і Точок і мужичок (9), Золота рибка (12). Розвідки: Ів. Спілки — Колись і тепер (7). Губка (7). В. Чайченка — Як живиться рослина (8). Гр. Никоровича — Воробець (10). Хіна і Хінцї (11). Сидір Винницький (9).

Кіевская Старина. [Март, 1893. Том 40. Стор. 399—570 і 33—48+1—16 в 8°]. Зміст: Нѣкоторыя черты узъ былой жизни духовенства юго-западнаго края, В. Храневича. Путешествіе въ Малороссію академика Гильденштедта и кн. Долгорукаго, Л. Синицького. Система карательныхъ мѣръ въ Запорожьи, историко-юридическій очеркъ А. Д—ського. Новые матеріялы для біографіи Шевченка, Н. І. Стороженка. Отрывки изъ записокъ Автонома Акимовича Солтановскаго. Судъ Божій надъ епископомъ, историческая легенда. Частная переписка Григорія Андреевича Полетики, съ предисловіемъ Ал. Лазаревського. Документы, извѣстія и замѣтки. Додаток: 1) Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича. 2) Библіографическій указатель статей, помѣщенныхъ въ „Кіев. Стар." за первое десятилѣтіе.

СПРОСТОВАНЄ ПОХИБОК.

В статї „Нові поетичні твори С. Руданського" приходять похибки, котрі просимо спростовати:

На стор. 30 (Ч° 2) вірш 43 з гори замість: „З мілими розлука" має бути: „З мілим розлука", — а вірш 4 (2-ий стовп.) з гори замість: „Чого моєму серцю треба" має бути: „Чого моїму і т. д." На стор. 66 (Ч° 4) вірш 39 з гори (1-ий стовп.) замість: „Будем тужити" має бути: „Будеш тужити", — вірш 23 з гори (2-ий стовп.) замість: „станеш парубком" має бути: „станеш парубком", — і вірш 20 з долу (2-ий стовп.) замість: „Споглянеш не раз не по рідному" має бути: „Спомянеш не раз і т. д." На стор. 114 (Ч° 6) вірш 13 з долу (1-ий стовп.) замість: „Хто тебе розвяже?" має бути: „Хто тебе завяже" і вірш 10 з долу замість: „Василечку ти мій" має бути: „Василечку милий".

ЗАЯВА.

В сегорічнім Ч-ї 1 „Зорі" на стор. 19 поміщена оповістка п. Ів. Франка про статю К. Арабажина „Галицко-русское литературно-общественное движеніе", поміщену в VII. томі росийського „Энциклопедического Словаря". В тій оповістці рецензент подавши зміст статї і деякі єї хиби, — каже при кінцї так: „....Кінчить свою працю [роз. автор К. Арабажин. *Ред.*] характеристикою теперішнїх галицьких партий і галицької публїцистики. Оріґінальних дослідів не дає, але **за старанний звід фактів** мало звісних росийській публїцї **належить ся єму повне признанє**".

Підписаний редактор „Зорі" друкуючи згадану оповістку п. Івана Франка не мав статї К. Арабажина, а тепер доперва одержавши статю і перечитавши єї, пізнав, що се статя грубо тенденційна, кривдяча народовців на кошт галицьких обединителів і радикалів, та що вона вимагає не признання, а правдивого критичного спростованя. Як небудь за всякі оповістки і критичні замітки, підписані їх автором, відповідає завсїгди він се є рецензент, а не редактор часописи, котрий инакше мусїв би всяку публїкацию пильно відчитувати, а відтак порівнювати з дотичною оповісткою чи критикою і таким способом єї контролювати, — то з огляду, що кінцеві слова оповістки, а именно виявленє „повного признання" дехто з наших Вп. прихильників і помічників зрозумів немов би воно походило від редакциї „Зорі", котра тим чином нїби зсолїдаризувала ся з згаданими тенденційними поглядами К. Арабажина, — заявляю іменем редакциї „Зорі", що таке розуминє — невірне, що за цїлий зміст повисшої оповістки відповідає виключно рецензент і що виявленє „повного признання" належить уважати за вираз поглядів п. Івана Франка, а нїяк — редакциї „Зорі".

Василь Лукич.

Впорядчик части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша. ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр. | 1893. У Львові 15 [27] цьвітня. | Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8. Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що́ містять свої твори в „Зорі“. | Ч. 8.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

[Далї.]

II.

В неділю, йдучи до церкви, о. Артемій сказав до своєї жінки, що запросить до себе на чай писаря й писаршу.

— А!... ц!.., — аж цмокнула з досади Сусана Уласівна. — Як би ти був запросив на чай княгиню, я була-б рада. А писаршу!... Ат, горе мінї з тією писаршою!

— Вже-ж нїчого не поможеть ся. Треба-ж шукати жениха для Ватї! Вже час! — сказав о. Артемій, вдягаючись в рясу.

На службу до церкви прийшов писар з писаршею. Тодї як вони обоє підступили разом з людьми за дарóю, о. Артемій, даючи їм по шматочку проскури, стиха промовив до писаря:

— Прошу покірно вас зайти до мене на чай після служби.

— Спасибі, о. Артемій, зайду, — тихенько промовив писар. — Певно має якесь дїло в волость, — подумав він, оступаючись од царських врат.

— І вас просить моя матушка на чай після служби, — сказав о. Артемій до писарші, подаючи її шматочок проскури.

Писарша мовчки поклонилась батюшцї низенько і потім, оступаючись, перехрестилась і дуже низько поклонилась до образів, неначе дякувала Богу за таку велику честь.

— Якесь дїло має! Про щось буде просити! — говорив писар, йдучи з жінкою через цвинтар.

Як би мав дїло до волости, то просив би тільки тебе, а то й мене просить, — обізвалась писарша. — А я на біду надїла стареньку сукню. Хіба вернїмось до дому, то я вберуся в нову зелену шерстяну сукню.

— Опізнимось. Йди вже в тому, в що вбралась, — сказав писар, а сам похилив свою чорноволосу голову, втупив очи в землю і все думав: яке-б то дїло до його мав батюшка, що не тільки його, але й жінку запросив до себе в гості?

— Ой верну ся я до дому та передягну ся в нову зелену сукню, — говорила писарша: та треба-б і причесатись краще, та й надїти намисто, або хоч накинути на шию золотий хрестик...

— Та вже пізно. Нехай вже приберешся нїчим часом, як попросять в-другe, — говорив писар, не підіймаючи голови, та все думав, чого це батюшка став такий ласкавий, що й жінку попросив до себе на чай.



Володимир Навроцький.

Проворний, прудкий батюшка вже скинув ризи, і нагнав їх. І о. Артемій, і його запрохані гості разом увійшли в двір. Батюшка одчинив двері в прихожу. На зустріч гостям в прихожу зараз вийшла матушка, а за нею Ватя, і обидві вони дуже радо привитались з писаршею. Матушка попросила писаря й писаршу не до столової, а просто в гостинну.

Писар в дверях переглянув ся з писаршею і прищулив одно око: дивись, мов, яка нам честь!

Батюшка нїколи не приймав писаря в гостинній, а запрошував його або в свій кабінет, або в столову.

— Сїдайте, Феодозиє Карпівно, отут в кріслї! — просила матушка писаршу і присунула до неї крісло.

Феодозия Карпівна, як увійшла в гостинну, переступила поріг, так і стала коло порога і, здаєть ся, не мала думки й сьміливости ступити далї.

— Спасибі вам! — тихо обізвалась писарша і вже хотїла сїсти оддалеки од благочинної, на віденському стільцї під стїною, далеченько од канапи та од столу.

— Та сїдайте бо от-тут в кріслї! — знов просила матушка писаршу.

— Ото лишенько! В старій сукнї якось не насьмілюсь сїсти в кріслї, на самому сьвітлї, коло вікна. Як би в новій зеленій сукнї!... — думала писарша і мусїла йти на самий ясний сьвіт і сїсти в кріслї. Вона все неначе соромилась, щулилась і неначе хотїла сховатись з головою в глибокому та широкому кріслї.

Для писарші була не первинка сидїти в кріслї, сливе в такій самій гостинній. Її батько, Семен Петрович Панасенко, був простий селянин, але він довгенько був волосним старшиною в недалекому селї, розбогатїв, купив попереду тридцять десятин землї, а потім розхазяйнував ся і прикупив ще сто двадцять десятин. Він вже став заможним, мав маєтність і був кандидатом на правдивого дїдича з селян, яких в нас в Кїївщинї вже є чимало. Семен Панасенко вже збудував гарний панський дім і завів панську обставу в домі. Правда, Феодозия Карпівна вийшла заміж за писаря ще тодї, як її батько був волосним і ходив в свитї; але тепер вона, буваючи в батька в гостях, сидїла і на канапі і на віденських стільцях, стрічала ся в сьвітлицї в свого батька і з батюшками, і з панками... І як би на неї була нова зелена сукня, вона була-б і в сьвітлицї благочинного багато сьміливійша.

— Лєонтию Петровичу, сїдайте, прошу вас! — сказав о. Артемій до писаря і поставив для його віденський стілець коло стола.

Лєонтий Петрович Коцюбенко вже не так церемонив ся, як його жінка. Йому доводилось частенько бувати в благочинного і по дїлу, і в гостях. Він сїв на стільцї і поклав свої здорові кулаки на обох колїнах. Він був убраний в піджак та пантальони з дешевенького простого тріка. На жилєтцї телїпав ся важкий нїкльовий ланцюжок од годинника.

Писар був родом таки-ж з самої Горобцївки. Батько його був бідний селянин, але якось спроміг ся оддати його в сїльську горобцївську церковну школу. Лєонтий вчив ся дуже добре, видав екзамен на полегкість і зменшінє строку військової служби, ще хлопцем служив за писаря на горобцївській сахарнї. Одбуваючи військову службу, він попав в військову канцелярию і служив за писаря, бо вмів писати дуже гарно й виразно. Потім він служив на зелїзній дорозї, а вернувшись до дому, перейшов в горобцївську волость за волосного писаря. Коцюбенко, побувавши в бувальцях і попсувавши трохи свою моральність, швидко постеріг тайну, як можна розжитись на писарській службі. Він брав хабарі на всї боки, цупив громадські грошї, де тільки можна було їх поцупити, клав половину штрафів з селян в свою кишеню і, як чоловік запопадний, практичний і нерозтратливчй, незабаром склав собі чимало грошенят і купив з десяток десятин землї. Він держав воли, орав, сїяв, і держав навіть одного коника. Господарювала більше його жінка, з-роду розумна і запопадна.

Лєонтий Петрович сидїв, нахиливши свою пелехату чорноволосу голову і скоса поглядав своїми темними здоровими блискучими очима на о. благочинного. Зпід густих низьких чорних брів його очи виглядали хитро й сьвітились розумом.

— Що-ж там, Лєонтию Петровичу, чувати в вас в волости? — спитав в писаря о. благочинний.

— Випитує... Цїкавить ся знати усе, але я йому не скажу нїчого; благочинний чоловік гострий, запопадний і небезпешний... — подумав писар і обізвав ся перегодя:

— Нїчого не чуть такого цїкавого. Звичайні дїла йдуть.

— Швидко буде громадська східка? — спитав о. благочинний.

— Має якесь дїло до волости, — подумав писар і перегодя обізвав ся:

— Нї, мабуть, не швидко. Од мирового посередника нема приказу, нема й бумаги; та він не дуже давно скликав вже східку.

— А мінї оце жалував ся управитель, що мужики наробили багато шкоди на панських луках, — сказав о. Артемій. — Тепер стоїть суша. Пасти нїгде, а мужики оце якось в ночи наробили на панському сїнокосї патолочі, спасли траву з одного боку. Чи жалував ся управитель волосному?

— Говорив волосному і жалував ся мировому, — сказав писар, — але ще од мирового не маємо нїякого приказу.

— А поки той приказ вийде, то люди спасуть сїнокіс увесь до чиста. Вже й на моєму сїнокосї позавчора попались чужі воли в спашу́, — сказав о. Артемій.

— Певно держить людські воли в займанні та люди не хотять викуповувати. Буде просить, щоб волость пагнала мужиків... — подумав писар.

— Хто то вчора приїздив до волости з дзвоником? — спитав о. Артемій в писаря.

— То приїздив становий пристав.

— Чого-ж то він приїздив? — спитав о. Артемій.

— Не знаю. Чогось кликав урядника...

— А позавчора хто проїжжав з дзвоником?

— То побіг до Корсуня ісправник.

— А в середу? Я чув, що хтось проїхав з дзвоником... — допитував ся о. Артемій.

— Ну та й цїкавий цей піп! — подумав писар.

— То щось пробігло четвернею проз наш двір, — сказала писарша за писаря.

— Хоче знати, що в волости робить ся, — подумав писар.

— Чи вже скінчив ваш батько свій новий дім? — спитала Сусана Уласівна в писарші.

— Вже давненько! — сказала писарша.

— Чи гарний вийшов? Гарні покої? — спитала благочинна.

— Гарний і просторний дім. Господи, який гарний та сьвітлий, — сказала писарша і запишалась.

— Буде такий завбільшки, як наш, чи менчий? — спитала благочинна.

— О більший! І вікна трохи більші, як у вас, — сказала писарша, глянувши на вікна.

— Чи й мебіль вже купили? — спитала в писарші Ватя, котра впоравшись в столовій коло самовара, увійшла в гостинну і присїла на канапі.

— Вже привезли і поставили. Мебіль така гарна, така гарна!

— Така, як оце наша, чи яка инча? — спитала благочинна, здержуючи тонкий осьміх на устах.

Писарша глянула швидкими гострими очима кругом гостинної, кинула очима по віденських стільцях і промовила:

— Краща, як ваша; стільчики такі, як у вас, тільки червоні, а канапа й крісла кращі, як ваші.

Благочинній очевидячки це не сподобалось. Вона гордовито й скоса глянула на писаршу. Писарші здало ся, що благочинна дивить ся на рукав її сукнї, найгірше полинялий. Вона сховала руку в широке крісло.

— А якою материєю оббили мебіль? Такою, як оце в нас? — спитала в писарші Ватя.

— Такою-ж рябенькою, тільки в папенька рябійша, як у вас, — сказала писарша і навіщось покрутила трошки на бік голову і запишила губи.

— Чи вікна та двері високі в новому домі? — спитала в писарші Ватя.

— Господи, які високі та здорові і вікна й двері! А вікна якісь чудні: на пять шибок — чотири в низу, а в горі тільки одна, довга через усе вікно, ще й одчиняєть ся з низу до гори, неначе лядка. Та в кімнатах ясно, сьвітло! А на стелї в салї ще й кружа́ло виробляне по самій серединї! Господи, як гарно все поробляно! — хвалила ся писарша.

— Чи вже чай настояв ся? — сказала благочинна до Ватї.

— Вже, мамо. Ходїм чай пить, бо я голодна, — обізвалась Ватя.

— Прошу покірно в столову до чаю! — обернулась благочинна до писарші, вставши з канапи і важкою ходою простуючи до дверий столової.

Усї встали і пішли сьлїдком за благочинною рядочком, як пливуть качки на ставу.

В просторній столовій на довгому столі, застеляному чистою білою скатеркою, вже шипів самовар. О. Артемій посадив писаря поруч з собою: благочинна сіла з писаршею по другій бік стола. Ватя налила стакани чаю і перший стакан обнесла кругом стола і подала писарші. Писарша глянула Ваті в вічі і неначе прочитала в їх, в ласкавому солоденькому ввічливому погляді, причину ласкавих запросин на чай і ласкавого панькання коло себе. В писарші аж очи заграли од того несподіваного здогаду, котрий злинув неначе десь з стелі на неї. Вона переглянулась з писарем, підвела трохи брови в гору, але писар і не думав догадуватись, про що то його жінка говорить до його очима, устами й бровами. Видко було, що писаршу брала нетерплячка щось сказати чоловікови: вона аж зайорзала, засовалась по стільці. Старий віденський стілець легенько заскрипів під писаршею.

Подавши усім чай, Ватя взяла одну тарілку з нарізаною свіжою паляницею, другу тарілку з гарячими пиріжками, знов обійшла кругом стола і постановила тарілки перед писаршею. Потім вона вернулась, взяла в одну руку маслянку з маслом, в другу молошник з молоком і знов постановила перед писаршею.

— Прошу покірно, Феодозіє Карпівно! Беріть, будьте ласкаві, пиріжки, помазуйте маслом, поки гарячі, бо швидко й захолонуть, — припрошувала Ватя писаршу.

— Знаю, знаю, чого ти так коло мене вєш ся! Ага! Знаю, знаю! Як крутить ся! Як крутить ся коло мене! — подумала писарша. А попереду то мене й не просили до себе. Знаю, до чого воно йдеть ся...

Писарша трохи не крикнула до свого чоловіка через стіл: знаю, знаю, до чого воно йдеть ся! — і ледві вдержала язика за зубами.

О. Артемій балакав з писарем все про волосні справи та про нового сільського старшину, Леська, котрого недавно вибрала громада.

— От тепер Лесько трохи поправить ся на кращому хлібі, а то він щось зовсім опустив ся з своїм хазяйством. Леськи з давніх давен були перші багатирі в селі, а цей чогось скапцанів, — сказав о. Артемій і нахилившись до самого вуха писаря додав тихо: — мабуть тим, що дурний.

Писар осьміхнув ся.

— Ой дурний, їй Богу, дурний! — гукнув о. Артемій вже на всю хату і при тому скочив з стільця і почав бігати по столовій. — Ой дурний, дурний, — гукав він, вхопившись обома руками за голову і регочучись: — Ну й знала громада, кого обібрати за старшину. Тільки він хитрий, хитрий! Тепер він поправить ся.

— Може й поправить ся трохи, як не розіпєть ся... — знехотя обізвав ся писар; — управитель вже прийняв його воли й корови на випас на панській луці.

— Прийняв? А моїх волів то й не приймає! — сказав о. Артемій: — ото добре бути волосним! Краще — ніж попом.

— Бо ви, о. Артемій, мабуть не просили про це управителя. Він гочоровитий: не попросиш, то сам ніколи не догадаєть ся дати.

— Правда, що не просив. А волосний певно й не просив, а йому дали право на випас, — сказав о. Артемій.

— Е, бачите, волосний — инча річ. Волосний потрібний для управителя й для пана... Вони мають усякі діла з волостю то за людий, за робітників, то за спаш... Хоч не хоч, а треба кланятись, треба загоджувати, — сказав писар і при тому гордовито підвів голову в гору і одкинув свої міцні плечі на спинку стільця.

Уся його фіґура, усей його вид наче говорили: і ми чогось варті! І мінї мусить годити і управитель, і пан, і... ти, отче Артеміє.

Але по очах о. Артемія зовсім не було знать, щоб у його була хіть годити волосному та писареви. О. Артемій був зовсім самостійним чоловіком, хоч і запобігав ласки в княгині, як значної особи, то в сусіднього багатого пана дідича. Доки йому пани годили та робили яку вигóду, він їх хвалив; як же тільки вони не давали йому ніякої вигоди, він їх лаяв, мстив ся і обговорював, скільки було сили.

Тим часом Ватя, обдїливши усіх чаєм, налила й собі стакан чаю і сїла по другий бік писарші. Вона почала ласкаво розмовляти з нею.

— Чи часто буваєте в свого панотця в Скрипчинцях? — спитала вона в писарші.

— Буваю таки частенько, бо, бачите, в панотця все таки стрінеш ся з путніми людьми, побалакаєш, з кимсь побачиш ся, про щось почуєш. А тут... Ет! — сказала писарша ще й рукою махнула на самовар з кокетливою зневагою.

— Чому-ж так? — спитала благочинна.

— Та, бачите, тут нї з ким і поговорити до ладу... Бачиш ся тільки з сусїдами та молодицями та з дячихою... а з ними яка розмова? Ет!

Писарша знов кокетливо махнула пальцями на другий бік ще й губи закопилила.

— Сама недавно скинула очіпок, а вже й розмахала ся руками і на молодиць і навіть на дячиху! — подумала благочинна.

— То ви-б частїйше до нас заходили та й побалакали-б з нами і розважились би трохи! — сказала благочинна.

— Спасибі вам, матушко, але... мінї якось нїяково. Мій старий якось таки й казав до мене: ходїм оце до матушки...

— От і добре-б зробили, як би були прийшли, — обізвалась Ватя; — а то ви все з тим ґосподарством та з дїтьми. Ви ще молоді, ще вам не час закопуватись в той клопіт.

— Коли нїяк не збудеш ся того клопоту. Доки була в панотця, доти гуляла і клопоту не знала, а тепер... Ет!

— „Коли-б була біду знала, не йшла-б заміж та гуляла“, — обізвав ся словами пісні о. Артемій. — А на віщо-ж ви йшли заміж, коли тепер біду знаєте?

— Бо отой причепив ся, то й пішла, — сказала проворна писарша, махнувши не лицем, а підборіддєм на свого чоловіка.

Матушка й Ватя засьміялись. Писарша анї осьміхнулась.

— А як би другий сватав, то мабуть і не пішли-б! — сказав о. Артемій.

— Мабуть не пішла-б та й досї гуляла... — сказала писарша і кинула своїми карими гострими очима на писаря.

— От будуть швидко на тім тижні, в четвер, мої іменини, то ви й прийдїть до нас в гості з Леонтієм Петровичом ввечері на чай! — просила благочинна.

— Спасибі вам! Як не помремо, то й прийдемо, — сьміливо сказала писарша. Вона вже зовсім оббулась, оговталась і підбадьорена ласкавістю ґосподині та Ваті, зовсім розговорилась і розжартувалась.

— Тільки, в той день приїде до нас в гості її брат, студент, — обізвав ся писар; — якось нїяково буде кидати свого гостя та йти в гості.

— То ви заберіть свого гостя та й до нас в гості! От і добре буде! Молодий хлопець трохи погуляє на вакаціях, — сказала благочинна.

— Спасибі вам! Як брат з'охотить ся, то й прийдемо, — сказала писарша.

— А чом же! В нас нема церемонїй. Приходьте простацьким звичаєм. На що нам ті церемонії?! Ми люди сільські, — додав о. Артемій. — Буде і вчитель з жінкою, вашою близькою сусїдою. Вам буде весело: і поговорите і побавитесь. Ватя заграє на фортепянї, а ви ще й потанцюєте.

— І куди вже мінї до танців! Натанцююсь я і так цїлий день коло дітий. Нехай вже молодчі за мене танцюють, — сказала писарша і засьміялась.

Напившись чаю, посьнїдавши пухкими пирогами, писар та писарша встали і почали прощатись.

— Не забувайте-ж моїх іменин! Приходьте до нас! — просила на прощанні матушка писаршу.

— Не забувайте-ж і ви! — просив о. Артемій писаря.

— Спасибі вам, спасибі! — дякував писар, виходячи в ґанок.

І матушка, й Ватя, і сам о. благочинний випровадили гостий аж на ґанок.

Йдучи через двір, писар все заглядав в загороду та в повітки. Вже він з жінкою вийшов за ворота і все через тин зазирав в одчиняні ворота повіток.

*

— Чого це ти так зазираєш в загороду та й в повітки? Чи не набачив там якого дива? — спитала писарша в свого чоловіка.

— Щось о. Артемій і матушка дуже ласкаві до нас сьогодня. Чи не зайняв часом батюшка на своїй луці в спашу мужицькі воли або коні та мабуть буде просити, щоб волость нагнала мужиків та здерла викуп за спаш.

— Ох ти солопій! А ще й маєш себе за розумного чоловіка, — сказала писарша. — Які там воли та коні? Це вони так тупцяють коло нас, щоб залучити жениха для своєї Ватї. Адже-ж брат швидко скінчить університет! Хіба-ж ти не примітив, як я на тебе моргала і очима, і бровами?

— Коли-ж ти моргала? — спитав писар.

— А як Ватя принесла мінї стакан чаю і сїла коло мене по другий бік? Ой ви чоловіки! А ще маєте себе за розумнїйших од нас.

Весела й проворна писарша легенько штовхнула в плече свого чоловіка. Тут на самотї вона стала знов веселою жартовливою молодицею.

— Я й примітив, як ти моргнула на мене носом, але мінї здалось, що тебе муха вкусила за ніс, — сказав писар.

— Муха вкусила! Тюхтій ти! Не розумієш, до чого воно йдеть ся! А я швидко постерегла, чого їм треба.

Писар одначе задумав ся.

— А що буде, як з того нїчого не вийде...? — промовив писар неначе сам до себе.

— Нїчого не буде. Наїмо ся, напємо ся та й до дому підемо, як і тепер йдемо. От що буде! — сказала писарша.

— Еге... — обізвав ся писар і знов задумав ся: — коли-б часом нам ті пироги, ті наїдки та напитки не вилїзли боком, — сказав він перегодя.

— А чого їм лїзти у бік? Хіба пироги благочинної подуріють чи збожеволїють, щоб їм вилазити нашими боками!? — говорила і реготалась разом весела писарша.

III.

Ще за три днї до своїх іменин Сусана Уласівна довідалась, що до писаря приїхав в гості писаршин брат, Леонїд Семенович Панасенко. Ватя потихеньку од мами подала через одного жидка лист в Блощинцї до своїх приятельок, щоб вони доконешне приїхали в гості в четвер на мамині іменини. Ватя вважала, що вона багато краща за тих панночок, і не бояла ся виставляти їх перед паничами рядом з своєю особою. Сусана Уласівна послала до близького містечка накупити свїжого мяса, напекла чудових паляниць та пирогів. О. Артемій накупив в Корсунї в Берка вин та лїпших сортів горілки. Сусана Уласівна і Ватя ще зранку бігали, вештались, порались та прибирались до гостий. О. Артемій ще заздалегідь послав одного чоловіка в велике містечко Лисянку просити до себе в гості отця диякона Ґервасия Добриловського, всїм відомого в околицї, як доброго свата. О. Артемій знав, що диякон буває в гостях в писаршиного батька, Панасенка, і замотав собі це на вус: постановив близче зійти ся з отцем дияконом. Може коли пригодить ся і оцей отець диякон, — думав він.

В четвер перед вечером почали з'їздитись гості. Попереду усїх прибігли з Блощинець аж двома бричками: три панночки, Ватині приятельки, Антося, Леся і Лїпа, їх мама, і їх тато, управитель блощинський, старий Нїмець, Шмідт, давний знайомий о. Артемія. Шмідт попереду був управителем в самій Горобцївці і оженив ся з дочкою одного посесора з простих горобцївських селян, котрий розбагатїв і взяв в посесию сусїдне невеличке сельце. Пісьля їх приїхало ще кілька сусїд батюшок з матушками, далї прибув і отець Порфирий, котрий нїгде не бував, але мусїв навідатись до о. благочинного, щоб часом о. благочинний не розгнївав ся. Трохи пізнїйше прийшов горобцївський управитель. Писаря, писарші і її брата не було.

Ватя з приятельками перешіптувалась і все поглядала в вікна на двір. В одчиняну браму вбігла пара коний, а на повозцї забілїли дві паничівські фіґури в білих доріжних балахонах, з головами, напнутими відлогами. То приїхали два молоді паничі, скінчивші семінарию; вони служили за вчителїв в народних школах в недалеких селах.

— Ну, та й гоноровитий писаршин брат! — тихенько сказав о. Артемій до жінки. Не йде до нас в гості! Може й не прийде, не хоче знатись з нами.

— Як не прийде, то й плакати не будемо. Я гордих не люблю, — тихо обізвалась матушка. Але це вона тільки так говорила: її брав легенький жаль, що писарша з братом і досї не приходять.

Несподївано рипнули двері з ґанка в прихожу. Сусана Уласівна через одчиняні двері загляділа кудлату чорно-волосу писареву голову; за ним слїдком увійшла писарша, а за нею слїдком неначе вскочив в хату її брат Леонїд Семенович Панасенко. Матушка вийшла до їх в прихожу і привиталась з ними. Вони поздоровили її з іменинами.

— Це мій брат! — рекомендувала свого брата весела писарша.

— Я дуже рада, що ви прийшли, — обізвалась матушка до Леонїда Семеновича. — Прошу-ж в гостинну до моїх гостий!

— А ми трошки опізнились. Мав я деяку роботу в волости, — сказав писар, чепляючи свій капелюх на кілочок і пригладжуючи костробату голову долонею.

— Прошу вас до гостий! Наші гості вже давненько поз'їзджались, — сказала матушка, показуючи рукою на одчиняні двері в столову.

Серед столової стояв о. Артемій і балакав з своїм сусїдом о. Порфиріем. О. Порфирий мовчки слухав його оповідання і тільки дивив ся, як швидко мелькають широкі уста в о. Артемія. О. Артемій вглядів в дверях писаря і побіг до його назустріч.

— А, Леонтий Петрович! — крикнув о. Артемій ще й руки підвів в гору, неначе був на поготові обняти й поцїлувати писаря. Він вхопив руку писаря в обидві свої широкі долонї і почав трясти з усїєї сили.

— Шо-ж це ви так пізно! А ми вас ждали, ждали та й годї сказали, — весело гукав на всю столову о. Артемій, неначе він був радий писареви, як рідному батькови.

Писар тільки осьміхав ся: він не йняв віри щирости незвичайно радісного привитання батюшки. Він знав, що той екстаз, та привітність, та жвавість були в його більш нервові, були виявком жвавости темпераменту, нервовости, прикидання та й зумисного вдавання.

— А от і Феодозия Карпівна! Здорові були! Пізненько, пізненько, нїгде правди дїти! — гукав о. Артемій до писарші.

Писарша поздоровила о. Артемія з імениницею і порекомендовала свого брата.

— А! Ваш брат! Леонїд Семенович! Дуже радий, дуже радий, що ви прийшли до нас! Дуже радий з вами познайомитись, хоч я вже неначе й знайомий з вами, не бачивши вас в лице, — промовляв о. Артемій до молодого студента.

— А от мій сусїд, о. Порфирий, — рекомендував о. Артемій; — а це моя дочка, Валентина Артемівна...

Стіл в столовій вже був накритий. На кінцї стола вже стояв здоровий самовар, блискучий та лиснючий, і парував під саму стелю. Ватя заливала чай і зза високого самовара кинула очима на молодого Панасенка.

Панасенко був тонкий, височенький, з лиця трошки схожий на сестру. Його вид, неначе загострений в низу, з гостренькою борідкою, з тоненькими устами, був трохи неприємний, але кругле, випнуте, високе чоло з високими бровами, темні, гострі, трохи насьмішкуваті очи зразу притягли до себе Ватині очи. Вона задивилась на високі брови і не похопилась вийти зза самовара; молодий студент проворненько й сьміливо підбіг до неї і подав її руку. Ватя ледві встигла поставити чайник на стіл і закрутити кран самовара. Кипяток бризнув зпід крана і дрібненькі крапельки впали на її руку.

— Ой! — трохи не крикнула Ватя і ледві вдержала голос.

Леонїд Семенович подав її руку і поклонив ся.

— От трохи через мене не попекли собі рук, — сказав Панасенко; — вибачайте мінї, що я став причиною цього лиха.

— О, невелике лихо! Про це лихо мінї байдуже: впало на руку дві крапельки, неначе дві мухи вкусили, — обізвалась Ватя, і хоч її вкусило нїби дві мухи, але вона встигла придивитись, що в Леонїда очи веселі й карі, хоч уста тонкі й сухі, а підборіддє трохи гостре.

— Прошу-ж в гостинну до гостий та й будьте нашими гістьми! — сказав о. Артемій і сам повів нових гостий в гостинну.

З просторної гостинної через одчиняні в столову двері не чути було ні духу. Гості, тільки що зібравшись ще не обзнайомились, а декотрі були між собою й незнайомі; вони сидїли мовчки, або перешіптувались, наче боялись говорити голосно.

— Прошу сїдати близче до столу! — сказав о. Артемій до писарші і постановив стільця коло стола, близько од крісла, де сидїла одна матушка, з котрою писарша була знайома.

Писарша тепер вбралась в нову шерстяну зелену сукню, ще й почепила на шию шість разків товстого доброго намиста. Стілець стояв як раз на самому сонцї. Писарша сьміливо тепер йшла на сьвіт, як метелик. Вона сїла, ще й стілець одсунула на самісїньке кружало од проміння сонця: дивіть ся, мов, матушки, яка на мінї гарна сукня! Краща, ніж на вас!

Феодозия Карпівна і справдї зеленїла та червоніла в пучках гарячого сьвіту, неначе кущ калини з червоними китягами ягід. Кольори були різкі, але не позбавляні ефекту.

О. Артемій порекомендував писаря та Лєонїда декотрим йому незнайомим батюшкам та двом вчителям семінаристам. Писар сїв коло управителя і почав з ним розмову. Молоді панни Лїпа, Леся, Антося та ще дві їх приятельки сидїли рядочком в кутку коло пяніна. Лєонїд Семенович весело привитав ся до їх: вони були йому давненько знайомі. О. Артемій поставив стільця коло стола рядом з писаршею, попросив сїсти Лєонїда Семеновича і сам сїв поруч з ним.

Лєонїд Семенович увійшов в гостинну і дуже здивував ся, вглядївши чималі ряди гостий на канапі й на стільцях. Тодї як він був в столовій, йому здавалось, що гостинна зовсїм порожна. Матушки сидїли поважно і навіть з пихою та гордовито позирали одна на другу. Панни й паничі стовпились коло пяніна в кутку і більше перешіптувались між собою, ніж говорили.

О. Артемій вскочив в гостинну, крикнув, гуркнув стільцями, зареготав ся і неначе вніс з собою веселість підбуджуючу гостий, неначе побудив сонних. Він почав крикливу розмову з Лєонїдом Семеновичом. Лєонїд Семенович теж був з крикливих, був навіть трохи штукар, любив пореготатись і пожартувати. Його жарти й штукарство часом переходили через край і були трохи грубоваті й навіть вульґарні.

— А ми, о. Артемій, оце в дорозї до вас трохи не перекинулись, — почав Лєонїд Семенович.

— Хіба-ж ви приїхали до нас? — спитав о. Артемій.

— Нї, прийшли пішки, — сказав Лєонїд Семенович.



В околици Жабього.

— Хіба-ж можна, йшовши пішки, перекинутись? — спитав о. Артемій.

— Оттак, як бачите! Трохи не перекинулись та ще й на містку. От би викупались гарно в болотї! Йдемо ми рядком через місток з боку попід поручатами, а дошки під нами ворушать ся та вгинають ся неначе клявіші на фортепянї. Я ступив на край дошки і трохи не шубовснув в болото, та якось вхопив ся за поручата, а сестра мене виратувала: стала на дошку з другого боку та придержала, — говорив Лєонїд Семенович і разом реготав ся.

— Ото як би на такий місток наскочив ґубернатор! — сказав о. Артемій, поглядаючи на писаря.

— То-б шурхнув під міст, а потім вилїз би, а мужики-б обтерли полами йому чоботи та штани, та й годї. От що було-б! — обізвав ся Лєонїд Семенович.

— Та на цьому був би й кінець? — спитав о. Артемій.

— Ні, не на цьому: потім він ще загнув би в батька — в матір чесній громаді, та аж й на цьому був би кінець, — сказав Леонід Семенович.

— О, не на цьому! — обізвав ся писар.

— Ще була-б після того бумага та ще й крутенька, — обізвав ся з кутка о. Порфирий.

— Та бумага, що́ зветь ся чубонаминайка, — додав Леонід Семенович, — але од мене такої бумаги не буде: це певно.

— І од мене такої бумаги не буде, хоч і я трохи не провалилась на містку, — сьміливо додала писарша.

Матушки озирнулись одна на одну: дивись, мов, яка сьмілива!...

Одначе ця проста й весела розмова розворушила гостий. Веселий о. Артемій своїм камертоном завдав тон, а Панасенко підхопив у той тон і писарша несподівано вхопила дискантом та ще й дуже горою. Гості почали під той шум та крик розмову. Панночки навіть насьмілились вийти зза пяніна і пішли ходити по сальоні, побравшись попід руки. Паничі пристали до їх з боку. Не всидів на стільці і Леонід Семенович. В гостинну увійшла Ватя. Вона була на той час дуже ефектна в темній сукні, обсипаній дрібненькими малиновими крапельками та квіточками; кофта була обшита малиновим оксамітом, при котрому дуже вигравав її смуглявий вид та темні виразні очи. Малинові оксамітові обшивки та уставки простягались аж до пліч і дуже підходили під кольор її повних виразних уст. Її повна фіґура, стягнута сукнею, була ефектна і показна серед инчих панночок, дрібненьких та низеньких на зріст.

[Далї буде.]

СОНЕТИ.

ПРИСЬВЯЧУЮ КОХАНІЙ ЛЯРИСІ Л—СЬКІЙ.]

I.

Блескучий день злинає із блакитї,
Прозора тінь широкий степ вкрива.
У золоте проміння оповитї
Мовчать гаї, мовчить земля жива...
Рожевих мрій палка й блескуча зграя,
В вінцї злотім зайнявшись легким сном,
Крізь тінь тонку в етері сьвітлім сяє;
Сияє все, посріблене кругом!
Замовкло все, мовчить земля, не дише...
І серце спить, облите кровю все.
І почуття сьвятого миру й тиші
І море мрій на крилах злототканих,
Замісто мук на мить одну приспаних,
Вечірний сон на серденько несе...

II.

Гаснуть в небі сьвітлі зорі;
Місяць ясно-золотий
В блїдо-срібному просторі
Вже скінчає шлях простий.
Ранок ясний та рожевий
Зза сріблястих облогів,
Наче килим той вогневий,
Обляга простор ланів.
Швидко, швидко й буча дньова;
Все засяє, наче скло,
І у сьвітї вбогім знова
Встануть швидко в валцї хмурій,
Наче грім нової бурі,
Перше горе й перше зло!...

Ів. Стешенко.

ХРИСТЯ.

I.

Днїпр широкий і глибокий
Хвилю хвилею жене
І добігши до порогів,
З грюком падає у низ.
Стугонить він і гуркоче
Бризки вúсоко встають,
І глибокі чорториї
Виють, плещуть і киплять.
Над Днїпром маленька хата
Заховала ся в садку;
В ій живе, убогий лоцман,
Що́ прово́дить байдаки́.
Удівець старий той лоцман,
Одиноко він живе:
Сам та ще дочка єдина
Христя-дівчина із їм.
Хоч убога в хатї стріха
Та під нею розцвіла
Врода пишная, як сонце,
І сьлїпуча, як воно.
Не мигтять, як тихі зорі,
Очи карі, а з під вій,
Наче сонце опівденне,
Палють душу і печуть.
Не зітхають соромливо
Груди пишні молоді
А налúвши ся, високі
Ваблють зáпалом своїм.

І здавалось, що нелю́дська
Врода то якась була,
Бо від неї кожне серце
Зотлївало, як з вогню.
Парубки селянські жваві
Запорожцї-козаки
Залицяли ся до неї,
Засилали старостів, —
Та нїко́го і нїко́ли
Не кохала ще вона,
І нїхто з тих губ пекучих
Ще кохання не напивсь.
Не напивсь і Вдовиченко,
Чорнобривий сирота:
Христя підлїтком була ще, —
Вже зорúв за нею він.
А вона й тодї на його
Не дивила ся нїяк,
Він пішов на Сїч, два роки
Вибув там і повернувсь.
Він вернув ся і побачив, —
Христя дужче розцвіла,
Але з їм балака й досї
Мов глузує що разу́.
А у його туманїє
Голова, як стрiне він
Погляд дівчинин глузливий
Обніма його вогнем.

II.

І була весна весела
Зацвіли в садках квітки́,
Соловейки засьпівали,
Степ одяг ся у траву.
І Днїпро, розбивши кригу,
Хвилю хвилею жене
І, добігши до порогів,
З грю́ком падає у низ,
Над Днїпром зійшлись дівчата,
Вкупі з їми й парубки
І дивились, як глибокі
Чорториї там киплять.
Поміж їми й молодая
Христя-дівчина була
І по їй горіли й тлїли
Парубоцькії серця́.
І, поглянувши, як хвилї,
З скель спадаючи, киплять,
Усьміхнувшись, повернулась
І говорить парубкам:
„Хто-б отут Днїпро кипучий
Переплинути посьмів, —
Отого-б я покохала
І за того-б віддалась“.
Парубки на неї глянуть,
Глянуть потім на Днїпро,
І не зважить ся нїхто з їх
В хвилї кинуть ся страшні.

А дівчина каже знову:
„Де-ж той сьміливий такий,
Що мою придбає вроду
Переплинувши Дніпро?“
Парубки на неї глянуть,
Потім глянуть на Дніпро,
І не зважить ся ніхто з їх,
В хвилі кинуть ся страшні.
І, зневажливо зирнувши,
Каже дівчина ізнов:
„Ну? і всі ті полякались,
Що лицяли ся колись?
„Не про вас на сьвітї врода
І кохання не про вас,
Бо вони про того тільки,
Хто здобути вміє їх.
„От же знайте: той єдиний
Візьме, сьміливий, мене,
Хто життя не пожаліє
Переплинути Дніпро“.
Засьміялась гордівниця,
Одвернулась і пішла, —
Як непишнее стояло
Парубоцтво мовчазне...

III.

Сонце тихо погасає
Дніпр кипучий червонить.
Христя-дівчина із хати
Вийшла глянуть на садок.
Батька лоцмана немає,
Христя-дівчина сама
Похожає по садочку,
Поглядає на Дніпро.
От і бачить: вир скажений
Вие, плеще і кипить,
А над виром то біліє,
То чорніє нїби щось.
Христя йде тодї на бе́ріг,
Пильно дивить ся туди.
І дивуючи ся бачить:
Чоловік якийсь пливе.
Крутить вир його скажений,
Заливають буруни́,
Але бореть ся він з їми,
Ріже хвилю і пливе.
Ось і вир уже минає,
Гостру скелю поминув
І за беріг крутобокий,
Важко дишучи, вхопивсь.

Ще хвилина й перед неї
Вдовиче́нко вже стоїть —
І обтрушує він воду,
І зори́ть очима він:
„Як казала ти, пороги,
Вир кипучий я проплив
І за се тебе, дівчино,
Я на віки вже здобув.
„Чом же ти мовчиш? Давно я
Ждав того ясно́го дня,
Коли ти моєю будеш,
І діждав ся — ти моя!“
Гордо Христя одвернулась:
— „Одкасни ся, навісни́й!
Був той за́гад не до те́бе,
І не візьмеш ти мене“.
Йти хотїла вже до хати...
„Гей, дівчино, пострівай!
Ти-ж казала, обіцялась...
Не ламай же слова ти!
„Не знущай так тяжко з мене
Досить вже було того!...
Ти або моєю будеш,
Або зараз ти умреш!...“
Він її хапа за руки,
Та відскочила вона —
„Геть, зненависний, од мене
Одчепись!... Я не твоя!...“
Мить одна... Хотїла бігти...
Ніж гартований лисну́в, —
Дівка падає до долу,
Як підрізана трава.
„Не гордуй ти парубками,
Не знущай ся, не пишайсь!
Я за все тобі віддячив —
Більш не будеш гордувать!“
Ніж за пояс він ховає
І на неї погляда:
Сонце промінем останнїм
Труп, ще теплий, золотить.
Згасли очи ті пекучі,
Смерть лягла вже на устах,
Але врода на обличчю
Сяла пишна і жива.
І така була та врода,
І так вабила вона,
Що запеклий Запорожець
Не по волї задививсь.
Пишні губи наче хочуть
Щось промовить, щось сказать,
Пишні груди наче дишуть
Під сорочкою в крови́.

І суворий Запорожець
Став замислений — і ось —
Щось у серцї защеміло,
Груди сти́снуло йому...
„За що я такую вроду,
За́ що я її убив?“
І у його в гру́дях серце
Нне тяжко і болить.
„Як би ти була живая,
Може-б... я... молився тобі,
Бо краси такої зроду
Сьвіт не бачив ще нїде́...“
І стоїть він похилившись,
Серце нне і болить,
Тихо губи промовляють:
„Ох, прости, прости мене!...“
До Дніпра тодї підходить
І в глибокий чорторий
Просто з берега він пада,
Руки сцїпивши свої.
Вир його скажений крутить,
Він не бореть ся вже з їм,
Він бороти ся не хоче
І у хвилї порина...
Стугонить Дніпро, гуркоче,
Бри́зки ви́соко летять,
І глибокі чорториї
Труп на по́верх знов несуть.
Буруном пригнало тїло
І на беріг викида
Аж туди, де труп ще теплий
Христин-дівчинин лежить.
Ту, що вродою пишала
І вклонялась їй самій
І того, що тую вроду
Необачно так розбив, —
Смерть до купи поєднала,
Тихо мертвиї лежать...
Сонце глянуло в останнє
І погасло за Дніпром...

* *
*

Люди їх знайшли укупі,
Поховали вкупі їх
І високую могилу
Їм насипали обом.
Ще і досї та могила
Серед степу там стоїть
І, на спо́мин про дівчи́ну,
Зветь ся „Христею“ вона.

В. Чайченко.

Великодні радощі.

[моїй доні августі.]

Лине пта́шка і свисти́ть:
„Всяк хай ра́дість на́йде!“
Зеленїє пишно гай,
Наче спра́вдї бо́жий рай...
Всяк сьпіва́й, радій і грай, —
По́ки со́нце за́йде!
* * *
Рине річенька, шуми́ть:
„Всяк хай ра́дість на́йде!“
Ве́село летя́ть пташки́
У гайо́чки та садки́,
Ря́сно де цвіту́ть квітки́, —
По́ки со́нце за́йде!
* * *
Пчілка сновига́, гуди́ть:
„Всяк хай ра́дість на́йде!“
Все усю́ди розцвіло́,
З га́ю ме́дом понесло́,
Лю́бе ся́єво, тепло́, —
По́ки со́нце за́йде!
* * *
Го́па Гутя, бубони́ть:
„Всяк хай ра́дість на́йде!“
Нині Сьвя́то — Великдень,
Чу́ти дзвін і гук пісе́нь,
Го́мін, гам, музи́ки „дзень“, —
По́ки со́нце за́йде!

Цезар Білило.

ВЕСНЯ́НКА.

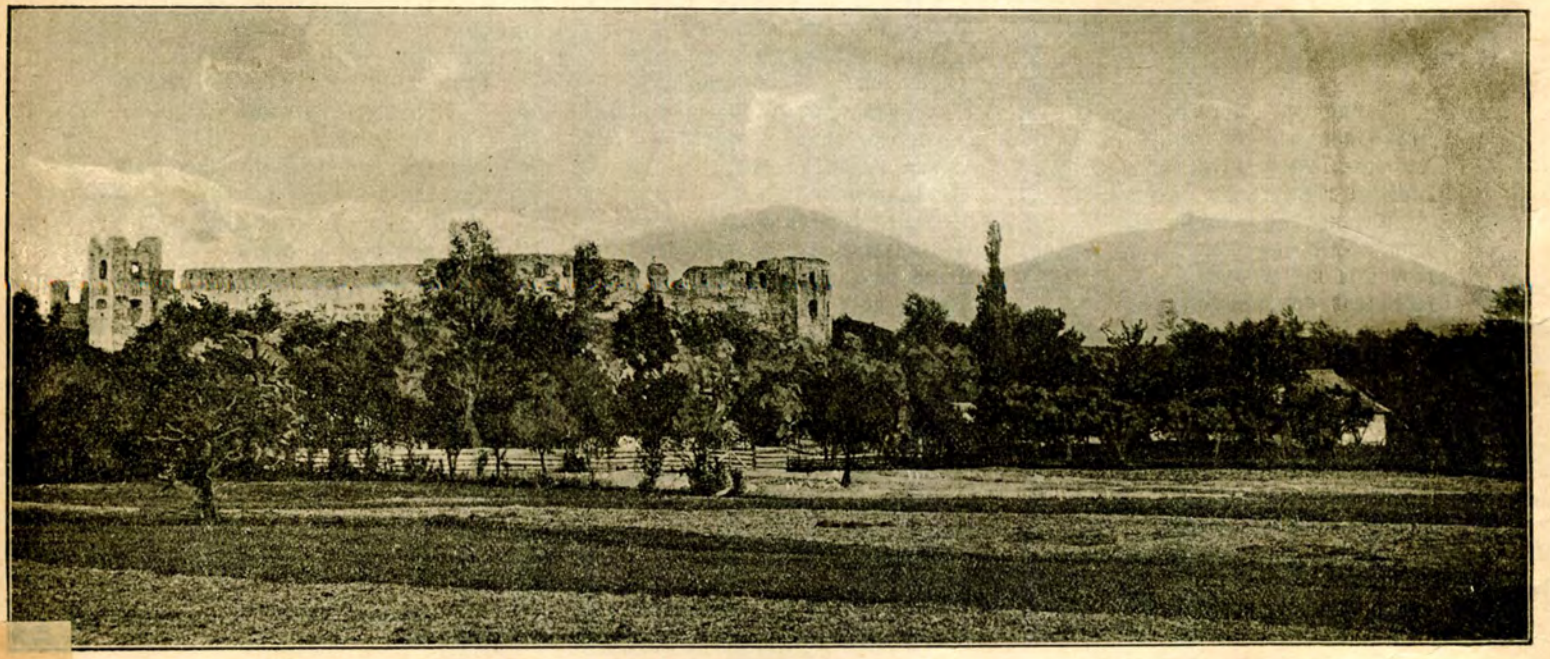
Щебе́че що́глик у садку́,
Свисти́ть, сьмі́ється ся шпак.
В гаю́ зозу́ленька: ку-ку!
Шуми́ть, гуде́ байра́к.
А го́ри і до́ли,
Дібро́ва і поле,
В зеле́нім убра́ннї.
Усю́ди сьпіва́ннє, —
Музи́ка, тай го́дї!
Мов сьвя́то в приро́дї...
Та се-ж вона́,
Весна́, весна́!
Біжіть, гуля́йте, дїтвора́,
Для вас ця золота́ пора́!

* * *

Блищи́ть на со́нечку ставо́к,
В нїм ри́бонька гуля́.
Риба́лка в чо́вні на гачо́к
Прима́ну настромля́.
Музи́ка, тай го́дї!
Мов сьвя́то в приро́дї!
Та се-ж вона́,
Весна́, весна́!
Біжіть, гуля́йте, дїтвора́,
Для вас ця золота́ пора́!

* * *

Ой в по́лї гай, в гаю́ гора́,
А на горі вівча́р
Сиди́ть, круг се́бе позира́,
Мов на престо́лї цар.
В доли́нї-ж підда́ні —
Ове́чки, бара́ни..
В сопілочку гра́є
Вівча́р, аж луна́є, —
Музи́ка, тай го́дї!
Мов сьвято́ в приро́дї!
Та се-ж вона́,
Весна́, весна́!



Вид міста Надвірної з звалищами замку.

Дале́ко, дале́ко,
Десь кла́мка леле́ка,
А ча́йка киги́че,
Когось нїби кли́че, —
Музи́ка тай го́дї!
Мов сьвято́ в приро́дї!
Та се-ж вона́,
Весна́, весна́!
Біжіть, гуля́йте, дїтвора́,
Для вас ця золота́ пора́!

* * *

Барви́сто-пи́шнії квітки́
На по́лї ген цвітуть.
Із них квітчастиї вінки́
Дївча́тонька плету́ть.
Плету́ть і сьпіва́ють,
А хло́пцї гука́ють...
Скрипки́ та цимба́ли,
І бу́бни загра́ли, —
Біжіть, гуля́йте, дїтвора́,
Для вас ця золота́ пора́!

* * *

Пташа́т, квітки́, і гай, і став,
І все, чим сьвіт багат,
Бог дїточка́м своїм созда́в
На ща́сте́, мир і лад.
І мо́лять ся дїти
У цїлому сьвітї,
І хва́лять, як го́же,
Созда́ннє те боже, —
Музи́ка, тай го́дї,
Мов сьвято́ в приро́дї!
Та се-ж вона́,
Весна́, весна́!
Біжіть, гуля́йте, дїтвора́!
Для вас ця золота́ пора́!

Цезар Білило

Сльоза.

Ой де-ж те горе, де воно і сльози що́ лили ся?
Дивлюсь округ і кличу я: „Верни ся, знов верни ся!
Те горе, горе молоде. Коли-б тоді я знала,
Що прийде лихо й не таке, то слїзоньки-б збирала.
Я берегла-б їх мов скупий, що́ в скриню все ховає.
Тепер у серці мов в тюрмі, а давніх слїз немає.
Чи буйний вітер вас вхопив? Чи може в річку впали?
Чи добрі люди, сьміючись, із серця вас украли?“
Стою, дивлюсь як вітер гне високиї тополї;
Так часом доля гне мене... Бажаю: слїз і волї...

Одарка Романова.

НОВІ ПОЕТИЧНІ ТВОРИ С. РУДАНСЬКОГО.

[Далї.]

22.

Що то мати, що то дїти.

Ходить жидок по ярмарку
Поміже возами,
Надиба́є чоловіка —
Стоїть з гарбузами...
Жидок з роду не бачив:
„А що то?“ — питає.
— А що-ж? Яйця кобилячі! —
Той відповідає...
„Як то? гирсти? з того яйцю́
Малий коник буде?...“
— А ти-ж думав, що лошата
Звідки беруть люди?
Знесе яйце худобина,
Хрестяни́н збірає,
Та як квочка на ті яйця
Сїдалом сїдає!...
„А ну, ну, Іванцю серце!...
А що тобі дати,
Щоб ти мині з того яйцю
Зробив лошеняти?“
— Та за тее що висижу
Буду їсти й пити...
А за яйця уже, жи́дку,
Треба заплатити!...
„А по чо́му-ж в тебе яйця?“
— Не знаєш по чо́му?
По карбованцеви кожде,
Ще й по золотому!... —
Заплатив жидок за яйця
Везе до коршомки...
Поскладав їх коло груби,
Постелив соломки...
Садовить на них Івана...
Дає їсти й пити...
А сам хирний переходить
В другу коршму жити...
Сидить мужик у коршомцї,
Грошенята має,
Спить кохано на соломі,
Їсть та попиває...
Пересидїв цїлу зи́му,
Далї що робити?...
Утїкти-б-то.... та як зловлять,
Будуть шельми бити...
Думав, думав, та й роздумав:
Перетер соломку,
Та розмахав з нею губку,
Підпалив коршомку...
Горить коршма в опівночі!
Мужик вибігає...
Та бігає наоколо,
Як мати ридає...
Позбіга́лись орендарі...
Де вже погасити?
А Іван тут коло коршми
Давай голосити:
— Яйця-ж мої, любі, милі!...
А я-ж ваша мати!...
А я-ж думав, що потїху
Буду із вас мати!...
А я-ж думав, що підмога
Мині із вас буде!...
А я-ж думав, мої дїти,
Що з вас будуть люди!...
І промовив з подивлїнням
Жидо́к бородатий:
„Що-то дїти, що-то дїти!
А що-то їх мати!...“ (1858).

23.

Штукою зайшов.

Росхитав ся жид на сабаш,
Бородою має...
Не своїми голосами
„Тефиліт“ читає...
Коло нього стоїть мовчки
Його жінка гожа...
Але входить до коршомки
Козак з Запорожжя...
„Як ся маєш, вражий сину,
Жиде бородатий!...
А чи маєш вина, меду,
Горівки продати?..“
Не гово́рить нехрещений,
Борухи сьпіває...
Тільки Сура обернулась,
Тай одповідає...
„На що тобі мого Мошку
Даремне питати!
Він молить ся, він не буде
Нїчого казати!...“
— Як не буде? аже-ж буде!
„Нї, таки не буде!“
— Кажу-ж тобі, що він буде!
Уважайте люде!...
— Маєш, жидку, мед-горівку?
Не одповідає...
Козак підняв гарапника
Та як Мошку вкрає...
„Маю, маю, крикнув Мошко,
І мед і горівка!“
— А що? бачиш, що говорить...
Бісова жидівка!...
„Ей, козаче!... Ще нїко́ли
Не бувало то́го...
Але ти вже отсе шту́ком
Підійшов під нього!...“ (1858).

24.

Сам поїду.

Як заслабне було жид
І рабина просить,
Рабин тільки з-за дверий
Палицю виносить.
Та й пахо́лка свого шле
З нею до слабо́го...
От пахо́лок курував
Жида не їдно́го.
Аж раз йому довелось
Слабу курувати.
От пахолок і прийшов,
Щоб палицю взяти.
А той каже: „Хто слабий,
Чи жид, чи жидівка?“
— Не жид, каже, а їдна
Молода жидівка.
Рабин живо із стільця
Палиці й нї слїду:
„Живо коні у біда!
Сам, каже, поїду!“

25.

Три питання.

Рабин.

„Чого півень, як сьпіває,
Очи́ закриває?“

Мошко.

— Бо ще були молодиї
Малі крила мали.

Мошко.

— Того певне, що на память
Свою пісню знає.

Рабин.

„Чого-ж море так солоне,
Що не можна пити?“

Рабин.

„Чого колись по драбинї
Ангели злїзали?“

Мошко.

— Бо погані оселедцї
Мали засолити.

[Далї буде.]

СУПЕРЕЧКА.

Устало на небо величнеє сонце; зірнуло, всьміхнулось привітно на любих дїтий молодих, що́ в обіймах кохання і досї дрімають.

Які-ж то у сонечка дїти, які то коханцї щасливі?

Кохана — Земля-чарівниця: зубчастиї гори віночком блакитним вінчають її, зелені луги та садки кучеряві поясом пишним зеленим оперезали її; знід пояса того одежа червона згортками важкими пада у низ, а поділ весь гаптован піском золотим та камінням рябеньким. Коханий — то буйнеє Море: зелено-блакитний жупан на йому полами шовковими тихо хвилює і блещить од промінння сонця, неначе камінням унизаний весь дорогим; а білая піна переже смужками перлистими його вподовж і поділ його ризи обклала рясним позументом.

Всьміхнуло ся сонце у-друге. Земля пробудила ся перша і — вся счервонїла і з сорому стала вбиратись в прозорі серпанки туману та темні стрічки холодків.

А море ще спить, не проснулось, лиш плеще крізь сон, цїлує коханій ніжки любенько.

Всьміхнуло ся сонце у-третє, сказало: „Кохайтесь щасливо!“ Зітхнула земля, усьміхнулась усьмішкою щастя і вся засияла красою.

Між горами в темній безоднї таїв ся гадюкою вітер лукавий: він на ніч туди спочивати ховав ся пісьля денної роботи: усе понад сьвітом лїтав він, усе розглядав, прислухав ся та брехнї носив-перено́сив. Ось постеріг він, що Сонце сьвяте усьміхалось комусь-то привітно і заздрісно стало йому, і тут перешкодить скортїло. Виліз тихенько він, крадеть ся тихо ярами, хиляєть ся попід кущами, усе стереже, наглядає, кого сьвяте Сонце витає. І ось він догледівсь: заграло ненавистю серце, підняв він похнюплене чоло з трави, прошумів між гилками, скубнув з пересердя дуби за чуприну й полинув під небо на крилах могутних. Лїтав він, метушивсь чимало та Землю влещав, щоб із́радила сиьому Морени. Що-ж? Так не слуха Земля: як вірна дружина все так-же-ж ласкаво спокійно на Море вона поглядає, уся червоніє румянцем веселим. Озлив ся ще гірше Вітер лукавий: і вие, і свище й сичить, мов гадюка. Покинув він Землю, до Моря припав, під боки штовхає його і шепче на вухо брехливиї вісти, що буцім ко-

хана ізрадила милому, буцім вона не йому простягає обійми, а Небови синьому, зорями вшитому рясно. Не слухалось Море, тільки крізь сон буркотало: „Та брешеш! Та брешеш!“

Брехун не втихав і пліў ще мудріще-хитріще лукавиї вісти. Добив ся свого: повірило ворогу Море, проснулось, зірнуло сердито, кинулось раптом і стало кохану питати: „Чи правда тому, чи неправда?“ Нїчого не каже кохана: все також-ж ласкаво обійми йому простягає, блещить-червоніє під сонцем. Вразила усьмішка ревнивого милого друга, кинув ся він і почав дорікати коханій, що мабуть не любить його, коли вже не сльози, на лемент його не вважає. Земля все мовчить. „Кажи-ж, чи то правда? Чи правда?“ — вже грізно питає розгнїваний милий. Земля все мовчить, а усьмішка пропала, сутінок пробіг по виду, поблїдли й роскішниї шати.

„А! Так це правда? Так от як кохаєш ти вірного друга свого! Боїш ся і глянуть тепер йому в вічи!...“

Земля загорнула ся в темний серпанок щільнїще, мовчить, а Море лютує, а Море реве-скаженіє, плюють ся перлистою піною, злими слїзми обливаєть ся, дико шпурляє на беріг пісок золотий, камінці-самоцьвіти — дарунки, що мила колись дарувала.

Вітер радіє: як хижий орел над сполоханим стадом гусий він лїтає і бавить ся їх переляком.

І довго ревло-скаженїло роздрочене Море, завиняне в темний сутінок довго і мовчки дивила ся скривджена мила на лютого друга. Розгнїване Сонце сховало свій лик у синюю хмару. Всїм сумно було і нїяко, лиш Вітер один утїшав ся, ревів, реготав ся та скіглив, аж поки себе вдовольнив, втомив ся, поліз спочивати в безодню.

Ще біснуватило Море, та нїкому більше дрочити його Тихше і тихше ставали незграбні попріки, втомилось воно лютувать, лиш збентежено якось в безладдї питає: „Чи правда? Чи правда?“ А мила мовчить. Вже й Сонце, пращаючись на ніч, глянуло з хмари червоно-сердитим лицем: не вгамуєть ся Море ревниве, Земля-ж і собі не прощає йому, не витає його вітерцем легкокрилим.

Заснуло сердитеє Сонце, розбігли ся жваві хмарки, щó поставило Сонце на вартї, і срібно-ясний молодик заблищав на спокійній блакитї. Цїкаво перехилившись з вишини, загляда на сердитих коханців і ось — усміхнув ся й посипав до долу срібним, ласкавим промінням на Землю й на Море. Скинула мила імлисте своє покривало і знов засияла красою, всьміхнула ся милому так, як і завше сьміялась. Стрепенуло ся море, побачивши дивну красу, зажевріло місяшним сяйвом, заколихали ся груди його од кохання і кинулось Море до ніг чарівницї-Землї, припадає, цїлує, просить прощення. А місяць лукаво моргає на їх зза гори, кивнув на останці й сховав ся за гору. Земля соромлива ще далї обійми свої простягла, дихнула на милого духом пахнючим і теплим, а милий зітхнув, затремтів і — обидва в палкім поцїлунку замерли...

Днїпрова Чайка.

Під небом України.

[ДАНИЛА МОРДОВЦЯ.]

[Конець.]

Не з таким за те почуттєм вертав ся я з другого народного сьвята — з Івана Купайла.

Цей празник, як звісно, буває 23-ого червця у вечері, проти Різдва Івана Предитечи. І на цей раз, як і тодї перед Віхою, нас заздалегідь запрохали на це сьвято.

Як тільки посутенїло, так зараз на Бакумовій горі загорілись вогні. З початку запалахтїло полумя в однім місцї, потім здіймались у гору вогняні снопи рядом, сніп за сноном, а далї вся гора засьвітилась і засяла цїлими рядами вогняних куп, то вспалахтївших, то згасавших. Попереду і позаду вогнїв мелькали і ворушились якісь-то тїни. Незабарок вогні чкурнули і замиготїли вишч Бакумової гори, аж під самісїнькими вітряками.

Ми рушили в дорогу. Ніч була темна, не місячна, але тиха та тепла. За темрявою водили нашого шановитого історика під ручки, мов владику... Соловейки та жаби перестали вже заводити свої весінні концерти; і тільки зрідка стогнав у темряві десь понад річкою бугай, та деркачі десь свистїли раз-у-раз. А з гори чути: то гучну гуртову пісьню, то сьміх веселий, то нїби-то сердите дївоче: „та геть! одчепись!“

Спотикаючись об груди та бугорцї, і з опаскою, щоб ще не шкеребертьнути та не полетїти сторчака в яке небудь провалле, ми усї поволї драпаємось на гору. Попереду і позаду нас — дїтвора стріба і скаче, як ті цапинята по таким кручам, де наш брат давно звернув би собі вязи. А шановитий історик спотикаєть ся на кожнім кроцї, тому-то жвава Мария Петрівна і вірная своєму довгу і своєму народу Уляна повели його ув обхід гори.

— Я нїчого не бачу, я зовсїм ослїп! Хоч би мінї скорійше вмерти! — чути в темряві жалібний голос історика.

— Хто все ще риєть ся в державнім архіві, той ще не ослїп, — віддає другий голос.

— А хто бажає смерти, той не ходить нічоньками на грища, — підкрутив третій іхидний голос.

А ви знов шкилювать надо мною...

Тим часом з шпиля гори чути сьпіваннє, аж гуде, аж стугонить:

Почувала шосту під яворком
Із тим козаченьком, із дияволком...

Уся гора знов засьвітилась палючим соломяним сноном, і стала схожою на Брокен, або Лису гору, куди злїтають ся відьми, щоб сьвяткувати вальпургієву або відомську ніч. Хлопцї і дівчата то крутять ся навкруг вогню, затуляючи його своїми темними постатями, то перескакують через його, відсьвічуючи на своїх обличчях та віночках жовтогаряче полумя; здаєть ся, що всї цї веселі обличчя, всї вінки з квітками, всї цї білі вишиті сорочки теж жарiють ся за одно з вóгнищем.

Ось і ми і на горі, коло купайлського вогня.

— А подивіть ся в низ — і там горять вогні.

— Та се-ж наші хлопцї палять снопи, а їх дядько Бакум розганя.

— А там, дальш на самому обрію?

— То під Прилуками — теж купайлські вогні.

— А он там — іще, а ондечки іще! Дивіть ся...

— Що за чудова та дивовижна картина! Це можебно тільки в Україні, — що за чари!

Правда, такі чарівні ночі можебні тільки під небом України. Знать, в душі її народа невпинно і незгасно жевріють та горять ці купайлські вогні — вогонь поезії. На верху гори в неглибокій долївці налав великий соломяний сніп. Округ цього вогнища товпились в малярнім безладдї парубки і дівчата, а позаду їх вогнем зоріли очи і шарілись щічки дїтвори, найбільше дівчаток. Джерґотять, белькотять, регочуть ся, сьміють ся, — всїм так весело і любо.

— А ну, Параско, скакáй ти перша, а ми з тобою.

— Нехай Докія перша буде.

— Нї, ти, Параню.

І Параска, вся в квітках, весела та гаряча, аж пашить від неї, підтикала рукою спідницю, що аж голі литки осьвітились вогнем, і прожогом полетїла в самісїньке полумя... Одна мить — і вона перестрібнула через вогнище.

— От так Параска! — ловка!

За нею летить друга, третя, — і так легко, аж дивно. Парубки, котрі звичайно на всїх грищах кепське бахирують, пустують та сваволять, особливо вже ті, мовляв, „просвѣщенные“ салдатчиною, змагають ся мішать та перебивать дівчатам, бадьорать ся, підставляють їм ноги, пхають в огонь, або норовлять збити зустрічних одну з дрýгою на самім вогнищі.

Ось, заголивши могутні литки аж, як кажуть, вишч гапликів, летить друга Параска просто в вогонь. Не бачучи її за полумям, друга дівчина з супротивного боку також кидаєть ся прожогом і одним скоком в полумя, — і обидві дівки ударились одна об одну над сáмим костром і падають в вогонь!

Злякані дівчата жахливо кричать, а хлопцї, — їм на руку ковінька, — зле-радіють, глузують і регочуть ся.

— Дві свині осмалились — ото ковбаси будуть!

— А до Різдва ще далеко...

— На Петра та на Полупетра розговіємось Парасчиною ковбасою.

Гарненька та чопорненька Парасечка опалила собі ноги і литки. Друга осмалила брови, волоссє і личенько. Але це аж нискільки не помішало другим пустоватиі по прежньому. Невинні вакханаліï ставали все бучнійш та бучнійш. Вірную своєму довгу і своєму народу Уляну, що́ оберегла, як вестална сьвячений вогонь. свою рідну мову навіть і в Петербурзі, я також зненацька і раптом штовхнув в вогнище. Пісьля цього першого разу вона вже скакала залюбки.

І я почитав своїм обовязком принести мої ноги у жертву Перуну і Дажбогу — і плигав через вогонь не згірше любого парубка, чим спробував пригідність моїх легких, що́ було звихнулись на Арараті. Тільки шановитому історикови нїчого вже було пожертвовати славянським богам: „подаґричні та хіраґричні“ немочи, подібно як і у його клієнта Мазепи, не давали йому плигати через вогонь; а вже коли плигнув би, то певне прошкварив ся-б на кострі во славу Перуна, не заслуживши навіть слави великого Гуса.

Нарешті і вогнища погасли. Поетичня служба в славу і шану Перуна, або краще сказати, в шану великого животворящого джерела-Сонця — скінчена. Всї в темряві розходять ся з грищів до дому. Там сьпівають, там вигукують, гомонять, сьміють ся, там крики упавших беркиць у ями та провалля, а над ними ще дужчий регіт.

Там праправнучка в двадцятому поколїнні Адама Кисїля, Софія Кисїль, летить з регітом з кручі, мов Річ Посполита, а за нею, як за часів Річи Посполитої, летять туди-ж її піддані — Парасечки, Химочки, Прісечки; тут шановитий історик і Річи Посполитої, і Адама Кисїля, і Богдана Хмельницького і всієї України, неначе верховний Перунів жрець, не бачучи під собою дороги, і боячись геннути в провалля, підняв заразом обидві ноги і повис на руках жвавої Марії Петрівни і вірної своєму довгу і своєму народу Уляни, котрі в-двох так і знесли його висячим з Бакумової гори... А попереду, з мряку чують ся голоси:

Ой, чи було лїто, чи не було,
Воно-ж мінї та не докучило,
А я молоденька та не нагуляла ся,
З молодим козаченьком та не настояла ся...

Іще їм мало! От ненаситна смага за ласощами, смага за життєм і щастєм!

Вранцї нічні чари счезли. На Бакумовій горі чорнїлись тільки місця, де в ночі горіли купайлські вогні. Але ранок був такий же чудовий, як і ніч. Українські чари, здавалось, носились та витали в повітрі. Вже що Григорий Сковорода, славетнїй український фільозоф, був з чорствим та сухим серцем [принаймні таким він здаєть ся в своїх кострюбатих та немазаних віршах], а й той навіть з комічним патосом висьпівує Україну:

Жайворонокъ межъ полями,
Соловейко межъ садами,
Той, выспрь летя, сверчитъ,
А сей на вѣтьяхъ свиститъ.
А когда взошла денница,
Свищетъ въ той часъ всяка птица.
Музыкою воздухъ
Растворенный шумлитъ вкругъ.
Только сонце выникаетъ,
Пастухъ овцы выгоняетъ
И на свою свирѣль
Выдаетъ дрожливый трель.
Пропадайте думы трудны,
Города премноголюдны!
А я съ хлѣба кускомъ
Умру на мѣстѣ такомъ.

Я в тім запевнен, що під небом України зробив ся би поетом і скакав би через купайлські вогні навіть і сам Василь Кирилович Тредяковський.

Сумно, одначе, думати, що північний сердитий вітер, котрий остатнїми роками все дужче починає дмухати та повівати під теплим небом України, зможе нагнати мороз на природу і душу Українця і побити в нїм всї його квіточки, всї глибокі бажання, всї високі змагання. Боронь Боже!... Нехай же краще живе в нас золота надія, міцна певність, що злая та нещасная доля таких гибнучих, своєї історийної давнини не маючих народів, як мордовський, зирянський, черемиський, чувашський і инчі, — котрих розшукують одні вже тільки етнографи та антропольоґи, — що така, кажу, злиденна доля не приспаде народа з богатою істориєю, своєю осібною культурою і дотепною творчістю свого талановитого духу. Дай Боже!

* * *

З-ого липця, чудової місячної ночі, поблагословившись у любих моїх друзів в дорогу, я попрощав ся з поетичною Україною, з її густими садками, пишними ланами, з її пісьнями та палким коханнєм карооκої молодїжи. І досї ще в душі моїй живуть такі сьвітлі та гарячі спо́мини, яких не посїяли в мінї нї Італія, нї Гішпанія, нї навіть млявий та чарівний Восток.

Цезар Білило.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[21. Наталя Кобриньска.]

[Дальше.]

Хоча Кобриньска намагала ся вступити на новый, реальный шляхъ, то въ починахъ своєи литературнои дѣяльности не збереглась она вплыву давнои школы романтично-сентиментальнои. И такъ у першôй своєй повѣсти „За-для кусника хлѣба“ зъобразила она попôвну Галю, що́ по смерти свого батька жила зъ родиною въ тяжкихъ злидняхъ. Авторка пише, що на бѣднôй родинѣ Галѣ завсѣгды сповняло ся тото религійне переконанє, що Бохъ добрыхъ людей досвѣдчає.[1]) Въ бѣдности була для нея чи-малою вôдрадою краса єи и вôдтакъ гордувала она Антономъ, молодымъ учителемъ сѣльскимъ, що́ бувъ сыномъ хлѣбороба и старавъ ся о єи руку. Галя сподобала собѣ Романа, сына деканового; — коли-ж вôнъ оженивъ ся зъ дочкою шкôльного инспектора, то бажала одружити ся зъ семинаристомъ Романомъ, котрый заявлявъ єй свою любовь. Але сей женихъ потребувавъ кôлька сотокъ, и вôдтакъ покинувъ Галю, коли єи бѣдна мати не могла роздобути тыхъ грошей. Галя дôзнала ся, що годѣ єй „здобути любовь правдиву, щобъ осягнути красшои долѣ“. Въ одчаю душѣ рѣшилась она выйти замужь за того сѣльского учителя, котрого не любила, — рѣшилась бути єго жôнкою за-для кусника хлѣба.

Въ отъ-сѣмъ оповѣданю характеристика Галѣ не може вважати ся вдоволяючою. Вже-ж не може намъ подобати ся вдача дѣвчины, у котрои „кокетство було тяжкимъ трудомъ, тяжкою боротьбою о истнованє“.[2]) Она гордує добрягою Антономъ за-для того, що вôнъ єй не рôвня, а мѣжь-тымъ жалує она, що мати не перебрала єѣ за просту дѣвчинку, що не посылала єѣ въ поле й на танець.[3]) Опроче романтична сентиментальнôсть проявляє ся не тôлько въ характеристицѣ Галѣ, але й у фразеольоґіи сего оповѣданя. Такъ н. пр. читаємо, що „дубовый хрестъ зъ широко отвертыми раменами немовь пôдносивъ руки до неба и просивъ супокôй для всѣхъ, що́ коло него лежали“.[4]) Ба, Кобриньска пише, що „цѣла земля нѣбы въ набожнôй роздумѣ приклякла, зложивши руки“.[5])

[1]) „Зоря“, 1884; стор. 173. — [2]) ibid., стор. 183. — [3]) ibid., стор. 182. — [4]) ibid., стор. 162. — [5]) ibid., стор. 185.

Змѣркувала мабуть сама авторка, що ѣи оповѣданє маѣ прикмету романтично-сентиментальну, и про-те въ кôнци свого твору натякнула она на пытанє житя реального, — на еманципацію жôноцтва, сказавши мѣжь иншимъ ось-що : „Смѣють ся з тыхъ жôнокъ, щó хотѣли бы зрôвнати ся зъ мужчинами. Може бути, що то смѣшне и званю жôнокъ не вôдповѣдаѣ, але бувають всѣлякѝ случаѣ въ житю. Ѣсли бы мама Галѣ не така була бѣдна, и могла давати доньку до высшои школы, якже то житѣ ѣи инакше було бы поплыло! Она умна и не калѣка, — она сильна и способна до працѣ, могла-бъ остояти ся о власныхъ силахъ, а не жебрати и продавати ся Могла вправдѣ хопити ся иглы, яко дозволеного жôнкамъ заробку, але чи той заробокъ охоронивъ бы ѣи самостôйность? и чи тогды не стояла бы о ласку родины и знакомыхъ?“...[1])

Коли-жь Кобриньска, пишучи оповѣданє „За-для кусника хлѣба“, не зôрвала ще зъ давными традиціями литературными, то въ образку зъ житя „Панѣ Шуминьска“ зъявила она справжнѝ думки радикальнѝ. Панѣ Шуминьска — се старосвѣтска попадя, щó, супроти проявъ „духа часу“ у своихъ дѣтей и внукôвъ, уважаѣ ся дивовижею антикварскою. „Всѣ ѣи дѣти, ба й внуки пôшли иншими дорогами, нѣжь она думала й бажала. Той „духъ часу“, немовь той демонъ, несувавъ і нищивъ все, щó старôй Шуминьскôй було дороге“...[2])

Авторка каже въ початку своѣи повѣстки, що панѣ Шуминьска зимою „замѣсць пообѣдного сну взяла до рукъ панчôшку и сѣла при вôкнѣ“. Перебираючи дротами, пригадала она собѣ давнѝ часы, коли-то була ще шѣснайцятилѣтньою дѣвчиною и выйшла за-мужь за семинариста. Коли-жь доховалась своихъ дѣточокъ, то „роздумувала о ихъ будущинѣ, о собѣ, о тôмъ, якъ колись, окружена вѣнкомъ дѣтей и внукôвъ, тѣшити ся буде ихъ щастѣмъ, привязанѣмъ и шанобою... Ба и тогдѣ, коли-бъ на вѣки замкнула очи, то тѝ дѣти, щó дала Богу на услуги, выйдуть напротивъ матѣнки зô свѣчками, и заведуть ѣѣ передъ престолъ Всевышнього“.[3]) Она хотѣла, щобы всѣ ѣи сыны були попами, а доньки попадями, та щобы всѣ добре и въ достатках жили. Отъ, уже дѣти ѣи пôдросли гарненько. Хоча-жь панѣ Шуминьска бажала, щобы старша ѣи дочка вôддалась за такого семинариста, щó бувъ бы сыномъ статочнои попôвскои родины, то она выбрала собѣ жениха, щó бувъ сыномъ мужика, и щó ажь за два роки мавъ кôнчити науку богословску. И засумувалась мати, погадавши собѣ, що на весѣлю дочки замѣсць кѣондза-добродѣя и панѣ-добродѣйки сидѣти будуть тато въ кожусѣ и мама въ перемѣтцѣ, та що при благословеню дочка ѣи буде имъ цѣлувати руки. Та кобы той семинаристъ заразъ мôгъ женити ся, а то ажь за два роки! Тому-то й люде стали шептати помѣжь собою, що мати позволяѣ на такѝ „романсы“. Все-жь таки мати була ще найщасливѣйша зъ тою дитиною: — два роки минули швидко, а она бачила свою донечку раду й веселу при тôмъ, котрого любила. Того-ж року, коли дочка вôддала ся, сынъ зробивъ матуру. Мати думала, що грошѣ, выданѝ на весѣлѣ дочки, тымъ нагородять ся, що сынъ пôде до семинарiѣ, и що выдатки зменшать ся. Ажь тутъ наразъ новый клопôтъ: сынъ заявивъ, що не думаѣ бути попомъ — що хоче бути професоромъ. Коли-жь мати натякнула на се, що нема красшого стану вôдъ попôвского, то сынъ вôдповѣвъ, що не маѣ до него покликаня. „Такій вже духъ часу повѣявъ!“ говоривъ вôнъ матери. „Я дуже поважаю той станъ, але бачу, що менѣ було бы въ нѣмъ за-тѣсно, и що тамъ моимъ думкамъ положено бы певну границю, а я потребую простору, свободы въ набуваню вѣдомостей, науки!“ — „Щó се за такій духъ часу?!“ подумала собѣ мати, — и (якъ каже авторка) щось неясне, величезне и могуче мелькало передъ ѣи очима, — щось, щó уносило и порывало цѣлый ѣи спокôй, передъ чимъ гинувъ старый порядокъ, — якiйсь розкладъ вôдчужувавъ вôдъ себе тѝ частины, щó недавно близько и дружно до себе прилягали.[1])

Та не тôлько сынови Шуминьскои станъ попôвскій не бувъ по-нутру; — такожь Ользѣ, молодшôй ѣи дочцѣ, не хотѣлось ити за-мужь за семинариста, — она бажала вôддатись за цивильного. А коли вкôнци й стала попадею, то все була чогось невдоволена й не своя. Вôдтакъ и молодшій сынъ Шуминьскои не хотѣвъ бути попомъ, — вôнъ ставъ слухати правъ. А якъ трохи-перегодя приѣздивъ зъ колѣгами на вакаціѣ до дому, то мати почула якiйсь дивнѝ розмовы про свободу, рôвнôсть, революцію французку, експльоатацію мужика и т. и. Найбôльше-жь вражали єѣ бесѣды молодикôвъ про Бога, про правду єго истнованя... Бѣдна мати подумала собѣ, що Богъ очевидно опустивъ тыхъ, котрѝ єго зневажають та йдуть на безпутє, не освѣченѝ єго ласкою.

Дроты чимъ-разъ скорше порушували ся, — робота панчохи вже доходила до кôнця. Духъ часу стоявъ передъ Шуминьскою мовь яке страховище, „стоявъ якъ на згарищи всѣхъ ѣи плянôвъ и надѣй.“ Вôнъ не минувъ нѣ однои ѣи дитины, ба, вôнъ доторкнувъ ся и до внучки ѣи. Отъ-ся дѣвчина заявила разъ бабуси, що хотѣла-бъ такъ учити ся, щобъ мати свôй хлѣбъ, — що хотѣла-бъ бути вчителькою. Коли бабуся почула тѝ слова, то пошибло єѣ неначе громомъ. Она бачила, що розбратъ мѣжь нею а тыми, котрымъ дала житє, стававъ ся що-разъ бôльшій и що-разъ ширшѝ обнимавъ круги. Всѣ они вôдъ неи вôдломлювали ся и гуртували ся въ иншѝ, осôбнѝ гурты...[2])

Сей „образокъ зъ житя“ оцѣнивъ въ 1887. р. професоръ Григорій Цеглиньскій. Вôнъ порôвнавъ оповѣданє Олены Пчôлки п. з. „Товаришки“ зъ повѣстію Кобриньскои „Панѣ Шуминьска“, и запримѣтивъ, що Пчôлка и Кобриньска — се два зовсѣмъ вôдмѣннѝ таланты. „Олена Пчôлка“, каже Цеглиньскій, „се талантъ творчій, епичный, Наталя Кобриньска — розбираючій, критичный. Зъ сего выходить и вôдмѣнный доббръ предмету. Олена Пчôлка выбираѣ Любку, щобъ змалювати поступъ,[3]) Наталя Кобриньска выбираѣ Шуминьску, щобъ критично розôбрати бувальщину. Але Олена Пчôлка обôймаѣ и бувальщину душею, такъ що мы нобôчь одушевленя до поступу не переставмъ любити и бувальщину, — у Наталѣ Кобриньскои „выходить тая бувальщина трохи не идіотичною“...[4]) „Чимъ же заявивъ ся той страшный духъ часу въ родинѣ, що такъ тяженько завернувъ голову пани Шуминьскôй? — Перше тымъ, що найстарша дочка

[1]) ibid., стор. 162.
[2]) „Перший Вінок“. Львів, 1887; стор. 188. — [3]) ibid., стор. 180.

[1]) ibid., стор. 185.
[2]) ibid., стор. 194.
[3]) Про оповѣданє Пчôлки „Товаришки“ гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1892; стор. 154—155.
[4]) „Зоря“, 1887; стор. 288.

заявила волю ити за того, котрого любить, а тымъ щасливымъ бувъ случайно хлопскій сынъ — алюмнусъ! Друге тымъ, що найстаршій сынъ заявивъ рѣшучо, що не хоче бути попомъ, а бажаѣ бôльше простору, свободы въ набуваню вѣдомостей, науки, тому йде на фильософію, Трете тымъ, що друга дочка не хоче йти за алюмна, а лишь за цивильного. Четверте тымъ, що и другій сынъ заповѣвъ по матурѣ, що не хоче бути попомъ, а йде на права. Въ кôнци и тымъ, що и внучка не хоче перебирати насѣня, а бажаѣ учити ся и стати учителькою. — Якъ же повелись дѣти на тыхъ „поступовыхъ дорогахъ“? О тôмъ не довѣдуѣмось, — лишь що найстаршій наскучавъ трохи на просторѣ та вернувъ на теольогію, але зновъ заскучавши за просторомъ вернувъ на фильософію и скôнчивъ на суплентурѣ. И о молодшôмъ ще довѣдуѣмось, що, перебуваючи на вакаціяхъ, розговорювавъ було дома зъ товаришами о народѣ, рôвности, свободѣ, революціи французкôй, експльоатаціи мужика, сорокъ-осьмôмъ роцѣ, въ кôнци о Бозѣ та правдѣ єго истнованя и опѣки. И тôлько всего додатного результату зъ поступовыхъ змагань молодого паньства Шуминьскихъ! И не мáла-жь надъ чимъ стара панѣ Шуминьска заломати рукъ? Справдѣ, єсли Наталя Кобриньска мáла на думцѣ, написати сатиру теперѣшнихъ мрѣйныхъ змагань буцѣмъ-поступовыхъ, того гонѣня не знати за чимъ, того глупого нехтованя попôвствомъ, а гоненя за просторомъ нѣбы науки и вѣдомостей, а котре кôнчить ся лишь патріотичною бляґою о народѣ, рôвности, свободѣ, революціи французкôй, експльоатаціи мужика, сорокъ-осьмôмъ роцѣ, и т. д., то тая сатира удала ся ѣй знаменито. Однакъ тои думки Наталя Кобриньска не мáла. Писателька тая не вийшла ще зъ оманы т. зв. Sturm- und Drang-періоды, въ котрôй представляѣ ся поступъ яко якусь невгомонну, непереперту, все руйнуючу силу, котра, поки що „постановить, мусить все зруйнувати передше“...[1])

Сй критичнй примѣтки Цеглиньского не вподобались Кобриньскôй, и она написала „Вôдповѣдь на критику Жôночого Альманаха въ Зорѣ зъ р. 1887.“ (Чернôвцѣ, 1888. Коштомъ и заходомъ К. Трильовского). Кобриньска пише у своѣй вôдповѣди ось-що: „Єсли бы критикъ справдѣ бувъ такимъ горячимъ сторонникомъ напряму, котрый представляѣ лишь дѣйснй обставины, дѣйсныхъ, непôдкрашеныхъ людей, то може и „Панѣ Шуминьска“ не выдала бы ся ему була такъ дуже комичною, понеже се безпретенсіональне оповѣданѣ опираѣ ся лишь на правдивыхъ фактахъ розвою однои у насъ верствы, щó впрочôмъ легко можемо довести. Шуминьска, се жôнка зъ тои епоки, коли священьство становило одиноку у насъ руску интелиґенцію. Для Русинки не було тогдѣ анѣ виднѣйшого, анѣ выгôднѣйшого становиска вôдъ сего. Починаючй ся новй змаганя жôноцтва не доходили ѣще до нашои краины, и не змѣняли патріярхальныхъ звычаѣвъ. Тутъ найчастѣйше жôнка выходила за-мужь зъ волѣ родичѣвъ, годувала дѣти, бажала, щобы сыны лишили ся въ тôмъ-самôмъ станѣ, въ котрôмъ бувъ ихъ батько, а доньокъ давала за-мужь въ той способъ, якъ и ѣ вôддано. Любовь, котра перша въ исторіи жôночого розвою упоминала ся о свою свободу, и въ патріярхальнôмъ ладѣ нашихъ прадѣдôвъ ломила часто ихъ волю и псувала надѣѣ родичѣвъ. Тому-то и найстарша донька Шуминьскои не иде за того, за котрого хоче ѣ вôддати мати, а за того, за кимъ промовило серце. Критикъ выткаючи, що Шуминьска волѣла бы мати доньку за попôвскимъ, якъ за селяньскимъ сыномъ, доводить лишь, що не знаѣ поглядôвъ нашихъ жôнокъ того часу. Друга донька, се друга фаза розвою, се бажанѣ освѣты и поступу, котрый ѣще не може собѣ пробити новои дороги, а котрого звычайнымъ объявомъ ѣ незадоволенѣ зъ окружаючихъ обставинъ. Молоденькою внучкою хотѣла я зазначити ѣще слабоньке у насъ стремлѣнѣ до самостôйнои працѣ. Личнôсть найстаршого сына, котрый — пôсля критика — гулявъ по просторѣ, выплываѣ зъ факту, що се першій бувъ у насъ ступень выраблюючои ся зъ стану попôвского свѣтскои интелиґенціѣ... Молодшій сынъ, се объявъ сѣмдесятыхъ рокôвъ, названый критикомъ зъ высоты єго поваги — буцѣмъ-то поступовымъ змаганѣмъ, гоненѣмъ не знати за чимъ, нѣбы за просторомъ науки и вѣдомостей, котрый кôнчить ся лишь патріотичною бляґою о народѣ, рôвности, свободѣ и т. и. Сй слова найлѣпше доказують, що авторъ, пишучи свою критику, не дуже числивъ ся зъ словами, бо прецѣнь гоненѣ не знати за чимъ, а „гоненѣ за просторомъ нѣбы науки и вѣдомостей“ — не все одно, а остаточно се послѣдне гоненѣ все-таки лѣпше, нѣжь горде и самодовольне обставаѣ при своѣмъ самородньôмъ неуцтвѣ. — О скôлько говоренѣ молодшого поколѣня о народѣ, любвѣ и рôвности маѣ значѣнѣ, — се лишаю въ оповѣданю будучности; о скôлько однакъ знаѣмо исторію послѣднихъ лѣтъ, то приходить ся сказати, що говоренѣ се не конче мусить бути бляґою. И такъ бачимо, що тй погляды молодого поколѣня зъвôльна, але постôйно, помимо всякихъ супротивлень и лайки, принимають ся чимъ-разъ глубше, такъ, що неразъ и старшй, щобы зовсѣмъ не стратити на повазѣ, мусять хоть по части признати слушнôсть тымъ буцѣмъто поступовымъ идеямъ, на котрй въ 70-тыхъ рокахъ безвзглядно кидано анатему“.

„Зъ усего того можь бачити, що я тримала ся сильно ґрунту и не запускалась въ жадну фантазію; єсли затымъ критикъ невдоволеный зъ поступовыхъ змагань молодыхъ Шуминьскихъ, най скорше обвиняѣ суспôльнôсть, а не авторку, котра старала ся ѣ лишь вѣрно представити. Чимъ властиво рôжнить ся поступъ Любки вôдъ темнои поступовости дѣтей и внукôвъ панѣ Шуминьскои, критикъ зовсѣмъ не выявляѣ. Менѣ зновъ здаѣ ся, що абсолютно нѣчимъ, крôмъ хиба тымъ, що старше поколѣнѣ на Украинѣ въ хвили розбудженя ся середъ молодѣжи поступовыхъ думокъ, було бôльше освѣчене, нѣжь въ Галичинѣ, такъ, що поступъ не выкопавъ тамъ мѣжь старшимъ и молодшимъ поколѣнѣмъ такого рова, якъ у насъ. Сего найлѣпшимъ доказомъ єсть самъ критикъ, бо, єсли для него поступовѣйшй у насъ думки суть заявленѣмъ революційныхъ стремлѣнь, то якъ-же може представляти ся кождый объявъ жôнцѣ, замкненôй въ чотырохъ стѣнахъ, вôдбитôй вôдъ широкого руху загальныхъ змагань?!“...[1])

Хоча-жь Кобриньска, вôдповѣдаючи Цеглиньскому, корыстувалась вправно діялѣктикою и зъявила подекуды иронію, то все-жь не опрокинула она всѣхъ єго закидôвъ.

[1]) ibid., стор. 307.

[1]) „Відповідь на критику Жіночого Альманаха в „Зорі“ з. р. 1887“. Чернівці, 1888; стор. 7—9. — Образокъ зъ житя п. з. „Панѣ Шуминьска“ въ польскôмъ перекладѣ надруковано въ ґазетѣ „Dziennik poznański“ зъ р. 1887.

Бо й нѣгде правды дѣти, бувальщина, яку зъобразила Кобриньска въ особѣ Шуминьскои, выходить трохи-не идіотичною, мѣжь-тымъ коли въ патріярхальнôмъ побутѣ нашихъ старосвѣтскихъ попадь годѣ було добачити якогось идіотизму. Вôдтакъ се ще не бувъ поступъ въ напрямѣ суспôльно-радикальнôмъ, що найстарша дочка Шуминьскои заявила волю йти за того, котрого любила, — що найстаршій сынъ не хотѣвъ бути попомъ, а волѣвъ стати професоромъ. „Духъ часу“ проявивъ ся хиба тôлько въ вôльнодумныхъ розмовахъ молодшого сына Шуминьскои. Не диво про-те, що Цеглиньскій не мôгъ довѣдати ся, якъ повелось дѣтямъ Шуминьскои на тыхъ поступовыхъ дорогахъ. Опроче по нашôй думцѣ Кобриньска заподѣяла анахронизмъ, зъображаючи Шуминьску и єи дѣтей та внучку. Вже-жь сама Кобриньска каже, що Шуминьска — се жôнка зъ тои епоки, коли священьство становило одиноку у насъ руску интелиґенцію,[1]) — се значить, Шуминьска могла жити въ трицятыхъ або въ сороковыхъ рокахъ сего вѣку. Та отъ, тогдѣ не було ще й слѣду поступовыхъ змагань, котрѝ у насъ въ Галичинѣ стали проявлятись ажь въ вôсѣмдесятыхъ рокахъ. Зъ того всего видно, що типъ такои попадѣ, яку авторка зъобразила въ Шуминьскôй, въ вôсѣмдесятыхъ рокахъ бувъ уже архаистичнымъ, бо въ тôмъ часѣ не було вже такои попадѣ, котра бажала бы видѣти всѣхъ своихъ сынôвъ священиками — котра-бъ тôлько въ подружю зъ семинаристомъ, и то зъ сыномъ священика, добачала щасливу долю своєи дочки.

Въ кôнци годить ся спôмнути, що „Панѣ Шуминьска“ вподобалась Михайлови Павликови, котрый ось-що про неѣ пише: „Въ сѣмъ оповѣданю Кобриньскои въ загалѣ повно гарныхъ образôвъ; воно й оброблено добре; видно, що надъ нимъ довше працювала“.[2])

Въ другôй повѣстцѣ, надрукованôй въ Жôночôмъ Альманаху, п. з. „Панъ Судія“ хотѣла авторка зладити такожь образокъ зъ житя. Она каже, що малюючи сей образокъ, мала ось-яку провôдну думку: „Заробокъ одного чоловѣка не вистарчає на цѣлу родину; — при якихъ-небудь надзвычайныхъ выдаткахъ, родинныхъ нещастяхъ, браку помочи зъ боку, такои н. пр. якъ посагъ жôнки, буджетъ домашній може не дописати“.[3]) Вôдтакъ зъ упадку судьѣ, що ставъ хабарникомъ, выводить авторка ось-яку моральну науку: „Дайте намъ способъ до самостôйного удержаня, до рôвного зъ вами заробку, а мы не будемо деморализовати васъ и себе“.[4]) — Та отъ, така провôдна думка була-бъ гарна, коли-бъ Кобриньска справдѣ була єѣ мала, якъ писала свою повѣстку, Отъ-сѝ слова высказала она ажь рôкъ опôсля, коли Цеглиньскій написавъ коротку оцѣнку сего твору. Сей-то критикъ сказавъ про „Пана Судію“ ось-що: „По-разъ першій являєсь ту въ литературѣ нашôй мораль, що чоловѣкови „чесному“ годѣ прожити середъ теперѣшнихъ „культурныхъ потребъ,“ — вôнъ мусить стати „нечеснымъ“. Панъ судія, чоловѣкъ чесный и патріотъ, що́ въ розгарѣ національнои идеѣ стоить на самôмъ передѣ, — заходить наразъ въ такѝ „культурнѝ потребы“, що ймаєсь хабара, и то гроша сирôтского, абы жôнку выслати до купелѣвъ, а сына до школы. Причина тому: довги студентскѝ та зъ першои судовои практики, надто подружіє зъ бѣдною дѣвчиною. Причины такъ яснѝ, що и розвѣваютъ въ-скорѣ маленькѝ замѣты совѣсти пана судіѣ, и вôнъ, обчисливши сь зъ нею, каже, що коли-бъ єму прийшло ся ще разъ жити, то живъ бы, якъ теперь, и ставъ бы тымъ самымъ, чимъ теперь єсть. Не знаємо, чому дивовати ся бôльше, чи тôй морали пана судіѣ, чи цинизмови тои морали“.[1])

Супроти сихъ закидôвъ критика Кобриньска пише въ „Вôдповѣди“ ось-таке: „Згубна мораль не лежить також до головныхъ закидôвъ, якѝ звычайно роблять новѣйшому литературному напрямови єго противники. Все, що́ лишь не йде пôдъ ладъ давно уробленымъ понятямъ и выображенямъ данои суспôльности, мусить бути зле и шкодливо вплывати. Не диво, що и д. Г. Ц., щобы, здає ся, умотивовати свои закиды въ „зле понятôмъ Золизмѣ“, вышукавъ щось подôбного и въ Жôночôмъ Альманасѣ. Єсли бы судія выславъ жôнку до купелѣвъ а сына до школы за-для ихъ и своєи утѣхи, то дѣйстно мавъ бы ся чимъ критикъ обурювати, — але то лишь зъ критики такъ выходить. Въ оповѣданю стає передъ нимъ смерть дорогои особы, стає и кличе дитина: „Ты менѣ давъ житє, дай менѣ и хлѣба!“ — „До суду зъ нимъ!“ кричить критикъ. — Добре! але тамъ єще противъ кодексу карного стати можуть судіѣ присяжнѝ, котрѝ бы могли бôльше увзгляднити поводы и моральнѝ мотивы поступку, нѣжь се було бы по думцѣ вѣками установленыхъ правъ“.[2]) [Дальше буде.]



ЮРИЙ КОССОВАН.

[ОСИП, ДОМІНІК, ІГОР ГОРДИНСЬКИЙ ДЕ ФЕДЬКОВИЧ.]

Проба критичного розбору автобіоґрафічних його повістий та його житєписи.

Написав Александер Колесса.

[Далї.]

От обізвав ся Кобилиця за громади. Всьо тото він поспсував, та подавав до Відня. Пізнали го люди. Тепер вибирають депутатів у селї — а ми бувало в лїсї... Збігнемо ся бувало на „Краснім Дїлї“, та врадимо ся, та скинемо грошиї на дорогу, та висилаємо Кобилицю до Відня, аби пани не знали, та панські побережники. А страх вони на нього чатували, ще тодї, як ми го висилали лише до Чернівцїв; а потому — то не треба й казати. Але ми го все поміж себе ховали, та годували, та висилали до Відня. Ба, та що з того?! От скликав Кобилиця „сесию“. Одну скликав задля нас Гуцулів до Сторонця — а другу задля Полянищ на Глядові пониж Вижниці. — „Дїти Божі!“, каже, „будьте спокійні, будете мати розправу. Прийде „комісия“ на панів“. А вони повідбирали у панів заставлені ґрунти — „то моє!“ Пішли до жидівських ґрунтів „то моє!“ „Бунтацию“ зробили. От і попацили! На Панчинї була „сесия“ в осени, а в зимі прийшло войсько.

[1]) „Відповѣдь...“, стор. 7.

[2]) „Народ“, орган руско-украйінскоі радикальвоі партіи. Львів, 1890, въ статьи: „Перші ступні руско-украйінского жіноцтва“, стор. 42—50. — Краковска газета „Nowa Reforma“ присвятила Жôночому Альманаху довшу статью (р. 1887., ч. 31., и р. 1888., ч. 1). Тутъ приписує ся Кобриньскôй таке значѣнє въ рускôй суспôльности, яке мав Гофманова-Таньска въ суспôльности польскôй.

[3]) „Відповідь...“, стор. 12.

[4]) ibid. — Въ письмѣ же до автора сеи „Исторіѣ литературы рускои“ зъявляє Кобриньска ось-яку провôдну думку: „Тяжко въ теперѣшнихъ обставинахъ суспôльныхъ погодити обовязокъ горожанина, а батька родины, и безъ вины выступаючихъ актôрôвъ выходять зъ того деморализуючій наслѣдки“.

[1]) „Зоря“, 1887; стор. 307.

[2]) „Відповідь на критику Жіночого Альманаха“, стор. 9—10.

Зігнали людий. — „А будете панів слухати?“ Били людий, так били, що коло лавки кров пси хлептали. — „Хто вам казав бунтувати ся?“ — „Кобилиця“. — „Хто вам казав бунтувати ся?“ — „Кобилиця“. Имили-ж вони того Кобилицю! Знайшли го у Плоскій, закували, та завели до Гумори. Цар дарував му потому кару, але пани го згладили! Добрий був чоловік! То він обаяв панщину, не хто... Тепер такого нема, а здав би ся, бо жидова не дає дихати!“...[1])

Такими красками зазначили ся в памяти люду часи з перед р. 1848, до котрих відносить ся кілька повістий Федьковича. По р. 1848, по знесеню панщини, положеніе мужиків колишніх підданих, в кімполюнґському окрузї не то що не поліпшило ся, але стало ще тяжше. Пани позабирали з гори даннии за р. 1848, а вважаючи поля, що́ були доси в посїданю мужиків своєю власностию, позволяли їх мужикам уживати лишень за великою оплатою. Тим, що́ не заплатили високих чиншів та даннн зовсїм зборонювали уживати піль, лїсів та пасовиск. Пішли знов довголїтні спори та процеси. Не буду тут про них говорити. Хто хотїв би докладно познакомитись із сею справою, нехай загляне до відповідних актів, що́ знаходять ся в урядї громадському в Сторонцї-Путилові.[2])

На нову дорогу станув сей довголїтний процес аж року 1864, коли вибрано окрему комісию до полагодженя того сервітутового спору. Та се вже тїсно вяже ся із біоґрафією Федьковича, і тому буде про се мова аж у другій части нашої студиї.

Наведені вище дані, що́ ілюструють суспільно-економічне положеніе Гуцулів тим певнїйші, що взяті із урядових актів, в котрих стосунок підданих до панів чейже не представлений в надто темному сьвітлї.

Оповіданя-ж мужиків вказують наглядно, як велику вагу привязував весь загал мужицтва до сего сервітутового процесу, як змаганя цїлого загалу мужиків-Гуцулів кімполюнґського округа концентрувались в тій боротьбі за свою економічну та суспільну свободу. Хоть ся боротьба не виключає ще й значного стосунково добробиту, то все-ж таки витискала вона характеристичні сьлїди на житю люду згаданих часів.

Чому-ж не полишила вона значнїйших сьлїдів на творах Федьковича? Чому бачимо відгомон сього руху аж в його поемі „Лукіян Кобилиця“? Се дасть ся тим пояснити, що Федькович, покинувши рідну сторону р. 1848, а повернувши аж на весні р. 1863, бачив житє люду, як ми вже замітили, лишень в сьвітлї своїх молодечих споминів. Спомини ті і вражіня були досить сильні та глибокі, і позволяли поетови вірно малювати характер Гуцулів, їх душу, та їх житє родинне — але вражіня 14-лїтного хлопця не вистарчали, щоби намалювати глибший образ суспільно-економічного побуту Гуцулів. З того боку пізнав Федькович житє Гуцулів аж тоді, коли знов повернув в рідну сторону, особливо-ж, коли занимав ся сервітутовим процесом Гуцулів. Але на жаль не міг він уже, так як давнїйше, скористати із свого досьвіду: в тому часї талант його зачинає уже слабнути...

Виразнїйше троха зазначив Федькович у своїх повістях стосунок Гуцулів до попів. В двох мимоходом кинених епізодах бачимо два їх типи. Тип змальований в „Любі-згубі“ доволї симпатичний.

Прийшли на старощинє і панотець, сиві, сиві, як молоко, а борода аж до пояса.

„Веселите ся дїтоньки“, — питають ся ідучи попри парубків, — „веселите? Веселїть ся, доки ще весело!“

Може-б панотець були дечого май сказали, бо вони дуже любили з парубками бесїдувати, та їх правди Божої учити, але нїяк було, бо повибігали всї з хати, вхопили панотця нашого любого на руки та понесли за стіл, — такий се панотець в нас були. Тут приймили ся зараз за дїло, помолили ся Богу, прочитали, що вже таки треба було, заручили молодих, та й не цурали ся з ними повечеряти: такі се в нас паночтчик не горделиві були; не так як тоті нові панотцї, що́ лишень що зо семінарії і повилазять, а тут уже й Бога не хотять знати, не так, аби вони з нами, простими мужиками жили.

Се оден із тих панотців т. з. „antiquae educationis“, котрі хоть не богато рїжнились від мужиків своєю осьвітою, то не рїжнились від них і своїми вимогами, були щирими приятелями своїх вірних, і дїлили з ними долю і недолю.[1])

Дияметрально противний тип панотця бачимо в повісти „Серце не навчити“. Се уже оден із тих „нових“, про котрих *що-йно була мова.*

„Умерла раз на Соколїю бідна вдова, а шестеро дрібним сиротятам не лишила нїчого, як одним-одну коровину, та й ту узяв пін за похорон. Але трафив і він на свого. Був у тому селї богацький син Іван. Дав він сиротам свою корову, а попа з димом пустив“... Оттаку то любов у люду уміють собі з'єднати такі панотцї. Видно, що типи таких „нових“ пастирів, що́ уміли своє „стадо“ лишень стригчи та доїти, не рідко водились поміж буковинським православним духовенством, коли Федькович не скорий до таких суспільних рефлексий, змалював нам ще оден яркий образ такого деруна в повісти „Три як рідні брати“;[2]) та про се не тут місце докладнїйше говорити.

На характер Федьковичових творів у загалї мали найбільший вплив: а) його походженє та житє серед мужиків-Гуцулів;[3]) б) знакомство із такими інлелїґентними людьми як К. Горбаль, А. Кобилянський, Д. Танячкевич, Р. Найбавер і т. д.; в) українські письменники, як Шевченко, Квітка, Марко Вовчок, Кулїш, і др.

На його поезиях полишив нестерті сьлїди Т. Шевченко, а в повістях видніє найвиразнїйше вплив Квітки і Марка Вовчка.[4])

Про знакомство Федьковича із творами сих письменників сьвідчать виразно його листи до К. Горбаля та Дан. Танячкевича з р. 1862 і 1863; довідуємо ся про се також з рахунку М. Димета долученого до одного з тих листів,[5]) з котрого виходить, що Федькович отримав від того купця двотомове виданє творів Квітки та повісти Марка Вовчка. Ті твори знав одже Федькович ще перед р. 1863, з початком котрого зачали друковатись його повісти. Коли зважимо, як велике вражінє зробили на нього повісти згаданих українських письменників, то мабуть не помилимо ся, коли скажемо, що українські повісти піддали Федьковичови думку попробовати своїх сил у прозї, в оповіданю. Найбільше вражінє викликала у Федьковича повість Квітки „Маруся“.

„Маруся, Марусенька! Божечку милий, коли ми не сором, то бігме бим ще раз сплакав. Се не повість, се одна красна, красна душа вісипана на папери. Кілько люби, кілько поезиї! — Як чоловік сю книжку в руки озьме, то не інак, але тоне в красї гей бжівка в цьвітах, а як му ся прийде її з рук покласти, то аж боїть ся, бо не їнак, але му ся видить, що свій рай, свою душу тратить. О не дай Боже таких книжок богато, таже чоловік міг би з туги за тільков красов одуріти, або і загинути“.[6]) [Далї буде.]

---

[1]) Розповів Кость Маковійчук (Хороцован) 70-лїтний мужик із Сергіїв. — В оповіданих мужиків затерлась хронольоґія. Відомо нам з других жерел, що Кобилиця скликав кілька т. з. „сесий“; між тим від мужиків не міг я довідатись, до котрого року відносять ся їх оповіданя; відповідали лише загально: „ще за панщини“.

[2]) Порівн. згаданий уже акт з 21 грудня р. 1867, д. в.; дальше акт п. з. „An die ehemals unterthänigen Gebirgsansässigkeiten in den russisch Kimpolunger-Okols-Gemeinden u. z. Ploska, Sergie, Storonetz u. s. w. zu Händen deren Vertreters Herrn Josef Hordyński von Fedkowicz“. Von der bukowiner k. k. Grundlasten-Ablösungs und Regulirungs-Landes-Commission, Czernowitz am 7 April 1866 Nr. 515/R. e. (акт сей обіймає 26 аркушів); багато цїкавих даних можна знайти в протоколах списаних із Федьковичом та панами-дїдичами; та про се ще буде мова дальше.

[1]) Анальоґічні типи змалював І. Франко в „Панських жартах“ та в „Чумі“.

[2]) „Повісті“, стор. 73.

[3]) Про се буде мова в II-гій части отсеї студиї.

[4]) Кулїш не дуже припав до вподоби О. Федьковичови; видко се із листу його до Д. Танячкевича з р. 1863 [„Товариш“, стор 113] та із листу до К Горбаля: „Але не бануйте, прошу, що вам „Чорну Раду“ з „Хмельницииою“ відсилаю: не усе Квітка та Шевченко, що на Україні пише, ох нї!“ [„Зоря“ 1892, ч. 17, стор. 336].

[5]) „Зоря“ 1892. ibid; сей рахунок долучено до листу Федьковича до К. Горбаля 3 липня р. 1862.

[6]) Порівн. лист Федьковича до К. Горбаля з першої половини р. 1862. [„Зоря 1892, ч. 17, стор. 335]. — В тому-ж листї сказано: „Нема у вас там у якій книгарни Шевченкові дїла купити, або хоть „Марусеньку“? Ей тото-ж би я рад, та ще рад! Гину, братчику, за Українов, їй Богу!“ [„Зоря“ 1892, стор 336].

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Кандидат. Написав Залуквич. Львів 1892. Коштом і заходом Редакції „Зеркало“. Стор. 72, 16°.

Книжка ця виходила додатками до „Зеркала“. Зміст її у всякому разї цїкавий. Вона малює нам передвиборчу галицьку аґітацию і самі вибори. Правда, се не тепер, але й не так далеко назад — з початку 80 років. Борню виборчу ведуть три партиї: польско-урядова, об'єдинительна з Венедиктом Михайловичом Площанським на чолї та народовська. Автор описує події тільки в одному повітї і характеризує ті три партиї так: польско урядова партия — ґвалтовники, що вживають усяких нечесних способів, аби досягти свого. Тини з цієї партиї, що показує їх наш автор, всї неґативні: комендант жандармериї — зрадник Русин, „секретар комуни“, його приятель, Поляк, колишнїй шпиг, аґент таємної поліциї, Жид-шпиг за гроші та инші. Всї вони вживають найгидчійших способів, щоб досягти свого. Не кращі й об'єдинителї. Правда, з їх автор показує тільки двох: здалека Венедикта Михайловича Площанського і зблизька о. Абдія. Сей добродій зраджує своїх, іде з доносом на їх до жандарма і перешкоджає своїм зрадництвом патриотичнім людям обібрати посла Русина, хоча й самого цього отця дурить польсько-урядова партия. Привідця у партиї патриоточної, народовської, се втїлений патриотизм, щирість, гідність і т. и. Тим він підходить більш до манекени, ніж до живої людини. Мабуть автор трошки густїйше, ніж треба, навів фарби, малюючи ті три партиї. А в тім - щось певне можуть сказати в цьому випадкови тільки самі Галичани — їм це краще знати. Коли о. Залуквич не розминаєть ся з правдою, то його книжка цїкава нам, Українцям з Росиї — там можна знайти кільки цїкавих фактів до характеристики культурности тогочасньої галицької інтеліґенциї. Шкода тільки, що мова в книжцї — варварська: слова польські, московські, церковно-словянські, латинські так густо змережали українсько-руську основу, що можна сказати: це зразок такої мови, якою не треба писати.

Б. Вільхівський.

Складка. Альманахъ року божого 1893. N° 2. спорудывъ Вл. Александровъ. — Харків 1893 р. 116 стор. 8°. Ціна 40 коп.

Складка д. Александрова N° 2. вийшла в сьвіт далеко менша, ніж N° 1 і разом з тим далеко слабійша і порожнійша ніж той же таки N° 1. Альманах N° 2. складений трохи що не з самих віршів, і з таких, що багато вже деякі з їх надруковані в окремних виданнях. На пр. „Пісня про гарбуза“ д. Александрова перший раз надрукована була у „Зорі“ в 1890 році, а далі вийшла окремною книжечкою в Харкові в тому-ж таки 1890 році, а тепер ще надрукована і в „Складці“ N° 2. Вірші д. Самійленка: „Сила пісні“ і „Елеґії“ теж надруковані у його власному збірничку в 1890 році. Решта творів у „Складці“ здаєть ся нові. Опріч Самійленка та Александрова, в альманасї N° 2. прийняли участь ще такі письменники: П. П...ъ, Денезький, Річицький, Твердохліб, Кернер, Перейма, Гільченко, Білиловський. Маруся, Шамраїв, Чайченко і М. З. Нарешті поміщена ще „Різдвяна оращия — старосьвіцька бурсацька вірша“ якогось невідомого автора і одно народнє оповідання „Про війну і про те з чого вона буває.“

Кращими віршованими творами в „Складці“ можна назвати тільки вірші П. Річицького, але-ж слід зауважити, що автор цей плохенько знає українську мову, а того россиїський склад його віршів, а також чимало поодиноких не українських слів мимоволї розбивають у читачеви хороше вражінне, а коли-б не було сього, то вірші д. Річицького і по змісту, і по легкому, плавкому читанню, а також і по голосним ритмам можна було-б назвати, не вагаючись, віршами путящими, бо вони таки лишають по собі вражінне поетичних творів. Решта віршів хоч і не цілком слаба, а проте вражіння по собі не лишає ніякого, бо не дають вони ні думки нової ні, так сказати, поетичної трівности. Зпоміж них визначують ся вірші Білиловського та Чайченка. А вже що до „Різдвяної орациї“, то лишаєть ся тільки дивуватись, на віщо їх д. Александрів утулив у свою „Складку“ та ще й помістив з самого початку? Вірші ці такі нїкчемні, що їх неварто було-б і переписувати, а не то що друкувати. Коли-ж д. Александрів помістив їх тільки того, що вони стародавні, то краще було-б припортати їх під самий кінець „Складки“, а ще краще надруковати у який небудь часопись, як етноґрафічний материял, а не щось літературне.

Оповіданнів у „Складці“ тільки три: „Корнієва пригода“ В. Т. Гільченка, — „Пугач“ М. З. та народнє оповіданнє про війну. Перше і третє оповіданнє хоч і суто-народні, але-ж з того поля, що особливої цїкавости не мають. Що-ж до Пугача“ М. З., то про оповіданнє це можна сказати, що воно стоїть окрасою всієї „Складки“. Тілько єдине воно лишає по собі таке вражіннє, що читач може памятати, що „Складку“ N° 2. читав. Зміст цього оповідання такий:

У одній слободї умер чередник: Слобожани довго клопотались кого-б його найняти за чередника, щоб був він чоловік такий, якому сьміливо можна було-б довірити свою дорогу худобу? Багато про декого згадували слобожани. та тілько не підходили ті люди до такого діла. Нарешті приїхав у слободу знайомий крамар і пообіцяв слобожанам привезти чередника-Гната. Слобожани знали Гната трохи, та тілько бурлака цей не подобав ся їм, бо дуже був суворий, страшний та незовіркий. Одначе склало ся так, що Гната найняли. Спервa слобожани недовіряли суворому, мовчазному дідови і зпотай приглядали за ним. Коли-ж запевнились, що поводить ся він з худобою добре, се-б то, і напасує і напуває як сьлід і не бє, то й заспокоїлись. Однак дивились на його, як на відлюдка, лякали ним своїх дітий і прозвали, нарештї „Пугачем“. Дїти дуже бояли ся чередника, але-ж побачивши, що він усе мовчить, почали дражнити його Пугачем. Коли-ж Гнат і на це не огризав ся, тодї завзятійші хлопцї та дівчатка почали бігати на пастовень та кидати на його груддєм. Раз тяки дітвора дошкулила Пугача; він підвів ся з свого місця і промовив: Катові дїти, негарно робите, не робіть так! Дїти полякались і розбіглись, але-ж бачучи, що Пугач не женеть ся за ними, знову почали кидати на його камінцями. Гнат не витерпів далї, крикнув на дїтий знову і погнав ся за ними. Коли дітвора втїкала, то одна, років восьми, дівчина споткнулась і упала. Тілько-ж хотїла вона встати, коли гляне, — аж і страшна кучма вже над нею. Господи, що-ж це їй буде? А Пугач уже й бере її — мабуть убє... Узяв, підвів: А що забилась? — питає. Перелякана дівчинка і слова вимовити не може. — Ну, ну, не плач, коли забилась! Та не кидай більше каміння! Іди собі з Богом! — І старий Пугач вернув ся на своє місце, а дівчинка пішла до дітвори. Другого дня Настя, так звали дівчинку, прийшла до Пугача і несьміливо промовила: — Дїду!... — Що тоді? — Що це ви робите? — А от кошик плету. — А з чого ви плетете? — З лози. - А як же ви плетете? — Сядь тай подивись. — Дівчинцї і подивитись хотїлось і страшно було сїсти. А Гнат каже: — Ну, чого-ж, ти? Сїдай тай дивись! — Дівчинка сїла і згодом забалакала: — Дїду!... тай стала. — Чого? каже той. — Ви, дїду, сердиті? — А що, хіба тобі казано, що сердитий? — Та хлопцї наші й дівчата кажуть. — Тим то ти на мене вчора і камінцї шпурляла. Дівчинка засоромилась, а дїд далї: — Так кажуть, що сердитий? — Еге! — А ти-ж як прийшла, хіба не боїш ся? — Та я так... ішла. коли ви сидите, я й прийшла... я... я не бою ся, бо ви вчора... добрі були... І дядько кажуть, що ви не сердиті. Який дядько? — Крамар.. менї в їх на спідницю набирали. — Далї Пугач роспитав ся чия вона, а Настя, розгомонївшись, пообіцяла йому ходити й далї, і розмова їх скінчилась в цей день так: — Дїду! — промовила Настя. — Чого? — Ви... не сердитесь на мене? — За що? — За те, що я... що я... голос у неї тремтїв, — за те, що я на вас камінюки... і дівчинка заплакала. — Нї, нї, ясочко, я не сердюсь! і старий Пугач теж щось блискуче зморгнув з ока і почав гладити по голівцї дівчину. Другого дня Настя сьміливійше прийшла до Пугача і принесла йому яєць і паляницю, а дїд подарував їй невеличкого кошика. Далї Настя почала заходити до діда щодня і він так звик до неї, що коли Настя иноді барилась, так він все поглядав на дорогу. Коротенько кажучи старий дїд і маленька дитина поєднались душею, бо й дівчатко так звикло до старого, що кинуло навіть своїх подруг; за теж і дїд відлюдко так годив дитинї, що аби тілько вона чого

забажала, все зробить. Так вони прожили собі до осени; коли-ж став наближатись кінець чередникуванню, то між дїдом і Настею завелась така розмова: — Дїду! Чи довго ще ви будете у нас? — питає Настя. — Нї, не довго, до Покрови. — А тодї? — Шїду. — А ви, дїду, не ходїть. — Не можу, голубко. — А куди-ж ви пїдете? Дїд росказав Настї. Розмова була довгенька. Настя довідалась, що дїд був безпритульний сирота, що виріс у наймах і т. д. Остання розмова розворушила і самого Пугача; він пригадував усе своє минуле життє і пїсьля долї-мачухи дорога здалась йому тая ласка, яку вперше спіткав він від малої дївчинки Настї, що сидїла біля його та пильно дивила ся у очи засмученого, журливого дїда. — Чого ви, дїду, плачете? — спитала Настя. — Я не плачу, дочко, я так... А сам нахиляєть ся все низше тай низше, щоб не бачила Настя, як дві великі сльози котять ся по його обличчю.

Днїв за три до Покрови дожидав дїд Настї, — дожидав — не прийшла. Сїв він обідати, не обідаєть ся самому. Ледві діждав ся вечера. Думав, що може хоч проти череди вибіжить з матїрю, аж нї, немає. Не вийшла і її мати. Коли-ж Гнат пригнав череду у село і Настина мати вийшла з двору, щоб загнати корову, старий спитав;

— Чому це ви проти череди не вийшли?

— Ат, не до того!... Дитину обложило!

— Яку?

— Настю.

Гната неначе обухом ударив хто, аж на лицї змінив ся, але нїчого не промовив, пішов. Другого дня у вечері Гнат не бачив уже Настиної матері, з того роспитав ся про дївчину у сусїдки. Та сказала, що мабуть не доживе і до сьвіту. Гнат постояв, подумав і промовив: — Тїтко... можна менї в хату... подивитись... Сусїдка пішла до Настиної матері, але там порішили, що Пугача пускати не треба, бо дитина слаба, ще жахнеть ся вглядївши таке страховище. Гнат пішов, але в ночі прийшов до Настиної хати знову і сїв під тином. Він сидїв непорушно і дивив ся в вікно що дїялось у хатї. Коли-ж счинив ся там плач та галас, Гнат зрозумів, що Настя вмерла. Він перехрестив ся і пішов. У вечері, пригнавши Настиній матері корову, Гнат увійшов у хату. Мертва Настя лежала на лаві і в головах у неї горіла сьвічечка. Гнат довго дивив ся на неї; нарештї підійшов до мертвої, поцїлував її руки і пішов з хати. Біля дверий на мисникy стояв кошик і в йому щось завязане у хусточку. Гнат пізнав і кошика і хусточку. Він узяв кошика і пішов. За цариною вийняв він хусточку з кошика і розвязав. Там лежала перепічка і два пиріжки. Гнат догадав ся, що то Настя збирала ся принести йому і по дїдових щоках котились одна за другою сльози, а в старій душі його було так тяжко, як ще зроду так не було.

На цьому кінчаєть ся оповіданнє „Пугач". Тип, як бачите, не новий; але-ж оповіданнє складено дотепно, умїло, доброю, суто-українською мовою і з не малим знанням навіть подробиць народнього життя.

Мусій Ш—ко.

ЗАПИСКИ, ВІСТКИ І ЗАМІТКИ.

Поминки Шевченка в Петербурзї. [Письмо до редактора „Зорі"]. „...Пишу Вам, добродію, під впливом вчорашнього вечора, — „поминок" по Тарасу. Я вернувсь до дому за пів-нїч і не міг заснути. До самого ранку думав я і думав, чи написати Вам, чи нї, чи розказувати кому-небудь про цї „поминки", чи мовчати про них. На душу налїг туман, а серце, бідне серце, що так сподївалось вчора усолодити себе висчою втїхою, сьвятою гуртовою молитвою і набратись сили, огню і натхнення, — обдурене, потомлене і розбите, плаче у грудїх, плаче нишком, щоб нїхто тут на Неві не бачив, нїхто не знав і не реготав ся сатаною з обдурених моїх надій і чарів, потоплених в горілцї та багні! Сей рік і сього року „поминки" по Тарасу будуть довго в памяти моїй, — нїколи мінї їх не забути".

Поминки зроблені під заходом славного нашого маляра Михайла Йосиповича Микешина, одного із оставшого ся малесенького гурту близьких приятелїв покійного батька Тараса. І якось-то так вийшло, що „поминки" впорядковані похапцем, зненацька і несподївано для всїх, зістали ся беззвістними задля многих поважних і щирих Українців, таборуючих понад берегами Неви. Головним хазяїном був сам Микешин, а помічниками його — студенти університету, котрі заправляли касою і т. п. Білєт для входу коштував з студента 1 руб., а з других — різно: одного спитаєш розпорядчика, скільки? Скаже — два карбованцї, другого опять спитаєш, вже — три, а третїй так прямо: і три і пять. Та се нїчого: чим більш гроший для доброго дїла, тим краще, тільки, вибачайте, се не порядок і просто таки нїяково. Вам треба більш, то так і кажіте, а різнацию чинити не годить ся. Се не льотерия, де сидять княгинї і, продаючи Вам помаранчі чи яблучко, призначає цїну по „Вашему усмотрѣнію". Там залишня копійка потрібна, там „благотворительность", а тут „вечерника", тут „кухмистерская" [вже ми сього року перейшли на „кухмистерскую"; що то буде на той рік, куди ще почимчикуєм?], де всякі напитки і наїдки мають свою цїну, де за льокаль треба стільки-то заплатити, і де вся „благотворительность" обмежить ся „ублаготвореннєм утроби своєя". За віщо-ж з одного 3, а з друго 5 р.?... Опріч самого хазяїна, Михайла Йосиповича, щирого Українця, добрячого чоловіка і всїма шановного майстра-художника, були ще: любий наш дїдусь, Данило Лукич Мордовець, сенатор-професор Таганцев, звістний наш земляк Балашів, котрий до сього разу завжди під своїм заходом впорядковував Шевченківські поминки, ще був славетний маляр Репин, декотрі артисти, пани, панї, панночки і студенти з університету, технольоґічного інстітуту, малярської академії і инчі. Других поважних земляків не було. Не було ні Цьвітковського, ні Берштама, ні Гайдебурова, — вони були на ювілєї у проф. Гуревича. Звали туди і Мордовця, та він замість себе послав телєґраму. Словом сього року на поминках далеко не було стільки гостий, як торік; та й самі поминки мало собою нагадують торішні.

Вже зібрались гості, ждуть чогось; пождуть, дивлять ся на рояль, що стоїть під портретом Тараса, — коли ось підійшов якийсь вузловатий Нїмець і став тільки доперва наладжувати ключем рояль. Вузловатий Нїмець зробив своє дїло, пішов, а гості все таки ждуть. З'явив ся пяніста Іґнатєв, гості вельми зрадїли, — він сїв і рояль загремехтїв. Він заграв „Пляску Запорожцевъ Сѣрова" і справдї, здавалось, що тут вся Сїч з своїми орлами-бѣркутами в червоних кармазинах танцює. Після цього заграв він „Тропака" Рубінштайна. Парубоцтву ледве сидїлось, та й у дївчат, pardon панночок очиці зазоріли і плечі здрігались. За Іґнатєвим виступили два артисти і грали на флєтї та на цитрі, дуже, дуже гарно. Шкода тільки, що студенти сюди-туди рипались, гомонїли і не давали слухати музику. Після цього почались гуртові сьпіви. Сьпівали одні студенти без дївчат. Почали вони з пісьні „Ой у лузї та й при березї". Сьпівали, видно, не вившись, не приготовившись, без програми, що в голову влїзе і як Бог на душу покладе. Взяла всїх втома; вечір довгий, людий чимало, молодїж як мак процвітає, а скучно... Ходять собі по салї парочками і поодинчі, нїщо їх не вяже, на обличчях ні празника, ні радощів, а один тільки вираз: „що далї буде?" Розмовляють всї по всїх кутках по росийському, і инколи тільки декотрий скаже слово по нашому та й стане, і знову зверне на росийську мову, бо по нашому так-таки нїчогісінько не вміють балакати... Але скуку прогнати — ми великі митцї! С у нас на те оковита. Пішли підкріплятись. „Випили по одній, по другій, по третїй, холодцем та ковбасою закусили, а там ще та ще, і, як-то кажуть, „підкріпились". А потім усї, „південного краю козацькі дїти" взяли по чарцї горілки в руки і з чарками в руках просьпівали „Вічную память Тарасови". Підкріпившись як сьлїд [а підкріпитись, добродію, було чим: була тут горілка Смірнова, була і Попова, була і ніженська, була і всяка, — ще і вина заморські до того], утнули танцї „тропака", „козака" та з такими викрутасами, що тільки хіба в цирку можна побачити. Де-ж таки! Один зух танцюючи, чкурнув аж сальтомортале!... Побачивши сеє, дїдусь наш підійшов і сказав, щоб хлопяга у-друге не „сальтомордував ся". Спасибі, дїдусю!... А далї вигадали танцї „европейські". Скучно, кажуть, панночкам, просять дозволу „вальцеровати". Та попереду хтось гучно оголосив, що Мордовець скаже слово.

Все попритихло. Дїдусь став, а навколо його хмара слухачів, все більш з молодих. І почав наш „одинъ изъ немногихъ“ річ держати про... Рябка, котрому довелось стерегти добро і худобу пана свого, в котрого було богато і степів, і гаїв, і корів, і овечат, а найбільш свиний, свиний і годованих кабанів... Завівши таку передмову, дїдусь прочитав всю байку Гулака-Артемовського про „Рябка“ і скінчив словами: „А все таки наш Рябко, котрого ви всї знаєте, любите і шануєте, ще й досї живий, ще й досї гавкає і гризе ворогів своїх! І прийде час, о певне прийде час той, коли пан вже не шмагати ме Рябка батогом, а побратаєть ся з ним і будуть вони жити в-двох у приятельстві, як два брати у згоді та у вільній волї!“ — Це, почитай, найкраще було з всього вечора. Треба було вам побачить, з яким натхненнєм, з якою молодечою снагою, з яким огнем говорив наш дїдусь. Неначе той байдак, що, білим вітрилом увішаний, несеть ся по бурливих хвилях Чорного моря, так наш дїдусь з білою бородою понїс ся по хвилях почуття, а за ним несли ся очима і серцями, як ті човники, молоді юнаки-студенти. Та жаль, великий жаль, що декотрі з цих юнаків були, як Москаль каже, „на взводѣ“ і не давали говорити... „Взводъ“ цей, чим дальш, робивсь виразнїйш і дійшло до того, що, порозділившись на купки, почали лютїйші з цих імпровізованих патріотів скреготати зубами на якогось ворога і тичити дулї в кишенї комусь-то, котрий в їхній фантазії, зовсїм вже очадїлий, витав тут в повітрі алькогольному та димному. Почалась політика віденського „Hansjörgel'я“... Почались погрози, то що. Тут зик, там крик, в цїм кутку щось не то сьпівають, не то гукають, в тім кутку два вже поблїдших лиця з померклими очима цїлують ся не на жизнь, а на смерть, а там опять чути: „Нї, ще випєм, за Тараса випєм“, а ось панич улещує паняночку випити за того-ж таки Тараса, а вона на це: „Нї, не випю, бо я, вибачайте, така-ж уперта, як Шевченко“... Розгардияш, чад і... Я втїк. Не в моготу мінї було дивитись на такі поминки, слухати цю молитву за батька, котрий мабуть на даремне сьпівав: Менї однаково, чи буде Той син молити ся, чи нї“... А Тарас на все це дивив ся і сумно-гірко ухмиляв ся! Мінї здавалось, що голова його похитнулась у низ, поникла ще більш, з очий його бризнули жемчуги і уста його тихо-тихо та докірливо прошепотїли: За віщо така ганьба, скажіть, за що! Чи за те, що той луг, котрий ви висьпівуєте, я оберегав, ту червону калину доглядав і ту удівоньку так кохав, котра в тім „лузї та й при березї породила“, та не одного козацького сина, а багато синів, вас, зачадїлих паничів? Чи за те ця іронія, ця „вічная память“ з чарками в руках, це сартомортале, цей ґвалт, гармідер і скоки, цей глузд над порохом моїм, з тїни моєї, таке сьвяткуваннє „вербної недїлї“, чи за те це все, — що я колись за вас, за вашу матїр „сьвяткував недїленьку сьвятую не тут із вами, а понад Уралом“?.. О, цвіте, цвіте, коли-ж мати, земля, країна твоя діждеть ся з тебе плоду, і чи поспіють коли-небудь з тебе ягоди? Гай-гай, пустоцвіте ти! Ой, і ви хлопці-молодці, надїє наша золота, куди-ж і ваша дїла ся сила молодеча, коли то і від вас буде нам яка-небудь користь, що-небудь путяще? Слів багато, ілюзій ще більш, а дїла... дїла — катма! Гетьте-ж собі, Тамерляна дїти, не треба мінї ваших поминок! Не нашого краю ви сини!... Гетьте, не воруште моєї тїни! Люди, християни, дайте спокій мученичій душі хоч на тім сьвіті!...

Ще вечера не подавалась, а вже Таганцев, Репин, Балашів і другі пішли собі геть до дому, як то кажуть „разочарованья полны“... Такі то поминки по Тарасї! Тепер дозвольте спитати вас, люди добрі, чи не краще було-б, як-би цю силу гроший, що пішла на „ублаготвореннє всеядної утробы“, повернути у другий бік, на таке дїло, з котрого громада мала-б користь, а по Тарасї була би справедлива память? Та хоча-б всї ці гроші що року повернути на яке небудь виданнє, чи післати їх в товариство наукове імени Шевченка для того, або другого призначіння? Що вам, нанове, дорожше, чи інтереси рідної словесности, рідного слова, рідної мови, котру уквітчав наш апостол такими безсмертними квітками, чи інтереси акцизу, багатїючого від консумциї горілки і заморського вина, вами, нашою молодою і старою інтелїґенциєю, ніврок?!...

Петербург р. Бож. 1893, 21 III ст. ст.

Цезар Білило.

Кость Олександрович Трутовський.

[Некрольог.]

17 марця ст. ст. сего року, у хуторі Яківлївці [курської ґуб.] почив наш славний артист-маляр Кость Ол. Трутовський. Він був один з талантовитїщих і симпатичнїйших наших жонристів. Чимало його малюнків з українського життя друкувало ся навіть на вибійках для одїжи, на хустках і т. і., і через те стали здобутком народної маси.

Покійний родив ся 28 сїчня ст. ст. 1826 р., в селї Попівці [харківської ґуб., ахтирського повіту]. До 13 років життя Т—ий жив у рідному селї, котре мало на него великий вплив і на все життє лишило в його серцї велику прихильність до нашого селянства. Згодом та прихильність, той сердешний звязок між ним і життєм селян — витворились в знаменитих працях артистичних, що наскрізь проняті теплим сьпівчуттєм до простого люду.

По 13 році Т—ого віддали до інжінерної школи в Петербурзї; скінчивши єї, Т—ий вступив у військову їнжінерну академію, котру скінчив в р. 1847 і був залишив ся при тій академії професором. Але велика любов до малярства примусила його кинути службу військову і вступити до Академії Художеств [1848 р.]. Разом з ним кинуло службу військову чимало його товаришів, що опісьля придбали велику славу за зреалїзованнє реформи 60-их років.

Від 1870 до 1881 р. Т—ий був інспектором школи штук у Мовскві, де придбав загальну дяку і пошанованнє. Звідтодї і до останнього часу жив виключно в селї Яківлївці, обоянського повіту, курської ґуб. На смерть він нїяк ще не сподївав ся, заходжував ся коло нових праць, та несподївана смерть не дала виконати тих замірів. Умер в 68-ім році життя.

Всї, хто знав небіжчика, споминають його з великим жалем. Широка осьвіта, добре серце, щирість і правдивість пригортали до него людий. Нехай же над ним буде земля пером!

Гр. Коваленко.

ВОЛОДИМИР НАВРОЦЬКИЙ.

[Гл. портрет на стор. 145].

Між великими стратами, які в першій половинї 1880-их років понесла наша вітчина, треба згадати на почеснім місци про Володимира Навроцького.

Він родив ся 18. падолиста 1847 р. в Котузові, де батько єго був втодї помічником парохияльним. Почав ходити до школи в 6-ім році житя в Коломиї. Відтак перейшов до Станїслава, де скінчив школи нормальні і ґімназияльні і зложив екзамен зрілости в 1866 р. Зійшовшись в Станїславі з товаришами, що менше-більше однаково дивили ся на нарід і народні справи, він став членом заложеної в 1865 р. громади руських школярів-народовців, що єго вибрала на заступника „війта“. При видаваній ґазетцї сеї громади „Зірцї“, він був критиком і нераз немилосердно шматкував поетичні плоди молодих громадян. Але він був також і властивою душею громади; в самій критичній хвилї, коли в осени 1865 р. наступив упадок всїх народних видавництв, коли громадяни зівсїм упали на дусї, він своєю енергією і витревалостию не дав розпасти ся громадї і спроневіритись народови. Не диво одже, що до роботи письменної заправлена молодїж вийшовши з ґімназиї на академію, вже почували в собі охоту і силу до писаня і могла взятись за редакцию ґазети „Правда“. Між тихими а найдїяльнїйшими академіками стрічаємо В. Н—ого. Вже в перших єго літературних творах видна загальна цїха єго пізнїйшої літературної дїяльности: безпретенсиональність закрита ріжними псевдонїмами, бистрість погляду, дотепність, сьмілість і оригінальність в поглядах і виводах, сила аргументациї. В першім річнику „Правди“ заміщена єго праця „Руська родина — ґеоґрафічний обзір землї заселеної Русинами“. Надто займав ся збиранєм етноґрафічних материялів своїх рідних сторін з над Стрипи і Золотої Липи, а плодом сеї молодечої працї був вельми цїнний опис народних звичаїв весїльних тих сторін під заг. „Весїлє в Котузові“, заміщений

з 3. річнику „Правди“. З початком 70-их рр. Н—ий працював дуже пильно у виділі „Просьвіти“ яко секретар і брав дуже близьку і живу участь у видавництві „Правди“, переглядав і до друку справляв надсилані праці і замістив кілька критичних оцінок під псевдонїмом „Описим“. Вже в тих статях пробиває ся той быстроумний дотеп і легкий сарказм, що опісля в єго пізнійших працях розвинув ся до повної сили і мимо строгої фаховости тих праць і сухости предмету робить їх навіть для нефахового чоловіка так притягаючими, любими і інтересними. За тими працями йдуть рядом єго словесні студиї і оцінки ріжних праць етноґрафічних і статистичних заміщувані в річниках „Правди“. З численних праць того рода належить згадати про заміщену в 7-ім річнику „Правди“ Н—ого критичну оцінку книжки В. Рапацького „Ludność Galicyi“. Ся праця творить безперечно зворот і то зворот дуже важний в літературній дїяльности Н—ого. Він повертає ся тут на зовсїм нове, досї у нас нїким не управляне, а навіть незнане поле статистично-економічних студий нашого краю: ставши на нову дорогу, підіймаєсь тяжких, широких студий і розкриває нам правдиві образи нашого краю, вказуючи правдиву і непохибну дорогу стремленя в нашім краєвім житю полїтично-суспільнім. До того рода праць належить зачислити „Visum repertum“ [в 8-ім річнику „Правди“, „Реформи домового податку“ і „Слово“ [критична і практична розвідка, присьвячена руським послам в радї державній — також в 8-ім річнику „Правди“], „Що нас коштує пропінация“ і „Руська народність в школах галицьких“ [в 9-ім річн. „Правди“], „Polnische Wirthschaft“, „Шляхотні защитники народу“ „Клясові інтереси і інтереси народу“, „Нагінка за социяльстами і польська праса“ [в 10-ім річн. „Правди“]. Се все писав він не у Львові, але — в Решові на Мазурах, де єго загнали в характері ц. к. концїпіста скарбової дирекциї. Праці ті були звістні лише читачам „Правди“. Инші круги руські були для тих знаменитих праць рівнодушні. Тілько-ж Н—ий не зражав ся тою рівнодушностию. Він трудив ся не для слави своєї, а для добра народу. З математичною вірностию переводив він розгляд всього житя нашого на підставі неоспоримих даних. Своїми студиями над нашою суспільностию, виводячи реальні образи сумної правди, бажав він заріти щирі серця до праці над поправою народної долї. Тож невтомимо трудив ся на далекій чужинї для добра свого народу, раз-нараз подавав нові студиї, нові образи з нашої суспільности, указуючи на хиби, а заохочуючи до поправи. — З р. 1877-ім наступає досить довга, бо більше як 3-лїтня перерва в економічно-статистичних працях Н—ого. Причини того належить шукати в тім, що він цїлий рік був на комісії в справі о перемитництво рогатої худоби з Росиї до Галичини, котру то справу дуже замотану а для державного скарбу многоважну перевів вельми хосенно, бо викрив не тільки винних, над чим до того часу дармо сушили собі голови найлїпші сили скарбового уряду, але і приспорив державному скарбови над 50.000 злр. Але офіцияльною нагородою за комісионованє на дикім вигонї серед стужі, вітрів і слоти без всякої вигоди і без ложки теплої страви — була ревізия, котру заряджено на денунциянию полапаних перемитників, будьто Н-ий стоїть в тїсній звязи з социяльстами. Не треба і казати, що при ревізиї нїчого не найдено. Але лихи насьлїдки лишились. Н—ого омінено два рази при аванзї мимо єго знаменитої служби і мимо так великої заслуги, яку приніс для скарбу. А надто єго начальники почали єго „дісциплїнарками“ потягати до одвічальности за те, що він „пише до руських ґазет“, чого, повляли, фінансовому урядникови не вільно робити без відомости і призволу начальника. Прийшло ся Н—ому майже три літа короводитись з тими дісциплїнарками, котрі покінчились на нїчім — але спиняли єго аванз. Здоровлє Н—ого і без того не так то дуже сильне, страшно потерпіло задля тих невигід, недостатків і шкідливих вплывів атмосферичних, на які був виставлений через цїлий рік свого комісионованя. Тут зародилась та тяжка слабість, що — помалу що раз більше ростаючи стала ся вкінцї причиною єго смерти. Але в найперших часах слабости був ще можливий ратунок; треба було лише скоро взяти ся до лїченя, треба було відпочинку умученим силам, свїжого воздуху струдженим грудям, доброї виживи, скріпленя і оживленя висиленому орґанїзмови. Чув се добре там Н—ий і вже заздалегідь подав просьбу о відпустку, хочби лише на місяць.—Але минула весна, минуло лїто а відповіди на просьбу не було! Між тим знов потягали єго до одвічальности за те, що він пише до руських ґазет, знов одновлено дісциплїнарку. Н—ий справдї знов взяв ся з цїлим жаром до своїх улюблених літературних трудів. Від коли почало виходити „Дїло“, Н—ий належав до єго найперших і найбільше невтомимих співробітників. Там він обвістив між иншими ось які праці: „Економічна реставрация“, „Подвійна крейдка“, „Герої подвійної крейдки“, „Щедрість польська“, „Польська теория і польська практика“ і т. п. В „Громадї“ н-р 5 на 1882 р. поміщена єго знаменита розвідка статистична „Піяньство і пропінация в Галичині“. Сам спис тих статий показує, як кольосальною була праця Н—ого. А що-ж доперва говорити про зміст тих статий так завсїгди інтересовних, а опертих на основних, широких і всесторонних студиях, що спотребували багату часу, а ще більше труду і здоровля. А здоровлє що днини гіршало і гіршало. Вкінцї удалось єму випросити собі відпустку, щоби поїхати в гори на жентицю: але то вже було за пізно. Сидячи в Криворівнї у сестри був він цїлий час понурий і мовчазливий, немов би прочував свій близький конець. Не багато одже могли єму помогти гори в Криворівнї, хоч сестра доглядала і ратувала як могла умираючого брата. 13-ого жовтня 1881 р. він, простудившись на хрестинах свого сина Семена [Н—ий повдовівши оженив ся в-друге], котрого возив до найблисшої руської церкви до Залїся хрестити, занепав тяжко, і хоч єму ще троха було полекшало, то ратунку вже не було. Дня 16-ого марця 1882 р. він умер. Так скоро попрощав сей сьвіт чоловік, що серед усїх своїх злиднїв ані на хвильку не забував про свою вітчину і вище як власний гаразд лежало єму на серцї відродженє рідного народу. За него він боров ся від ранньої молодости; серед голоду і холоду на університеті, серед самотного і нещасливого вигнания на чужинї ся любов керувала єго науковими працями. За сю боротьбу, за сї наукові праці він заплатив своїм здоровлєм і житєм.

О. Т—кий.

ЛІТЕРАТУРА.

Промінє нового сьвіта. Росийська журналїстика, звістно не вся, починає потроху більше та більше виявляти уваги до нашого письменства і письменників. „Русская Мысль“ вже кілько років подає від часу до часу звістки і рецензиї на видатнїйші праці наших письменників; а в останнїй книжцї [Мартъ] вона надруковала статю нашого письменника Вп. О. Я. Конїського „Дѣтство и Отрочество Т. Г. Шевченка“; властиво — се переклад з мови українсько-руської статї д. Конїського „Дитинячий вік Шевченка“, надрукованої торік в першому томі „Записок“ наукового товариства імени Шевченка; тілько що в перекладї дещо скорочено відповідно цензурним умовам росийської преси. Опріч того усї цитати з „Кобзаря“, які в оріґіналї заведено до тексту, переложені прозою по-росийськи в примітках під текстом. — „Русская Мысль“ виходить кожного місяця в 15-и день; третя книжка значить належить до часу з 15 лютого до 15 березїля. Уважаючи, що до сего часу приходять і дні нарождения і смерти Шевченка, ми певні, що „Русская Мысль“, друкуючи оту статю в 3 книжцї, бажала тим самим показати свою шанобу до ґенія нашого слова. Дуже радо посилаємо за се щире спасибіг Вп. редакциї московського журнала. Сей факт ми вважаємо за бажаний промінь того нового сьвіта, що признає за нашим народом і його словом його прирожденне право на розвиток. Здаєть ся не зробимо великої помилки гадаючи, що у купі з нами і кожен сьвідомий Русин і у нас і на Україні — висловить редакциї своє спасибіг. Зустріти сю статю в московському журналї найпаче приємно нам в переддень кінця 35-лїтньої праці О. Я. Конїського.

Хв. Ж. Д.

ШТУКА.

Ілюстрована Україна. „*Нива*“, 1892 р. Ч-а 37—52. і 1893 р. Ч-а 1—10.

Чумаки на дорозѣ — академика К. Трутовського [37].

Академік малярства, Кость Олександрович Трутовський, родом з Курської губернії, де і досі живе, незрівнаний в зображеню українських сцен і типів. На повисшім рисунку представлені чумаки, що біля керниці задержались з валкою щоб напоїти круторогих.

Гаданье подъ Новый годъ — Ижакевича [1].

Сюжетом рисунку є новорічна ворожба, що відбуває ся в селянській хаті. Принесли когута і курку, розложили перед ними зерно попіл, перстень, куснички хліба, гроші... і дивлять ся, що з того перше дзьобне птиця: наколи зерно — значить урожай буде гарний в сьлїдуючім році; попіл — наступить голодний рік; перстень — значить той або та, на кого ворожать, оженить ся або вийде замуж; кусничок хліба — буде богатство в домі; гроші — торговля піде гарно і т. и.

Раздача святой воды (6 января) — Ижакевича [2].

Запорожцы на развѣдкахъ — Р. Штейна [3].

Рисунок Ральфа Штейна зображує козаків на розвідках, коли то вони серед високої трави пильно сьлїдять за неприятелем.

На перевозѣ — К. Трутовського [3].

Немов смарагдова пелена розкипув ся луг від самої ріки до прилїска, поза котрим потягнулись корчі в гору з гарною церквою на шпилї. Здалека завважав молодий лоцман, як до перевозу приближилась молода дівчина, за нею плентала ся стара бабуся, — і осьміхнув ся. Але чим близше була дівчина до перевозу, тим більше хмуре ставало лице парубка, і коли вона зближилась до човна і протягнула руку, він тільки суворо поглядає на ню і грізно моргає бровами, не зважаючи зівсім на просьби сидячої в човнї жінки, що кванить ся на другий бік. Дівчина завстидалась, ясні очи спустила на діл і почервоніла, як маків цьвіт... А стара бабуся вже щось порозуміла і лукаво усьміхає ся.

Катанье на санкахъ въ деревнѣ — І. Ижакевича [5].

Дівчата посїдали на санки, а хлопці їх тягнуть. Инші стоять та приглядають ся. Там далї санкують ся малі дїти.

Гвѣздьщики въ ожиданіи духовника — І. Ижакевича [9].

В часї великого посту побожні люди зібравшись в церкві дожидають пановтця, щоби перед ним визнати свої гріхи.

Василь Лукич.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

На крилах пісень (.) Твори Лесї Українки. — Львів, 1893 р. Накладом авторки. Стор. 108+4 нен. 8⁰. Ціна 60 кр.

Христіяньско-католицка доґматика фундаментальна (Наука віри основна) і **Апольоґетика** для учеників висших кляс ґімназіяльних. Написав Алексїй Торопьский професор релїґії при ц. к. академічній висшій ґімназії у Львові і т. и. — Львів, 1893 р. Накладом фонду краєвого. IV+149+1 нен. 8⁰. Ціна (в оправі) 1 злр.

Сила книжки або о просьвітї народній. Написав Дарій Пігуляк учитель народний. — Чернівці, в лютім 1893 р. Накладом „Рускої Школи“. 48 стор. мал 8⁰. Ціна 25 кр.

О шкідниках в господарстві. Написав Осип з Заліся. [Видавництво людове. Рік XII. Томик 4. Місяць: Цвітень]. — Львів, 1893 р. 31+1 нен. стор. 16⁰. Ціна 8 кр.

Реґуляміи внутрішнього устрою „Руско-народного театру“ під дирекциею Виділу Рускої Бесїди у Львові. — Львів, 1893 р. 16 стор. мал. 8⁰.

Тарифа до обчисленя оплатъ вôдъ обезпеченя будынкôвъ і т. и. (довший заголовок). — Львів, 1893 р. Накладом товариства взаїмних обезпечень „Дністеръ“. 96 стор. 8⁰.

б) періодичні видання.

Народна часопись [1893 р. Ч-а 1—80]. Оповідання, новелї, повісти, подїї, байки: С. Рішки — Данський крамар (1—4). Т Кудриньского — Божий час (5, 6, 8 і 9). Богдана Ґлїнека — Дїдуньо (13). М. Покая — Родина Бардїв (14—22). На весїлю у кота (25). Дра Н. — Смерть і похорони на кораблї (26). Дж. Верґа — Лицарськість селянська (27 і 28). Волод. Загурського — Івась (29—36). Ф. Ґрібблього — Месть крови в Фльоридї (37). Григ. Мачтета — Добрий вовк (38 і 39). Г. Судермана — Кума Журба (40—51, 54—60, 66—68, 72—79). Ю. Мухи — Водобранє на великдень (69). Статї наукові: Наш місяць, юпітер і его місяці (7 і 10—12). Острі зими і їх причина (23 і 24). Звичай і мода (52 і 53, 61—65, 70, 71 і 80).

Правда [1893 р. Том XVII. Випуск 50. за місяць цьвітень]. Зміст: Тїни, фантазия В. Короленка. Подільский ювілей, Бориса Журмана Сучасний Українець у весїльних звичаях і пісньах, стаття С. Юрковиї. Profession de foi молодих Українців Вісти: з Каменци, з Тернополи, з Черновець, з Кіива. Лїсовий цар [Erlkönig] Ґетого, переклад Чайченка. Перед соймом. При картах [Образок з життя руських бурлів] Лавріна. Митрополїта а „Народный Домъ“. Трийцять пять лїт літературної працї. О. Теофан Глинський [некрольог]. Переписка Редакциї і оповіщення. Додаток: Метаморфози Овідиєві стор 25—40

ПОСМЕРТНІ ОПОВІСТКИ.

Теофан Глинський, сьвященик-ювілят, парох в Городниці, помер 17 н. ст. цьвітня в 87 році житя а 64-ім сьвященьства. Покійний належав до найстарших сьвящеників руських в Галичинї і до найповажнїйших та найзаслуженїйших передовсїм своєю благородною дїяльностию для отверезїня, економічного піддвигненя і просьвіти народу, а відтак і дїяльною участию в руху народнім через належанє до українсько-руських товариств, через передплачуванє українсько-руських часописий та засилюванє їх дописями або практичними поучаючими статями. Що до „писательства“ покійного треба піднести характеристичну черту, що він від часу першого нашого розбудженя літературного був сторонником строго-фонетичної правописи в нашім письменстві, в тім напрямі писав статї в часописях і бували перийоди, де він сам оден пропаґував сю гадку в часописях, за що, розумієсь, сипались на него громи. Однак до кінця житя він стояв твердо при своїм, не писав інакше, як лиш радикально-фонетичною правописию і коли тілько яке видавництво почало виходити правописию етімольоґічною, він прислав письмо, в котрім заклинав: щоби друковалось правописию фонетичною. Покійний був одним з перших і дуже щирих членів тов. „Просьвіта“. В своїй дїяльности душпастирській, змагаючій до уморальненя і просьвіченя люду, стрїчав він багато в житю перешкід, але дух его крїпкий не давав ся зломити. В особі покійного зійшов зі сьвіта муж праведний, щирий народовець — з тих народовців ще з перед 1848-ого р., котрі честно і бодро устояли при народовстві до кінця житя, радуючись ширшим нині розвоєм колишнього народовства, — чоловік, що не дармуючи прожив довгий свій вік, а трудивши ся піськя сил і знаня. Длятого честь памяти покійного і земля єму пером!

Петро Парадюк, бувший член львівського народного-руського театру, артист щиро відданий українсько-руській сценї, чоловік незвичайно совістний і честний, помер у Львові 7 н. ст. цьвітня с. р. Похорони відбули ся коштом товариства „Руська Бесїда“. Вічна єму память!

СПРОСТОВАНЄ ПОХИБОК.

В статї п. Ол. Колесси під заг. „Юрай Коссован“ приходять похибки, котрі просимо спростовати:

Ч⁰ 1. стор. 14, 1 стов. 5 стрічка з долу замість „мети“ має бути „части“; ibid. стор. 15, 1 стов. 6 стріч. з гори зам. „судим“ має бути „судам“; ibid. 2 стов. 10 стріч. з гори зам. „Петраті“ має бути „Петраші“. — Ч⁰ 6. стор. 114, 2 стов. 17 стріч. замість проколовалось страшний намір“ має бути „проколював ся“; ibid. стор. 115, 2 стов. 34 стріч. з долини зам. „сонний“ має бути „тонкий“; стор. 116, 1 стов. 33 стріч. з гори зам „лицарський“ має бути „людський“. — Ч⁰ 7. стор. 140, 1 стов. 1 стріч. з долини зам. „вистарчила“ має бути „вистарчувала“; стор. 141, 2 стов. стріч. 5-6 зам. „положити“ має бути „положить“; ibid. стріч. 23 зам. „запродали громади“ має бути „запродали справу громад“; ibid. стріч. 5 з дол. зам. „Кантеміка“ має бути „Кантеміра“.



ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. **наших рецензентів** просимо уклінно, щоби з огляду на малий обєм „Зорі“ зволили повістки і критичні замітки ладити по змозі и формі як найкоротшій. Вп. **П. Яненко.** У Вас есть талант і при працї може він гарно розвинутись, — одначе надіслані проби за слабі для „Зорі“. Вп. **Ол. Колесса.** Похибки виходять не з вини редактора. На звістне письмо зможеме дати відповідь аж у червнї. Вп. **А. Кримський.** „Библ. Записки“ і досї не прийшли. Вп. **П. Б—ський.** „Амурцї“ не придатні для нас. Вп. **Приятель.** На „очевидні“ напасти і брехні шкода тратити слів. Переглянїте і порівнайте, а пересьвідчитесь по чїм боїї правда. Вп **Окисим.** Не знаємо, чи вийшла, бо нашій редакциї досї не прислано.

До сего числа додаєть ся для Вп. передплатників з додатком: „Словарь росийсько-український“ арк. 8.

Впорядчик части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV.

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.

ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

1893.

У Львові
1 [13] мая.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори увязані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що́ містять свої твори в „Зорі“.

Ч. 9.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

[Далї.]

Леонїд Семенович знехотя задивив ся на Ватю. Він дуже любив паннів і зразу вмів вловити в кожній панні ті прикмети естетичности й краси, якими хоч потрошку обдїлила її матинатура: чи була-б то краса очий, чи краса гарних уст, чи краса усїеї фіґури. Найменчий сьлїд дївочої краси не міг потаїтись перед його гострими очима. Він задивив ся на чорні виразні Ватині очи. Їх матовий блиск зразу зачепив його нерви.

Леонїд Семенович раптом підвів ся з стільця і подав його Ваті.

— Спасибі вам, Леонїде Семеновичу, — тихо сказала Ватя: — і рада-б сїсти, та ніколи. Треба просити гостий до чаю.

— Гості і самі знайдуть шлях до чаю, а ви, Валентино Артемівно, побавтесь з нашими сусїдками. Бачите, як вони нудять ся, ходять та й ходять і місця собі не знайдуть.

Ваті цей тон здав ся не дуже делїкатним. Вона осьміхнулась, бо не знала, що Антося, Леся й Лїпа були близькі Леонїдові знайомі. Проворна не в міру, і навіть крикліва, Антося обізвалась до Леонїда:

— Не думайте, що нас нудьга бере! Нам зовсім таки весело.

— І без мене вам весело, Антоніно Григорівно? — спитав Леонїд Семенович.

— І без вас весело, а з вами ще веселїйше, — сказала сьміливо Антося.

Ватя й инчі панни зареготались. Антося зросла на селї, вчила ся в містечку. Вона дуже була схожа на сїльських дївчат і в манєрах, і в розмові, і в жартах.



Василь Вовк-Карачевський.

— Може це ви мінї тільки говорите комплімент. Як я на вас наводжу нудьгу, то я готовий втїкти через оцї двері в садок, та й сховатись в кущах, — обізвав ся Леонїд Семенович і показав рукою на скляні двері, через котрі було видно садок та квітник коло ґанку.

— Про мене й тїкайте! — крикнула Антося.

— О, не тїкайте! Ви веселий чоловік, а наші гості без вас і справдї будуть в нас нудити сьвітом, — сказала Ватя.

— Як будете тїкати, то ми попросимо о. Артемія замкнути двері та й сховати ключ в кишеню або де й далї, — жартувала весела Антося.

— Аж у комоду, — тихо обізвалась Ватя.

Ватя неначе заметилась веселістю од Антосї та Леонїда Семеновича. Вона й собі стала якось проворнїйша й веселїйша і вийшла з становища своєї звичайної апатиї та непроворности.

— А тим часом поки ви збереретесь замикати двері та ховати ключ, просїть, папо, гостий до чаю. Чай вже готовий! — сказала Ватя, обертаючись до свого панотця.

Не встиг панотець встати з стільця, як в дверях гостинної з'явилась висока, гарна постать горобцївського вчителя школи, а за ним сьлїдком увійшла його жінка, тонка, висока, і смуглява як циганка. Вони привитались з господарем

та з деякими гістьми. Вчительша обернулась до столу і вглядїла коло стола на стільцї писаршу. Вона так і одскочила од стола і подалась назад. Писарша була весела й розбалакалась з сусїдкою, матушкою, але як вглядїла коло себе вчительшу, то зразу нїби заніміла. І писарша і вчительша глянули одна на другу просто в вічи і понадувались. Вчительша втїкла аж на другий кінець гостинної і сїла на стільцї за пяніно між молоденькими паннами. Ватя примітила цей маневр вчительші і осьміхнулась. Примітили не деякі гості і собі осьміхнулись.

— Як би я знала, що застану тут оту продову писаршу, то нїхто не заманив би мене сюди й калачем, — думала вчительша, скоса поглядаючи на писаршу; — ще й в зелену шерстяну нову сукню вбралась, ще й червоне намисто почепила: мабуть знала, що тут стрїне мого чоловіка. Це вона хоче його знов причарувати. Це вона для його так прибралась!

Писарша, глянувши на вчительшу, пригадала собі свій перекинутий вчительшою борщ та вирвані з огудиною огірки... Уся її жовч розворушилась зразу. Писарша почервонїла, надула ся як индик, і аж сопла од злости.

Писарша та вчительша полаялись на смерть ще тодї, як писар тільки що оженив ся і став писарем в волости. Школа й волость змїщувались в одному здоровому мурованому домі: по один бік в домі од улицї була волость, по другий бік — школа і кватира для вчителя. Писар тодї жив при волости в одній кімнатцї, але для його не було окремної пекарнї. Громада постановила, щоб писарша варила собі страву в одній пекарнї з вчительшою, поки буде збудована друга пекарня. З початку вчительша й писарша жили між собою в приятельстві, варили обід в одній печі. Але як два попи в одній церкві та два коти в мішку нїколи не помирять ся, так не помирились і дві ґосподинї коло однієї печі. Негарна та немолода вчительша на лихо почала примічати, що її чоловік Гнат Самборський почав залицятись до писарші... Писарша і вчительша швидко полаялись... Одного дня вчительша од злости зумисне перекинула в печі писаршин борщ. Писарша, не довго думаючи, вибігла з пекарнї, вирвала усю орґінїю, котру вчительша посадила в квітнику перед своїми вікнами, повирвала геть чисто всю і повикидала в двір свиням. Вчительша вибігла, вглядїла це і прожогом побігла на писареву половину города, вирвала з огудинєм усї писаршині огірки, забрала в оберемок і викидала в двір на самісїньку орґінїю. Їх чоловіки повибігали з хати і ледві за руки вдержали своїх розлютованих жінок од дальшого безтямкового спустошіння города та квітника.

Од того часу жінки вже не могли помиритись, хоч писар вже поставив собі хату і перейшов в неї на життє. Писарша не могла забути про свої огірки, вчительша не могла забути про свою орґінїю, і не забули-б до самої смерти. Покористувались тільки з тієї лайки та бійки свинї. Писарша зісталась без борщу й без огірків, вчительша без орґінії, а свинї пообідали в смак орґінїєю ще й огірками закусили, і навіть спасибі нїкому не сказали за смачний обід.

— А ще й казав мінї мій чоловік, що писарші не буде на іменинах, що писарша не буває в гостях в батюшки. Казав і певно знав, що бреше, — думала вчительша, виглядаючи зза пяніна.

— Не забуду я нїколи свого борщу та своїх огірків, не прощу я тобі цього до віку — до суду, — думала писарша та все на вїщось надималась та супила брови певно на вітер, — бо вчительша вже на неї й не дивилась.

Вчитель і писар вже давно забули і про ті огірки, і про ту орґінїю та перекинутий борщ: вони посїдали рядочком і ввічливо балакали. Вчительші це очевидячки не сподобалось. Вона втупила свої чорні очки в лице свого чоловіка і неначе говорила очима: — І як ти сьмієш балакати з моїми ворогами, коли я цього не хочу! Потрівай же! Я-ж тобі дома вичитаю молитву!... — Але вчитель не розумів мови очима в своєї жінки і все балакав з писарем.

— Прошу вас до чаю! Чай вже готовий! — просив своїх гостий о. Артемій, показуючи на двері в столову.

Але гості його неначе не чули. Старші всїли ся в крїслах та на мягкій канапі і балакали стиха: їм очевидячки було добре сидїти, і вони лїнувались підвести ся з місця. Молоді збили ся в купу в другому кутку коло пяніна і провадили веселу розмову, вигадували та реготались.

Сусана Уласівна ждала, ждала гостий до чаю і мусїла сама вийти в гостинну.

— Прошу покірно до чаю, бо чай прохолоне! — промовила вона, — обертаючись до канапи та крїсел, де сидїли матушки, писар, управтель та вчитель. — Феодозіє Карпівно, прошу в столову до чаю! — сказала Сусана Уласівна обертаючись до писарші, як людини, потрібної для її потайних замірів.

— Чи ти ба, яка честь писарші! Сама благочинна просить її до столу, ще й зве на ймення. А мене й не просить... Не піду я в столову, не хочу я й чаю! Не сяду я за одним столом з писаршею, — думала вчительша, сидячи в кутку.

Старші гості зашуміли й застукали стільцями, зашарудїли ногами і перейшли в столову. Писарша встала з стільця, гордо поглянула на вчительшу, задерла лице в гору і помаленьку пішла слїдком за Сусаною Уласівною: дивись, мов, як мене шанують, а тебе не дуже: моє цьвіте — твоє вяне!... Молоді зістались в гостинній.

— Наталїє Корнїївно, а ви чом не йдете в столову до чаю? Прошу вас! — просила Ватя вчительшу.

Наталїя Корнїївна була з тих, що при чужих людях нявкають, а в себе в дома гавкають. В гостях вона не говорила, а нїби нявкала, як кішечка, тихо, солодко, облесливо, неначе хотїла сказати: дивіть ся, яка я сьвята та божа... В дома вона кричала й репетувала на всю пельку: там вона забувала, що вона сьвята та божа...

— Спасибі вам... я вже дома пила чай. Я й тут посиджу. Мінї з вами так приємно сидїти. Усї тут такі веселі. Мінї тут так гарно, так гарно... — нявкала вчительша.

— Та хоч стаканчик випийте! Я вам сюди принесу стакан, — сказала Ватя.

— Няв, няв, няв! — тихо зашепотів Леонїд Семенович над самим вухом в Антосї. Весела Антося зрозуміла і зареготалась.

— Чого ця вчительша так нявкає? — тихо спитав в Антосї Леонїд Семенович.

— То вона тільки в гостях: няв, няв, няв!, а в себе в хатї вона: гав, гав, гав! — тихо одказала Антося, котра добре знала вчительшу: — ця вчительша як розгавкаєть ся в себе в дома, то і вчитель тїкає з хати, і сторож школи тїкає на город, бо раз вона, розлютована, побила сторожа залїзною кочергою, так що синяки було знать цїлий місяць.

Якась писарша, якась мужичка, правдива молодиця, тільки через те що напнула на себе зелену сукню, пнеть ся в гору. Вона забула, що мій батько був сьвященик, а дїд — звенигородський протопоп... Чи ти-ж мінї рівня? А ще й несеть ся в гору. Задерла кирпу до стелї, згорда поглядає на мене... — гавкала вчительша хоч не на всю хату, а тільки в своєму серцї.

Але її тільки й слухала її розлютована душа. Усїм було байдуже про неї. Молоді панни та паничі зістались в гостинній. Ватя поналивала стакани і поставила їх на столї в гостинній. На канапі, на крїслах засїла молода компанія. Старі обсїли в столовій кругом довгого стола.

Компанія в столовій була весела. Усї розмовляли, гули як бджоли в пасїцї. Але голос ґосподаря, о. Артемія, покривав усї голоси. Розговорив ся навіть мовчазний о. Порфирий.

О. Порфирий вийшов з семінарії одним з перших студентів. Зайнявши парафію, він з енергією взяв ся і за просьвіту в школї, і за підняток моральности в селї, що неділї говорив проповіди, а найбільше проти пянства, завів брацтво, товариство тверезости, навчав селян на обідах, вчив в розмовах, але побачив, що його просьвітня проповідь не вчинила чуда: не переробила мужиків на янголів в якийсь десяток літ, чого він сподївав ся, не маючи в тямку про те, що такий псіхічно-історичний моральний розвиток темних мас не робить ся в якийсь десяток літ та ще й тодї, коли немає ні доброї национальної школи, ні народніх бібліотек, ні читалень, ні піддержання й ініціативи зверху. І о. Порфирий дійшов до песимізму, зневірив ся в своєму дїлї і... на все махнув рукою, закопавшись в книжки...

— Ну й мужики тепер стали, Леонтию Петровичу! — обернув ся о. Артемій до писаря: — чом хоч ваша волость не припинить їх трохи? Які вони стали горді та наглі! Часом одрубає тобі так, що тільки честь на собі покладеш та тільки через те й мовчиш. А, що вже за харцизи, антихристи, бузувіри стали мужики!

— А як же ми їх будемо припиняти? — сказав писар: — в нас є холодна та й більше нїякого страху на їх не маємо в руках.

— То ви їх садовіть частїйше в холодну, або що, — кричав о. Артемій: — опустошили, геть чисто спасли мою луку.

— Та й панський сїнокіс спасли, обізвав ся управитель, — і ми нїчого не вдіємо, бо була суха весна; і жалувались та й те нїчого не помогло. Хоч військо став на сїнокосї.

А, горенько наше: обіджають нас, говорять тобі прикрости, і нїчого не вдієш. Що за анцибори, бузувіри! А парубки! Йдеш улицею, то й шапок не скидають, — репетував о. Артемій. Він швидко сьорбав ложечкою чай, не дивлячись в стакан. Мухи одна за другою падали в чай. О. Артемій кидав їх ложечкою в рот і що хвилї випльовував.

Писаршу ця процедура дуже розварала: вона не спускала очий з о. Артемія і тихенько осьміхалась.

— Розносились з тією штундою, як старець з писаною торбою, — сказав о. Артемій: — аби що сказав мужикови, то він зараз тобі: коли так, то ми в штунду! А йде пяний проз двір, попів лає. І не правиш з їх зайвого береш що дають. А вони таки лихі! А вони все таки носа деруть в гору! Ой Господи, що це далї буде! — репетував о. Артемій. Він схопив ся з стільця, почав бігати вподовж столової, вхопившись обома руками за голову.

— Не всї люди лають нас: часом і хвалять. От я постановив свій хор так, що всї люди на селї хвалять за те, що в церкві добре сьпівають. Сам на свої уші чув! Їй Богу — чув! — обізвав ся вчитель. — Аж з других сїл приходять до нас до церкви, щоб послухати хор.

Вчитель і справдї справив хор дуже добре, але він сам був дуже чваньковитий і без церемонії скрізь хвалив сам себе. З нього усї сьміялись, тільки само по собі не в вічи вчителеви.

— Їй Богу, правду кажу! Сам бачив в церкві людий з Дацьок, з Петрушок, з Яблунівки. Самі казали мінї, що прийшли послухати наших півчих, — хвалив ся вчитель.

— Що правда, то правда! І я це чув од дацьківських людий, — сказав писар з тонкою іронїєю на устах.

Батюшки почали розмовляти про двох вікарних архієреїв, котрі тієї зими їздили по селах та ще й зимою. Зима була холодна; морози люті. Архієреїв розіслали по селах, бо штунда почала всюди розповсюджуватись та розкоренятись. Батюшки згадували, якого вони лиха набрались, проводжуючи архієреїв, як їх погоничі поодморожували собі пальці на руках, як вони сами позастуджувались. Одного архієрея, палкого та крикливого, таки добре судили, перебирали його промови, його розмови, його гострі ущипливі осуди та нарікання. Батюшки й забули, що в хатї присутнїють не духовні особи. Один о. Артемій, дуже обережний, не обзивав ся про архієреїв а нї одним словечком!

Коли це несподївано в прихожій щось рипнуло дверима й зачовгало простими чобітьми: то приїхав о. Сава. Він неначе крадькома в'їхав у двір на своїх поганеньких кониках, неначе крадькома увійшов в прихожу. На його навіть собаки не забрехали.

— Лиственський протопресвитер! Приїхав лиственський протопресвитер! — неначе на вухо один другому промовили батюшки. Розмова зразу впала. Усї в столовій замовкли. Про архієреїв нїхто вже й слова не промовив. О. Сава увійшов тихенько, неначе ступав на пальчиках, і привитав ся до ґосподаря, поздоровив благочинну з іменинами, поздоровкав ся з гістьми й сїв. Присадкуватий, дуже широкий в плечах, з здоровою головою, з широкою кучерявою бородою, в манерах зашелепуватий, о. Сава і справдї одрізняв ся од инчих батюшок, тонких і високих. Його незвичайно широкі груди неначе були призначені для протопресвитерських хрестів. Усї знали, що о. Сава має родичів і знайомих в консисторії і частенько їздить до Київа та буває в консисторії; усї знали, що він любить там багато дечого розказувати про сусїд батюшок, чого не годилось би розказувати...

— Ну, тепер хоч починай хреститись до образів і за князїв, і за архієреїв, і за христолюбиве воїнство! — подумав о. Артемій: — приніс нечистий отцього лиственського протопресвитера з дяків. Треба кидатись в полїтику.

О. Артемій пренумеровав „Московскія Вѣдомости“, бо редакция посилала це добро сїльським батюшкам за половину цїни. Багато батюшок пренумерувала дешевенькі петербурґські ґазетки „Свѣтъ“ і „День“, і хоч нїчогісінько більше того не читали, але трохи цїкавились полїтикою

— Чи чули новину? — почав о. Артемій: — Бісмарк полетїв, — полетить і Капріві!

— Куди-ж він полетить? — спитав насьмішкувато о. Порфирий: — чи в вирій, чи хіба на місяць.

— З місця полетить! Це по ґазетах видно, — сказав о. Артемій.

Щасливої йому дороги! А вам, о. Сава, не шкода того Бісмарка та Капрівіого? — спитав в о. Сави о. Порфирий.

О. Сава передивляв ся тільки єдиний журнал „Епархіяльныя вѣдомости“ та й то не все читав, а тільки той віддїл, де писалось про нагороди. Він не читав навіть „Свѣта“ і вперше почув про якогось Бісмарка. Він тільки махнув рукою і промовив: — На здоровя! Нехай летить, аби ми на стільцях сидїли...

— Не вже вам його не шкода? — спитав насьмішкувато о. Артемій в о. Сави.

— А чого мінї його шкода? Хіба він мінї сват, чи брат?! Як полетїв з місця, то другий на його місцї сяде. „Ворона з місця, сокіл на місце“, — сказав о. Сава.

О. Артемій розвів ся про пруську полїтику, говорив гаряче, з запалом, виніс останнїй номер ґазети, голосно прочитав ті виписки з нїмецьких ґазет, в котрих Нїмцї ганили Росию.

— Боже мій! Що це буде? Що це буде? — гукнув о. Артемій і при тому скочив з місця, вхопив ся обома руками за голову і з патосом бігав по столовій та репетував: — Це все не доведе до добра! Що ми в сьвітї божому будемо робити, як буде війна? О. Саво, що ми тодї будемо робити?

— Нїчого. А що-ж ми будемо робити? — обізвав ся о. Сава.

— Як — нїчого? А як сюди прийдуть Прусаки та застукають в ваші двері? Що ви тодї будете робити? Га?

— Хто його зна, що я тодї буду робити. Мабуть візьму табакирку та понюхаю табаки, як оце тепер, — сказав о. Сава, котрому і в снї не снились нїякі Прусаки.

О. Сава і справдї витяг з кишенї табакирку і понюхав табаки.

Ото добрі лїки од Прусаків; кращі, нїж гармати! — обізвав ся о. Артемій.

— І чого він бігає та галасує? — думав о. Порфирий: — неначе ті Бісмарки та Капріві вже штрикають його ззаду списами та підсмалюють жаром. Чудний чоловік!...

— Як застукають Прусаки в мої двері, то я двері запру, — сказав о. Сава.

— А як вони виламають вам двері? — спитав о. Артемій.

— То о. Сава сховаєть ся на піч, — промовив о. Порфирий.

— А як вони знайдуть вас і на печі? — спитав в Сави о. Артемій.

— То я тодї скажу їм: ідїть собі к бісовому батькови туди, звідкіль прийшли! — одгрібав ся о. Сава.

Усї зареготались з такої полїтики о. Сави проти Прусаків. Зареготав ся навіть завсїгди поважний писар.

Леонїд Семенович, зачувши з гостинної, що о. Артемій чогось галасує, тихенько підступив до дверий і заглянув в столову. Батя обернулась до його і промовила: — То певно наша говорить про полїтику та Прусаків.

Вона засьміялась; засьміялась і Антося. З тієї полїтики о. Артемія таки добре сьміялись сусїди, котрі нї про яку полїтику нїколи й не думали.

*

Тим часом Ватя поставила стакани чаю в гостинній на столі і попросила паничів та паннів до чаю. Вчительша сидїла в куточку, як сирота, і нї до кого не говорила. Ватя попросила і її до столу. Вчительша сїла на канапі поруч з Ватею. Паничі та панни обсїли стіл кругом. Вчительша в чорній одежі, з своїм невеселим навіть сердитим лицем, серед молоденьких паннів здавалась нїби якоюсь директрисею ґімназиї, а ще більше була схожа на ігуменню панянського манастиря. В гостинній між паннами та паничами розпочала ся така голосна розмова, як і в столовій між старими. Здавалось, два голосні хори тягли якісь сьпіви в дуже швидкому alegro, розсипчастому та вередливо поплутаному. Весела Антося та Леонїд Семенович давали тому концертови тон і напрямок. Їх найбільше було чути між инчими дзвінкими голосами.

Зачувши через двері, яку полїтику проповідував о. Сава, паничі підняли цю полїтику на сьміх.

— Чи чуєте, який героїзм проти Прусаків проповідує о. Сава? — промовив один молодий вчитель.

— Хоче посипати їх табакою. Це якась полїтика тютюну, полїтика лиственська чи корсунська, — обізвав ся Леонїд Семенович. — Як би хто написав в ґазетах про цю полїтику, було-б дуже цїкаво читати, цїкавійше й веселїйше, нїж ту правдиву ґазетну полїтику.

— А ви любите читати про полїтику? — спитала Ватя в Леонїда Семеновича.

— Борони мене, Боже! Чого вже, чого, а полїтики не люблю. Так перебігаю її в ґазетах, аби знати, що на сьвітї дїєть ся. От Антонїна Григорівна так любить полїтику: перечитує „Свѣтъ“ од дошки до дошки, — скавав насьмішкувато Леонїд Семенович, ще й скоса поглянув на Антосю.

— І вигадали! Де-ж ви чули або бачили, що я читала той „Свѣтъ“? — обізвалась Антося.

— Мінї сорока на хвості це принесла, — сказав Леонїд Семенович.

— То та сорока мабуть помилилась: не з нашого двору летїла та тільки потрапила в ваш хутір, — говорила й реготалась Антося.

— Ба нї, з вашого двору, бо вона мінї розказала!...

— Чудна якась сорока! От я почала читати в торішній „Нивѣ“ повість Еберса „Євреи въ Єгиптѣ“, та, їй Богу, не стало терпіння її скінчити, — сказала Антося.

— А я прочитала її залюбки, — обізвалась Ватя.

— Честь вам, Валентино Артемівно! А на мене воно нагнало нудьгу, — сказав Леонїд Семенович.

— Чого-ж так? Правда, воно написано якось важко; якось так трудно читати, — говорила Ватя.

— Вже геть-то по-вченому, як звичайно пишуть Нїмцї, — сказав Леонїд Семенович; а ті євреї в Єгиптї і поза Єгиптом вже і в школї нам обридли.

— А я читала зимними вечорами... потрошку... та мінї дуже сподобало ся, як там обмальовують ся жрецї, давнїй храм, висока башта храму; жрець стоїть на баштї, а ввесь народ виходить довгим натовпом, мов велитенська гадина вється на просторій рівнинї... А я це все собі так уявляла, так це все мінї ввиджувалось, неначе я це все бачила своїми очима.

— А мінї як би хто написав повість про теперішнїх богуславських жидків, то я, здаєть ся, прочитала-б з більшою охотою, — сказала Антося.

— От як би хто обписав богуславських жидівок, то я прочитав би ще з великим смаком, — сказав Леонїд Семенович. — Бачили ту Рухлю, що́ продає дьоготь на містї? Господи, яка інтересна! Сидить на низенькому дзиґлику, а коло неї чорні шаплики з дьогтем...

— А в неї руки трохи не по лікті в дьогтї, — додала Антося.

— А під дзиґликом постеляна солома по половинї з грязею. А поруч її Шмуль в засмальцьованому блискучому каптанї... Кругом шапликів в дощеву годину гразюка трохи не по колїна, — додавав Леонїд Семенович.

— А на Рухлї каптан, обляпаний дьогтем! — малювала далї картину Антося.

— Правда, картина не зовсїм естетична, але за те реальна, — тяг далї Леонїд Семенович свій жарт.

— І дуже, дуже поетична! — обізвалась насьмішкувато Ватя. — Як би хто обписав отих богуславських жидівок, то я-б цього й не читала. Хіба я й так не знаю й Рухлї, і Рифки, і Боруха і Шмуля?

[Далї буде.]

До Миколи Лисенка!

[На спомин 18 ст. ст. марця 1883 р.]

Пів-трéтя десятка, мій брате, мій друже,
Гучить твоя кобза, народови служе,
Гучить голоснá та правдива і сьпів
Її на мамону не звів.
Не муза блескуча — роскошів забава,
Не дуків рабиня була твоя слава,
А дївчина прóста з пониклим чолóм
Сьпівала тóбі свій псалом...
Сьпівала вона про тяжкýю недолю,
Щó брата сковала на панському полю,
Про тугу Украйни сьпівала — й пісьнї
Її були жýрні і сумнí.
У рям'ї, у смугах, з безсилої муки
Паня вона брала на репані руки,
Дзвонила залїзом на шиї і страх
Палав в божевільних очах.
І поглядом диким у глупі години
Нудьгу наганяла на душу дитини,
І в серце ронила з очий що-разý
Кріваву, пекучу сльозу.
Нї пишної долї, нї панської ласки
І ждать було годї од теї жебрачки...
Про те не одсунув ти музу лиху,
А з нею пішов по шляху.
Як муза і сам ти збратав ся з пуждою,
Та все, знай прямуєш міцною ходою
З надїєю в Бога, що хмари чадні
Перéйдуть на соняшні днї.
Були колись сьвята, ряснїла громада,
Витаючи волю, безпешна та рада...
А грімнула буря й змела втїкачів
Лишивши-но жменю борців...
Та й ті то лягли у безверхі могили,
То згибли під гнїтом незрячої сили,
То, звірившись в людях, забувши братів
Здали ся на ласку...
Ти всї пережив отí, друже мій, бурі —
І соняшні сьвята, і буднї понурі,
Та з вірою в серцї, і з ясним чолом
Сьпівав заповідний псалом...
Пів віку минуло — посивів твій волос,
А й досї лунає почесно твій голос
І щирістю правди, ясно́тою мрій
Полоха запроданців рій.
Байдуже! У сльотї посьвітньої мраки,
З'явились дотепні, трудящі юнáки
І сьвітиво правди у темряві днї
Піднїмуть у гору вони...
Ти чуєш їх пóклик і щирий, і юний?
Накручуй-же сьміло на кобзї ти струни
І най стануть всїм за проміння ясні
Твої невмирущі пісьнї!

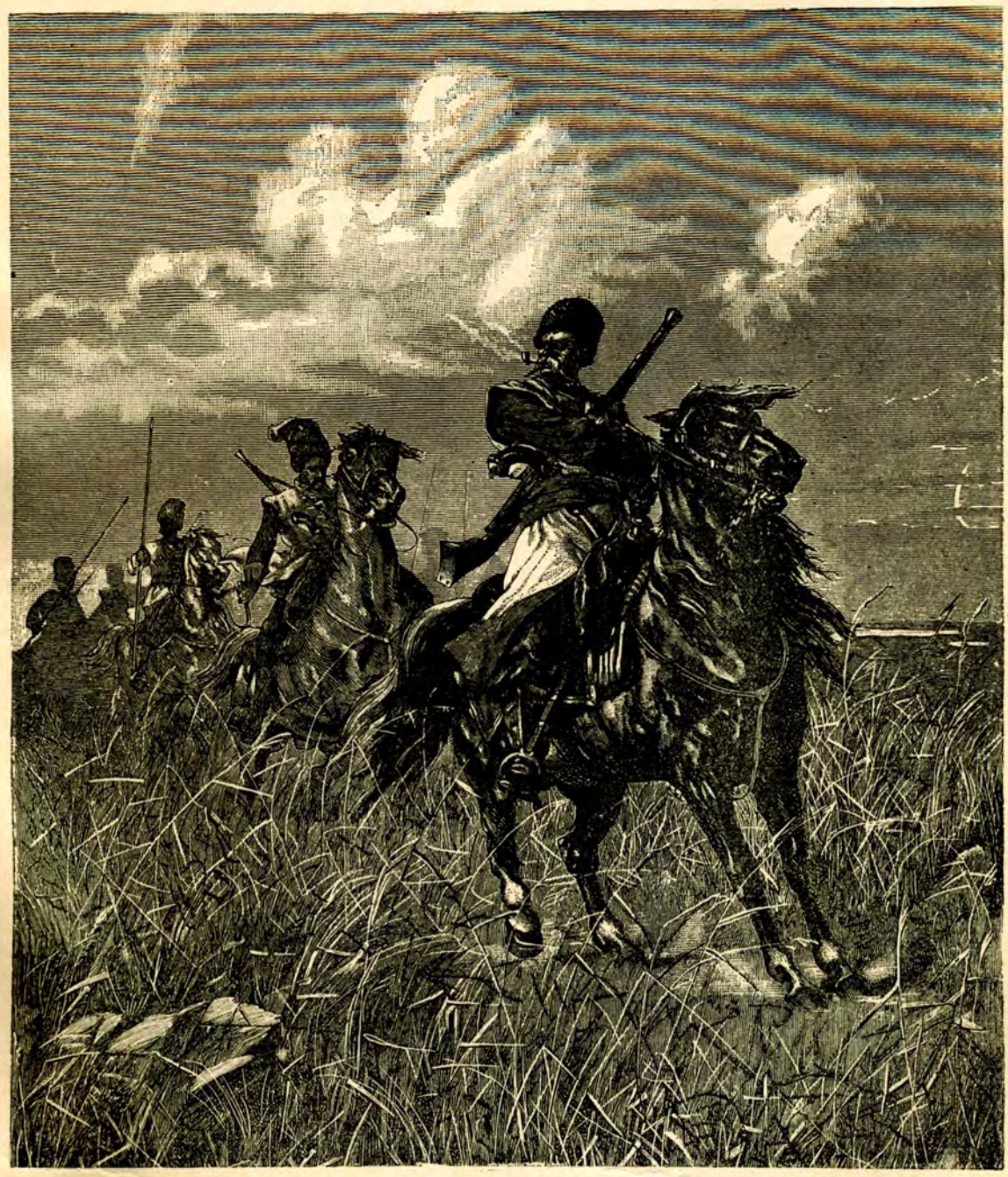
Михайло Старицький.

МРІЯ.

Homo sum et nihil humanum mihi alienum est.

У довгі беззоряні ночі, в сумні днї, повиті темними хмарами, під стогін сибірного вітру, під грізний гомін збентежених хвиль — її мозок страшним тягаром гнїтила одна думка... Мізерия, мізерия навколо... Не життє, а довгий пас сїрих

безпромінних днів, таких холодних, однакових, темрявих, мов краплі осіннього дощу... Ні волі, ні діла... А серце-ж, молоде серце так прагне почуття величного, а жага славетних вчинків і голосних діл палить і душу і мозок, і бажаннє широкого, вільного життя бєть ся у серці, мов птиця з могучими крилами замкнута в тісну клітку. Ти жінка, — гадала вона, і вузка твоя стежка в сьвітовій просторі! Чому? — питав її тихий голос; адже наука, вона прийма в свої храми і кволих жінок. Наука? — гірко всьміхались її уста і перед її очима вставала така висока і пишна залізна брама, штучно поцяць-



Тарас Бульба. Гоголя. [Рисунок Р. Ѳ. Штейна, грав. А. І. Зубчанинова].

кована дивними гієроґліфами, з тяжким залізним замком. Вони всї йшли туди один за другим молодими і сьмілими юнаками і твердою рукою відчиняли залізну браму, і вертались звідти з сивим волоссєм і з ясним поглядом і з лавровим вінком на чолі. А вона? Вона стояла тут довгі, довгі часи, стояла і молодою дівчиною і старою жінкою; часами, коли молодий юнак сьміляво відчиняв тяжкі двері, на неї падало промінне якогось чудового сяйва, до неї долітали мельодії якогось величного гимна, але зрозуміти їх було їй не сила і відчинити тяжку браму не здолала її недужа рука. Так стояла вона день і ніч, стояла без сьвіту, під холодним дощем, огорнена якимсь нерозумним жахом, немов обшарпана жебрачка на сходах величного храму. Чому? — знову питав її тихий голос; — адже рівність здавна лягла межи вами? Рівність! — гірко всьміхались її запеклі уста, коли я не чую в своєму серці тієї сили, того завзяття, що́ веде великих чоловіків широким шляхом поперед свого народу! Дїти! — зринало з моря гадок: — ти жінка, ти мати, ти виховуєш горожан своєму ґосподарству! Але запалі очи її здіймались темним огнем і між бровами лягала глибока смуга... Рабів? — злїтало з уст: нових волів у ярма!... В рабах, кажуть, гасне й жага до волі, і почуттє величного, і сумлінне і правда?... Ти жінка, — гадала вона, і не тобі зламати те, об що розбиваєть ся марно і сила чоловіча. Не варт же бути матїрю!

Не раз спинялась вона перед статуями „величних“ і гірка заздрість проймала її недуже серце... Не раз, поринаючи гадками в минулі часи, душа її здивовано прокидалась перед вчинками „великих“, перед славетними сторінками життя народів, а очи туманились сльозами на власну нїкчемність і кволість... В блїдих, нервових обличчях других жінок вона читала свої власні думи, і зустрічатись з ними їй було тяжко, як тяжко стрінутись очима пісьля ворожої звитяги бранцям

в чужім станї. Її лїчили недужою — і тому була правда: душа її була слаба...

Осїння холодна нїч лежала навколо. В хатї було темно і тихо, тїльки вікна сїріли проти її ліжка і очи недужої жінки дивились — туди. Крізь заплакане скло миготїло десь далеко кілька червонуватих лїхтарів.

— Ти жінка, нїкчемне і кволе створіннє... — прошептали її запеклі уста.

— Нїкчемне створіннє! — відказали їй великі дзиґари своїм холодним, наче розмірепим голосом.

— Тобі не сила осяяти темряви.

— Не сила осяяти темряви! — знов відказали великі дзиґари.

— Нї знання, нї правди, нї вірн!

— Нї правди, нї вірн! — глухо прохрипіли дзиґари і замовкли.

І важкі вїї склепили очи недужої жінки.

II.

До плеча її доторкнулась чиясь легка рука. Вона підняла вїї: серед сумної пів-тьми хати білїла прозора постать якоїсь жінки, закрита з головою довгим білим серпанком.

— Не бій ся! — почула вона: — дай менї руку, ходїм зі мною!

Серце недужої жінки затрепотїло, аж здалось — вона зовсїм згубила свою власну волю: вона встала з ліжка, і біла жінка огорнула її своїм довгим серпанком. Вони піднялись у гору, високо понад городом. Під їх ногами у глибинї чорнїли довгі і криві вулиці, голі вїти дерев, мокрі дахи будівль, та денеде крізь хвилї вогкого туману блимали червонуваті лїхтарі; але вони підняли ся ще вище — і все зникло. Навколо них розстилались, мов море, хвилї теплого туману.

— Куди летимо ми?

— Ми поринаємо у сиві хвилї минулого, — почула вона тихий голос зпід білого серпанку.

Недужій жінцї здалось наче до її уха долїта якийсь неясний гомін: там чулись і плач, і сльози, і пісьнї, і дзвін шабель, і воякькі покрики, і голос музики; але все воно мішало ся і сливе вчувало ся зза тяжких хвиль тумана. Їй здало ся, наче біля неї замаячили високі башти твердинь і городів, пронеслись тихі степи темні лїси, сині моря, вкриті гостроносими човнами — але хвилї туману поглинули все і застлали їй очи сїрим серпанком.

— Дивись! — почула вона голос зпід білого накривала — і глянула.

Розірвалась завіса туману.

Яке синє небо! Як гаряче сяє сонце! А ось і чудовий палац. Роскішні мармурові кольони огорнули ся зеленими манами, квітки горять рубінами. Шовкові килими розістлались на мармурових сходах. Запашний синїй дим підіймаєть ся з золотих курильниць і мішаєть ся з чудовим диханнєм роскішних квіток. Гнучка, висока пальма схилила свої сьвітлі кучері в обіймн темних кипарисів; смутна верба мокає свої перлисті вїти в таємні хвилї темної глибини; дзінь-дзінь кивають гіяцинти зажуреній мірті, і шепоче їй палкі речі темний та гордий лавр. Щось тихо сьпівають фонтани і сиплють навколо перли, та самоцьвітне камінне, і ласкаво тулять ся теплі хвилї до мармурового берега басена; а млявий вітер заснув в обіймах гіяцинтів та рож.

Широкі мармурові сходи роскішної будівлї спускають ся в садок, по сходах снує сила чорних та жовтих рабів в дорогім убранню, з золотими обручами на руках і на ногах, з повними кухлями червоного вина, з золотими корзинами фіґ, ананасів, ґранат. Просто над сходами стоїть золотий трон, поцяцькований перламутром та самоцьвітним камінням. На тронї лежить чоловік, на йому дорога тоґа, біля ноги впала золота лїра; його блакитні очи холодно і суворо дивлять ся перед себе. Над ним два чорних невольники гонють вітер великими опахалами з струсевого піря. Навколо всї римські сенатори в червонах тоґах. Проти — невеличка ґрунка людий у білому вбранню; перед усїх стоїть молода дівчина, її чорне волосєе хвилями розсипалось по плечах, а чорні очи гостро і сьміляво дивлять ся в блакитні очи вельможі.

— Слухай! — роздало ся зпід білого серпанку.

— Схамени ся! — почула вона холодний голос вельможі.

— Віддай честь нашим правим богам! Куди тобі зі мною боротись! Адже кільки вже ваших бунтарів, не жінок, — всьміхнув ся він, — а дужих чоловіків віддали шану Кроносови і тепер багаті, щасливі, значні. Глянь туди! — простяг він свою руку: — бач, що чекає тебе!

А недужа жінка те-ж глянула за його рукою: серед куп кипарисів чорнїли постаті людий, залитих гарячою смолою, маячили хрести з розіпятими, а по серединї було розкладене велике огнище з вбитими стовпами. Серце її затрепотїло і впало, мов підстрелена птиця...

— Ось що чекає тебе! — знов обернув ся Нерон до молодої дівчини: — не вже ти згодиш ся віддати своє молоде тїло на катуваннє пекельне? Серед огню згорять твої коси і очи, шматками попада з кісток твоє біле тїло, а ратунку не буде! Так не вже-ж ти зважиш ся іти проти мене, ти квола, нїкчемна жінко?

— Ти помиляєш ся, Нероне! — почула недужа жінка молодий, тріпочучий голос: я не квола, нїкчемна жінка — я християнка і відкинутись від своєї віри не здола примусити мене нїщо на сьвітї! Веди, катуй! Але серед полумя, доки огонь не спалить мій мозок, я голосно віщувати му: Слава великому милостивому Богу, гибель нїкчемним брехливим богам! Слава братерству, правді, любови! Гибель тирану Нерону!

— Слава братерству, правді й любови! Гибель тирану Нерону! — голосно крикнули за нею всї християни.

— На палї їх! На катуваннє! — скажено крикнув Нерон, грізно схопившись з місця і очи його стали чорнїщі недоброї ночі. — Побачимо, як ти славити меш свого старця-Бога, коли навколо захвилюєть ся гаряче полумя!

— Смерть їм! Смерть їм! — грізно крикнули сенатори.

Воїни схопили за коси жінок і обмотали свої руки їх довгим волоссєм... Недужа жінка заплющила очи, серце її окипіло кровю.

— Май силу! — почула вона зпід білого серпанку і глянула знову.

В одну мить заняло ся з усїх боків огнище і червоні язики потягли ся до привязаних християн.

— Ха, ха, ха! — скажено реготав Нерон і біла піна виступила на його тонкі губи: — тепер слав свого нїкчемного Бога! Клич, хай ратує тебе! Не бачить, не чує! Ха, ха, ха! — і він вдарив рукою по золотих струнах лїри. — Гори, уперта бунтарко, а я славити му великих богів, Кроноса, Мінерву, Юнону!

Полумя на огнищі підіймало ся все вище і огортало християнку по груди, — але очи її безстрашно дивились у небо, жадної сльози не бреніло на них і з уст летїла голосна пісня: „Слава великому Богу, що дарував на землї правду й любов!“ Огонь вже підняв ся до голови християнки, але все іще чув ся її твердий голос: „Слава великому Богу правди й любви!“ І покотила ся золота лїра по мармурових сходах, вмерла пісьня на устах і затихав ся Нерон... І все затихало ся перед недужою жінкою огнище, роскішна будівля, фонтани, квітки... і на все набігли хвилї сивого, холодного туману.

III.

— Тепер куди? — тихо спитала недужа жінка.

— Знову поринемо в хвилї минулого, — почула ся відповідь.

Над її ухом свистів вітер; їй здавалось, що вони падають у низ так швидко, як тільки пада камінь кинутий з високої кручі в страшенну безодню. Там далеко в глибинї чувсь якийсь гомін, долїтав брязкіт оружжя, воякькі покрики якоїсь чужої, невидимої мови. Гомін все ширшав, та рiс.

— Дивись! — почула вона знов зпід білого серпанку.

Туман розійшов ся: під їх ногами розстилала ся невідома сторона: великі бори темні і дикі, широкі долини, ще невідомі для плуга... денеде котились, мов величезні змиї, дужі стальні річки, білїло холодне море з сивими буйними хвилями, небо суворе, похмурене небо, але на захід понад чорними борами тягла ся рожева смуга і відбивалась в стальному хребтї дужої річки. Під їх ногами простягло ся велике поле.

— Хай живе Цезар! Ave Caesar! — почула вона голосний покрик, що вирвав ся з тисячі уст.

Вона здрігнулась; вона пізнала: то був покрик безсмертних римських леґіонерів. По полю тягнув ся і колихав ся ліс гострих списів, блищали срібні шеломи, маячили військові значки. Залізні леґіони Цезаря сунули необоримою силою. А там зза лісу висипали на зустріч залізним леґіонам високі, статні юнáки. Їх голови крім довгих білявих кучерів не мали жадної оборони; невеличкий деревяний щит, короткий меч, сорочка і шкура за плечима — було все їх убранє; за ними йшли жінки з таким-же сьмілявим обличчем, з дужою рукою і з золотими хвилями волосся, що спадало їм на плечі, до ніг; вони тримали на руках малих дітий. Ґерманці мовчали і тихо, суворе чекали, як насували з окола залізні леґіони Цезаря.

— Ave Caesar! — знов прокотив ся покрик далеко під небом і леґіони гострим ножем врізали ся серед Ґерманців, — але вони не здрігнулись. Закипіла боротьба, боротьба на життє і на смерть... Але леґіонів було багато... Жінки ґерманські подавали своїм чоловікам нові мечі для страшної січі, вони рвали свої довгі коси і швидко вязали тетиву до луків, — вони на тікали з поля! Серце недужої жінки трепотіло від жаху у грудях.

— Vivat Caesar! — знову насунулись сьвіжі леґіони, сколихнулись Ґерманці і військо їх розчахнулось на двоє. — Вперед, вперед! — почувсь голосний покрик: — Стан без оборони! Серце їх бєть ся на нашій долоні! — І леґіони сунули вперед. Там перед ним стояли самі жінки і дїти, а Ґерманців вже далеко відтиснули назад. Все затихалось у очах недужої жінки і вона непритомно схилилась в обійми білої жінки...

— Май силу! — почула вона суворий голос: — Дивись!

І вона знову мимохіть підняла свої важкі вії і глянула на широку долину: Ґерманки стояли нерухомо; в руках у них були поламані мечі, та сагайдаки з гострими стрілами.

— Здавайтесь! На бік оружжя! — почув ся покрик римського війська: — Ми вам даруєм життє. Не вже вам, нїкчемним жінкам, боротись проти безсмертних леґіонів Цезаря!

— Ми не кволі жінки! — почув ся гордий покрик тисячі жіночих голосів. — Ми Ґерманки! Нехай вбють наших чоловіків, так ми самі стояти мем за свою волю! Родились вільними — не вмрем рабинями! Гей браття, мужі ґерманські, визволяйте своїх жінок та дїтий! — крикнули вони і наче скажені роздратовані коні кинулись з дїтьми на руках вперед на гострі списи залізних леґіонерів: їх довге волоссє, мов грива, маячило по вітру, очи палали огнем, правиця з блескучим мечем тяжко падала на срібні шеломи леґіонерів, — здавало ся ніби самі валькирії несли ся за ними в січу!

— Не дамо жінок і дїтий в неволю! — почув ся страшний стогін зза брязкоту оружжя. Ґерманці з двох боків пробивали ся крізь залізну стїну леґіонів на поміч хоробрим жінкам. Вони рвались крізь ліс списів, лишаючи своїх товаришів на гострих штиках мов скаженїла річка крізь тяжку плотину. І здрігнулись леґіони... іще хвилина, — і захитались і подальш залізні, безсмертні леґіони Цезаря, а Ґерманки і Ґерманці з звитяжним криком кинулись за ними.

Лежать перухомо хоробрі мерці на широкому полї... повтикали Ґерманці в сиру землю кривавi мечі.. Палають огнища... Смалять ся кабани... Їх чарки повні у щерть... І казка про славні, минулі бої летить з уст на уста. А віддалї сивий бард лагодить свою лїру. І знову сповнились чарки і підняв ся сивий бард, відкинув довгі сріблясті кучері, обвів усїх орлиним поглядом:

— Гей, ще не один Ґерманець не вмирав без славної пісьні! - і вдарив він могучою рукою по струнах: — Слава Одину! Слава Валькириям! Слава хоробрим Ґерманкам! — і все замовкло навколо.

— Що се... що се... з темними крилами летить попід хмарним небом? — спитала недужа жінка.

— То Валькирії на крилатих конах несуть душі хоробрих Ґерманців й Ґерманок у високі чертоги Одина.

— Менї страшно!... Й недужа жінка заплющила вії і почула, як її знову огорнуло холодне накривало білої жінки.

IV.

Навколо розстилали ся зелені гаї, темряві діброві, та гори, золоті жита, хати серед кучерявих садків; наче воскові сьвічки піднїмались поміж них гнучкі тополї; верби дивились в садки, а вітряки, розкинувши свої крила, наче збирались пірнути в високу блакить... На захід сонця срібним пасом тягнула ся річка, а ще далї синїло тепле, далеке море.

— Україна! — скрикнула недужа жінка і серце її радісно забило ся в грудях.

— Так! — почув ся голос зпід білого серпанку: — але придивись — яка!

І вона придивилась: серед житів чорнїли огнища, курив ся чорний дим... по чорному не з'ораному полю сумно сновигала голодна скотина... На чорнім стену червонїли козацькі жупани, і ворони махаючи крилами з кривавими пазурами підіймались з них у небо. Чув ся дитячий ґвалт. Навколо пахло смертю.

— Днїстро! — скрикнула жінка.

— Так! — почуло ся зпід серпанку: — а ось де і Буша!

— Буша, Буша! — забило ся в серцї недужої жінки і вона жадними очима глянула на долину.

На страшній скелї стояла невеличка твердиня, але зруйнована у пень: на баштах лежали гармати, навколо валялось відірване від муру велике каміннє, брама була розбита... А навколо невеличку твердиню оточила чорною хмарою сила коронного і татарського війська. За муром твердині не було жадного чоловіка, самі жінки, — але вони сьміло чекали ворога. Серед пляцу стояла велика бочка пороху, горіла факля, встромлена в землю, а біля бочки купчилось все жіноцтво. Над брамою замаячила біла корогва.

— Панове! — роздав ся голосний голос. — В останній раз питає коронний гетьман, чи згідні вийти з Буші і віддати все оружжя і порох. На ласку вам дарують життє і тільки віддадуть в полон Татарам. Так за що-ж змагатись?

— За що? — роздав ся з бочки грізний голос сотничихи і вона гордо підняла шаблюку. — Ми за вітчину змагаємось і нїхто не примусить нас скласти оружжє!

— Не примусить, нї! — загуло навколо.

— Так невже-ж ви думаєте, божевільні схизматики, боритись проти нашого війська? Ваша жменя жінок встоїть проти нашого нападу?! В останній раз питає гетьман... Схаменіть ся й вам дарують життє, а нї, так смерть вам і руйнованнє Буші!

— Так перекажи-ж ти, своєму коронному гетьману, а з ним і всьому сьвіту, що Українки вміють вмирати, а не здаватись в неволю! — гордо крикнула пані сотничиха підіймаючи в гору факлю і кинула її в бочку з порохом.

З жахом відкинув ся післанець від брами. Роздав ся страшний грім, немов розірвало ся небо; здрігнулась земля, захитала ся скеля і глиби твердині з огневими блискавицями полетїло у небо. Не стало Буші — не стало хоробрих Українок.

— Панове! — роздав ся гучний покрик за спиною коронного війська; здрігнули ся Ляхи і обернулись: зза лісу летїло на них козацьке військо. — Панове! — голосно крикнув славетний полковник, стискаючи коня острогами, і показав на руїну Буші: — Коли в дївок українських таке львине серце, то не гаразд і нам лякатись смерти! За мною всї!

І мов гостра стріла в серце чоловіка, — метнулись Козаки в саму середину коронного війська, — і військо подалось.

V.

— Не бій ся... відчини очи: нема нї крови, нї огнищ, нї шабель! — почула недужа жінка тихий голос зпід білого серпанку і відчинила вії.

Вони стояли серед великої хати: на столї горіла сьвічка під зеленим абажуром; на вікнї стояла сила пляшóк і пляшечóк; в хатї було тихо; жадний гук губив ся в мягкому килимі, довгі тїни лягали по стїнах і стелї. На ліжку лежала немолода, змарнїла жінка, на вколюшках стояв молодий чоловік гарний, мов грецький бог; його кучерява голова схилила ся до руки змарнїлої жінки, а другою вона гладила його непокірні кучері. Він хотїв сховати від матері свої сльози, але вони пекучими краплинами падали на її жовту руку.

— Нї, синку, нї, мій коханий Вольфґанґу! Не плач!... Я чую в грудях обійми смерти і не плачу, не боюсь... Тепер з легкою душею я скажу Богови, скажу всьому сьвітови: „Нынѣ отпущаєши раба твоєго съ миромъ, яко видѣста очи мои, спасеніе моє!“ Слава твоя лїта від краю до краю Ґерманії і ймення твоє перелїта з уст на уста. Ти, мій коханий сину, підняв своїми плечима усю Ґерманїю і поставив її на рівні з славетними державами. І цей великий ґеній, — це мій син, моя радість, мої гордощі! Це я викохала його на честь, на щастє краю. Я мати славного Ґетого! Чого-ж іще бажати на сьвітї!

— О мамо! — палко скрикнув молодий чоловік: — коли так, коли ймення Ґетого переживе віки і перелине від краю до краю землї, — то разом з ним полине у вічність і ймення матері славного Ґетого. Бо то ваша душа бренить в моїй душі, мамо! І ваше серце бєть ся в моїм серцї. Це ви натхнули менї змалку рій величнїх думок, та роскішних мрій. Це під ваші казки ставали мої вірші рівними, та химерними рядами, це ви наддали моїм очам чудову силу бачити все сьвітле, гарне, правдиве; це ви налили моє серце гарячою любовю до рідного краю! Мамо, всяк знати ме на віки, що в славного Ґетого була велика мати!

— Сину мій! — крізь сльози скрикнула мати. — Ти ґеній, але немає вище за щастє бути матїрю ґенія-сина!

А в кутку стояла невмолима смерть і здивовано дивилась на щасливі, радісні сльози слабої жінки на порозї холодної, безкрайної вічности.

VI.

— Тепер в остатнє дивись! — промовила біла жінка і зняла з голови легкий серпанок.

Вона глянула навколо: знову невідома сторона; знову синє, пекуче небо, блескуче сонце. На північ, мов білі хмари далекі верхи високих гір. Навколо чудові будівлї з високими кольонами, з статуями богів; величні храми Кроноса, Венери та Марса; а он де славетнїй форум, он живі води Тибра. Та це-ж Рим, славний сивий Рим!

— Чекай і побачиш! — сказала їй біла жінка і вони спинили ся біля мармарової кольони якоїсь чудової будівлї.

Через хвилину вона почула якийсь надзвичайний гул здалеку, наче річка котила сюди на неї свої бурхливі хвилї. Але серед загального гомону чутно було окремні чоловічі голоси: „Слава! Слава! Слава!“ Зза вулицї показалось кілька людий; всї вони були в тоґах, в сандалїях.

Вона везе ховати своїх синів... Двоє тільки було на цїлому сьвітї... і от тепер сама!... — почула вона з одного боку і здивовано побачила, що юрба зовсїм не постерегала їх біля мармарової кольони.

— Але таких синів вигодувати Римови — кращого щастя нема! — роздало ся знов з другого боку.

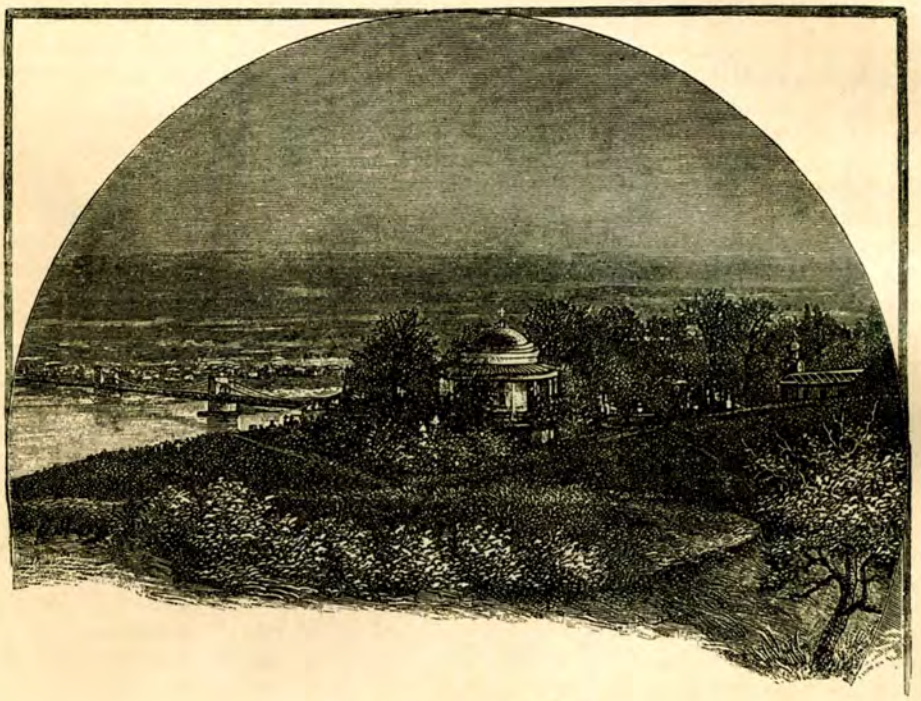
Гомін все ширшав. Юрба прибувала; увесь пляц вкрив ся народом; усе кричало, здіймало руки і позирало назад. Нарештї показалась жалібна колесниця; на нїй лежало два мерцї, два юнаки з сьмілявим гордим обличчєм, з високим чолом, з гордими устами. За ними йшла жінка високої постатї з царським поглядом. Її вид визначав нечоловічу муку, але очи гордо дивились навколо.

— Слава Ґракхам! Слава безсмертним Ґракхам! Слава матері Ґракхів! — гукала навколо юрба.

Серце недужої жінки защеміло від жалю і сповнилось сльозами: „Слава, слава!“ На що кричите ви „Слава“, коли перед нещасною матїрю два мертвих сини! Чи-ж може серце матері заспокоїти ваша радість! — Якась незрозуміла відвага: вона з нечоловічою силою вирвалась від білої жінки і розштовхнувши юрбу упала до ніг перед матїрю Ґракхів.

— О, нещасна жінко, нещасна мати! — заговорила вона, обнїмаючи її колїна, і обливаючи їх гарячими сльозами: — мати двох велетнїв-синів і ховати їх в домовину!... О, нещасна жінко, нещасна мати!

— Нещасна? — здивовано глянула на неї матрона і гордо відступила на крок. — Менї жалко тебе, нерозумна рабине. Нещасна, кажеш ти, я — матїр Ґракхів?! Чуєш, я викохала двох орлів своїй вітчинї, я змалку навчила їх рідній мові і вірі, я натхнула їм любов до рідного краю... Мало: я навчила їх любити правду й закон і стояти за них до загину, до смерти!... — і очи Римлянки блеснули гордим сяйвом. — І ось вони відратували правду, і впали в боротьбі за праве дїло і лежать тепер переді мною мертві, мов скошена тирса. Але ймення їх лїтає над Римом. Слава і безсмертє чекають їх. Доки стояти ме Рим, — кождий горожанин памятати ме ймення Ґракхів, — а я їх мати, і ти кажеш, що я нещасна?!... Чуєш, я сама оцїми руками післала їх на смерть, бо навчила їх любити правду й вітчину більше життя! Щастю матері Ґракхів заздріють самі безсмертні боги, ймення її переживе віки віків! — голосно скінчила матрона і кинула сьмілий царський погляд на недужу жінку. — І горе тій жінці, котра забуде ймення Ґракхів!



Аскольдова могила в Київі.

— Горе! Горе! — закричали навколо тисячі голосів... і все завертїлось навколо. Факлї повивались з рук Римлян і закрутились якимись огневими колами біля недужої жінки; хвилї Тибра жовті, червоні, гарячі набіжали з окола, захитались високі статуї і все злило ся в якийсь страшний, неясний гомін... але хвилї підняли ся все вище й вище й зійшлись над її головою і поглинули її. Стало тихо і темно, мов у глибокій могилї і чиясь холодна рука доторкнулась до неї.

VII.

— Тепер ми дома!

Недужа жінка знову лежала на своєму ліжку; проти него сїріло вікно, а біля неї в сумній пів-тьмі тремтїла постать під довгим, білим серпанком.

— Тепер ми дома! — почула вона знову знайомий голос. — Прощай! — і постать почала тихо віддїлятись від землї.

— Нї, ти так не підеш від мене! — скрикнула недужа жінка і піднялась з ліжка. — Скажи менї, хто ти, моя чудова госте? Чого ти з'явилась в моїй сумній хатї? Длячого ти розворушила в моїй душі рій незбуточних мрій? — і недужа жінка тріпочучими руками схопила її за край накривала.

— Добре! — і серпанок скотив ся з голови до долу.

Перед нею стояла чудова красуня з такими чистими гострими очима, котрі наскрізь проймали чоловіка, в котрі дивитись було страшно... але обличчє її було сумне і журливе.

— Я та, що всї женуть і топчуть по цїлому сьвіту. Я — правда, — голосно і суворо заговорила чудова постать. — І до вас я прийшла. бо в вас мій ратунок. Жінко, ти сьвітло правди й добра! В твоїх руках ратунок всього народу. Не зітхати і плакати, а встати за правду й добро і підняти за неї і синів й чоловіків своїх, твоє дїло, жінко. Ти сяйво життя! Ти виховуєш велетнїв, знід твого крила вилїтають орли на широкий сьвіт, біля тебе гартутуєть ся юнацька сила, ширшає завзяттє в грудях, росте жага до боротьби за славне дїло. Нехай же кожен на кого впаде промінь твого сяйва, вчить ся любити свою вітчину, — але цього мало, — вчить ся шанувати „великих“, вчить ся любити правду і боротись за неї до смерти, до загину. Вперед! Прокинь ся! Іди сама і веди своїх дїтий на боротьбу за правду, ї величні тїни полинуть поруч з тобою!...

* * *

Якесь невимовне сяйво різонуло очи недужої жінки: вона підняла свої вії. Хата була повна сонячного, теплого сьвіту. Сонце! Радість! Життє! Мрія... мрія... але в глибинї серця голосно бреніло: „і величні тїни полинуть поруч з тобою!“

Київ, 13 листопада 1892 р.

Людмила Старицька.

СОНЕТИ.

III.*)

За далїчю далїч згаса й виникає,
І знов погасає і знов виника...
І в сяйві вечірнім горить і палає
Дорога сумная, дорога важка...

До краю далеко, — обридло чекати!...
Мети перед себе не видку в шляху, —
Чи є, чи немає, — не можна пізнати, —
Як долю не можна пізнати лиху...

А в серцї згасають тим часом надії
І запал вмирає і хіть до борнї,...
І серце холодять зажурені мрії...

І в плинї смутному злинають без краю
Надбитиї сили, мов листя із гаю,
І гаснуть в таємній злотій далинї...

IV.

День зайняв ся злотий. Все засяло кругом —
І лани і гаї і діброви
І промінне ясне сьвітодайним вінком
Облило краєвиди чудові...

В серцї сили нові, в серцї запал горить
І стражданнєм намучені груди
Почуваннє палке і поїть і живить
І на вчинки славутниї буде...

Ну-м, коханко моя, знов до працї жвавійш,
Не складаймо натружені руки:
Он в ясній далинї гарячійш і палчійш,

Осяваючи горе та муки,
Вже займаєть ся нам усе більш та більш
Сонце правди, свободи й науки!...

V.

Рожевиї мрії, злотиї надії,
Щó сяйвом блескучим засяли в імлї,
Мов сонцем розбиті хмарини смутниї,
Туманом розпались на тяжкій ріллї...

Думки чарівниї, сьвяті порівання
І замірів кращих прозористий рій
І все моє любе, мов зорі осяяння
Погасло на ниві убогій моїй...

Минуло ся щастє... Лишилась негода,
І вітер недолї без краю сумний
Повіяв на шлях мій, де прикра угода,

Де кривда панує у силї міцній...,
Де сонце науки і воля й свобода
Закуті од сьвіту в неволї страшній!...

Ів. Стешенко.

ЕЛЄГІЯ.

Чого менї лякатись смерти,
За що на неї нарікати? —
Я зняю — всї повинні вмерти,
І мусять завжди умирать.

Життє і смерть не мають краю!
Але-ж душа моя сумна:
Земля миліїша їй від раю, —
За неї все віддасть вона!

Душа не прагне супокою,
Їй любо там, де люд кипить,
Де радість змішана з тугою,
Де тяжко жить, і любо жить!

Де з блакити витає сонце,
Мигтять привітниї зірки,
Де в невідомеє, хімернеє віконце
Заманює надія всї віки;

Де люд, як море те хвилює,
Рвучись до кращої мети,
Де від запалу кров бушує,
Де кожний мусить гніт нести;

Де будуть краще жити люде,
А з ними й край мій дорогий,
Але-ж... тодї мене не буде,
Я буду гнить в землї сирій!

Нещадний час зітре в руїни
Нїкчемний сьлїд життя мого,
І кращого життя Вкраїни
Я не побачу вже його!...

О, Боже мій! О, любий краю,
Моя Вітчизно чарівна! —
В тобі-ж тодї, мій тихий раю,
Цвісти ме кращая весна;

Тодї в веселій, кращій долї,
Сьпівати ме сїмя твоя,
Але-ж пісéнь тих — згуків волї —
Не вчую я, не вчую я!...

О, Боже правий, дай надію,
Дай сподївання̀чко менї,
Що я хоть духом не зотлію
В далекі ті, у ясні днї;

Що привита хоть дух країну
В тому веселому раї,
І за гірку життя годину
Унеть ся радістю її!

М. Школиченко.

З ПОЕЗИЙ А. БОБЕНКА.

1.

Розсердилось море бурхливе
І з вітром сумує та виє...
Розбуркалось серце недуже
І бєть ся і стогне та ниє.
Ніщо не вгамує так моря,
Як тиха та ясна година, —

*) Гл. Ч° 8 на стор. 150.

Нї що не вгамує так серця,
Як милої ласка єдина.
Затихне і вітер і море,
Як сонечко тихо всьміхнеть ся,
Загоїть ся лихо пекуче,
Як мила пригорне до серця.

2.

На півночі коло моря,
Де гуляє і говоре
Буйний вітер на роздолї —
Зросла квіточка на полї.
І красуєть ся в тумані
На холодному майданї.
І я опинив ся отут коло тебе,
Моя ти малесенька квітко!
Мене хуртовина від рідного неба
Загнала сюди і не рідко
Я пла́чу за тебе та долю благаю,
Щоб ти не замерзла на стужі...
Нехай над тобою і сонечко сяє
І сохнуть круг тебе калюжі.

СОН.

Зелений гай, нахуче поле —
В тюрмі приснили ся менї, —
І луг широкий наче море,
І тихий сум по кружені.
Садок приснив ся коло хати, —
Весела лїтяна пора;
А в хатї... там зпудилась мати,
Ізнудьгува́ла ся сестра.
Поблїдло личко, згасли очі,
Надія вмерла, стан зігнувсь...
І я заплакав опівночі,
І, гірко пла́чучи, проснувсь.

Павло Граб.

ПЕРЕКЛАДИ З „СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЯ“

Василя Лиманського.

1.

Тужба́ Ярославни.

Ой у ранцї раним рано
Чутно голос Ярославни;
Мов зузулька зміж гілля́,
Вона тужить-промовля́:
„Ой полечу-повитаю
Зузулею по Дунаю,
Обмочу рукав бобряний
У водї Каяли білій,
Обітру я князю рани
На могутнім його тїлї...“
У Путивлї вранцї рано
Десь на ба́штї, у горі,
Там смутная Ярославна
Ревно плаче на зорі:
„Ой ти, вітре, вітре-бу́ю!
Ти на віщо, господине,
Війську любої дружини
Супротивно й буйно вієш,
В вічи стріли ханські сїєш?
Чи нема-ж тобі блакиту
В небі хмароньки гонити?
А чи мало ще простору
На безкраїм синім морі
Коти́хати кораблї?
Ой на віщо-ж, лиходію,
Мої радощі розвіяв
По хвилючій ковилї?...“
У Путивлї вранцї рано
Та й на баштї, у горі,
В тяжкім смутку Ярославна
Плаче-ту́жить на зорі:
„Ой ти, Днїпре, ой Славуте!
Ти-ж пробив єси зімкнуті
Камяні твердні гори
І лелїєш аж до моря:
Ти-ж носив наші поту́ги
Кобякови в надолу́гу
І люлїкав, привітний,
Сьвятославові човни.
Принеси-ж ти, господине,
Мою любую дружину,
Щоб я сюди не ходила,
Рано з башти не тужила,
Щоб збула ся туги-горя
І не слала слїз до моря...“
У Путивлї вранцї рано
З башти тужить Ярослава;
Мов зузулька зміж гілля
Вона сумно промовля:
„Сонце сьвітле, сонце ясне!
Всїм єси ти тепле, красне:
Ой на що-ж ти, господине,
Війську любої дружини
Таке палке-нещадуще,
Що не то уста жадущі,
Спека й луки ізвела
Й сагайдаки затягла?..“

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[21. Наталя Кобриньска.]

[Дальше.]

А вже-жь, по нашо́й думцї, у Кобриньскои ачей не було намѣру проявлати ту „мораль“, що чоловѣкови чесному годѣ прожити середъ теперѣшнихъ „культурныхъ потребъ“, — що во́нъ мусить стати нечеснымъ. Авторка хотѣла въ сѣмъ образку мабуть показати, що ентузіястъ до національныхъ святощій, до теоретичного патріотизму, не дивить ся на житє зъ практичного боку. Такій-то чоловѣкъ, за-для своихъ „фантастичныхъ мрѣй“, увбйде конечно въ коллизіѣ зъ проявами справжнього житя, — мусить морально упасти. Коли-бъ судія въ молодому вѣку стоявъ на реально́мъ ґрунтѣ, то опо́сля не заподѣявъ бы кривды сиротамъ, до́ставши хабара во́дъ жида за те, що ихъ ґрунтъ выставлено на лицитацію. Така була мабуть прово́дна думка Кобриньскои, коли зъображала пана судію. Коли-бъ же она въ сѣй повѣстцѣ хотѣла показати, що заробокъ одного чоловѣка не выстарчає на цѣлу родину, то въ писаню своѣмъ була-бъ натякнула на тее, що й жо́нкамъ треба подати спосо́бъ до самосто́йного удержаня. Але про конечно́сть еманципаціѣ жо́ноцтва въ сѣмъ образку зъ житя нема згадки.[1])

Хоча-жь Наталя Кобриньска, выдавши Жо́ночій Альманахъ, зъявила ся авторкою двохъ повѣстокъ и чотырьохъ статей змѣсту суспо́льно-економичного,[2]) то єи имя може й не належало-бъ ще до исторіѣ рускои литературы, тому-що тѝ обѣ повѣстки не мають великои сто́йности, мѣжь-тымъ коли статьѣ змѣсту суспо́льно-економичного не мають прикметъ красы литературнои. Ажь оповѣданє „Ядзя и Катруся“, надає Кобриньско́й право, вступити въ пантеонъ словесный и зайняти тамъ мѣсце неподалеки во́дъ Олены Пчо́лки, котра своимъ талановъ все-таки высше стоить во́дъ авторки ось-того оповѣданя.

Уже сама назва оповѣданя вказує на те, що тутъ являють ся двѣ героннѣ: Ядзя, дочка небогатого паньства Солѣцкихъ на Покутю, и Катруся, дочка бѣдныхъ мужико́въ. Мати Катрусѣ, бѣдна вдова, була мамкою маленькои Ядзѣ, а трохи зъ-годомъ привели въ дво́ръ сю сѣльску дѣвчинку, щобъ бавилась разомъ зъ паньскою дитиною. Катруся була о два роки старша во́дъ Ядзѣ, и во́дтакъ при забавѣ стала она верховодити своєю товаришкою. Ба, одного разу, сконлось таке лихо, що, коли Ядзя

[1]) Лишь въ одно́мъ мѣсци сеи повѣстки читаємо про жо́нку судіѣ ось-що: „Що́ зъ того, що вона нѣколи не закладала рукъ, що працювала и гарувала собою? Вона не могла нѣчого приробити, а лишь зменшати выдатки, котрѝ вишли на щоденнй потребы житя“... („Перший Вінок“, стор. 389).

[2]) Мих. Павликъ каже що въ „Першо́мъ Вѣнку“ сила Кобриньскои не въ отъ-сихъ оповѣданихъ, а въ наукозыхъ рѣчахъ про жо́ноцтво“. („Народ“, 1890; стор. 47).

пôрвала цѣтки на шиѣ Катрусѣ, ся мужицка дитина кинула паннунцю объ землю и стала єѣ обкладати кулаками зô всѣхъ бокôвъ. Вôдтакъ панъ казавъ економови вкарати Катрусю. Бѣдна дѣвчина втекла до дому й бôльшь не верталась до двора. Трохи-перегодя вмерла єи мати. Тогдѣ сирота тынялась по мужицкихъ хатахъ слугою, а по-заякъ нѣгде не могла загрѣти мѣсця, то въ селѣ стали єѣ называти непотрѣбовискомъ.

Мѣжь-тымъ Ядзя жила пôдъ опѣкою мамы й гувернавтки. Зъ-годомъ-перегодомъ зъ деликатной и хорошой дитины выросла высока, гнучка, зъ правильными рисами лиця панна. Єи гарна стать була предметомъ загального подиву сусѣдньои шляхты й интеллиґенціѣ недалекого мѣсточка, куды она ѣздила щô свята й недѣлѣ до костела. Опôсля молодый панъ Вацлавъ, сынъ сусѣднього паньства, часто бувавъ у Солєцкихъ, и люде стали гуторити, що вôнъ бажає одружитись зъ панною Ядзею. Та отъ, Вацлавъ оженивъ ся на Подôлю зъ богатою панною. Ся подѣя глубоко вразила дѣвчину, котра була чи-мало гордою за-для своєи красы. Але-жь незабаромъ панѣ Солєцка выѣхала зъ дочкою до Львова на цѣлый часъ мясниць, и про-те Ядзя стала задоволена й щаслива. Краса єи принадила багато адораторôвъ, однако нѣ одинъ изъ нихъ не думавъ женити ся зъ гарною панною, у котрои не було грошей. Хоча-жь невеличкій маєточокъ Солєцкихъ львôвскими выдатками дуже пôдорвавъ ся, то все-жь рѣшились они, выѣхати й другого року до Львова на мясницѣ. И сего разу кавалєры пôдлабузнювали ся гарнôй Ядзи, однако нѣ одинъ не зъявивъ замѣру, оженити ся зъ нею. Не диво про-те, що личко Ядзѣ помарнѣло, — що зъ пудьги й туги гарна дѣвчина стала нездужати. Батьки стали непокоитись єи здоровємъ, и просили лѣкаря зъ сусѣднього мѣсточка, щобъ давъ раду знемагаючôй ихъ дочцѣ. Се бувъ чоловѣкъ гарный й нежонатый, щô, буваючи въ домѣ паньства Солєцкихъ, влюбивъ ся въ ихъ дочку. Коли вôнъ вôдтакъ довѣдавъ ся вôдъ сѣльского арендаря, що Солєцкій позычає у него грошей, то гадавъ вôнъ, що сей зъубожѣлый шляхтичь не буде противный єго жениханю зъ Ядзею. Однако старй Солєцкй вôдвернули ся зъ презирствомъ вôдъ сего жениха, щô не бувъ шляхтичемъ. Вôдтакъ Ядзя, дôзнавши ся про тй замѣры лѣкаря, попала въ нервовый спазматичный плачь, зъ-за чого мати намагала єѣ втихомирити, кажучи: „Охъ! не про таку партію для тебе думали мы!“ Опôсля Ядзя ставала що-разъ бôльшь невдовонена своєю долею: музика дразнила єѣ, читанє мучило єѣ, — за те цѣлыми днями сидѣла въ покою своѣмъ, де робила всѣлякй робôтки жôночй, се-бъ-то мистецкй гафты та вышиванй барвистыми шовками цвѣты.

Коли Ядзя переглядала разъ одну часопись, то заинтересувавъ єѣ вельми проєктъ львôвскихъ дамъ-аристократокъ, котрй уложились, зааранжувати велику льотерію на користь бѣдныхъ. Ще-жь бôльше зайняла єѣ ось-та справа, коли одна изъ знакомыхъ пань запросила єѣ зъ матѣрю до участи въ добродѣйнôмъ дѣлѣ. Ядзя пôслала кôлька дорогихъ оказôвъ своєи роботы, и вôдтакъ зъєднала собѣ прилюдне признанє въ часописяхъ. Опôсля посылала она свои робôтки на публичнй продажѣ, коли ихъ аранжовано на добродѣйнй цѣли. Въ добротѣ свого серця она любила думати про тыхъ бѣдныхъ, котрымъ она приходила въ помôчь своими робôтками. Трохи зъ-годомъ Ядзя подавала й лѣкарску помôчь недужимъ селянамъ, хочь она ихъ не любила, чувши вôдъ матери тй докоры, що се людъ злый и здеморализованый.

Ажь ось разъ въ зимѣ пôшла Ядзя зъ матѣрю селомъ и побачила маленьке хлопя лишь въ самôй сорочинѣ, щô сидѣло на приспѣ пôдъ хатою зъ кусникомъ чорного хлѣба въ рукахъ. Ядзя зглянулась надъ марненькимъ дѣтвакомъ и озвалась до него: „Чому ты, дитинко, сидишь на дворѣ? — чому не йдешь до хаты?“ Але дитина, побачивши паню и незрозумѣвши бесѣды, схопила ся зъ мѣсця и зъ плачемъ побѣгла до хаты. Для Ядзѣ, щô въ селѣ зъєднувала собѣ славу „доброи паннунцѣ“, було се немило, що сей хлопчикъ такъ єѣ налякавъ ся. Она рѣшилась увôйти въ хату. На постели лежала молода, недужа жôнка, прикрыта грубою веретою. Двоє дѣтей дерло ся мѣжь собою надъ якоюсь мищиною, а старшій хлопчикъ, щô бувъ на дворѣ, приникъ на лавѣ и дививъ ся въ вôкно, неначе-бъ хотѣвъ видѣти, щô роблять обѣ панѣ. Коли Ядзя станула въ дверохъ, дѣти скричали несвоими голосами и кинули ся на пѣчь. И довѣдала ся Ядзя вôдъ сеи недужои жôнки, що єѣ коле въ грудьохъ, — що нѣкому нѣ дѣтей погодувати, нѣ єѣ саму обôйти.

Се була Катруся, що колись-то въ паньскому дворѣ бавила ся зъ Ядзею, але паннунця не пôзнала своєи давнои товаришки. Она обѣцяла прислати недужôй лѣки та й соломы, щобъ було чимъ затопити въ печи. Вôдтакъ Ядзя, повернувши до матери, щô стояла на улици, розказала ѣй, що хорôй жôнцѣ мусить пôслати трохи малинового соку й хочь маленьку вязанку соломы, бо теє ѣй обѣцяла. Вôдтакъ зажурила ся, чи се не буде немило батькови, котрый часомъ криво дививъ ся на фильантропійнй дѣла дочки.

Катруся була вже вдовою, — єи чоловѣкъ, Максимъ Иваншинъ, бувъ умеръ торôкъ. У своѣмъ житю не зазнала она доброи долѣ. Коли була ще дѣвчиною, то по смерти матери росла она мовь дика хопта въ бурянѣ, щô на нею не свѣтить ясне сонѣнько. Натынявши ся въ селѣ вôдъ хаты до хаты, знайшла она захистъ у добрыхъ ґаздôвъ. У нихъ служила Катруся кôлька лѣтъ и выросла въ гарну дѣвку. Коли бувало въ недѣлю убрала ся и стояла на воротахъ, то всѣ парубки, щô йшли улицею, ззирали ся на неѣ. Тому-то парубокъ Максимъ Иваншинъ, щô разомъ изъ нею служивъ, неразъ сердивъ ся, воркотячи собѣ: „Вона кобы лишь на вулици стояти та й до всѣхъ парубкôвъ зубы шкирити!“ Саме-тогдѣ Катруся полюбила Ивана, вôйтового сына, та отъ, трохи-перегодя дôзналась она, що той Иванъ засватавъ уже дѣвку въ першого богача въ селѣ. Вôдтакъ Катруся не хотѣла жити въ тôмъ селѣ, та змовила ся зъ жидомъ-шафаромъ одного богатого буковиньского жида, щô потребувавъ роботникôвъ до тютюну. Той жидъ завѣзъ єѣ зъ деякими другими дѣвчатами й кôлькохъ парубкôвъ въ Грабинцѣ на Буковину. Шафарь придѣлявъ тутъ кождому роботу. Катрусю зъ двома дѣвками й трьома парубками взявъ до помочи при роботѣ розсадникôвъ, котрй закладали ся на фôльварку за селомъ.

Катруся привыкла швидко до нового житя. Она була все скора до смѣху и жартôвъ, а въ такôмъ великôмъ гуртѣ було чого та й зъ кого посмѣяти ся та не одно приповѣсти. И въ Грабинцяхъ подобалась не одному парубкови гарна та моторна Катруся, ба й старшій тютюникъ Михайло, и жидъ-шафарь любили єѣ зачѣпати. Той-то Михайло бувъ жонатый, а якъ єго жôнка довѣдалась,

що вôнъ Катрусѣ не спускає зъ ока, то якъ єѣ побачила, проклинала й кричала на цѣле село. Мѣжь-тымъ Максимъ туживъ за Катрусею, и разъ таки скортѣло єго пôйти до Грабинець и подивити ся, що́ тамъ она робить. Саметогдѣ роботники сидѣли на земли мѣжь купами зеленого тютюну. Роботы доглядавъ старшій тютюнникъ Михайло, и переходячи коло Катрусѣ, ставъ єѣ зачѣпати любязно. Катруся вôдвернулась и засмѣялась. У тôй хвили зъявила ся Михайлова жôнка й кинула на Катрусю горнець зъ мазею. Горнець вцѣливъ у саму голову, — цѣле лице Катрусѣ замазалось мазею, а чорнй, довгй струѣ сплывали по бѣлôй сорочцѣ. Михайло побачивши таку диковижу, поблѣдъ и прискочивъ до своєи жôнки, — вхопивъ єѣ за шию, поваливъ на землю и зачавъ ногами толочити. Ледве ихъ розôрвали. Мѣжь-тымъ на-вкруги Катрусѣ регôтъ не перерывавъ ся, а бôльшь усѣхъ смѣявъ ся шафарь. Се чогось дуже розсердило Катрусю; зô слости пôрвала она розбитый горнець и кинула єго сему жидови въ очи. Але шафарь вôдхиливъ ся, а горнець вôдбивъ ся о дверѣ вôдъ возôвнѣ.

Катруся видячи, що всѣ зъ неи смѣють ся, сказала майже крôзь сльозы: „Богъ бы святый васъ побивъ!“ — вôдтакъ ухопила коновку зъ водою й пôшла до хаты. Тутъ пустились ѣй сльозы зъ очей цюркомъ. Та годѣ було довго плакати, — треба було вмыти ся й перебрати сорочку; — але за сорочкою треба було йти ажь на село. У хатѣ не було нѣкого. Катруся выглянула вôкномъ, — не подалеки стоявъ Максимъ. Она бачила єго ще зъ-ранку, але ледви кôлька слôвъ зъ нимъ поговорила; — теперь же втѣшилась чи-мало, коли єго взрѣла, — вôдтакъ прикликала єго до себе, и пôслала до своєи подруги, Ярины, по сорочку. Коли-жь опôсля стала перебиратись, то шафарь розсердивъ ся на неѣ, що она полишила роботу. Якъ же Максимъ побачивъ, що жидъ, взявши Катрусю за плечѣ, тручавъ єѣ за дверѣ, то зъ пересердя прискочивъ до него и вхопивъ за оба пейсы. Але шафарь бувъ сылачь и вôдкинувъ Михайла вôдъ себе одною рукою. Хоча-жь Максимъ двѣчи кидавъ ся на жида, то не вдѣявъ нѣчого, а коли побачивъ, що жидъ хоче замкнути єго до шпѣхлѣря, то вырвавъ ся зъ єго рукъ и ставъ утѣкати. Вертаючись изъ Грабинець домôвь, роздумувавъ вôнъ, що́ се єму стало ся, що вôнъ, парубокъ тихій, кинувъ ся на шафаря, мовь скаженый. И пригадалась єму Катруся зô сльозами въ очахъ, — тогдѣ вôнъ скочивъ бы за нею въ огонь, хочь она й не дивила ся на него.

Ажь ось повернула Катруся въ село, коли скôнчилась робота тютюнникôвъ у Грабинцяхъ. Закимъ роботники до дому прийшли, не одно въ селѣ перемѣнилось: одни повмирали, другй породились, иншй поженились. Мѣжь тыми, що́ поженились, бувъ такожь и вôйтôвъ сынъ, Иванъ. Иваниха не злюбила Катрусѣ, и вôдказувала на неѣ, що она пустѣйка й жидôвска помыйниця. Хтось сказавъ Катруси, що Иванiха разъ довго стояла зъ Яриною та й говорила щось про неѣ. Єѣ розôбрала велика злôсть на Ярину й на Иваниху, и якъ побачила Максима, стала выкрикувати на колишню свою подругу. Максимови такъ дуже подобалась Катруся у своѣмъ гнѣвѣ, що вôнъ бôльшь дививъ ся на неѣ, нѣжь слухавъ єи лайки. И ось вôнъ промовивъ до сердитои дѣвчины: „Катрусю! отъ, знаєшь, що́ я тобѣ скажу: я бымъ тебе сватавъ, кобымъ знавъ, що ты за мене пôдешь“. Хмурне лице дѣвчины якъ-разъ розъяснилось, чорнй бровы розтягнулись, а очи весело забѣгали. Вôдтакъ того-жь дня по вечерницяхъ Максимъ спытавъ ся Катрусѣ, щобъ уже разъ сказала єму „рехтельну правду“, чи она не пôшла-бъ за него? — „Та що́ ты мене пытаєшь?“ вôдповѣла дѣвчина. „Чи я панна, що ты мене пытаєшь? Присылай старостôвъ, та будешь знати!“

У тыждень по тôй розмовѣ Максимъ пôславъ до Катрусѣ старостôвъ, а трохи-перегодя они обов одружились. У Максима була стара хата й кусень городу, тому-то, маючи свôй захистъ, жили обов спокôйно й щасливо. Зъгодомъ були у нихъ дѣти: сынъ и дочка, — вже й третє ма́ло бути, коли ось Максимъ розболѣвъ ся. Катруся возила єго до мѣста до доктора, ходила й до ворожки, та й робила, що́ могла, але нѣчого нѣ крихты не помагало: сохъ-сохъ та й врештѣ вмеръ. — Гôрко прийшло Катруси ховати Максима: великихъ статкôвъ не було нѣколи, а якъ хорувавъ, то маленьке ґаздôвство звелось нѣ-на-що. Вôдтакъ по смерти Максима бѣдноѣ вдовици зъ дрôбными дѣточками тяжко було жити. А вже-жь знали про неѣ въ селѣ, що она робуча жôнка, то й незабаромъ сватавъ єѣ одинъ бѣдный парубокъ пяниця, а вôдтакъ удовець изъ трома дѣтьми. Але Катруся волѣла якійсь часъ сама бѣдувати, доки Богъ не навернувъ бы ѣй лѣпшу долю. Та отъ, въ зимѣ занедужала она, и полекшало ѣй ажь тогдѣ, коли до неи прийшла панна Ядзя и дала ѣй якохось лѣку.

На весну взяла Катруся два морґи кокурудзôвъ у людей, робити на третину. Вже поралась она сапанємъ, коли ось одноѣ днины сонце стало сильно припѣкати й незабаромъ зъявила ся надъ селомъ градова хмара. Зъ-першу кинуло збитымъ у грудки ледомъ, потому посыпалось гейбы зъ мѣшка густымъ, великимъ градомъ. Пропала гôрка праця, тяжка кервавиця Катрусѣ и другихъ хлѣборобôвъ; — три частины села пали жертвою граду. Се нещастє селянъ глубоко вразило Ядзю й она задумала зарядити велику запомогу всеи повѣтовои шляхты й интелиґенцiѣ на користь бѣдныхъ селянъ. Намовила кôлькохъ панôвъ и пань изъ сусѣдньои шляхты, завязати комитетъ, — втягнула всю высшу интелиґенцiю зъ поблизького мѣсточка й урядила фантову льотерiю, на котру пожертвувала половину всѣхъ своихъ мистецкихъ робôтокъ. Вôдтакъ комитетъ устроивъ чи-мало „танцюючихъ вечеркôвъ“. А що того всего було ще за-мало, то Ядзя зближила ся до жôнки лѣкаря й объѣздила зъ нею трохи не всѣ знатнѣйшй домы цѣлои околицѣ. Въ тôй прогульцѣ асистувавъ дамамъ панъ Адамъ Б., чоловѣкъ въ сороковыхъ рокахъ, що́ бувъ посесоромъ невеличкои маєтности въ сусѣдствѣ паньства Солєцкихъ. Вôнъ бувъ сыномъ колишньои властителькы Грабинцѣвъ, котра за свои довги жидови Клюґманови вôдступила те велике село и въ Галичинѣ купила маленьке сѣльце. Але-жь панъ Адамъ мусѣвъ небавомъ позбутись и того сѣльця и ставъ посесоромъ чужихъ маєткôвъ. Теперь бувъ вôнъ товаришемъ Ядзѣ въ тôй фильантропiйноѣ прогульцѣ, и та панна-аристократка була дуже рада, що ѣй асистує кавалєръ-шляхтичь.

Якъ селяне зачули, що паны ними пѣклують ся, то й стали потѣшати ся, що лекше имъ прийде перебути тяжке лихо. Ажь ось скликали людей до двора. Ядзя роздавала имъ збôже и грошѣ: кождому приходило по ґарцеви збôжа и по десять крейцарôвъ. Люде кланялись низько й цѣлували Ядзю въ руку. Але не всѣ були вдо-

волений такимъ даромъ, бо ось въ гурмѣ чутно було якійсь голосъ жѳночій: „Се такъ зъ тымъ, якъ безъ того!“ Якъ Ядзя зачула сѝ слова, то повела очима и взрѣла тоту хору жѳнку, котру була вѳдвѣдала въ ѳи хатѣ й ратувала въ недузѣ. Тому-то лице Ядзѣ скривилось болючо. Коли-жь Катруся переходила коло корчмы, то арендарь Абрамко, усмѣхаючись лукаво, запытавъ ся єѣ: „А щѳ, Катрусю, багато дѳсталисте запомоги?“ Катруся лишь махнула рукою и пѳшла дальше, — а вечеромъ занесла до Абрамка остатній сердакъ.

Саме-тогдѣ панъ Адамъ заѣзджавъ на двѳрске подвѳрє. Привитавши ся зъ Ядзею, запримѣтивъ вѳнъ, що она була сильно роздражнена. Та-жь она понесла стѳлько труду, щобы подати пѳльгу бѣднымъ селянамъ, а за те не учула й доброго слова. А коли въ селѣ вже всѣ поснули, въ дворѣ вела ся ще довга бесѣда про лѣнивство, пяньство, зухвальство й невдячнѳсть простого люду.

У своѣмъ письмѣ до автора сеи исторіѣ литературы каже Кобриньска, що въ оповѣданю „Ядзя и Катруся“ зъобразила она вѳдносины двора до села, — такъ улюблену теперь тему польскихъ писателѣвъ, — вѳдносины до мужчинъ панночки а простои дѣвчины, та що она хотѣла найпаче показати, що економичнѳй нуждѣ мужика не поможуть нѣякій фильантропійній подвиги, котрій зъявляють ся просто пронією.

А вже-жь обѣ героинѣ сего оповѣданя не зъобразила авторка однаковою хистью. Характеръ Ядзѣ супроти вдачѣ Катрусѣ являє ся блѣдый и мало вызначный. Ядзя маѣ бути типомъ аристократки, дармѝ, що майно ѳи батька хилить ся до руины. Та отъ, паньска примха Ядзѣ вызначує ся лишь презирствомъ до лѣкаря, щѳ не бувъ шляхтичемъ. Она волѣла придушити почуваня свого серця, нѣжь бути щасливою зъ молодымъ, свѣчнымъ чоловѣкомъ, котрый полюбивъ єѣ щиро. Вѳдтакъ Ядзя, втративши надѣю, одружитись изъ шляхничемъ, зъ нудьги стала проявляти паньскій фильантропійній почуваня до бѣдныхъ людей. Се-жь була для неи якась забава, зъ котрои выходила для неи та користь, що имя ѳи стало голоснымъ мѣжь паньствомъ. Зъ нудьги подавала она такожь деякій лѣки недужимъ мужикамъ та й вѳдвѣдала двѣчи бѣдну Катрусю. Очевидячки бажала авторка показати, що супротивъ сучасного напряму до рѳвности й братерства примхи аристократіѣ, вѳдъокромленои вѳдъ низшои верствы суспѳльности, въ наслѣдкахъ своихъ буваютъ дивовижній й смѣшній.

Супроти сеи зденервованои панночки, щѳ тѳлько зъ нудьги проявляє симпатію до селянъ, Кобриньска ставить бѣдну мужичку Катрусю. Коли Катруся була дѣвкою, то вызначувала ся вдачею веселою, бадьористою. Живучи въ Грабинцяхъ мѣжь тютюнниками, була она неначе душею всякои забавы, — була все скора до смѣху и жартѳвъ. Коли-жь одружила ся зъ Максимомъ, то стала наразъ тихою роботницею, — брыклива й жартѳвлива дѣвчина перетворилась въ сумирну жѳнку. Така-жь швидка метаморфоза въ психичнѳмъ житю ѳ трохи неимовѣрна. Вже-жь въ повѣсти Левицкого-Нечуя „Кайдашева сѣмя“ брыклива дѣвка Мотря не змѣнила ся своѣю вдачею и тогдѣ, коли одружила ся зъ Карпомъ. Хоча-жь Кобриньска въ зъображеню характерѳвъ подекуды мало звертаѣ уваги на житѣ психичне, то все-жь Катруся ѳ гарнымъ типомъ сѣльскои дѣвчины, а закраски етнографичній мужицкого побуту вважають ся въ сѣмъ оповѣданю мистецкими.

Литературна стѳйнѳсть сего твору вызначує ся найпаче отъ-сими картинами: 1) Пріѣздъ жида-шафаря до села за тютюнниками (стор. 42—44).[1] — 2. Сѣльскій дѣвчата й парубки ѣдуть на двохъ возахъ на Буковину до Грабинець (44—45). — 3) Житѣ тютюнникѳвъ (46—48). — 4) Катруся на вечерницяхъ (63; 105). Найпаче вдалось Кобриньскѳй змалювати мистецкою хистью побутъ тютюнникѳвъ у Грабинцяхъ. Правда, що взоровзѳръ до змальованя сеи картины добачала она въ повѣсти Левицкого-Нечуя „Бурлачка“, а то въ зъображеню бурлакъ у суконнѳй фабрицѣ,[2] — але все-жь зъумѣла она своему образкови надати стѳлько новыхъ, оригинальныхъ прикметъ, що вѳнъ уважаѣ ся прегарною иллюстраціею такого побуту мужицкого, на якій мало хто звертавъ увагу. Зъ того всего видно, що Кобриньскѳй писати не образки зъ житя зъ прикметами радикализму, а картины етнографичній зъ побуту нашого мужицтва.

Наталя Кобриньска написала мѣжь иншимъ критику нѣмецкои повѣсти Юлія Штиндого въ рускѳмъ перекладѣ д-ра Е. Олесницкого, п. з. „Родина Бухгольцѣвъ, — образки зъ родинного житя Нѣмцѣвъ“.[3] У своѣй критицѣ Кобриньска выступаѣ противъ автора повѣсти зъ-за того, що вѳнъ, по ѳи думцѣ, написавъ апотеозу теперѣшнього родинного житя. Ось-що пише она въ тѳй критичнѳй розвѣдцѣ: „Штинде добачивъ въ житю родиннѳмъ прехорошу идиллію, прислонену лишь хмарками конечныхъ въ житю прикростей, безъ котрыхъ картина була-бъ, якъ страва безъ соли... Изъ усего выходить мораль така, що, хоть въ житю родиннѳмъ бувають всѣлякій пригоды, то все таки воно повинно устояти ся ненарушене въ теперѣшнѣмъ устрою, на котрого сторожи поставлено жѳнку... По думцѣ Штиндого жѳнка, хоть бы й найрозумнѣйша, мусить губити ся въ дрѳбницяхъ, бути троха дитиною, забобонною, а вже конечно не предвиджувати выпадкѳвъ, бо инакше затерлась бы гармонія житя родинного и уменшила повага мужчины, а тымъ уже затратило ся щастѳ на земли. Най Богъ боронить вѳдъ такои жѳнки, щѳ въ головѣцѣ видѣла бы лише щирого друга и порадника такого самого для себе, якимъ вона може бути для него, а не учителя!“...[4])

Въ кѳнци годить ся спѳмнути, що Кобриньска написала статью п. з. „Спомины зъ прогульки до Праги“,[5]) де описуѣ гостину Русинѳвъ въ Чехахъ 1891. р.

Про мову Кобриньскои въ ѳи творахъ сказавъ дещо Михайло Павликъ. Ось и ѳго слова: „Мова Кобриньскои въ науковыхъ рѣчахъ дуже тяжка, — иде вона на чужій, головно польскій ладъ; — богато въ нѣй чужихъ, незрозумѣлыхъ слѳвъ та й оборотѳвъ, черезъ котрій мало вченому тяжко дѳбрати ся до сути рѣчи. — У Кобриньскои въ загалѣ та хиба, що вона мало звертаѣ уваги на форму, котра особливо въ искуснѳмъ творѣ — добра ѳго половина. У Кобриньскои ролю грають власне тѳлько думки, образы, факты“...[6])

Но нашѳй думцѣ деякій похибки противъ духа рускоукраиньскои мовы Кобриньска заподѣяла тымъ, що вчи-

[1]) „Зоря“, 1893.

[2]) „Бурлачка“. Повість І. Левицького. Київ, 1881; стор. 114—123.

[3]) Литературный додатокъ „Дѣла“. „Библіотека найзнаменитшихъ повѣстей“ — пѳдъ редакціею Ивана Белея. Томъ XXVI. Львѳвъ, 1888.

[4]) „Товариш“. Письмо літературно наукове. Ч. І. Львів, 1888; стор. 87—88.

[5]) „Зоря“, 1891; стор. 438—439; 455—456.

[6]) „Народ“. Львів, 1890; стор. 49.

тала ся въ творы польскои литературы и що зъ-вôдтамъ переймила деякі зразки польскои складнѣ. Все-жь таки треба признати, що Кобриньска, пôзнавшись изъ народною поезією, пише теперь доволѣ чистою мовою, — що вôдтакъ форма оповѣдання „Ядзя и Катруся“ є въ загалѣ вдоволяючою. [Дальше буде.]

ЮРИЙ КОССОВАН.

[ОСИП, ДОМІНІК, ІГОР ГОРДИНСЬКИЙ ДЕ ФЕДЬКОВИЧ.]

Проба критичного розбору автобіографічних його повістий та його житєписи.

Написав Александер Колесса.

[Далї.]

Вплив „Марусї“ Квітчиної виступає ясно, особливо в повісти „Люба-згуба“.

Уже сам початок сеї повісти „Нїчо так чоловікови віку вже не укоротає, як та люба“, — пригадує спосіб писаня Квітки, у котрого кожду майже повість попереджує якась загальна теза, котру він опісля розвиває в оповіданю.

Цїлий характер Маріки дуже подібний до Квітчиної Марусї, з її хоробливим рознїженєм, тілько без її чернечого настрою. Смерть Маріки, та її послїдні слова живцем нагадують відповідну сцену з „Марусї“:

„Братчику мій любий“, — каже вона до Юрия, — „дай менї тоту ширинку [що Юрий Василеву рану затикав], дай, дай!“ Носила вона її на серденьку, аж до гробу взяла...[1])

Таких ремінїсценций можна би чимало начислити в повістях Федьковича.

Сентіментальна закраска усїх оповідань буковинського поета — се також одна із виразнїйших признак впливу творів Квітки, а по части і Марка Вовчка.

Твори Марка Вовчка відразу запали глибоко в душу Федьковича.

„Нема в нас сонця“, — пише він до Д. Танячкевича, — „як Тарас, нема місяця як Квітка, і нема зіроньки як наша Марковичка“. Про Тараса та Квітку нема що більше і казати, а про Марковичку хіба тілько скажу, що звичайнїш та краще не годен уже нїхто написати, — що до форми, то вона перевершила ще Квітку, але одна в неї хиба, та й немала хиба: кождій з її повістий бракує моральна підвалина [eine moralische Grundlage] — чоловік читає її повісти, неначе медом по серци го мастить, але дочитавши питає ся, чому? — на що? — по що той або та так і так страждала? Марковичка має нам у своїх повістях вищі моральні цїли вказувати, а стане вона тогдї першов нашов писательков. „In der moralischen, oder überhaupt in der Erzählung, wenn sie poetischen Wert haben soll, — каже оден славний Нїмець [забув уже котрий], soll das ewige, sittliche Gesetz durchschimmern, dass das Gute besteht, und das Böse, Schlechte zu Schanden wird. Und wenn das Gute auch unterliegt, so muss wenigstens die Idee der höheren Weltordnung, der moralischen Macht, siegen“.

Куліш і Марковичка — се дві противні душі: „Куліш кладе собі вищі цїли, але не вміє їх совершити, Марковичка уміє як, але не знає, що, чому, на що“.[2])

Не будемо тут вдавати ся у близший розбір сих поглядів Федьковича, та літературної рецепти „славного Нїмця“. Скажемо лишень, що на щастє Федькович у практицї майже не придержував ся сеї естетично-моральної формулки. Не старав ся він у своїх повістях відповідати на питанє „на що?“[3]) а давав лишень відповідь на питанє „як?“ і на сій точцї він переважно реалїст. Відповідь на питанє „чому“ — була би для нас дуже інтересна, особливо з боку суспільного; але цїлий напрям думок поета, цїлий тодїшний його степень образования не спряв відповіди на се питанє.

Відповідно до таких поглядів подобались Федьковичови в тому згляді далеко більше моралїзаторські повісти Квітки; і хоть Федькович у своїх творах далеким був від вічної охоти моралїзования, та самої-ж аскетично-чернечої моралї Квітки, то все таки ся мораль кинула бодай легку тїнь на першу[1]) Федьковичову повість: Поміж провідною думкою Квітчиної „Марусї“, що чоловік не повинен „пристращати ся“ до житя, та до втїх земських, а поміж головною тезою повісти „Люба-згуба“, що́ містить ся в самому-ж заголовку — добачаємо ми деяку анальогію. Але і вражінє, яке зробили на Федьковича твори Марка Вовчка, не проминуло безслїдно.

Наколи кому, то [по при місцевий гуцульський диялект] безперечно Маркови Вовчкови завдячує Федькович стиль своїх повістий. Марко Вовчок здаєсь напровадив його на думку вести оповіданє словами одної з осіб, котра бере участь в розказуваних подіях. Думка се дуже щаслива; вона дає авторови добру нагоду показати сьвітогляд мужика, — а головна річ показати, як сам нарід задивлюєсь на себе, на своє житє та його умови. Оповіданє набирає в той спосіб пластичности і дає авторови спроможність користуватись повною красою народної мови, народного ладу і складу. Але щоби поважитись на таку форму оповіданя, на се треба так ізжитись із мужицтвом як Федькович, так знати народну мову і спосіб думаня простого люду, як він та Марко Вовчок. Пишучи свої оповіданя на той лад, який бачив у Марка Вовчка, використав Федькович скарбницю мови Гуцулів і тим чимало збогатив нашу літературну мову.

„Повісти, котрі печатав Федькович у галицько-українських часописях до р. 1867,“ — пише М. Драгоманів,[2]) — „це дїла цїлком його власні, самостійні,[3]) яких не було ні перш, ні послї[4]) у галицькім письменстві. Для розуміючого дїло доволї буде сказати, що Федькович у них почав малювати житє гуцульського селянина так, як Турґенєв великоруського, Квітка й Марко Вовчок українського. Авербах нїмецького, Жорж-Занд француського“. Слова сї вповні правдиві, тілько-ж не треба їх брати до слова; вони відносять ся лишень до загального становиска згаданих авторів зглядом мужицтва. Усї ті письменники видять і в мужику живого чоловіка, котрий і думає, і радує ся, і сумує, і терпить як і кождий другий упривілїований; тому його зверхне і психічне житє представляє для них інтерес. Не виводять ті письменники мужика лишень для декорациї, не підіймають його на сьміх, не беруть ся за його житє немов у рукавичках — як се доси дїялось в европейських літературах, а противно відносять ся до нього з видимою симпатиєю. З того згляду повісти Осипа Федьксвича можна поставити поруч із творами Турґенєва, Квітки, Марка Вовчка, Авербаха, Жорж-Занда і др. За те що до погляду на житє, що до специяльних властивостий його таланту, що до способу писаня ріжнять ся повісти Федьковича чимало від усїх згаданих письменників.[5]) Порівнаймо їх з творами Квітки та Марка Вовчка; через се виступлять виразнїйше характеристичні риси повістий буковинського поета. Квітка аскет, монах, переповнює свої оповіданя моралїзуючими увагами, так, що факти на яких основана сама повість, хоть змальовані з незвичайним на той час реалїзмом, — се немов приміри вплетені в церковну проповідь. Щасливі або нещасливі пригоди житя, се у нього лишень наслїдок виконуваня або невиконуваня людьми поставлених з гори моральних догматів. Федькович менше розумує, малює факти житя такими, якими вони суть без огляду на їх моральне значінє,

[1]) Порівн. „Бібліот. Онишкевича“. II, 57 [Маруся“]

[2]) Порівн. „Лист до Д. Танячкевича. „Товариш“, стор. 112—113.

[3]) В пізнїйшій добі житя завела Федьковича застановa над сим питанєм в тухани містицизму.

[1]) „Люба-згуба“ надрукована перший раз в „Вечерницях“ з р. 1863, — се перша що до часу повість Осипа Федьковича.

[2]) „Повісті Осипа Федьковича з переднім словом про галицько-руське письменство Мих. Драгоманова“. стор. XLVI.

[3]) Розумієсь, поминувши вплив Квітки і Марка Вовчка.

[4]) Се писано р. 1876, коли ще не було повістий Ів. Франка.

[5]) Від Жорж-Занда ріжнять ся в ни між іншими річами тим, що коли тота авторка найстараннїйше вистудіювала і найглибше малює душу женщини, то жіночі характери виходять і Федьковича найвиразнїйші. Менче ніж в повістях усїх згаданих письменників звернено у Федьковича увагу на суспільні умови житя мужиків, менше узгляднено в них буденне житє. Яркий контраст становлять з ними на тій точцї особливо „Записки Охотника“ Турґенєва, ті реалїстичні картини живцем вийняті з найзвичайнїйшої щоденщини люду, з насущних його почувань, потреб і терпінь. До згаданих ріжниць між повістями Федьковича а тих европейських письменників треба дочислити і брак свідомости у нашого поета значіня і цїли своїх писань.

а пояснення їх шукає в серці і нервах самих людий. Квітка точно розбирає кожду подробицю життя, кождий відтінок, чувства даної особи; — Федькович віддає життє і чувства своїх осіб лишень сьміливими головними рисами. Низше стоять повісти Федьковича від Квітчиних тим, що у Федьковича нема тілько етноґрафічних та суспільних знадоб до пізнаня життя народу; — висше стоїть Федькович по молодечому сьвіжому сьвітоглядови, по артистичному чувству та блискучій формі своїх повістий, котрі під тим зглядом мало знайдуть кращих творів у европейській літературі.

Не менша ріжниця істнує межи творами Федьковича а оповіданями Марка Вовчка, хоть як вони до себе зближені під зглядом стилю. В повістях Марка Вовчка, хто небудь був би їх автором, видніє на кождому кроці сьвідома думка і сьвідома ціль. Сього ніяк не можна сказати про повісти Федьковича. Коли М. Драгоманів розпитував поета про деякі відомости потрібні до виданя його повістий, відповів той: „Робіть, що хочете! Про мене — то не варто нічого, то так собі, пусте!“ Думка його занята була під той час річами вищими, ніж картинки з простого сільського й салдатського життя, що бачив він навкруги і почав було списувати в повістях. Він носив ся з замірами та пробами поем і драм на пів історичних, на пів алеґоричних.[1])

Вправдї Федьковичові погляди, від часу коли він писав свої оповіданя до розмови з М. Драгомановом [т. є. в протягу майже 10 літ] значно змінились і хоть пишучи свої повісти описуючи „який то біль тисне прості мужицькі груди“,[2]) описуючи життє-бутє та недолю жовніра. малюючи частину свого „власного тривку“ своїх власних чувств утїхи і горя — мусїв безперечно інакше на них дивитись, то все таки не може бути і мови про сьвідомий напрям його оповідань, — а треба їх ґенезу і характер по части приписати, як каже М. Драгоманів, щасливому припадкови, головно-ж впливови літератури української,[3]) а може і яким натякам його приятелїв Кобилянського, Горбаля або Танячкевича.

Звідси і виходить головна ріжниця між повістями Федьковича а Марка Вовчка.

Марко Вовчок, котрий порозумів недолю українських [також і московських] мужиків, що́ пропадали в кріпацькому ярмі, котрий зміряв до знесеня кріпацтва, заглянув глибше в суспільні умови, серед яких знаходились мужики, показав нам кріпаків у всяких випадках життя, зазначив їх становиско супроти панщини, їх думки про панів, їх спорадичні протести проти таких порядків [в особі Кармелюка], — показав як розвивались чи радше нидїли під впливом кріпацьких порядків вроджені людські спосібности. При усьому тому зниїшов Марко Вовчок доволї місця на змальованє одиничних відносин мужиків до себе, їх родинного життя, їх коханя, їх звичаїв та обрядів і т. д. Яка прогалина істнує під тим зглядом в повістях Федьковича, сказали ми вже вище. Вправдї панщина, яку робили Гуцули в порівнаню з кріпацтвом мужиків українських, була дуже незначна, то все таки не можна її поминути в рахунку суспільного життя.

Повісти Федьковичові ріжнять ся від оповідань Марка Вовчка ще й вродженими властивостями їх таланту і темпераменту. Марко Вовчок описуючи життє психічне, описуючи чувства людини, веде нас в глубину душі, немов у підземні нори, котрими ходить людська думка, і виводить нас знов на верха, коли думка виступає у зверхних проявах. Федькович сам в своїй душі розслїдив, а ще більше відчув тайний хід людської думки чи чувства — а концентрує нашу увагу на поодиноких точках, на котрих ся думка чи чувство вынирнуло у зверхному явищу і задержалось на хвилину. Характеристика осіб Марка Вовчка стає ясною аж по прочитаню оповіданя. Федькович характеризує своїх Гуцулів кількома сьміливими мистецькими рисами, так, що ми по їх характері можемо наперед догадуватись їх учинків. Марко Вовчок — епік затримуєсь на усїх подробицях життя і списує з рівним спокоєм і радісні і сумні факти. Федькович — лїрик дивить ся на прояви життя через призму свого чувства; поодинокі факти його зворушують, він висказує про них свою думку, в його повістях повно лїричних рефлєксий.[1]) Навіть описи природи, які подибуємо в його повістях, повні глибокого лїризму, проникнені на-скрізь живим чутєм. Возьмім оден примір: „Їдуть собі плайом, ні чичирк. А пташечка так щебече гайом аж просить: Сьпівайте, сьпівайте люди з нами! Дивіть ся як красно дав Господь милосерний — сьпівайте! А квіточки, що́ крайом процьвітають собі просять: Любіть ся, обнїміть ся люди! Обгорніть ся чистою любовю, от як ми — а самі пригорнуть ся одна до одної, мов справдї вони обіймають ся... А бджілка манесенька гуля та гуля собі плайом, та в одно гуде: Ану люди, ану подивіть ся на мене! Адіть! я з кождої чічки мід збираю! збирайте-ж і ви; сьвіт солоденький, збирайте! А кобилечка невеличка собі висьпівує в зеленій траві: Ану люди, годї журити ся, ану лиш погуляточки, ану лиш погуляточки по сьвітови божому, от як, та от як, — а сама як підскочить собі, як знов засьпіває, аж дзвонець-зїлє у траві зашумить“...[2]) Се одинокі може в нашій літературі описи природи, котрі годні зробити вражінє і на байдужного в сьому зглядї мужика.

Які-б і не були слабі боки повістий Федьковича, все-ж таки єсть в них тілько життя, тілько вірних образів з побуту нашого мужицтва, переливають ся в них каскади таких глибоких звуків пливучих з серця нашого простолюдина, чути в них тілько щирої симпатиї до мужиків, тілько співчуття із усїми пониженими і покривдженими, а при тому полискують вони такою безпосередною сьвіжостию поетичної обсерваций, такою пишною, легкою, мистецькою формою, що з „сих повістий“, як каже М. Драгоманів,[3]) „треба починати нову добу в галицько-руському письменстві“.

Отсе тих кілька характеристичних рисів, що́ відносять ся до усїх повістий Федьковича. Які з тих рисів треба приложити спеціяльно до котрої із тих повістий, котрі ми взяли собі за предмет отсього нарису, — се старали ся ми на своїм місци показати. Розуміє ся, що багато визначних прикмет, які мож завважати в розбираних нами повістях, виступило-б виразнїйше, коли-б ті повісти розібрати ураз з рештою оповідань Федьковича. Се однак маємо надію вчинити другим разом. Поки що вибрали ми із повістий буковинського письменника лишень ті, що́ містять в собі виразнїйші материяли автобіоґрафічні. З того боку приглянемо ся їм докладнїйше, а се кине нам ще трохи сьвітла на їх ґенезу, зміст та характер.

[Далї буде.]

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Кобзар Тараса Шевченка. Частина перша. Стор. CXVI + 315. Частина друга. Стор. 405 в 8-ку. Виданє товариства імени Шевченка. — У Львові, 1892 р. Ціна за обидві частини з оправою 4 злр. 50 кр. [з пересилкою почтовою 5 злр.].

---

[1]) Порівн. М. Драгоманова: Передне слово до повістий І. Франка „В поті чола“, стор. I.

[2]) „Повісті“, стор. 23.

[3]) Галицько-руські повісти, які до того часу появились, ледви чи могли мати який вплив на Федьковича. Найталантливійший з усїх „вечерничників“ Заревич не подав анї одного оповіданя, де би ми бачили мужика з усїми проявами його фізичного та психічного життя. Слабенька Шашкевичова (Маркіянова) „Олена“ та повісти Миколи Устияновича, в котрих Вальтер-Скотівська манера приголомшує деякі справдї вірні картини з життя Бойків, не велике дають нам понятє о житю того люду, про котрий у нас так заговорено в 60-их роках. В пізнїйшій добі свого життя, т. є. коло року 1867 познакомив ся поет також із повістями Авербаха: „Авербах козир писар, що й казати! Нарід без усеї народности, без усеї поезиї, як німецький, ще ледви хто лїпше відмалював як він. Але для Руснака, з роду поетичного, Авербахові письма хіба тілько варта, що для психолоґа і то лиш для того, що хоче спосіб, гадки Нїмци селянина, т. є. хлїбороба, знати“. [Порівн. лист до К. Горбаля з р. 1867. „Зоря“ 1892, стор. 339]. — Ті повісти не мали однак на Федьковича майже ніякого впливу.

[1]) „Най мінї ще хто скаже“ і т. д. („Повісті“, стор. 8); „У нас знаєте старі руські обичаї“ і т. д. (стор. 9); „Того лиш тепер перейшли Гуцули на біду“ (ibid.); „Ви не знаєте як тото мило чоловікови згадати про свої гаразди. Що я тут пишу то я не пишу небилиці“ і т. д. (ibid., стор. 24); „Не сьмійте ся, пани мої: наші прості груди жаль дуже дотикає, як ваші панські. Ми ще серце не запечатали“ і т. д. (ibid., стор. 29); „У нас знайдете щире серце та щиру думку, а хоть тота думка“ і т. д. (стор. 10); „Я собі оттак сиджу та гадаю“ і т. д. (стор 49). Таких примірів можна чимало подибати в Федьковичових повістях.

[2]) „Вечерниць“, 1863; „Серце не навчита“, стор. 67.

[3]) Передне слово до повістий Ів. Франка „В поті чола“, стор. I—II.

Саме тепер появилось під редакцією професора українсько-руської мови і літератури на ц. к. університеті у Львові, Дра Омеляна Огоновського, нове повне видане Шевченкового Кобзаря. Се видане не єсть критично, бо до того треба мати під рукою рукописи поета, що, як звістне, зберегають ся на Україні. Одначе Вп. професор подав землякам те, що в даних обставинах можна було вчинити — а іменно провіривши важнійші видання і порівнавши ріжні варянти подав повне видане досі надрукованих творів, впорядковане в-перше систематично. Основою єго послужило пражське видане „Кобзаря“ з р. 1876, причім впорядчик користував ся виданим в Женеві [1890 р.] збірником „поезій Т. Гр. Шевченка“, всіми важнійшими виданями поетичних творів Шевченка і двома копіями Тарасових рукописів [„Розрита могила і „Великий льох“], присланими з України. Ладячи перше систематичне повне видане наш учений мав перед собою тяжке завдане. Досі в таких повних виданях друковано всьо в суміш — а пражське видане розбито на дві частини, з наукового погляду зовсім неоправдані: І-шу, в котрій поміщено твори дозволені в Росії, і II-гу, де надруковано поезиї т. зв. нецензурні. Др Ом. Огоновский взяв одже при укладі за підставу напрям поезий. І так поділив цілий поетичний материял на чотири окремі відділи після чотирьох напрямів, котрі проявляють ся в Шевченкових стихотворах, в черзі хронольогічній: 1. романтично-национальний [1838—1843]; 2. політично-национальний [1843–1847]; 3. суспільно-национальний [1847—1857] і реалістичний напрям [1857– 1861]. Відтак в поодинокі відділи вставлено в окремі ґрупи думки, балляди, посьвяти та инші стихотвори.

В нове повне видане увійшли, крім тих поезий що знаходять ся в пражському виданю, ще отсі пять поезий: 1. Хустина[1]). 2. До сестри![2]) 3. Ой, у саду, у саду гуляли кокошки[3]). 4. Мій Боже милий! знову лихо[4]) і 5. Не журюсь я, а не спитця часом до півночи[5]). Окрім того подано також відозву Шевченка до панів субскрібентів на „Гайдамаки“ під заг. „Панове субскрібенти“, котра то відозва була надрукована на окладинках першого виданя поеми „Гайдамаки“ в р. 1841-ім. Не увійшло за те звістне посланне Чужбинського до Шевченка „Гарно твоя кобза грає“, котре через помилку надруковано і в пражському і в женевському виданю.

Нове видане єсть повне, то значить — увійшли в него всі досі звістні Тарасові стихотвори[6]). Нїчого одже не елїміновано, нїчого не обрізано — як то так категорично наперед запевнювали деякі людці та безпідставно розповсюднювали в своїх орґанах неправду.

На вступі І-ої частини помістив Др. Ом. Ог—ий на 113 сторонах дрібного друку дуже гарну статю, де в заокругленій, дуже принадній а грястній формі говорить про житє і літературну діяльність поета. В сій вельми цінній статі використав наш учений не тільки автобіоґрафію, дневник, листи поета і біоґрафічні звістки, які находять ся в самому „Кобзарі“, але також давнійші материяли до житєписи Тараса і трохи не всякі причинки до єго біоґрафії. Відтак есть Слово від редакциї „Кобзаря“, тексти поезий, а при кінці першої і другої частини — на двох аркушах дрібним друком примітки доконче потрібні до зрозуміня деяких місць в поезиях Шевченка.

Що до зверхної форми, годить ся завважати, що видане відбите на гарному велїновому папері, новими черенками, майже без нїяких друкарських помилок, у форматї дуже вигіднім. До першої частини приложений портрет поета з р. 1860, ним самим рисований [погрудє поета з відкритою головою]. Оправа, виконана на взір клясиків европейських, представляєсь дуже гарно. На полотнї витиски чотирма красками, відповідно до барви полотна. Верхна окладина представляє посередині у вінку портрет Т. Шевченка [в футрі і шапці] і власноручний підпис поета. Ліворуч поетового портрету дівчина придержує лївою рукою пальмову вітку, а правою підносить високо лавровий вінець. В горі окладини праворуч представлена родинна хата поета а над нею зьвіздка з написию „25/2 1814“. На долї окладини з лївого боку могила Шевченкова з датою смерти поета „26/2 1861“, а з правого боку образок представляючий поета в домовинї [оба зняті із звістних рисунків Сластьони]. Зза остатного образка сходить сонце. По берегах окладини проведена кольорована мережка унята в золоті рубцї. Спідна окладина містить некольоровані витиски. Взорець верхної окладини скомпонував проф. Волод. Шухевич, а цілий клїш до витисків вистачаний в Липську. Оправа „Кобзаря“ вийшла з львівської робітні нашого земляка Михайла Сножарського і єго сина, котрі і позволили собі умістити на спіднім боці окладини оповістку про свою фірму не знать з якої рациї етимольоґією і в части „язичієм“. Се повинно випросити собі товариство ім. Шевченка і ми надіємось, що на дальших примірниках побачимо оповістку про фірму переплетчика надруковану нашою мовою і тою правописию, котрою виданий „Кобзар“.

Повне, систематичне і так гарно зладжене видане творів нашого знаменитого поета зараджує отсе пекучій потребі. Ми одже будемо безперечно речниками нашого патріотичного загалу, наколи за „Кобзаря“ виявимо як невтомимому нашому ученому Дрови Омеляну Огоновському так і науковому товариству Шевченка велике і щире спасибі!

Василь Лукич.



ВАСИЛЬ ВОВК-КАРАЧЕВСЬКИЙ.

[Гл. портрет на стор. 165].

24-ого ст. ст. лютого сього року відпочив на віки вічні один з наших сгарих людий та письменників Василь Никодимович Вовк-Карачевський. Як звичайно, смерть кожної людини дає нам змогу, без усякої нескромности виявити більш-менч духове обличчє тієї людини, а в сьому разї і літературне її обличчє, то ми подаючи коротеньку життєпись В. Никодимовича, додамо вкупі з тим і покажемо, що виявля із себе небіжчик, яко людина і письменник.

Василь Н. В. К—ий родив ся 26-ого квітня 1834 р. в селї Британах, борзенського повіту Чернигівщини. Скінчивши університет в Київі по медичному виділу В. Н—ич практикував дуже мало, але зараз після знесення кріпацтва, він на розмаїтих посадах віддав ся служуванню своєму рідному народу, де і ваявилась його надзвичайно гуманна натура і прихильність до народа. В усїх тих випадках, де можливо було стати в братерські відносини до свого рідного селянина, де можливо було хоч чим небудь запомогти йому як матеріяльно так і морально, В. Н—ич нїколи не відступав назад і ужив всяких засобів, опріч лихих, щоб знайти йому ту запомогу, дуже часто нехтуючи свій власний добробит і духовий спокій. Задля того він майже до кінця свого віку і був у найблизьких стосунках з народом, в якому і лишив пїсля себе сьвітлі, гарні враженя. І на посаді мирового посередника і на посаді мирового судді і управителя великих маєтностей, — всюди небіжчик виявляв з себе надзвичайно симпатичну натуру, що пробивалась в ньому і видка була всякому, хто тільки був знайомий з ним, і що на кожного робила глибокий, спокійний вплив.

Поруч з таким щиро-християнським життєм небіжчика, як людини, йшла і його літературна діяльність, що є відгуком таких чи инших поглядів його на українську ідею. Будучи щирим Українцем-націоналістом, В. Н—ич, певно, цілком встоював за розвій всего духового та економічного життя народу на ґрунті национальнім без винятку; а розумівчи, що піднесенне його рідного народу можливе тільки через ширінне просьвіти поміж народом, через розвій письменства та науки на рідній мові і через поліпшенне соціяльно-економічного стану селян, В. Н—ич почав в своїх публіцистичних українських статях провадить сї думки та бажання і реалізовувати їх на власному зразку, пишучи чи перекладаючи різні речі ..

[1]) Надрукована в-перше в київській збірці „Луна“. [2]) Надрук. в журналї „Кіевская Старина“ р. 1885. Том XI, стор. 522. [3]) Надрук. в „Кіев Стар. 1888 р. Том XXIII, стор. 13—14. [4]) Надрук. в женевськім виданю „Поезії Т. Гр. Шевченка“ стор. 119. [5]) Надрук. у „Воспоминаніях о Т. Шевченкѣ“ А. Чужбинського на стор. 33. [6]) Не увійшли тільки ново винайдені твори, про котрі була згадка в сегорічній „Зорі“ Ч 5 на стор. 104, з тої причини, що досі вони в Галичинї нїкому не звістні, а і в Росії їх також ще не надруковано.

Знав небіжчик, скільки ваги має задля народу сьв. Письмо з його високими сьвятими думками та ідеалами, що не погасаючи, сьвітять і довго сьвітити муть мирови сьоїм живучим золотим сьвітлом, — знав і перекляв його на рідну мову, що, як найближча, незрівнено більше чула і вразливійша для серця народа, ніж інша, хоч би і словянська... Почувши, що в Галичині, сьому осередкови, відкіля розливаєть ся сьвітло на Україну, розпочинаєть ся „Історична бібліотека“, В Н—ич зараз пристав до спільної роботи і перекляв три її томи III., IV. та VI., хтів робити і далі, але хороба його зупинила. Відгукаючись за своє життє на всі появи, які здіймались в українському мирови, небіжчик не пропустив і „Основи“, в якій він був співробітником до кінця ёї заборони... Теж писав він і в галицьких часописях, зачінаючи і розмірковуючи всі сучасні питання, що ворушили тоді Україну-Русь і мимохіть притягали до себе всіх пильних, щирих участників української справи. Не минули теж і вимогли його присуди та участи такі політичні факти, як роз'єднание в Галичині руських дїячів на дуже велику партию народовців і дуже маленьку радикалів... Певно, що такі роз'єднания не пройшли без сьліду і для російської України, — навпаки — вони звернули на себе увагу; живу участь Українців, між якими був і небіжчик. Маючи за собою досить життєвого досьвіду, добре розуміючи обставини, в які замкнено українську справу, Василь Н—ич не міг привабитись, правда, дуже гарними в істоті, політичними теоріями радикалів, але за те і дуже туманними в умислї реалїзациї їх в практичній дїяльности навіть в Галичині, а не те, що в Україні російській. Його шляхом була прогресивна, культурна робота в усіх сферах українства, куди вона спроможна була досягти; тільки сіяннє осьвіти та встоюваннє і нагадуваннє про поліпшеннє економічного стану народа — мало право горожанства в переконаннях небіжчика... І жадні неприємности, жадні прикрости не здолали звернути та звести його з сего певного та міцного шляху, — таких переконань він тримав ся до самої смерти — всім розумом, всею душею був він запевнений в їх користности та продуктивности задля народу. Свої переконания В. Н—ич не раз оголошував в деяких з своїх статий, скоро треба було їх виголосити при якому-небудь поважному випадку, що вимагав правди та гонору... Дрібнійш про його публїцистичні статї скажемо другим разом...

Певно, нічого балакати про те, як кохав небіжчик всім дорогу нам неньку Україну в широкому умислї сього слова: для него Україна була все — і щастє і доля і талан; життє для неї се, здаєть ся було його призначенне, від якого він і не відкаснув ся за свій вік ні на єдину мить... Ніякі духові страждания ні муки не здолали відвернути від неї його щиро-перекопаного серця — Україна покривала для него навіть його „я“. Тим то і вмираючи, він думав про неї бездольну: до самої смерти гадки про Україну не лишали його серця; слова до сина — дишали коханнем до України, коханнем, що переважало в ньому всї инші життєві почування... Так, він був щирим Українцем, він був щирим її сином — і за те мати Україна не забуде його: настане час, зацьвіте вона могутня та пишна на ввесь сьвіт, багато з'явить ся в ній славетніх українських дїячів на всіх ступнях розвою її життя, високо буде горіти їх слава, як зоря на блакитному небі, — але ще вижче, ще в більшім осяяннї, ще в більше дорогім променистім вінцї слави буде пишатись життє тих старих її синів, що не лишали її, супротину, в тяжкі години її істнування, що власними муками та невспинущою працею заснували несхибну підставу для могутньої праці прийдешніх дїячів України при менче важних обставинах та умовах життя...

Похорони небіжчика 27. ст. ст. лютого відбули ся з великим поважанням до него: труну несли письмовиї українські та инші поважні люди — Українці, віко від труни несли жінки Українки. Хор сьпівців був теж із своїх людий. Сумна процесия поволї дойшла до Байкова кладовища, де і зупинилась... Над трупою промовив сердешне слово щирий, старий друг небіжчика О. Я. Конишкий і при плачу родини та знайомих труна була спущена в землю і на віки сховалась від очий всіх тих, що кохали та шанували його при життї, яко людину-Українця і батька. Вічна йому память.

Ів. Сердешний.



ЛЇТЕРАТУРА.

Дрібні вісти. Повне виданє творів Т. Шевченка під заг. „Кобзар“, впорядковане проф. Дром Ом. Огоновським, вийшло в двох томах, коштом наукового товариства ім. Шевченка. Ширше про се виданє говоримо на другім місци. Друкує ся друге доповнене виданє збірника поезий Івана Франка під заг. „З вершин і низин“. Досї появилось 10 аркушів друку [стор. 160 в 8-ні]. Друк має скінчитись напевно в липні с. р. — „Німецько-руського Словаря висловів правничих і адміністрацийних“, видаваного адвокатом Дром Костем Левицьким, вийшло дотепер 26 аркушів друку (сторін VIII+416). Цїле видавництво, як тепер можна обрахувати, обіймати ме 32 аркушів друку і скінчить ся в червні с. р. Ціна одного примірника з оправою від тепер: 4 злр. а. в. [Замовленє і передплату треба посилати до Друкарні наукового товариства ім. Шевченка у Львові, при ул. Академічній ч. 8]. — „Гетьманъ Мазепа“ історична повість Фр. Равіти, в перекладї з польского Василя Ріленка, яко 45 том „Бібліотеки найзнаменитшихъ повѣстей „Дѣла“, опустила друкарню. Тепер друкує ся в „Бібліотеці“ історичний роман Вальтер-Скота „Ришард львине серце“, яко 46 том. — Товариство „Просьвіта“ друкує для своїх членів за місяцї цьвітень і май обємисту книжочку Дра Баржицького „Як дбати о здоровлє?“ У виділї сего товариства повстав проєкт видания карти князїв і гетьманів України-Руси. — Словаря росийсько-українського, впорядкованого М. Уманцем і А. Спілкою, вийшло досї 9 аркушів [VII +132 стор. вел. 8°], котрі і розіслано передплатникам. Отсе запрошуємо усіх наших читачів запренумеровати собі сей „Словар“ [котрий виходить при „Зорі“], тим більше, що ціна передплатна на перший том [враз з „Зорею“ 8 злр., або 8 руб., з чого на „Словар“ припадає 2 злр. взглядно 2 руб.] з огляду на вельми гарне але притім і коштовне виданє справдї дуже низька. Коли том I-ий вийде, ціна буде певно вища а можність набути его буде значно тяжша. Радимо одже щиро — спішитись!

Василь Лукич.

Байки Л. Глїбова в перекладї на чеську мову. У чеській Празї живе писателька, Вільма Соколова. Вона учителька, одже пише головно для молодїжи. Читає пильно і наш „Дзвінок“ (що виходить у Львові), тай ось що написала до редактора „Дзвінка“ про байки і загадки Леонїда Глїбова [дїдуся Кенира]: „Спасибі Вам за Ваш „Дзвінок“ — пише панї Соколова. Я вижидаю з нетерпеливостию его з почти. Я закохана у вашім Леонїдї Глїбові. Его на прочуд красні байки та загадки се одинокі в цілій славянській лїтературі. Коби у мене вдача складати вірші, то я переклала би всї ті байки і загадки, аж поки всї сталисъ би майном чеських дїтий. Та хоч сама его не здужаю, то постараюсь о їх переклад на чеську мову“. Дуже ми раді з того, що можемо сю вістку, котра іде на славу народу нашого, подати дорогим землякам і читачам „Зорі“, на котрої листках частенько можна подибатись з прекрасними байками нашого Ювілята.

ТЕАТР.

Львівський руський народний театр під дирекциєю Товариства „Руська Бесїда у Львові“. Справоздание референта театрального з дїяльности русько-народного театру за рік 1892, виголошене на Загальних зборах членів Руської Бесїди д. 19. цьвітня 1893.

Сьвітлі Збори!

Забираючись здати справу з дїяльности нашого народного театру за рік 1892, заявляю, що, обмежаючись тілько на найважнїйші подїї, не буду Вам ВП. Громада забирати дорогого часу такими подробицями, як коли і в котрім мїстї або мїсточку наш театр гостив, бо се малоби тілько тодї яке таке значінє, на-колиб далось досьлїдити, як і о скілько причинив ся він тим своїм побутом до двигненя просьвіти. Але се не легка задача; а хто знає наш театр від єго заснованя аж по нинїшний день, той достереже, що тілько дві добі визначають ся за цїлий час єго 28-лїтнього істнованя, а то сам початок, коли то перзонал артистичний складали інтелїґентні сили аматорскі, друга же досить щаслива доба проблиснула за артистичної управи бл. п. Івана Гриневецкого; під ту пору сьлїдний був і який-такий розвій драматурґиї, побіч того давалось добачити вдоволенє публики, а отсе заразом об'яв благородного вплиру театру яко чинника просьвітнього. Правда, що в першім починї ентузиязм для нашого театру принимав може всї єго вистави в гарнїйшім сьвітлї та що і під ту другу пору ми радо перебачали не одно. А всеж такой і те велика правда, що анї в р. 1892. анї в довгім ряді попередних лїт не сьлїдне те вдоволенє з нашого театру, якого належало-б сподївать ись; се безперечно тому, що не хотячи зіставать ись по-заду, судимо тепер острійше, жадаємо також більше, бо з духом часу конечно треба числить ись.

О тих всїх трудностях видїл був глубоко пересьвідчений. Тож коли в червни м. р. з волї Вашої Вп. Громада став я членом видїлу Р. Бесїди і менї поручено незавидний реферат театральний, став я бачно і пильно сьлїдити не тілько кождий крок нашого театру в р. 1892, але я заглянув також у минувшість. Се не була вправдї легка для мене річ, а всеж такой були менї деякі справи знані яко давному членови видїлу, в інших же обставинах маю завдячити багато цїнних всказівок мому попередникови Вп. Д-рови Ярославови Кулачковскому, котрий в щирім занятю театром з окрушків протоколярних зумів зіставити яку таку історию нашого театру, бо про записки історичного розвою нашого одинокого театру майже і сьлїду нема. — Я не досьлїдив також жадної важнїйшої прояви в розвою за р. 1892; дано вправдї 240 представлень, але се всї ті самі, що в р. 1891. і давнїйше, згадати-б хиба тілько про виставу „Бідного Йонатана“ під сам конець р. 1892, бо про Судермана „Честь“ згадував вже мій достойний попередник. Зрештою той сам репертуар, що давнїйше — і отсе перша причина бідности нашого театру, — але вже не той сам перзонал, що ВП. Громада єго бачили, коли наш театр гостив в останне у Львові, бо що лїпші сили відїйшли такой зараз, молодших же не підготовлено — і отсе друга причина бідности. А коли до того додати, що в часї аренди ґардероба і декорацинї понищились майже до тла, через що зверхня вистава сценічна представляєсь бідно, нової же нема за що закупити, — то отсе бувби слабонько відмальований образ нашого театру. Остальне звольте собі ВП. панове додати самі, бо про кожду важнїйшу подію була прилюдна згадка.

Що до мене, то ачейже не помиляюсь, наколи скажу, що образ нашого театру представляєсь до знаку так, як з арендою от хочби якого небудь хутора. Коли по кільканайцяти лїтах верне до него властитель, то ледви чи єго і пізнає; бож то не застане вже анї стріхи анї огорожі анї крівлї анї вікон анї худобини нїякої. а що найгірше, то те, що нива зівсїм запустїла. Тимжеж то чимало вкладу і труду і заходу буде сей ґазда мати, заки він своє ґаздівство приверне знова до якого такого ладу.

Видїл же мав руки звязані також через те, що нїколи не міг знати, які суть властиво доходи з театру, отже не можна було театром орудувати так як було треба та як видїл того бажав, а що найважнїйше, то те, що хоч видїл подавав пляни, ради і всказівки, як театр вести належить, то се все або тілько що найбільше через половину виконувано або такой зівсїм занедбувано. Се все вплинуло лихо раз на розвій рідної драматурґиї, чого найлїпшим доводом те, що Високий Видїл краєвий мусїв аж два рази розписувати конкурс, щоб могти визначити преміями три драми — а по друге не дбано зівсїм про якусь школу драматичну, отже, як вже згадано, приросту молодих сил нема, а між тим давні сили — от як давні — довели до того, що як сам один із старших артистів в письмі до видїлу з д. 11. с. м. виразно каже „навикли до того, щоб за них хто інший думав“.

Конець кінцем з такого устрою вийшло загалом те, що видїлови лишилось тілько занятє похоронами упокоївших ся членів, от як приміром і сього року в саму сьвітлу неділю референтови прийшлось справляти похорони бл. п. Петрови Парадюкови, про котрого щиру і сумирну працю най менї буде вільно на тім мїсци теплим словом згадати, — видїлови лишилось ще також роздаванє раз до року запомоги, але що найважнїйше, то того видїл не мав: він був нїбито властителем театру, але не мав навіть концесиї, і доперва теперішньому ВП. Голові Рускої Бесїди удалось по довгих заходах роздобути концесию, що було о стілько труднїйшим, що посьлїдня дирекция вже заздалегідь була постаралась о концесию на дальші три роки.

Посеред обставин що іно згаданих і посеред драч між перзоналом минав рік 1892., а з ним кінчив ся також три-лїтний контракт з посьлїдньою дирекциєю. Тому придержуючись звичаю практикованого, розписав видїл конкурс на нову дирекцию з речинцем до 15 н. ст. падолиста. Побіч того пішов видїл також дорогою незвичайною, бо запросив на анкету кількох давнїйших панів референтів, котрі з театром нашим що найменше за яких 15 лїт добре були познакомлені. Ся анкета зібралась 20. падолиста, а спросив єї видїл головно тому, щоб із знатоками нарадитись, що на будуче робити, бо дотеперішнього стану не можна вже було дальше стерпіти. Сій анкетї предложено також всї подання о дирекцию; між тими поданями не було оферти послїдньої дирекциї, оно надійшло доперва о год. 10. вечером, і то дорогою телеґрафічною.

Всї запрошені на анкету панове, розібравши основно вплинувші оферти, заявили одноголосно і категорично, що не годить ся вже дальше давати в аренду одинокий наш руcько-народний театр, та що видїл Р. Бес. повинен безусловно сам вести дирекцию. Проте сьлїдуючого дня рішив видїл на засіданю більшостю одного голосу перенять театр під власну дирекцию а разом з тим переняв на себе богато, дуже богато клопотів, котрі розпочались з розписанєм конкурсу на адміністратора, щоб тому віддати заряд після управи видїлу і з відвічальностю перед тимже.

На тім самім засіданю анкети рішено вибрати нову комісию артистичну, котрої задачею єсть подавати ласкаво до відомости видїлу нові твори драматичні, спирати єго своїми сьвітлими радами що до артистичного виконаня і що до добору відповідних сил артистичних, остаточно она взяла на себе також задачу перебракувати цїлий дотеперішний репертуар і справити єго під оглядом язиковим.

Друга новість лежить в комітетах льокальних. Наш театр єсть головно провінциональним, отже тож само провінция має до него велике право: в ній треба розбудити розмилованє і інтерес для театру і для штуки, як се сталось між іншими народами осьвіченими, бо на провінциї виросли що найзнатнїйші сцени европейскі. Я не хочу розводитись, як і куда возив ся з своїм театром Molière, що і театр і драматурґию французьку відразу двигнув дуже високо; — далеко мене завело би розводитись, як розвинулась сцена нїмецька та анґлїйська, хоч се було би справдї дуже поучаючим, але наведу один примір з театру нам найлїпше знаного. — В роках 50-их істнувала трупа Лобойка; на дошках того театру на підсїню жидівского дому заїздного в Бережанах в р. 1857, ставляла свої перші кроки п. Гелєна Моджейовска. Хто єї не знає? — А у нас за 28 лїт чи виховалась хоч одна бодай через половину така славна артистка драматична? Отсе одна добра сторона театру провінционального а разом з ним і комітетів льокальних; о інших мова в інструкциї. Коби тілько ті комітети льокальні схотїли розвинути енергічну дїяльність а що розвинуть, о тім видїл не хоче анї на хвилю сумнїватись.

Рішившись на вебезпечний крок і з перенятєм театру під власну дирекцию, вислав видїл 1. грудня 1892 комісию з трьох членів до Сучави, щоб она з цїлим перзоналом труни уложила договори та перевела шконтрум всего майна театрального.

Ся Сучава вже вдруге далась добре видїлови затямити. Десь в р. 1880 покійний наш Д. Гладилович разом з ВП. Д-ром А. Чайківским саме на Новий рік мусїли там їздити, щоб залагодити деякі невзгодини театральні. Опісля 28. грудня 1892 віддав референт новому адмінїстраторови в Коломиї в присутности ВП. Дра Олександра Кульчицкого заряд театру. На тім місци мушу три точки визначити: 1) Передовсїм складаю подяку згаданому що іно п. Д-рови О. К. а крім того також комітетам льокальним в Долинї і в Дрогобичи за їх ласкаву поміч; 2) в самім зародї перенятя театру під власну дирекцию кинено гадку, щоб театр в тім складї, в якім він був з кінцем року 1892, розвязати, позаяк контракти чи умови, наколи які з давнїйшою дирекциею істнували, не потрїбували обовязувати нову дирекцию. Гадка ся не удержалась, бо перемогла засада гуманности, що посеред лютої зими та ще до того в чужім краю, бо аж на границях Молдави, не годить ся тілько людий лишати гіркого кусника хлїба. Се правда, сьвята правда! Але кобиж сї люде, котрих ся засада гуманности найбільше і виключно обходила, були оказались рівнож з своєї сторони на стілько гуманними, щоб вирозуміли сю красну засаду видїлу; так де там — на жаль так не сталось, та бодайби я був ложним пророком та щоб до тої первісної гадки не треба було вернути, тим більше, що ся засада гуманности сталась зараз в зародї причиною фінансового недобору. — Нерадо переходжу до точки третьої. Ото ті самі люде, про котрих добро видїл побиваєсь — в добі 10-мїсячної дїяльности сьогорічної відбув видїл вдвоє тілько засїдань, що минувшого року за час 15 мїсяців, — про котрих долю думає, для котрих екзистенциї тілько мужів анкети, комісиї артистичної і комітетів льокальних з власної доброї волї і охоти посьвячує свої сили, свій дорогий час, а видїл Р. Б. положив собі за непохитну задачу, вигодити ім пісьля найлїпшої своєї совісти а заразом найглубшого переконаня запевнити їм будучність і полекшу на старість — деякі з тих людий поважились розповсюднювати клевети, себ-то члени видїлу видумують собі комісиї і кажуть собі за них платити по 120 злр. Понеже п. касиєр представив сю річ в властивім сьвітлї, я над нею не задержуюсь; замовчу також і про інші сплетнї, розсївані через тих самих людий, сплетнї, що хоч може не так дуже дотикають видїлу, але все такой доводять, що люде ті через 28 лїт не навикли шанувати тих, котрих шанувати повинні, та що они о якій небудь карности не мають понятя; бо і куди-ж ту приміром зачислити такий докір, себ-то видїл запропастив фонд емеритальний, про котрого істнованє п. касиєр що іно перед хвилею згадав. Не дивота, що персонал нашого театру не розумієсь на карности, тім першім услівю істнованя кождого хочби і як маленького товариства, а не розумієсь тому, бо через 28 лїт не було жадного реґуляміну. Тимжеж-то видїл уложив такий реґуляміи, а при єго укладаню був менї знова вельми помічним ВП. Др. Ярослав Кулачковський. — Но на превеликий свій жаль за час 10-мїсячної дїяльности яко дирекция не успів ще видїл упоратись із статутами фонду емеритального, а не упорав ся виключно саме для браку достаточного фонду, бо члени театру нашого через 28 лїт не уважали се своїм обовязком бодай дрібними лентами до него причиняться, як сего домагаєсь закон, а тілько посьлїдню дирекцию зобовязав видїл контрактом складати на сю цїль невелику суму.

Отсе головні хиби дотеперішньої управи нашим театром; а коли нам прийшлось хиби сї звільна усувати, натрафили ми на великі трудности і пакости. А вжеж такой найбільше пакости вийшло із-за того, що на директорів знайшлось тепер а диво далеко більше кандидатів, якби сего сподївались нажало; одначе сьлїдячи бачно за мотивами „претендентів на претендентів“, як говорить ся в одній шутцї, мусить ся прийти пересьвідченя, що попри користи матеріяльні, бо ті безумовно при добрій управі бути мусять, ходить ту також о личні амбіциийки до титулів на директриси. Щоб своєї цїли досягнути, уживаєсь всяких можливих і неможливих осередків — о так далеко більше сих посьлїдних; они друть ся ту о кожу як ведя, як говорить ся в байцї; але медвідь той ще цїлком живов, та дасть Біг, і буде здоров, коби тілько сьлїдуючий рік, поминувши вже всякі інші пакости, не дав ся налякати новим недобором, а дальше тим, що з субвенциї за 1. пів-

рік мало вже що єсть в касї, бо всьо се зрештою буває на всякій іншій сценї, а чим більша ся сцена, тим більші пакости, тим більші хвилеві недобори. Але „quod licet Jovi, non licet bovi“. Бо хоч припустимо, що на великих сценах бувають і клевети і обмови і різнородні драчі, то будь що буде я заявляю цїлком рішучо, що на нашій одинокій руско-народній сценї сего всего під жадним а жадним услівєм бути не сьміє і все те старав ся я безпощадно викоренити; буде лад і згода у внутрі, тоді буде повага на вні, буде і гаразд. Тож ми мусимо безупинно між іншим стреміти також до того, щоб — як сего бажає в письмі своїм оден щирий прихильник нашого театру — кождий отець з чистою совістю і з повним покоєм про долю і славу своєї дитини міг єї віддати на услуги рідної Мельпомени. — Скінчило ся отже на тім, що п. адміністратор театру просив о звільненє, а видїл знайшов ся в безвихіднім положіню, з котрого виратував єго звістний з свого патріотизму Вп. Іван Ґуляй; сей добродїй дав ся упросити, що яко повномочник видїлу обняв з 14. с. м. управу нашого театру. Проте, що і як буде дальше, се годі вже нині знати; оно буде залежати від переведеня санациї; але се єсть певна річ, що теперішний видїл докладав всїх своїх сил, щоб одиноку нашу сцену поставити на висотї єї задачі; видїл не щадив ані трудів ані коштів, щоб в недалекій будучности можна довести наш театр до такого стану, щоб нам єго позавидувано, бо крім загальної мети мав видїл ще на примітї рік 1894.

Сьвітлий Зборе! Наколи кождого Руснна гірко се вразити мусїло, що на тамтогорічнім попису вокально-театральнім в серци нашої монархиї нам не довелось ані одним слівцем про себе дати знати широкому сьвітови, та що ми не дали також почути ані одної тужної нути зпосеред так богатої скарбниці так гарних, так чарівних пісень наших, то вжеж безперечно до живого мусїлоб се прошибнути кождого з нас, наколиб на будучій виставі в серци нашої дороги вітчини ми не вспілиб належно попписатись. А сего ми не моглиб вдїяти при таких обставинах, в яких наш театр дотепер веґетував; щоб і сю задачу сьлїдуючому видїлови улекшити, санация in capite et membris мусїла наступити. Алеж і так при власних силах артистичних ми не спромоглись би може на якийсь величавий попис; тож видїл подумав вже заздалегідь о тім і понавязував зносини з славно-звістними силами нашими сьпівацкими, бо ачейже і у них пливе ще руська кров, чейже і они знають те добре, що тілько ся чудово-гарна пісьня, котру они виссали з грудий матери своєї, придбала ім сю славу. Ваш референт не сумнївається о тім і на хвилю, що всї наші славні пп. співачки і співаки допоможуть нам попписатись Різдвяною ночію, Утопленою та Купалом. Але поки що, то уступаючий видїл передає свому насьлїдникови отсю троха лекшу задачу, до котрої єму вже пісьля змоги і дорогу умостив:

Понеже наш театр передовсїм єсть провінціональним, тож вистарчить вибрати на разї зпосеред дотеперішнього репертуару яких 12—16 штук сценічних, котрі публика найбільше любить; се можна вже тепер на певно означити, бо маємо в власних руках рахунки. Правда, ту можна натрафити на такі самі закиди, які комісия артистична робила театрови польскому; так щож робити, коли се проява неоспорима, факт стверджений неумолимими цифрами, що приміром Балуцкого „Свояки“ або Судермана „Честь“, з котрого то твору ролю Марґарети, як пишуть дневники, переняла до свого репертуару така на обох півкулях сьвіта славна Моджейовска, приносять 20—50 злр., Мікадо же або Йонатан 120—150 злр.; з публикою мусить числитись кождий театр, се неконечно проява злого смаку або навички, але се проява замилованя до сьпіву і музики, а переіначенє же смаку може тілько звільна поступати.

Дальше: на підставі спису, кілько разів які сили і в яких творах виступають, дібрати персонал і так розпочати дїло на ново. Буде то наколи „magna componere parvis licet“, щось на лад трупи Ернеста Россі'ого або Сари Бернгард, що таку великаньску здобули собі славу, та ачейже і наш театр обійдесь колись без будки суфлєрской, бож то справдї тратить ся багато із т. з. сценічної іллюзиї, наколи слова суфлєра чуєсь скорше, чим самого артиста. Давши театрови таку крїпку основу істнованя о немногих але до-

бірних силах, буде можна єго доповняти поволи і репертуаром і перзоналом, а поминувши сю обставину, що між тим виобразусь деякі молодші сили, треба буде засилитись знатнійшими артистами з України, опісля треба буде розглянутись за кількома лекшими операми з ширшого сьвіта, може удасть ся виставити „Prodan-y nevest-y; очевисто штук наших питьомених, народних ніяк і ніколи не можна поминати, бо і они суть люблені, тож треба їх завсїгди ставити на першім місци.

А так при обережнім і розумнім веденю театру мусить ся дійти до заложеної мети, чого слїдуючому видїлови а найначе нашому театрови бажаємо із найщиршого серця.

У Львові 19. цьвітня 1893.

З видїлу Руської Бесїди.

Др Дамян Савчак. Константин Лучаковский.

ТОВАРИСТВА.

Наукове товариство ім. Шевченка. Дня 11 н. ст. відбули ся загальні збори товариства ім. Шевченка при участи около 50 членів. По вступній промові заступника голови Ол. Барвінського і привітї Дра Ом. Огоновського в імени товариства „Просьвіта“, принято нових членів 84. Справозданє видїлу і касове приняли збори без дискусиї, по чім наступив вибір видїлу і уконституованє секций. До видїлу вибрані: проф. Ол. Барвінський головою (через аклямацию), проф. Із. Громницький заступником голови, Осип Маковей секретарем і бібліотекарем, Кость Паньківський адмінїстратором майна, Петро Огоновський і Осип Ганїнчак; заступниками видїлових: Др Григорий Величко і Остап Макарушка. Директором секциї фільольоґічної вибраний: Др Омелян Огоновський, заступником директора проф. Ом. Партицький, секретарем Остап Макарушка. Директором секциї історично-фільозофічної вибраний проф. Нат. Вахнянин, заступником директора Др Кость Левицький, секретарем Вол. Коцовський. Директором секциї природничо-лїкарської вибраний: проф. Ів. Верхратський, заступником директора Др Щасний Сельський, секретарем проф. Вол. Шухевич. Відтак В. Коцовський читав свій реферат: про історичну основу Слова о полку Ігоря, над котрим вела ся опісля оживлена дискусия. По полудни дискутовано над внесенями членів. Подрібне справозданє подамо в слїдуючім Ч-ї.

Руська Бесїда у Львові. Загальні збори відбулись 19. нов. ст. цьвітня с. р. при дуже численній участи членів, зацїкавлених головно станом руського театру в тримісячнім періоді реформи. З справозданя з дїяльности видїлу довідались мо ся, що уступаючий видїл сповнив всї поручена попереднього загального збору. Що до самого товариства, яко читальняно-забавного, видїл постарав ся о лїпше і вигіднїйше помїщенє, урядив кілька забав і т. п. — хоч головну увагу єго займала справа театру. Видїл відбув 31 засїдань. Відтак здавано справу з руху членів товариства, вкладок членських і видатків на удержанє товариства. Членів числить „Бесїда“ сего року 112. Видаткі має великі [сам льокаль коштує 610 злр.], однак росходи покривають ся доходами. „Бесїда“ спільно з „Просьвітою“ відступають безплатно одну комнату академічному товариству „Ватра“. Опісля каснер товариства здав справу із трьох фондів: з підмоги одержаної від Сойму краєвого на театр, емеритального фонду артистів, з власного фонду і з фонду на памятник артиста пок. Ів. Гриневецького. I. *Заряд підмоги театрови*. Прихід: 7257 злр. 40 кр. Розхід: 7174 злр. 35 кр. [Важнїйші видатки: Підмога виплачена директорови Ів. Біберовичеви 5400 злр. Репертуар 394 злр. 60 кр. Бібліотека театральна 181 злр. 56 кр. Підмога персоналови театральному 305 злр. Кошта подорожи делєгатів на інспекцию театру 126 злр. 66 кр. Льокаль на канцелярию 240 злр.]. II. *фонд емеритальний артистів* виносив з кінцем 1891 р. 1.250 злр. 29 кр. В р. 1892 прибуло 253 злр. 26 кр. Разом тепер виносить 1.503 злр. 55 кр. III. *фонд „Руської Бесїди“* виносить з днем 15. цьвітня 1893 р. 5.064 злр. 79 кр. IV. *фонд на памятник пок. арт. Ів. Гриневецького* виносить 27 злр. 93 кр. По удїленю абсолюториї уступаючому видїлови подав референт театральний проф. К. Лучаківський обширне справозданє про стан руського театру, котре містимо у відділї „Театр“. По численних інтерпеляциях і поясненях вибрано видїл, до котрого увійшли пп. Др. Дамян Савчак [голова], проф. Наталь Вахнянин [заст. голови], проф. К. Лучаківський [реф. театр.], учит. Йосиф Гриневич [секретар], проф. Ів. Огоновський [господар], проф. Петро Огоновський [каснер], адв. др. Ярослав Кулачківський, Ів. Гуляй, о. М. Темницький і академік Л. Потучко. К. Л.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Кобзар Тараса Шевченка. Частина перша. Стор. CXVI + 315 Частина друга. Стор. 405 в 8-ку. Видане товариства імени Шевченка. — У Львові, 1893 р. Ціна за обидві частини з оправою [неоправних примірників нема в продажі] 4 злр. 50 кр. [з пересилкою почтовою 5 злр.]. Друковано 2000 прим.

Гетьманъ Мазепа исторична повість Фр. Равіты. [Перекладъ съ польского]. Литературный додатокъ „Дѣла“. [Бібліотека найзнаменитшихъ повѣстей подъ редакцією П. Белея. Том XLV]. — Львів, 1893 р. Стор. 275 в мал 8°. Ціна 1 злр. 20 кр. [Переклад Василя Ріленка вистачений за сїчень — март 1893 р.].

Правдиве оповидання. Написавъ И. Спилка — Харків, 1893 р. 24 стор 16°. Ціна 5 коп

Витеръ. Народня казка. — Харків, 1893 р. 24 стор. 16°. Ціна 5 коп.

Для руских школярів ріжні цікаві відомости. Розповів Богдан з Поділя. [Видавництво людове. Рік XII. Томик 5. Місяць Май]. — Львів, 1893 р. 28 стор. 16°. Ціна 8 кр.

Первый этнографическій концертъ II-го марта 1893. Тексты народныхъ пѣсенъ. Изданіе Этнографическаго отдѣла Имп. Общества любителей Естествознанія, Антропологіи и Этнографіи. — Москва, 1893 р. 31 стор. Ціна 15 коп. [3 українських пісень сюди увійшли: 1) Сьвіти, місяцю, і ви, ясні зірниці. 2) Да куди їдеш, Явтуше? 3) Ой наступає чорная хмара. 4) Ой у полї криниченька. 5) А вже весна, а вже красна].

Біографія Григорія Федоровича Квитки-Основьяненка. — Александрия, 1892 р. 12 стор. 8°. Ціна 5 коп

Мѣстечко Борисполе въ XVII. вѣкѣ. Акты мѣйскаго уряда 1612—1699 гг. съ пред. А. В. Стороженка. — Кіев, 1892 р. 112+XVII стор 8°.

Н. И. Петровъ. **Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ г. Кіевѣ.** Вып. I. Собраніе рукописей моск. митр Макарія (Булгакова), Мѣлецкаго м-ря (на Волыни), Кіево-Братскаго м-ря и Кіевской дух. семинаріи — Москва, 1892 р. VIII + 321 стор. 8°.

Петръ Раевский. **Сцены и разсказы изъ малорусскаго народнаго быта.** — Кіев, 1893 р. (Виданє 6-те ілюстр. Б. Корейви). 221 стор. 8°. Ціна 1 руб

Т. Г. Шевченко. **Маленькій кобзарь.** Переводы И. А. Бѣлоусова. — Виданє Ф. Йогансона. — Кіев, 1893 р. 54 стор. 64°.

Janina Sedlaczkówna. **Kozacze zawieruchy,** opowiadanie historyczne z XVII. w. — Гданськ, 1893 р. 52 стор, 12°.

Talko Hryncewicz **La médecine populaire dans la Ruthénie méridionale.** [Відбитка з Bulletin de l' Académie des sciences]. — Краків, 1893 р. 113—120 стор. 8°.

б) періодичні виданя.

Буковина [1893. Ч-а 1—17]. Статї наукові: Дра Ст. Сенького — В чім наша сила (1—4) і „Словарь россійско-украінскій“ М. Уманця і А. Спілки (15—17). П. Вартового — Листи з України наддніпрянської IX-XII (5, 6, 8 і 11—13). Остапа з Великого хутора — Колись і тепер (7). Земляка — Василь Карачевський-Вовк — некрольог (10). Вірші: В. Чайченка — Химчиві сьпіви, Своя хата і Жаби та сонце — байки (14).

Кіевская Старина [1893. Апрѣль, 1893. Том 41. Стор. VI+1—196 +49-64+17—32 в 8°]. Зміст: Константинъ Алекс. Трутовскій — некрольог Н. Шугурова. Родіонъ Григоревичъ Дмитрашко, п лковникъ переяславскій. А. Стороженка Путешествія въ Малороссію академика Гильденштедта и кн. Долгорукаго. Л. Синицкого. Замѣтки и воспоминанія объ Афанасіѣ Васильевичѣ Марковичѣ, Дмитра Марковича. Нѣкоторыя черты изъ былой жизни духовенства юго-западнаго края. В. Храневича. Частная переписка Григорія Андреевича Полетики, з передмовою Ол. Лазаревскаго. Отрывки изъ записокъ Автонома Акимовича Солтановскаго. Раскопки на княжей горѣ въ 1892 р., Мик. Бѣляшевскаго. Сани въ похоронномъ обрядѣ, Мик. Бѣляшевскаго. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додаток: 1) Дневникъ генеральнаго подсварбія Якова Марковича. 2) Библіографическій указатель статей, помѣщенныхъ въ „Кіев. Стар.“ за первое десятилѣтіе. Объявленія.

в) музикалїя.

Збирныкъ народныхъ украинскихъ писень. Зибравъ и для хору уложивъ М. Лисенко, 5-й десятокъ. — Кіїв, 1893 р. 9. стор. 8°. Ц. 50 коп.

Збирныкъ украинскихъ писень. Зибравъ и у ноты завивъ М. Лисенко. 5-й выпускъ. — Кіїв, 1893 р. 84 стор. 4°.

Впорядник части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша.
ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ:
З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублїв або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублїв або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

1893.
У Львові
15 [27] мая.

Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Ч. 10.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

[Далї.]

Ватя скінчила епархияльну шестиклясову школу, читала багато книжок і була доволї розвита. Вона могла провадити трохи поважнїйшу розмову, ніж давні непросьвічені дочки батюшок. Антося й Леся вчили ся в прогімназиї в недалекому здоровому містечку і теж дещо читали. Але усї вони читали більше романи та повісти і не любили читати наукових книжок. Їх розумовий розвиток був трохи слабкий задля того, щоб вони могли зацїкавитись і науковими розвідками та книжками.

– А от Рифка, та що продає дамські убори, ця вже зовсїм поетична. Раз я торгую в неї лїтнїй капелюх, а вона каже: панно, купуйте в мене капелюх, бо ті усї пани, що в мене покупили капелюхи, усї чисто повиходили заміж, — сказала Антося.

— От бачите, Валентино Артемівно! Хіба ж це не поезия?! — сказав Леонїд Семенович і кинув на Ватю прудкими очима ще й засьміяв ся. Зпід темних вусиків заблищали його довгі білі чималі зуби, котрі якось закрасили його гостре мефістофелївське підборіддє. Той осьміх красив його веселий вид. Ватя задивилась на його брови, на його сьвітлий, веселий вид і примітила в серцї легке почуваннє, приємне й радісне.



Наталь Вахнянин.

Воно майнуло швидко й прудко, як промінь сонця часом прорветь ся через хмарки і майне по ставку од берега до берега, і ставочок ніби звеселить ся і засьмієть ся між зеленими берегами. Щось радісне злинуло на її серце, її здорові очи засьвітились; вона почула в нервах жвавість, якусь нову більшу жизність, і стала веселїйша й проворнїйша.

Ватя швиденько підвела ся з місця, вхопила два порожні стакани і не пішла, а побігла в столову, щоб налити чаю. Вона сама здивувалась, де це взяла ся в неї легкість та проворність. Антося кинулась помагати своїй приятельцї і поодносила порожні стакани в столову. І Антося бігала з стаканами, і Ватя бігала, неначе хотїли одна другу випередити.

Вчительша сидїла і мовчки поглядала на паннів; вона розуміла, до чого йдеть ся та біганина. Вчительша була з тих, що в гостях сидять і мовчать, нїчогісінько не говорять і тільки зпід лоба поглядають на других гостий, але все чисто назирають, навиглядують і мовчки слухають, що тільки говорить ся в хатї, а вже дома з близькими приятельками пригадують усе, що хто сказав, хто як ступив, і все це пересуджують і всїх

осуджують. Ватя сїдала коло вчительши, починала з нею заговорювати, але вона одповідала кількома словами та й то неначе знехотя. Вчительша почувала через стїну писаршин дух в другій кімнатї, і вже той один дух сердив її гордовиту душу.

Почала ся розмова між паничами. Молоді вчителї семінаристи розказували про школи, про свої холодні нетопляні та вогкі кватири при школах, про своє бідуваннє, про те, яка труднота вчити дїтий по велико-руських шкільних книжках. Лєонїд Семенович пристав до їх розмови. Молоді хлопцї почали зачіпати усякі питання: і шкільні, і національні українські і соціяльні. Молодий Панасенко говорив про ці усї питання з великою охотою, розвивав їх, оглядав їх з усїх боків. Розмова його лила ся плавко й швидко, навіть була лепетлива, але вона в його провадилась тільки як сальонова розмова. Нї одне питаннє, котре він зачінав, не цїкавило його серйозно: нї до одного питання не лежала його душа. Погляди його були сьвіжі, навіть вольні, лїберальні й поступові, але все це говорилось так собі, аби говорити та не мовчати. Панасенко говорив, неначе млин молов, неначе вітряк махав крилами, тільки його млин молов на порожній камінь.

Ватя тільки й слухала, тільки й чула Лєонїда Семеновича. І його веселість, і його говорючість дуже сподобали ся їй.

– От з ким я-б прожила вік щасливо й весело! — заворушила ся в неї думка десь глибоко, глибоко в душі без її волї, без її хотї. — Як я люблю веселих, говорючих людий! Хоч би й не хотїлось слухати, то будеш слухати! Хоч би тебе й нудьга взяла, то вижене з твого серця усю нудьгу до останку. І на серцї стає легко і на душі весело, неначе щось сьвітом засьвітить в самому твоєму серцї.....

Але ця паничівська розмова про школи та усякі висчі питання була дуже скучна для панпів. Вони мовчали і словечком не вмішувались в ту розмову. Весела Антося трохи не позїхнула і на превелику силу вдержала свої рожеві уста од позїхання. Вчительша сидїла нерушимо, мов єгипецький камяний сфінкс. Ватя тілько ухом ловила ті нецїкаві для неї речі і більше поглядала на чорні Лєонїдові брови. Антося трохи не крикнула: — Ой, говоріть краще про богуславських жидівок, хоч про Рухлю та Рифку, то це буде в десять раз цїкавійше! І Ватя й инчі панни були тієї-ж думки, хоч вони розуміли ту усю розмову про усякі питання.

Випили чай. В хатї стало душно. Ватя одчинила скляні двері, котрі виходили в садок. З дверий повіяло прохолодою. Сонце вже спускалось ік заходу. Надходив вечір, роскішний лїтній вечір в селї з своєю прохолодою з густими довгими тїпями в садку, в березї, обсадженому густими вербами. Антося вибігла через двері на маленький ґанок. За нею вибігли менчі її сестри. За паннами вийшли паничі.

— Чи в вас, Валентино Артемівно, є човен? — спитав в Ватї Лєонїд Семенович: — от би гарно було поплавати човном по ставку!

— Є, тільки невеликий. Уся наша компанїя в йому не помістить ся. Але там в березї є човни управителя ґуральнї, на котрих рибалки ловлять коропи. Ми заберемо й ті човни, — сказала Ватя.

— А хто хоче піти на вечерю до коропів, той піде з нами на човни! — сказав Лєонїд Семенович.

— Ну, на це я не пристану, — сказала Антося.

— На віщо коропам така честь? Ми самі повечеряємо коропами. Та в цьому ставку трудно і втопитись, хіба запливемо аж ондечки під гору, під той лїс, — сказала Ватя; — там таки чимала ковбаня.

— Буде старій жабі по колїна? — спитала Антося.

— О, буде й по шию найстарійшій жабі! — сказала Ватя.

— Коли так, то не страшно. Рушаймо! Лїпо, чи то пак Олїмпиядо Григорівно! Ви не боїтесь жаб? — спитав Леонїд Семенович.

— Нї, не боюсь, — сказала невеличка панна і зняла ся з місця та й побігла по довгій простій доріжцї через старий садок, зарослий кущами бузку та бузини.

Лєонїд Семенович кинув ся її доганяти.

— От же дожену! — кричав сьлїдком за Лїпою Лєонїд Семенович.

— Ба не доженете! — кричала проворна Лїпа і неначе клубком котила ся по доріжцї.

— Ба дожену! — гукав Лєонїд Семенович. Він пустив ся на всі ноги і почав наздоганяти Лїпу. Лїпа нїби з переляку кинула ся в бік і сховалась в густих кущах бузини. Антося й собі побігла по доріжцї; за нею побігла проворна Леся. Навіть Ватя, розохочена тією біганиною, не втерпіла і побігла сьлїдком за гуртом, але швидко осталась позад усїх.

— Ну й прудкі-ж у вас ноги! — гукала на ввесь садок Антося, обертаючись до Лєонїда Семеновича.

— О, мене трудно випередити! – сказав Лєонїд Семенович: — а от і берег!

Садок з маленького, ледві примітного, пригорка спускав ся до самісінького ставка. Берег густо заріс вербами. Між вербами та кущами калини плела ся ожина. Берег був густий, зелений та сьвіжий. Між вербами залисніла вода, неначе синя шовкова прозора тканка. Узенька ледві примітна стежечка нїби пірнала в густих кущах верболозу. Панни й паничі пхутали ся в листї, неначе в павутинї, доки не вийшли на чистий піскуватий бережок. Там стояв невеличкий човен, помальований білою фарбою.

Ватя полїзла в густий кущ і витягла звідтїль заховані весла. Паничі сїли на човен і поплили до греблї, де стояли два рибальські човни. Вони притягли ті човни до берега. Антося скочила на один човник і вхопила весло. Її забажалось самій правувати човном.

— Антонїно Григорівно! Отже перекинете човна! Хіба ви вмієте правувати? — говорив Лєонїд Семенович.

— І ще-б не вміла! Ми дома на ставку самі плаваємо човном, самі гребемо, бо в нас там кавалєрів нема, обізвалась Антося і неначе манила до себе в човен веселого хлопця.

Ватя сїла в свій човен. Лєонїд Семенович кинув очима на два човни, де сидїли дві панни, і неначе вибирав, в котрий човен йому вскочити. Там весела панна, там поважна, з задуманими темними, як ніч, очима. Він і сам не з'оглядів ся, як сїв у той човен, де сидїла Ватя, і вхопив в руки весло. Уся компанїя кинула ся на човни. Човни хилитались, трохи не черкались краями об воду. Панни кричали, жахались і разом реготались.

Три човни швидко полинули по ставку понід високими вербами. Довгі тїни од верб далеко сягали смугою по водї своїми зубчастими краями. Зелений берег виразно одбивав ся в тій матовій смузї, і сама вода була нїби облита й обсипана ізумрудами. Вогке тепле повітрє стало сьвіжим. Од зеленого берега нїби повівало холодком; холодок нїби лащив ся до лиця, милував його, вливав в тїло роскіш життя, почуваннє жизньове, радісне, безклопітне й безжурне, як сама молодість. Ставок в гору все ширшав та ширшав. Гребля вже далеченько зістала ся позаду. За греблею висока ґуральня, вкрита червоною черепицею, одбивала ся червоною тїнню в водї і незвичайно гарно нїби прибрала й закрасила вигляд здалеки. Човни повернули на середину широкого ставу. Антося несподївано затягла пісьню. Голос в неї був здоровий і гарний: він розлїг ся широко й далеко понад водою. Молода дївчина неначе манила до себе молодого хлопця з другого човна. Ватя нїби зрозуміла той гук, і вона примітила, що в її серцї заворушилось щось зависне, щось вороже до своєї приятельки...

— А що, як ми оттут перекинемось на цій глибинї, — крикнула Антося з свого човна до Лєонїда Семеновича.

— Вийде дуже не погано, — обізвав ся Лєонїд Семенович: — панни постають русалками та будуть жити в скляних хоромах; їм будуть прислужувати рибки.

— Це-б то коропи? — спитала Ватя. — Ви знаєте, що в цьому ставку самі за себе коропи. Ще в давні часи пан завів тут коропів, і тепер їх така сила, що як зайдуть неводом, то за раз витягають пуд або й два. А заходять неводом доконечне що тижня два рази, в четвер.

— А чим то стали-б паничі оттам на днї, як би ми оце перекинулись? — гукала Антося з другого човна: — не вже русалками?

— Нї, я став би дїдьком водяним та лякав би русалок, а найбільше вас, — обізвав ся Лєонїд Семенович.

— Ну, я вас не дуже-б злякалась, хоч би й русалкою стала.

— А ви, Валентино Артемівно, боялись би мене, як би я, борони Боже, перекинув ся водяним дідьком?

Ватї стало пїяково од такого комплїмента; вона спустила очи і промовила:

— Не знаю; хіба знати му тодї, як сама стану русалкою. Здаєть ся, що не дуже-б боялась...

— І не втїкала-б од мене, як би я ввірвав ся в ваш криштальовий підводяний палац?

— Не тїкала-б, бо русалкам же нїкуди і втїкти: вони-ж замкнуті чи що в своєму палацї, — сказала Ватя.

— Як би ви ввірвались в наш палац, я-б вас почастувала й приймала усяким добром, — гукнула Антося.

— Яким же добром ви мене приймали-б? — спитав Лєонїд Семенович.

— Поклала-б перед вами зеленого латаття та сирого коропа, — жартувала Антося.

Ну це страва, хоч і тривна́, але така, що я її не сплоха перетравив би; трохи важка: ще прийшло ся-б і заслабнути, — сказав Лєонїд Семенович.

— І то горенько, що й доктора в ставку не знайшло ся-б, — сказала Ватя.

Човни заплили в глухий кінець ставка, під високий горб, вкритий лїсом, осьвічений тихим вечірнїм сонцем. І гук, і розмова, і регіт принесли життє в цей тихий закуточок, неначе розбуркали дрімаючий лїс. Паничі почали згукуватись з човнів, неначе вони були в лїсї. Луна одлясками пішла поміж крутими горбами. Згук та перегук неначе розворушив сонне лїсове царство. Десь далеко затуркотїла горлиця, неначе й собі згукувалась з живим людським гуканнєм.

— Господи, як тут гарно! Я неначе не примітила цього місця, хоч і часто плавала тут човном з небожами, — тихо обізвалась Ватя.

І легесеньке, легесеньке зітханнє, невиразне й тихе, як подмух вечірнього вітреця по вербах та лозах, вирвало ся з грудий Ватї, і вона ледві мала сили, щоб затаїти його в своїй молодій душі. Вона й сама не догадувалась, звідкіль прийшла на неї задума, чого з її душі вирвалось легеньке зітханнє, неначе якийсь легенький жаль здавив її серце.

Човни повернули назад. Плисковатий берег од села, ввесь в вербах та лозах, півкругом вганяв ся в широке водяне тихе плесо, ввесь зубчастий, зелений, пишний, лиснючий од рожевого сонця. За зеленою мягкою оборкою зеленїли городи, лиснїли левади, білїли чепурненькі хатки.

— Господи, як тут гарно! — аж крикнула Ватя.

— От і гарно! Не вже ти перший раз бачиш оті верби та очерети? — спитала Антося в Ватї: — і ще на їх не надивилась?

— Я їх бачу неначе в-перше сьогодня. Я неначе попереду не примітила, що тут так гарно, — сказала Ватя.

І вона почула, що на її серце злинула несподївано радість, така радість, якої вона ще нїколи не почувала в своєму життї.

Човни поплили далї і поминули високий закрут берегів ставка. Зза гори виступила висока ґуральня та чималі забудування за греблею на пригорку. Червоні череничані покрівлї під гарячим червоним заходячим сонцем неначе горіли огнем, а друге полумя грало в тихій водї, вилискуючись наче в безоднї.

— А забудування звідцїль які поетичні! Неначе якась вілля на березї озера в Італії, як малюють на картинах. Яка поетична картина! — сказала Ватя.

— Що це сьогодня на тебе найшла така поезия? — гукала Антося з другого човна.

Ватя й сама здивувалась, звідкіль найшла на неї сьогодня така поезия, неначе вона натрапила на якісь чари там, де їх попереду й не постерегала; і вона сама не знала, звідкіль узяли ся, звідкіля полили ся на неї ті чари. Вона була байдужна до краси натури, а читаючи повісти, вона поминала ті місця, де обмальовувались чудові вигляди натури, аж сердилась, що вони перебаранчають її сьлїдкувати за оповіданнєм про людий. Тепер вона чогось несподївано примітила красу берегів, поезию тієї краси. Її схотїло ся сьпівати, схотїло ся гукнути пісьню голосно й весело, як гукають дївчата, беручи воду в березї; хотїлось вилляти й висьпівати усю радість, котрою було повне її серце. Але вона знала, що в неї не такий міцносилий голос, як в Антосї, що її голос не на показ для публїки. І вона завела тихенько пісьню, і як завела, вона й сама не счулась. Вона глянула на чорні Лєонїдові брови та очи, і тодї зразу одгадала звідкіль розлила ся та радість, та веселість на її серце і осьвітила увесь сьвіт і закрасила і береги, і воду, і сонце, і небо.

Ватї подобав ся не один панич, але тепер вона в-перше почувала, що починає любити гаряче, що в її душі зачало ся щось нове, небувале й дуже, обнїмає всю душу і запалює серце новим палким огнем.

— Це мінї тим так гарно тут та радісно, що я дивлюсь на його. Я люблю його, починаю любити оті високі брови, починаю любити його веселу душу, — думала Ватя, пильно придивляючись до тих високих брів.

Лєонїд Семенович, котрий сидїв з веслом проти неї, вловив той пильний погляд і, по своєму сїльському звичаю, трохи не моргнув на Ватю по-парубоцьки. Але поважність Ватї, її гордовитість вдержала його.

Човни пристали до берега. Паничі й панни сходили з човнів на берег. Хисткі рибальські човники хилитались під їх ногами і гнали од себе по ставку широкі филї. Филї пішли кружалами далеко од берега, а панни з реготом посунулись через густі лози, одхиляючи їх од лиця руками.

— Ну, в цїх лозах добре лазити козам, а не паннам, — гукала в лозах Антося.

— Мабуть не тільки козам, але й паннам, коли вони тепер лазять в лозах, — десь в листї обізвав ся Лєонїд Семенович, неначе за стїною.

— Лїпо, придержуй бо лози, коли йдеш попереду! Ти пускаєш гільки, а вони мене бють та й бють по лицї, — кричала Антося до малої сестри.

— Це правда, що ми влїзли в „морське дерево“! Ось і мене морснуло таки добре по носї, — сказав десь в кущах один вчитель.

За лозами вузенька стежечка на праву руку повилась берегом по траві до самої греблї. Паннам забажало ся йти гуляти на греблю. І панни й паничі пішли тією стежечкою, розтягнувшись довгим рядком. Ватя зісталась позад усїх і неначе поганяла той довгий рядок. Лєонїд Семенович пристав до неї. Вона йшла стежечкою, він плутав ся ногами в некошеній густій траві.

Ставши поруч за Ватею, Лєонїд Семенович почув, що на його найшла поважність. Охота до жартів, до сьмішок, нїколи не покидаючи його, неначе зслизла й пропала в одну міть. Він і сам не стямив ся, чого це найшла на його така поважність, чого він неначе почав приладжуватись до натури Ватї. Тон його розмови став солїдний, непустотливий.

— Яка роскіш тут у вас! І старий сад, і старі верби в бе́резї, старі груші та липи на цвинтарі. Видко, що тут культура давня, невчорашня, — почав Лєонїд Семенович.

— Цей садок, цї верби садив ще мій дїд, як був молодим, то й не диво, що культура в цьому місци давня.

— А от у нас на хуторі така культура тільки що зачинаєть ся. Мій панотець поставив дім і завів оселю на новому місци за селом, на своєму недавно купленому хуторі. Скрізь голо, порожно! Нї на чому очий спинити! Садок тільки що вилазить з землї, а верби в березї над течією ще стремлять, мов позабивані кілки.

— Як поживете, то й діждете, що і в вас буде так само, як і в нас, — обізвалась Ватя.

— О, довгенько мабуть прийдеть ся дожидати. А поки що, в нас така нудьга кругом, неначе десь серед степу. О, вам тут весело жити серед такої роскошї! — сказав Лєонїд Семенович.

То вам так здаєть ся, що ви тут в-перше. А я вже до цього всього придивилась, то мінї про це все байдуже, — обізвалась Ватя.

Не вже ви тут скучаєте в цьому раю? — спитав Лєонїд Семеновхч.

— Лїтом мене не дуже то бере нудьга. Все таки походиш тут, погуляєш. Приїдуть на вакації небожі, сестрині дїти — плаваємо човном по ставку. А от зимою мене бере нудьга. Цей садок занесе сьнїгом, ставок замерзне. Сиди в хатї та ший або вештай ся коло ґосподарства.

*

— Зимою мабуть ви все читаєте? Ви любите певно наукові книжки? — спитав Леонід Семенович, бо йому здало ся, що Ватя з тих молодих паннів, котрі люблять сучасні наукові книжки.

— Трохи люблю, але мині їх трудно доставати. Папа любить читати тільки ґазети і не купує наукових книжок, а в „Ниві“ нема нічого такого поважного, щоб варто було читати, — сказала Ватя.

Але вона говорила це так собі. Вона читала додатки до „Ниви“, але тільки романи та повісти, і пропускала без найменчої уваги навіть ті невеличкі наукові розвідки, які там знаходились. Наукових книжок вона не любила читати, як і багато більша половина сучасних молоденьких паннів. А як часом вона і починала в зимні вечори читати якусь наукову річ, то на неї нападав такий сон, що вона випускала книжку з рук і книжка летіла сторч до долу.

— Я нещаслива чёрез те, що не маю ні сестри молодої, ні брата; нема в мене товаришки в хаті. Мама вже стара, папа теж старий. І я неначе якась стала стара коло їх, — сказала Ватя і засьміялась.

Леонід Семенович і собі засьміяв ся, але сьміх його був не штукарський. Ватя була така ще молода, що могла безпешно сказати такий жарт про себе, і той жарт вийшов сьмішний.

— От ви живете в Київі цілий рік. Мене бере зависність до тих, що́ живуть не на селі, а в місті, — почала Ватя: — ви бачитесь з живими людьми і людьми осьвіченими, про щось поважне поговорите, про щось почуєте, поміняєтесь думками. А на селі рідко навіть доводить ся бачитись з порядними людьми, не то що поговорити з ними.

— Це правда. Чоловікови осьвіченому жити на селі не приходить ся, та ще й чоловікови молодому. Дідичі живуть, але вони мають роботу, та ще й скрутну ґосподарську роботу; їм нема часу нудитись. А нам молодим мійське життє більше припадає до смаку. І в театр заглянеш, і розважиш ся десь, і погуляєш, і повештаєш ся між людьми...

— Що правда, то правда... — сказала Ватя і задумалась. Вона любила місто і її тягло туди, як і усіх дочок сьвященіків, що́ вчили ся в Київі чи в ґімназиях, чи в духовних школах. Усі такі панни страшенно нудять ся на селі і мріють день і ніч, як би дістатись до Київа, або й жити хоч не в Київі, то в якомусь місті.

— В вас є народня школа в селі. От би вам стати за вчительку в школі, то й робота була-б, — сказав Леонід Семенович.

Сказав він це зовсім не через те, що дуже спочував народній просьвіті. Йому про це було байдуже, але це слово так прийшло ся до речі.

— Мій папа не дозволив би мині бути вчителькою. Правда мої дві блиські сусідки й товаришки поставали вчительками в сільських школах, але, мабуть, через те, що їх батько дуже сімянистий: в його пять дочок. Дві старші заробляють собі гроші на убранне, а це вже велика полегкість для батька. Мині цього не треба, бо ми люди заможні...

Ватя трохи не прохопилась, що її панотець має кілька тисяч карбованців в київському банку.

— Я помагаю мамі в ґосподарстві, — говорила Ватя далі, — бо мама вже нездужає. Я й люблю хатнє ґосподарство. А більшої й кращої діяльности не можу знайти для себе на селі, хоч би й хотіла....

Ватя в душі почувала, що говорила це так собі, аби говорити: вона не цікавилась ні трошечки ніякою принціпіяльною діяльністю і не шукала ніякої висчої діяльности. Але вона почувала, що треба виявляти таку гадку перед Леонідом Семеновичем, щоб підійти під його напрямок. Вона помилялась: і в панича не було ніякого ні практичного ні ідейного висчого напрямку, як і в неї його не було.

Стежечка допровадила до тину. Через тин був перелаз: два товсті низькі кілки були повбивані по обидва боки тину, а на їх лежала дощечка пронизавша тин на скрізь. Вона була прибита кілочками. Довгий ряд молодих паничів та паннів почав плигати через перелаз так зручно й швидко, як плигають кози. Ватя і сама не знала, чи лізти через перелаз, чи ні: вона спинилась і трохи гордо глянула на перелаз.

— Це ми зайшли до не дуже догідної дороги. Чисто сільські ворота. В місті мабуть таких чудернацьких хвірток нема, — почала читати промову до перелаза Ватя. Аристократичність і демократичність несподівано почали боротьбу в Ватиній думці перед тим перелазом. Ватя по своїй вдачі вдала ся в свою маму, котра була родом зза Уманя і набрала ся шляхецького аристократичнього духу од польських панів. Але Ватя знала, що Леонід син посесора з простих муживів і постерегала демократичній напрямок в сучасних молодих паничів. І вона сама не знала, на яку ногу ступити: чи поводитись тоном аристократичним, чи держати себе просто й натурально — по-простацькому.



Розвалини церкви Успенія в місті Володимирі волинськім (Мстиславський собор) з гробами владик з західної сторони.

Ватя довгенько таки постояла коло перелазу, а далі подумала:

— Ні, треба лізти. Паничі тепер люблять простоту...— і вона вхопилась рукою за кілок.

Леонід Семенович підхопив її під руку і допоміг стати на дощечку. Ватя перелазила через тин, якось ніби не вміючи, неначе вона зроду-віку ніколи ще не перелазила через тин. Леонід Семенович вхопив ся обома руками за кілки, підобгав ноги і в одну міть перекинув свою легку фіґуру на другий бік тину.

Усі побігли по широкій греблі, обсадженій знизу вербами. По другий бік греблі стояв млин, неначе притаїв ся за греблею в молодих вербах на лозах. За млином на пригорку піднімала в гору свою високу червону покрівлю ґуральня.

— А що, Антоніно Григорівно, куди підемо заглядати: чи в млин, чи в ґуральню? — спитав Леонід Семенович.

— Я маю охоту більше до млина, — обізвалась Антоса: — в ґуральні горілка, а я до горілки неохоча.

Не станемо-ж ми пяницями, коли побуваємо в ґуральні, та ще й од одного горілчаного духу, — жартував Леонід Семенович.

— Не знаю, як хто, але добре знаю, що я не стану, — одбивалась і собі жартами Антося: — про мене, як в ґуральню, то і в ґуральню.

— А ви-ж бачили на своєму віку, як роблять те добро, що горілкою зветь ся? — спитав в Антосі один вчитель.

— І зроду не бачила, хоч і хотіла-б бачити, — сказала Антося.

— Хоч і хочете, та не побачите, бо тепер ґуральня замкнута, — сказала Ватя.

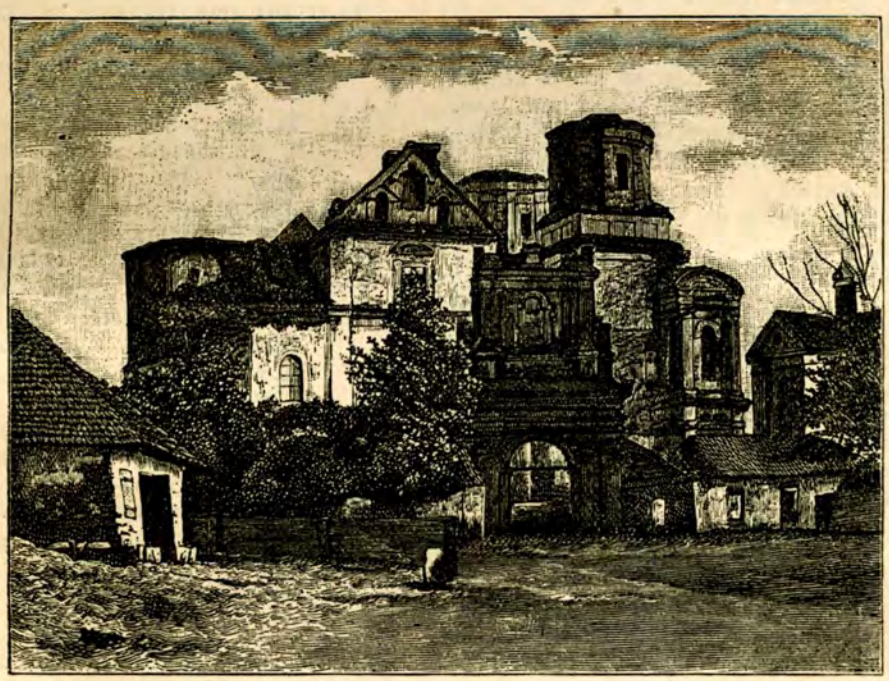
— А коли вона замкнута, то вертаймось назад. Ми вже геть-то загулялись, — сказала Антося.

Але нїкому не хотїлось вертатись в душні хати. Усї розсипались по греблї, балакали й жартували. Сонце вже спустилось низько. На греблї під вербами був чудовий здоровий холодок. Од води несло вогкістю. Зелені очерети в бе́резї неначе дрімали, заглядаючи в воду своїми легенькими, як пух, нагнутими китицями-вершечками. Довгі тїни од верб простягли ся трохи не до половини ставка. Гори, вкриті лїсом, неначе жевріли жаром, пашіли теплом, а робили незвичайно ефектний контраст з супротилежним затїненим берегом, звідкіль тягло прохолодою.

— Вертаймось до дому! Час вертатись! — сказала Антося і побігла назад по греблї.

За нею сьлїдком рушила уся компанїя. Ватя, йдучи позад усїх, поруч з Леонїдом Семеновичем, задумалась.

— Який чудовий вечір трапив ся в моєму життї! Чи був хоч один такий вечір для мене? Не було... Ще нїколи я не почувала себе такою щасливою. Усе на сьвітї стало гарно для мене. Скрізь весело, скрізь радісно. Он пастушки женуть корови до води; бі́жать, хвиськають батїжками, неначе грають ся. Мабуть і їм весело жити на сьвітї. Он дївчата в березї перуть сорочки і гукають-вигукують пісьнї, аж луна йде між вербами. Певно вони щасливі. Може такого другого вечора вже й не буде в моєму життї...



Розвалини церкви Успенія в містї Володимирі волинськім (Мстиславський собор) з гробами владик з північної сторони.

Ватя глянула скоса на Леонїда Семеновича. Він йшов мовчки, задумав ся, втупивши очи в землю. Йому в-перше прийшла думка про оженїпнє. За цїлий унївєрсітетський курс така думка не приходила йому в голову. То за наукою, то за гульнею йому не було часу про це й думати. Тепер чогось несподївано вона виникла в його голові, оттут на греблї, серед зелених верб, коло дрімаючого берега, дрімаючої в вечірньому сьвітї води. Поетична обстава, молоді панни, поетичний вечір, наводячий на душу задуму, викликаючий думи, втихомирюючий серце, все це якось проти його волї зворушило в йому це поважне питаннє. Він глянув на Ватю і почув, що її вид, її поважність та солїдність якось втихомирили в йому жарти і навели на його поважну думу.

— Швидко буде кінець моїй науцї; через рік я буду доктором, вийду в сьвіт, почну жити самостійним життєм... Мінї треба шукати пари, — думав Леонід Семенович і він перебрав в думцї усїх паннів, яких він знав і в Київі, і на селах.

І нї одна з їх не підходила йому під пару, не припадала до серця. Ватя починала йому подобатись, але Леонід Семенович був син практичного батька, і, не вважаючи на свій жартовливий характер, думав про придане за своєю будущою жінкою.

— Цей о. Артемій, як кажуть, дуже грошовитий чоловік. Цїкаво-б знати, скільки в його тисячок лежить в банку, — подумав Леонід Семенович.

Ця думка так зацїкавила його, що він трохи не спитав в Ватї: — А скілько за вами дадуть приданого? — Він ледві вдержав свій цїкавий язик.

І Ватя й Леонід Семенович мовчки вертались з гулянки і ледві перекидались кількома фразами серед веселого щебетання молодих паннів та паничів. Вата примітила, що Леонід Семенович став неначе не той, що був попереду ще за одну годину. В його душі почав ся новий момент життя, тільки зародок нового життя, коли з молодого пустотливого хлопця починає складатись мужний, дорослий чоловік.

В саду під густими старими грушами та яблунями вже полягла густа тїнь. Молода компанїя перебігла його і розсипалась на широченькій прогалинї перед домом, серед квітників... Тут ще було зовсїм ясно, тут дотлївав вечір останнїм одлиском на високих грушах та яблунях. Усїм не хотїло ся йти в кімнати; усї неначе ждали, поки замре останнїй сьвіт вечора, поки темна нїч не поглине останнього промінння поезиї вечора в садку, в квітниках, на вольному сьвіжому повітрі.

— А давайте, будемо грати в кота та в мишки! — крикнула на ввесь садок Антося. — Леонїде Семеновичу, чого це ви задумались? Ставайте в ряд! Ви будете котом.

— Як котом то й котом, — обізвав ся Леонїд Семенович, — але як ви будете мишкою, то я боюсь...

— Чого? Щоб вас не вкусила? — спитала Антося.

— Боюсь, що вас не вспіймаю, бо ви дуже прудкі, — одповів Леонїд Семенович.

— Ну, од вас не втече нї одна мишка. Мінї вас аж страшно, — зачіпала його Антося.

— Ставайте в кружало! Беріть ся за руки! — командувала Антося, і вхопила за руку Ватю.

Усї побрались за руки. Поділили котові і мищені вікна. Леонїда Семеновича таки вибрали за кота, Лїпу за мишку. Почала ся біганина. Хоч Лїпа була й прудка, але кіт її швидко вспіймав і поставив в ряд, а потім взяв за руку Ватю і вивів з кружала. Ватя опинила ся та одмовляла ся, але її нїчого не помогло. Вона мусїла тїкати од страшного кота. Важка на ходї, вона грала нїби нехтуючи цїєю простою іграшкою, і швидко неначе зумисне попала ся котови в лапи. Тодї кіт вибрав за мишку Антосю. Прудка, вюнка, як гадючка, жвава, як пташка, Антося пірнала в вікна, вирипала за кружком, звивалась попід руками. Леонід Семенович крутив ся, як муха в окропі, але таки застукав Антосю за кружалом. Антося спереляку кинула ся тїкати і попала між високі кущі орґінії, котрими був засаджений усей куток між домом і садком. Леонід Семенович погнав ся за нею в орґінію. Кущі гойдались, гільки тріщали. Антося звивалась між кущами. Леонід Семенович спотання кинув ся на мишку просто через кущ орґінії. Кущ затріщав. Кіт вспіймав мишку, але кущ орґінії повалив ся під ноги котови. Підняв ся регіт. Леонід привів до кружала засапану мишку, котра ледві дихала.

— А бачте! Таки вспіймав! — говорив Леонід Семенович, втираючи хусточкою піт на чолї.

— Вспіймали, але й шкоди наробили, — докоряла йому Антося.

— Нїчого те! Невелика шкода. За цю шкоду можна вибачити. За те-ж ти таки не втїкла, — сказала Ватя.

Паничі одначе кинули ся поправляти ту шкоду. Леонід Семенович звів полеглу орґінію. Знайшли коло других кущів лико і привязали орґінію до кілка. Ватя помагала їм привя-

зувати, присіла коло куща, поралась та вештались, неначе політниця. Вона вдавала з себе просту, робочу дівчину. Її руки не раз доторкувались до рук Леонїда Семеновича. Панни й собі кинулись в орґінію, розсипались між кущами. Невеличкі на зріст серед високих кущів панни здавались ніби перепеличками. Ватя стояла серед кущів, обсипаних здоровими квітками: вона була показна й примітна. Темна зелень орґінії, червоні та жовті квітки незвичайно йшли до її лиця. Кущі були високі в чоловіка. На тому квітчастому фоні, вся ніби обсипана орґініями її показна фіґура визначувалась незвичайно ефектно. Леонїд Семенович примітив той ефект і несамохіть задивив ся на неї.

Коло ґанку рядком стояли чотири здорові вазони старих олеандрів, рясно обсипаних важкими китицями ясно-рожевих квіток. Старі олеандри були високі аж до стріхи. Леонїд Семенович звернув на їх увагу.

— Які пишні та здорові олеандри! — сказав він до Ватї.

— Ці олеандри садила ще моя мама тоді, як вийшла заміж. Не диво, що вони так розросли ся, — промовила Ватя.

— Квітки й дерева садять на щастє: мабуть ваша мама була на своєму віку дуже щаслива, що олеандри цьвітуть так, що й листя не знать, — промовив Леонїд Семенович.

— Була щаслива, це правда, та шкода, що не кожному дається ся таке щастє, — сказала Ватя ніби про себе і подумала: яке-ж то буде моє щастє, що́ зачало ся в цей вечір?

— В такий пишний вечір на вас находять сумні думи, як я догадуюсь: молоді панни не повинні журитись, — обізвав ся Леонїд Семенович; — правда, Антоніно Ґригорівно, — додав він, обертаючись до Антосї.

— А вже-ж правда! Я ніколи не журюсь і не думаю журитись, — промовила Антося.

— Та мабуть і паничі не дуже то журять ся, — якось знехотя обізвалась Ватя: — хіба ви, Леоніде Семеновичу, з журливих? Я щось цього не примітила.

— Я не з журливих, але часом находить такий час, що й задумаєш ся. І не журиш ся, здаєть ся, але й журиш ся чогось, — промовив поважно Леонїд Семенович і сам справдї задумав ся.

Дорого дала-б Ватя, шоб спостерегти в його серцї, про що то він задумуєть ся й журить ся. Його легка задума неначе тїню впала на саме її серце, і її серце обізвалось якимсь затаяним жалем.

Леонїд Семенович постояв трохи мовчки, потім, не знаючи, що робити, що промовляти, простяг руку до гільки олеандра, нахилив гнучку гільку, притулив пахучу китицю квіток до лиця і почав з якоюсь жагою ніби втягувати та ссати наркотичний дух квіток.

— Вирвіть квітку, будьте ласкаві, коли ви любите пахощі олеандру, — сказала Ватя.

— На що збавляти квітку? Вона розцьвітала може цїле лїто, поки дійшла до такої краси, а я загублю її та й покину, — сказав Леонїд Семенович.

— Одже ви дуже церемонні та жалісливі! — сказала Ватя.

І вона вхопила одну гільку, нахилила, проворно зірвала два роскішні китяхи квіток і подала паничеви.

Леонїд Семенович з якоюсь задумою простяг руку, взяв квітки і подякував.

— Ходїм ще в садок, походимо по доріжках, — сказала Антося.

Ватя напрямилась по доріжцї в садок. Леонїд Семенович йшов поруч з нею. Над доріжкою росли рядком здорові кущі роскішної зеленої рути. Він нахилив ся, нарвав рути та оксамітових черничок, обіклав квітки олеандра червоно-чорними черничками, а потім почав обкладати букет зеленою рутою.

— Ого, та вмісте-ж ви складати букети! Ви не без смаку. Їй Богу, вийшов гарний букет, — сказала Ватя.

— Кому-ж це ви повезете цей букет? А може піднесете учительші? — жартувала Антося.

Леонїд Семенович звязав букет довгим стеблом барвінку і подав Ватї. Ватя взяла, подякувала і зробила йому аж гетьто церемонний поклін.

Як би Леонїдови Семеновичу такий церемонний поклін зробила Антося, він би доконешне передражнив її і здав би здачі таким самим поклоном, але Ватї він не насьмілив ся цього зробити, хоч такі церемонії дуже не сподобались йому по натурі й несьвідомо демократичній натурі.

— Церемонна... а може тим, що мене не знає добре... Не люблю я таких церемоній. Дуже вже воно виходить якось робляно, — думав Леонїд Семенович.

Ватя, взявши букет, незвичайно зрадїла. Вона боялась, що панич подасть букет Антосї. Антося мовчала: вона ждала букета для себе.

Взявши букет в руки, Ватя стала ще поважнїйшою. Їй здало ся, що вона зістала ся побідницею над Антосею, що вона побідила й серце молодого панича. Вона з повагою пішла стежкою в садок і цїм неначе кликала йти з собою і молодого хлопця. Леонїд Семенович пішов за нею. За ними пішла й Антося. Це Ватї дуже не сподобало ся.

[Далї буде.]

Душа горить!

Душа горить!... і серце мов сьпіває,
За згуком згук хвилюєть ся, дзвенить
І ви́слову бажаного шукає
І о́брази встають і хо́чуть жить.
Душа горить!... Палкі́ на волю рвуть ся
Ті почуття́, що́ ви́росли у їй,
А він мовчить — уста не ворухну́ть ся, —
Він, — брат і цар тій пісьні голосній.
Душа горить!... Словами вогняними,
Здаєть ся-б все він в пісьню перелив, —
Чому-ж уста зробили ся нїмими
І сьпів мовчить? Чи вмер уже той сьпів?
Чи слів таких ще люди не зложили,
Щоб розказать, що у душі кипить!
А чи той сьпів сьпівати в його сили
І не було й ґане́бно він мовчить?
Не знає він... А гірші й гірші муки
Усе встають, і вислову нема...
І голова схиляєть ся на руки
І серце рве йому нудьга нїма...

В. Чайченко.

СОНЕТИ.

VI.*)

Пливли ми срібною стягою,
Пливли — і повний супокою
Днїпро славутній гомонїв
І пісьні журні, журний сьпів
У хвилях нїс своїх блескучих...
І чув я в тих пісьнях дзвінкучих
Пісьнях таємних, золотих
Струну думок і мрій сьвятих...
Я жаль в них чув про давню волю
І про смутну, зрадливу долю;
Але і в гірких тих жалях
Я чув рожевиї надїї
Я чув палкі, злотистиї мрії
Про рай новий в старих степах!...

VII.

Коли оповитий нудьгою важкою,
В несилї духовій, в нестямі чуття
Без щастя та долї й хвилин супокою
Вікую смутне я та журне життя,
Коли менї в грудях стражданнєм надбитих,
Болить моє серце у муках неситих,
Коли менї розум безсилий мовчить
І чоло у думах пекельних горить, —

*) Гл. Ч° 9 на стор. 173.

Тодї я згадаю, славетня родино,
Прославу прийдешню, про волю твою,
За що я страждаю і мучусь і гину
Та сльози у працї невтримано ллю, —
І знов моє серце натхненєм горить
І хочеть ся жити, для вітчини жить!

Ів. Стешенко.

ПЕРЕКЛАДИ З „СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЯ“

Василя Лиманського.

2. Ігореві втїки.*)

Співночі збу́рилось море;
Мглаві стовпи підняли ся у гору —
Ігорю князю то путь
Бог із землї половецькой вражої
В руську країну показує,
Де його стіл золотий та піддання ждуть.
Згасла вечірня зоря́;
Ігор і спить і не спить у сторозї,
Пильних думках і тривозї.
Думкою Ігор ширя́:
Всї він степи від кінця до кінця,
Саме від До́ну аж до Дінця
Бистрим умом вимря́.
От опівночі, закритий імло́ю,
Свиснув Овлур за рікою —
То він на здогад да́є:
Ігорю кінь уже є!
Ме́т — і вже Ігор на волї!
І земля у дикім полї
Загула, застугонїла.
Буйні трави зашуміли,
І здвигнули ся у тве́ржі
Половецькі сонні вежі...
А князь Ігор в очерет
Кинувсь диким горностаєм;
Білим гоголем у мет
По водї він пропливає,
На коня баского спав,
Ген промчавсь і знов устав
І вовко́м подавсь бігцем
По лугах понад Дінце́м;
І вже со́колом злетів
Піді мглами він шугає.
І на страву забиває
І гусий і лебедїв...
Він же лине соколо́м,
А за ним Овлур бігом
Поспішає во́вком бо́сим
Та холодні трусить роси,
Бо за сю вони дорогу
Вверединли коням ноги.

3. Донцеве привитанє.

Ажось незабаром
Довець їх вита́:
„А гей же ти, князю!
Далко вита
Тепр твоя слава
Гуча́ та буя́ва!
Але Кобякови
Досада ізно́ву,
А ру́ському люду,
Гульня́ празнико́ва
І радощі всюди!“
А князь відрїкає:
„А гей же ти, Доньче!
Зажив ти шаноби,
Зажив ти доко́нче,
Що мене люлїкав
На хвилї шале́нїй,
Та слав берегами
Травицю зелену,
Ховав туманами
Попід деревами;
Беріг мене пильно
На усїх ти ходах —
Чайкою на струмах,
Гоголем на водах
І чирям у млах
На буйних вітрах!
Та чи тож такая
Ріка Стугна злая,
Вона в собі має!
Ручаї чужиї,
Лихая, пожерла
І глибокі стру́ми
При устї простерла;
Юнця́ Ростислава
Вона утопила
Й береги днїпрянські
Йому зачинила!
Тужить стара мати
За сином юнце́м,
Від жалощів квіти
Повяли живце́м
Й дерева в лу́зї
Поникли у тузї“.

*) Гл. Ч° 9 на стор. 174.

ПО ГОРОДСЬКИХ ВУЛИЦЯХ.

Змучений ранньою працею я вийшов із півдня гуляти по го́родї. Передо мною витяглась довженезним каблуком одна з найбільших городських вулиць. По хідникови сунули величезні товпи народу рядами, одні по других, говорили, минали ся, здоровкаючись ішли дальше. Багацтво уборів, різнота красок пестрились перед моїм оком неначе арабески калейдоскопу. Чепурне прибрані дами й мущини, ремісники й торговцї йшли тротуаром, балакаючи й розкланюючись. Інча сорта людий ішла таки вулицею по бруку, а кілько разів над'їхав який віз чи коляска, вони обертались, — деякі, правда, й зовсїм не обертались, — і вступали ся з дороги на бік. То були мужики з великими клунками на коркошах, із широкими крисанями у бриля й величезними грубошкурими чобітьми. Вони ступали по незвичайному для них помостї такими медвежими кроками, що здавалось, ніби за кожним разом їх ноги переступають який перелаз.

Вулицею тюпали також і старцї й жебрухи з костурами в руках, а пейсачі перешмигали впоперек вулицї саме перед носом якої коняки, запряженої до воза або трамваю. Жидівська порода була найрухливійша. В тих борзих, лихорадних кроках, у дрожанню всього тїла, в вибалушених очах і в застиглому помітливому виразови лиця ясувала ся звершкована нетерпячка й ханчивість. Се були звичайне вбогійші жидки.

На хіднику поста́вкували купками або похожали по кількох багатші сини Ізраіля, вбрані поряднійше й без тієї так оріґінально характерної відміти в жидів, без пейсів. Перед ними усе грубесенькі животики наче барилочки похитують ся й не дозволяють ніколи вже в життю бачити своїх піг. Саме передо мною стануло поперек хідника двох товстопузих передставників жидівського капіталу.

Їх шваркітлива гутірка пригадує менї хрюканнє брудної звірюки. Ось оден із них суває руку в кишеню й витягає звідтіль товсту портмонету. Він отворив її й у його в руках зашелестїли блакитні папірцї.

Коли нї звідки взяв ся обшарпаний, на-пів голий, обстрапаним шкаматтєм покритий калїка зі страшливо покрученою й безобразною рукою. Його бліде обличчє виявлялось якоюсь глибоко-жалісною скаргою, неначе жалїлось на людську закаменїлість, а губи викривились дивним болем, ніби млоєннєм жолудка та й немов говорили: „через яких три днї я не мав нї дрібки хлїба в ротї“...

Між тим жид подавав спору жмітку радугових паперів своєму товаришови й похитуючи ся взад і вперед, махав до його показним пальцем. На лиці беручого грошї розливалась ніби райська блаженність, а білі як сьнїг зуби виздріли зпоза товстих губ. Чудний, безконечно роскішний усьміх грав ся на його губах, а на лице зачала виступати червона краска.

Калїка приступив близше й простягнув свою покручену руку.

— Помилуйте, паночку! подайте лишнїй гріш калїцї бідному й голодному...

Останнє слово він видовжив так гугнаво, що менї видалось, ніби десь коло мене загудїли бжоли. Але воно була догадка невірна та й я похопив ся як стїй. І в тій хвилї впала менї в голову гадка вірнійша, очевидячки тисячу разів вірнійша, що то його жолудок так із голоду вигукує, як тарабан порожний, гу-гу-гу...

Калїка мимрив щось іще далї. Але я вже не чув того дальшого не-то говору не-то хлипання, менї гудїло раз-по́-раз те гу-гу-гу... Він витягнув свою голу відразливу руку ще близше, ще влїзливійше почав бубонїти свою річ. Бачилось йому, що жид його не помічає. Але з жидового лиця зіслизла

радість і зачала счезати румяна краска. А коли каліка ще близше витягнув свою руку, жид заблищав дико зубами, окинув його ненависним поглядом, сплюнув й обернув ся, зойкнувши поганий проклон.

Мене кольнуло щось коло серця. Я сягнув рукою в кишеню, та виняв одну порожну руку. Болючий жаль проймив мене й мимохіть появилась на устах гадка, котру я не звертаючись до каліки, висказав пів-тихо: „я такий самий, як ти, твій брат“...

бав і ховав нечистими руками сотки й тисячі, а вбогому каліцї не хотів дати ніже одного шелюга!

Менї тяжко було на серцї. Я не хотів побачити впять щось похожого на те, то й мерщій біг, щоби зійти з тієї вулиці на яку інчу.



Хто се?! [З образу А. Козакевича].

Друга вулиця була брудна й малолюдна. Можна було пройти по хідникови спокійно й безпешне, не боячи ся, що штовхне тебе хто в бік, або надавить ногу стрічний перехожий. Народ тут не громадив ся, а кожний пильнував за своїм

Ось і біжить напроти мене який-ся чоловічок, ногами косить, руками розмахує, ввесь теліпаєть ся, видко дуже вже квапить ся й хитрить оком до того; так і здаєть ся, шукає поживи й добичі. Либонь чи не знакоме менї звідкілясь те лице. Одна печать на йому — захланність, низька, нїкчемна захланність. Так, десь я його вже бачив, те лице...

— Пане, може купите перстенець, — підбіг він, звернув ся до мене в ту мить і з наскоком до очий зачав іти враз ізо мною, — чи не купите, пане, отсей перстень... щире золото... правдивий смараґд... пане, пане! вельможний пане!...

Я вже давно прискорив ходу й не мовлючи нї слова, минув навісного продавця.

Чи я його не знаю? Вже з який десяток разів стрічав він мене й набивав ся зо своїм перстенем і то майже за кожним разом на інчій вулиці. Тіхьки-ж першого разу я не порозумів його. Тоді я йшов пізно вже в ніч і наткнув ся на його.

— Купіть перстень, вельможний пане! — каже, — щире золото, з правдивим смараґдом, ще й дешевенький... купіть!

— Не треба менї, — кажу до його, — йди собі!

— Але купіть, пане! кажу вам, дешево стоїть, новісенький!

— Кілько-ж возьмеш? — Най буде, думаю собі, куплю, може на що й здасть ся.

— Я й сам ще, — каже, — пане, не знаю. Коли ласка, так ходіть зо мною до ювілєра, а там уже він і цїну скаже...

— Та як же ти? продаєш, а ще й цїни не відаєш?

— Не відаю, паноньку, не знаю! — а сам усьміхаєть ся якось нів-божевільно, — але ходіть за мною.

— Та куди?

— Та вже куди небудь... до ювілєра.

— Йди ти вже сам, бра! менї нїколи з тобою! — кажу йому й іду своєю дальше.

А він присїк ся до мене й не оступаєть ся. А далї зміненим тоном каже:

— Та ходіть, паночку милий, ходіть, помилуйте бідного! Я до міста приїхав, та ще було за що жити, а тепер грошї розкотились, нї з чим менї пускатись до дому. Ось чому я продаю перстень... Та й не знаю, де тут і ювілєр, коли би змилувались та й показали...

А сам нїби всьміхаєть ся й поморгує значущо, а де далї притаєним голосом каже:

— Ех, панцю, які ви недомисливі! Там гарні дівчатка єсть, полюбуватись можна, як що хто ласун...

Я видивився на його великими очима, а він стояв і покивував на діл головою, нїби посьмішковуючи ся з мене, що я — такий недомисливий.

— Ну що-ж, паночку, велїть вести себе — недалечко!

— Геть менї з очий, личино! — крикнув я та й не дожидаючись, коли він счезне з мого виду, я сам чкурнув від його мерщій.

— Так ось воно що — той перстенець: чистота й неповинність дівочого серця, — думав я про себе й за отсим разом та й говорив півголосом, наче недоум, кваплючи ся на інчу вулицю здовж хідника. Хтось настолочив менї ногу, а декількох я й сам невважно займив. Почув і вкорливі замітки, та не зважав на то, а біг дальше.

В душі-ж уявлялась менї моральна погуба людини з чистим тїлом і серцем, той страшенний бруд звязаний із теперішним суспільним ладом; та продайність за грошї, щоби заспокоїти — нечисті забаги... Забаги? нї! неправда! Щоби вижити, щоби не вмерти з голоду. Еге-ж, аби не вмерти, аби мати змогу жити, аби вижившти стару матїр, малу дитину, батька-калїку...

А по вулиці я стрічав купки дівчат, котрі в визиваючому одїнню реготались, бесїдуючи зі собою й кидали на боки погляди, нїби закликали до себе...

Я хутко вибіг із тієї вулиці. Менї бажалось подихнути свіжійшим воздухом і відпочити, успокоїти ум. А між тим я стрітив людську муку, руїну чистих душ, то й стало менї гірко й досадно на сьвіт, на людий, що пхають сами себе й других у болото...

Той самий чоловічок напастував мене багацько разів пісьля того, навіть там, де я найменче сього сподівав ся. Очевидно, він не міг знати, кілько муки завдав моєму чуттю. Але я йому простив. Він теж вів те ремісло, щоби могти жити, а до того дав менї новий досьвід життя. Я йому навіть дякував у душі.

Менї забаглось опять не знать чому завернути на людну й просторну вулицю. По широкому хідникови проходились панове й дами. Великосьвітські манїєри, витворна бесіда, дзвінкі тоненькі голоски дам і дівчаток підростків, старанна одіж по найновійшому крою вказували на те, що то вершки суспільности. А серед тих гордовитих чепурних постав замішала ся згорблена в три дуги спина мирщавого з лиця чоловічка, блїдого як смерть, а з великою картою на плечех, на котрій було товстими буквами написано: „Нїмий, убогий батько родини, потребує заняття й помочи“.

Але всї оминали його, нїби навіть не помічали. Хто знає, може не на одних устах з'явила ся злослива усьмішка над городськими порядками, що ось мовляв позволяють такому голодранцеви ходити по панських багатих вулицях.

— Десь тут отих бідних скрізь повно, — замітила по чужоземному панянка, гарна струнка дівчина, мійська красавиця.

— Який він там бідний! — говорив нїби в відповідь молодий чепурун, — як возьметь ся до працї, то й не вмре із голоду.

— Такі вбогі люди не повинні женитись і бути батьками родин, — продовжала сентенционально панна, — вони вписьля стають тягаром для суспільности.

— Ваша замітка, панї, дуже справедлива, — поспішив із прихвалкою мущина. — Замість прикрашувати город і мостити добрі вулиці, наша городська управа видає на бідних кілька десятків тисячів рік-річно.

— Справдї подиву гідна розтратність! — щебетала панянка. — Обіцяйте менї, пане, що невідмінно завтра-по-завтрі напишете в тім дїлї статю й пішлете в ґазету...

Я бачив, що панич зробив дуже дурацьку міну, але з найбільшою готовістю приняв на себе те завданнє.

Менї обридло слухати мимохіть ту розмову, повну фраз і дурної балаканки. Але ще більше боліло мене, що єсть на сьвітї люди, котрі подавану вбогому лепту називають розтратністю, а калїцї чи старцеви не раді подати лустку хлїба, хоч їм самим лїзть ся достаток через горло.

Тогдї пригадались менї слова одного поступовця, котрий зовсїм серіозно казав, що всїх калїк і жебраків велїв би зібрати в одну купку й вистрілляти гарматами, бо мовляв, вони вчать суспільність ледарству й марнотратности, збільшають загальну нужду, спиняють поступ...

І впять я втїкав від тих осіб, а ще більше від тих гадок, котрі я почув і котрі пригадались менї, виринаючи з давньої памяти. Я силою гнав їх із голови, але вони мов капостні мухи колували довкола моєї уяви, засиджували ся в нїй і причиняли менї болю.

Біля скверу, куди я справив мої кроки, стояли дві зарібниці блїді й слабосилі. Одна з них помічаючи мене й провірюючи мою панську одіж, сказала:

— Лекше таки воно вчитись, анї-ж працювати.

А друга рівночасно говорила навіть не дивлючись на мене:

— Я цїлими днями голодую, здихаю...

Так! нестеменно отсї слова вона тоді сказала. Усе життє повне через лад лютого терпіння й гарювання мусїло скластись на отсей висказ. Але чому власне почув ті слова я, чому вони не влетїли в вухо тим панянкам чепурним, тим гордовитим кавалєрам, що не терплять навіть, коли жебрак перейде повз них, а не то щоби дати милостиню? Може заворушилось би їм у серці давно здоптане чуттє, то й може пособили-б... Та ба! ті панове ходять по тротуарах, а вбогим туди показувати ся — зась!

А здовж вулиці вів сторож порядку якогось на-нів голого обисня на поліцию. Він видко був голоден і вкрав розвозчикови хлїба з фіри один бохонець. Його прихопили на гарячому вчинкови й подали на кару, а він тепера усьміхаєть ся нїби радістно, либонь із того, що в фурдигарні не потребувати ме красти. Там йому бодай дадуть хлїба. В темницї лїпше вбогому жити, чим на волї, бо як там і не прикро, а все-ж не дадуть із голоду вмерти.

І пісьля тих картин людської нужди та вражди кляси проти кляси, пісьля глибоко відчутих у глибочі душі вражінь

мінї відбагло ся шукати розривки та й спочивку для ума. Вони мене ще більше зворушили, ніж денна праця, тим то я мерщій навіть несьвідомо завернув на вулицю, котрою заходив на свою кватиру. Поки-ж я приймов на ту гадку, що незабаром опиню ся в тихім покоїку й відпочину в ньому після душевної втоми, я біг по вулиці й не міг вистежити для свого ходу ніякої мети. Та все-ж таки злучай обдарував мене ще одним видом.

Напроти мене йшов по хідникови старий, ізгорблений жид. На його лиці не було ніже одного місця, на котрім не сьвітив ся би боляк. Ціле його обличчє було одним струпом, а на ньому мішила ся рожева краска з нюансами аж до сильно кармазинової. Тільки подекуди сьвітили ся жовті плями. Його мутні випулені очи були заслонені сивавою пліївкою, а долїшні вивернені на верх повіки були червоні як кров. Він увесь тряс ся, постукуючи костуром і поступав уперед поволи, крок за кроком. А на його лиці розливав ся вираз не то сьлїної роспуки не то божевільства, крізь котре пробивало ся тверде змаганнє дійти туди, де йому бажалось. Може до лїкаря по лїки, або й до ворожбита по чари, до рабіна по пророцтво...

І менї мимохіть насунуло ся питанє: „хто знає, хто знає!“ — а в голові прокинулась думка, що либонь сей жид то вірний образ теперішньої людскости, її ран і змагань.

У червнї 1892.

Василь Ріленко.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[Дальше.]

Отъ, подали мы поглядъ на житє и литературнї творы тыхъ авторôвъ и авторокъ, щó по-найбôльше писали повѣсти. Але-жь крôмъ тыхъ 21 письменникôвъ є ще багато иншихъ, щó въ популярнôй литературѣ, або въ белетристицѣ могли-бъ займати поважне мѣсце, примѣромъ Иванъ Наумовичь, Трохимъ Зѣнкôвскій, Мусѣй Школиченко, Вячеславъ Потапенко, Иванъ Спôлка, Наталка Полтавка, Хванько Крымській... Одначе Наумовичь уважавъ (мало)рускій языкъ нарѣчіємъ россійского й не розвинувъ повнои красы рôднои мовы въ популярныхъ своихъ творахъ, Зѣнкôвскій умеръ у молодому вѣку й бôльшу часть своихъ творôвъ лишивъ въ рукописяхъ,[1]) иншй-жь почали ось-недавно зъявляти хосенну дѣяльнôсть литературну, зъ-за чого годѣ сказати про нею рѣшуче слово. Ось и поглядъ на житє и литературнй змаганя деякихъ изъ тыхъ письменникôвъ.

Иванъ Наумовичь.[2]) Вôнъ родивъ ся 14 (26) сѣчня р. 1826. въ Козловѣ, повѣту Камѣнки Струмиловои въ Галичинѣ, въ домѣ свого дѣда по матери, священика Николы Дроздôвского. Отець єго бувъ народнымъ учителемъ въ Буску. Школы нормальнй кôнчивъ Иванъ въ Буску, а вôдтакъ учивъ ся въ Доминиканьскôй гимзіи у Львовѣ. Опôсля приняли єго въ духовну семинарію и вôнъ ставъ слухати наукъ фильософичныхъ у Львôвскôмъ университетѣ. Бувши великимъ ентузіястомъ, молодый Наумовичь въ 1848. р. линувъ душею до революційного руху Полякôвъ, изъ-за чого єго выгнали зъ семинаріѣ. Але вôнъ любувавъ ся все ще въ мрѣяхъ польонофильскихъ, и коли разъ приѣхавъ до Залѣщикъ, куды перевели єго батька зъ Буска, то пôшовъ вôнъ надъ Днѣстеръ и станувъ собѣ на мостѣ. Тамъ ставъ вôнъ балакати зъ деякими мѣщанами й селянами про братерство та про Польщу. Та отъ, одинъ зъ нихъ зôрвавъ зъ єго головы польску конфедератку и вкинувъ єѣ въ Днѣстеръ сказавши: „Тамъ твоя Польща!“

Але вже въ 1849. р. полюбивъ Наумовичь рôдну мову и въ „Пчолѣ“, литературнôй газетѣ Ивана Гушалевича, надруковано єго стишокъ „Милый друже!“ (стор. 199—203), де молодый поетъ высказавъ ось-яку патріотичну думку:

А вы галицкй нутьте пташенята!
При пѣсняхъ праця иде такъ легенько,
Возьму всѣ пѣснѣ, возьму в крилинята,
Гень-гень рознесу довго и ширенько
Въ стороны Бескида, въ степы Украины
Куда руска мати, куда рускй сыны!

Въ тôй-же „Пчолѣ“ надруковано такожь вольный перекладъ французкои комедіѣ Моліѣра п. з. „Гриць Мазница, або мужь заманенный“.[1])

Въ 1851. р. скôнчивъ Наумовичь науку богословія и ставъ сотрудникомъ парохіѣ въ Городку. Трохи-перегодя дôставъ вôнъ капелянію въ Ляшкахъ королѣвскихъ коло Глинянъ, де пробувъ три роки. Опôсля пôшовъ вôнъ на парохію въ Перемышляны, але бувъ приневоленый сидѣти при дочернôй церквѣ въ Короснѣ. Живучи въ сѣмъ селѣ Наумовичь выдавъ деякй популярнй книжочки, якъ: 1. Повѣстки къ домашнему читаню учащейся молодежи. Львôвъ, 1858. — 2. Ластôвка для рускихъ дѣтей. Перемышль, 1860. — 3. Повѣсти и пѣсни для рускихъ дѣтей. Львôвъ, 1861.[2])

Въ 1861. р. выбрано єго въ Золочевѣ посломъ на соймъ краєвый. Незабаромъ ставъ вôнъ въ политичнôй газетѣ „Слово“ помѣщувати статьѣ про „исправленье нашого обряда“, але за такій починъ власть архіепархіяльна засудила єго на 14-дневну реколлєкцію, вôдъ котрои увôльнивъ єго митрополитъ Яхимовичь. Трохи зъ-годомъ, въ 1866. р. пôсля битвы пôдъ Садовою въ Чехахъ, де Прусаки поборили вôйско австрійске, появилась у „Словѣ“ статья п. з. „Поглядъ на будучность“ (ч. 59), въ котрôй сказано, що галицкй Русины — не Рутены зъ р. 1848., — а справдѣшнй Россіяне. Тогдѣ-то дехто вказувавъ на Наумовича, яко на автора тои статьѣ, але єѣ написавъ мабуть Никола Лисикевичь, щó бувъ помôчникомъ при редакціи „Слова“. Ажь ось 27. грудня р. 1866. при нагодѣ дебаты въ соймѣ про введенє краєвои рады школьнои Наумовичь выголосивъ бесѣду, въ котрôй заявивъ трохи-не тâ-самй думки, якй були высказанй въ тôй статьи „Слова“. Осьщó говоривъ вôнъ тогдѣ: „Же языкъ нашъ схôдный єсть зъ языкомъ, который нынѣ употребляє ся въ самôй Москвѣ, за тоє мы чей не виннй. Сходство нашого языка зъ россійскимъ єсть очевидно, бо на тыхъ-самыхъ жерелахъ, на тыхъ-самыхъ правилахъ опирає ся“...[3])

Коли въ 1868. р. Русины-народовцѣ засновали товариство „Просвѣта“, то Наумовичь стоявъ вôддалеки вôдъ

[1]) Саме теперь друкують ся у Львовѣ писаня Зѣнькôвского.

[2]) Автобіографію надрукувавъ Наумовичь въ „Науцѣ“ у Львовѣ, р. 1871; стор. 312—325; 359—373.

[1]) Въ оригиналѣ отъ-ся комедія Моліѣра має заголовокъ: George Dandin, ou le mari confondu.

[2]) Въ сѣмъ оглядѣ литературнôмъ вказуємо лишь на деякй письма Наумовича.

[3]) Stenograficzne sprawozdania z czwartej sesyi sejmu krajowego — w r. 1866; str. 386.

сего товариства; все-жь таки похваливъ вôнъ просвѣтну книжочку Федьковича п. з. „Фармазоны“,[1]) а про змаганя „Просвѣты“ зъявивъ ось-яку думку: „Не можемъ не признати товариству „Просвѣта“ великихъ заслугъ. Книжочки нею изданй отличаются хорошими, основно обробленными статьями, прекраснымъ языкомъ и слогомъ, превосходною корректою и дешевостію по примѣру чеcкихъ и нѣмецкихъ популярныхъ сочиненій“...[2]) А вже-жь въ р. 1873. задумавъ вôнъ, засновати „Матицю люду“ на взôръ ческого просвѣтного товариства. Вôнъ бажавъ. щобъ таке нове товариство обôймало всю руску интеллиґенцію, — щобъ вôдтакъ давнѣйшй просвѣтнй институціѣ, „галицко-руска Матиця“ и „Просвѣта“, перестали истнувати. И вже слѣдуючого року, 1874., 7 (19) серпня, Наумовичь заснованъ въ Коломыи „общество имени Качковского“, котре въ 1876. р. перенесено до Львова. Ще 1874. року сказавъ вôнъ въ „Русскôй Радѣ“ (Коломыя, число 21), що намъ треба (мало)руску письменнôсть розвивати. Въ сѣй справѣ писавъ вôнъ тутъ мѣжь иншимъ ось-що: „Коли Великорусъ або Москаль каже: *что* и *какъ* за наше *що* и *якъ*, або коли мы кажемъ *хотити*, а вôнъ вымовляє *хадѣть*, то намъ за то нема що ненавидѣти ни того языка, ни того народа, а мы маємъ свого пильновати и нашу малоруску письменнôсть тутъ пôдъ справедливымъ австрійскимъ правительствомъ розвивати, бо нашь языкъ лишь служить до науки, а чимъ лекше науку удѣлити народови, тымъ лучше. Щó намъ зъ того, що великорускій языкъ дуже высокообразованый и красный, коли у насъ нимъ люде не говорять и єго добре не розумѣють?“

Уже въ мѣсяци грудни р. 1871. почавъ Наумовичь въ Коломыи выдавати „Науку, письмо мѣсячноє для читающихъ мѣщанъ и селянъ“. Въ першихъ рокахъ выдаваня сего письма надруковано деякй цѣннй популярнй творы Наумовича, якъ: 1. Якимъ зѣльомъ вычаровавъ собѣ Онуфрій Грушкевичь довгій вѣкъ и велике богатство, та якъ вôнъ учивъ чаровати свого свояка Николая Паздерского? (1871. 1872). — 2. Крѣслатй тополѣ (1872). — 3. Знѣмченый Юрко (1872).[3]) — 4. Повѣстка Онуфрія о дванацяти розбôйникахъ (1873). — 5. Садъ, городъ и пасѣка. Якъ о тôмъ всѣмъ розговорювали собѣ старый Онуфрій Грушкевичь съ своимъ свояком, молодымъ Николаємъ Паздерскимъ (1874). — 6. Записки старого рускаго священника Андрея (1874) и т. п. Але вже вôдъ р. 1877. ставъ Наумовичь свому просвѣтному письму надавати закраску политичну,[4]) по-за-якъ почавъ въ нѣмъ помѣщувати портреты й житєписи россійскихъ ґенералôвъ та захвалювати порядки въ Россіи, а вôдтакъ вôдъ р. 1883. почавъ вôнъ выдавати „Науку“ въ мовѣ, зближенôй до языка россійского.

Въ 1874. р. выдавъ Наумовичь у Вѣдни „Читальню для рускаго народа“, а вô Львовѣ надрукувавъ вôнъ „Золотую книжочку для дѣтей“.

Мѣжь-тымъ перейшовъ Наумовичь р. 1868. зъ Перемышлянъ до Стрѣльча, Городенецкого повѣту, а въ 1873. р. дôставъ вôнъ парохію въ мѣстѣ Скалатѣ недалеко границѣ россійскон, и вôдтакъ почавъ що-разъ бôльше нахилятись до думки про литературне й національне „объединеніе“ зъ Россіянами. Въ „Науцѣ“ надруковано р. 1877. єго оповѣданє „Отецъ и дѣти“, въ котрôмъ ворожо выступивъ противъ Русинôвъ-народовцѣвъ, зъобразивши Украинофилôвъ перевертнями й плеканцями Ґолуховского. Того-жь (1877) року попрѣкнувъ вôнъ докоромъ „Просвѣту“, котру въ 1873. р. хваливъ изъ-за знаменитыхъ єи книжочокъ, — ось бо въ „Русскôй Радѣ“ (число 19) писавъ вôнъ мѣжь иншимъ таке: „Просвѣта не зыскала собѣ симпатію въ интеллиґенціи и народѣ русскомъ для того, що єѣ зъ-разу сильно вспирали Поляки и соймъ, а то зъ тои причины, що пôдъ нею укрывала ся партія украинская для удержованья у насъ народной замѣшанины и незгоды. Коли же Поляки прійшли до бôльшои силы, взявши все въ руки, до чого имъ наша незгода послужила, тогда они пустили въ трубу и украинску партію и Просвѣту“.

Бувши посломъ до рады державнои, зъявивъ вôнъ бажанє на однôмъ засѣданю сеи-жь рады (7. марта р. 1878.), щобы австрійске правительство завело россійскій языкъ въ школахъ и урядахъ схôднои Галичины. Вôдъ того часу станувъ вôнъ рѣшучо по сторонѣ московскихъ панславистôвъ и въ „Науцѣ“ дорѣкавъ часто Русинамъ-народовцямъ, закидуючи имъ сепаратизмъ ба й зраду народну.

Трохи-перегодя (12. червня р. 1882.) у Львôвскôмъ карнôмъ судѣ почала вôдбуватись розправа въ процесѣ Ольги Грабарь и товаришѣвъ. Мѣжь сими товаришами Ольги Грабарь бувъ такожь Наумовичь. Єго обвинили о панславистичну аґитацію мѣжь Русинами та й о наклôнъ до православія. Вôнъ говоривъ, що православну церковь уважає єдино-народною, та намовивъ громаду Гниличокъ, перейти зъ уніѣ на православіє. Наумовичь признавъ ся въ судѣ, що є щирымъ прихильникомъ Россіѣ не тôлько въ напрямѣ етноґрафично-литературнôмъ, але й пôдъ зглядомъ церковнымъ, тому що по єго думцѣ грецко-орієнтальна вѣра й руска народнôсть мѣжь собою такъ тѣсно сполученй, що одна безъ другои не може стояти.[1]) Вôдтакъ 15. лютого 1883. р. власть архіепархіяльна вôдобрала єму парохію, а въ осени т. р. бувъ вôнъ приневоленый, выбиратись изъ Скалата.

Мѣжь-тымъ вôдъ конґреґаціѣ „de propaganda fide“ дôставъ Наумовичь „ultimatum“. Римъ домагавъ ся вôдъ него, щобы пôдписавъ присланє исповѣданє вѣры (confessio fidei). Однако Наумовичь не хотѣвъ пôдписати того акту, зъ-за чого вôдлучено єго вôдъ церквы. Вôдтакъ въ Петербурзѣ выдавъ вôнъ р. 1883. ось-яке письмо: „Аппелляція къ Папѣ Льву XIII. русскаго уніатского священника мѣстечка Скалата, Ивана Наумовича, противъ великаго отлученія его отъ церкви по обвиненію въ схизмѣ“. Два роки опôсля 6 (18) жовтня р. 1885. въ церквѣ православнôй у Львовѣ зложивъ вôнъ исповѣданє вѣры, и трохи зъ-годомъ дôставъ парохію въ Борщагôвцѣ недалеко Кіѣва. Але-жь ворохливый єго духъ не мôгъ найти

---

[1]) „Наука“. Часть II. 1873; стор. 222.

[2]) ibid., стор. 255.

[3]) Драматичный твôръ въ 2 дѣйствіяхъ п. з. „Знѣмченый Юрко“ надруковано окремо въ Коломыи р. 1872. и 1884.

[4]) Вôдъ р. 1878. „Наука“ перестала бути популярною для народу. Того року Наумовичь запоморочувавъ селянъ и мѣщанъ статьями про спиритизмъ и про чары; порôвн. статью „Свѣтлыи и темныи духи“ (стор. 16—20) и „Щó то чары, а щó не чары“? (стор. 133—137).

[1]) Дня 23. червня р. 1882. въ оборонѣ своѣй выголосивъ Наумовичь довшу мову, въ котрôй мѣжь иншимъ ось-що сказавъ: „Я думавъ, що гнилицка демонстрація доведе до скликаня собору; демонструвавъ я вôдтакъ и въ публичныхъ письмахъ въ хосенъ православія, щобы довести до скликаня собору. Та отъ, щó дѣє ся! Добромиль вôддаютъ Єзуитамъ!“... Ту мову Наумовича вкупѣ зъ вôповѣдію на нєѣ выдавъ якійсь „kapłan grecko-katolicki“ у Львовѣ 15. липня р. 1882.

въ Россіи вôдповѣдного поля для своєи дѣяльности. Не вдѣявши нѣчого путнього въ наверненю штундистôвъ до православія, Наумовичь задумавъ прославитись кольонизацією Кавказа галицко-рускими селянами. Коли-жь вôнъ, звѣдавши мѣсце проєктованои кольонизацiѣ, вертавъ ся въ Кіѣвъ, то въ городѣ Новороссійску надъ Чорнымъ моремъ занедужавъ и вмеръ 4 (16) серпня р. 1891.

Иванъ Наумовичь вызначувавъ ся великимъ талановъ и невсыпущимъ трудомъ. Але-жь вôнъ бувъ вельми честилюбивый, и своими дѣлами бажавъ стати славнымъ въ Европѣ. Хоча-жь таке бажанє само собою було похвальне, то все-жь за-для хитливои вдачѣ не бувъ вôнъ консеквентнымъ у своихъ починахъ, и не вмѣвъ придержуватись мѣры у своихъ змаганяхъ просвѣтно-политичныхъ. А вже-жь треба признати, що найпаче першими рочниками своєи „Науки“ зъєднавъ вôнъ собѣ великій вплывъ на масу люду, бо й, нѣгде правды дѣти, була въ него така хисть до популяризованя науки, якою нѣ одинъ изъ галицко-рускихъ письменникôвъ не вызначувавъ ся. Хоча-жь Наумовичь знавъ дуже добре (мало)-руску мову, то нерадо користувавъ ся нею въ писаню своихъ творôвъ, и тôлько популярнѣ статьѣ й книжочки въ хосенъ люду писавъ вôнъ подекуды въ галицко-рускôй мовѣ.[1]) Опроче, уважаючи рôдну мову нарѣчiємъ языка россійского, обрядовѣ та политичнѣ статьѣ въ „Словѣ“, „Проломѣ“ и въ „Червонôй Руси“ писавъ вôнъ языкомъ макароничнымъ, зближенымъ до языка россійского. А вже-жь по процесѣ Ольги Грабарь и товаришѣвъ намагавъ вôнъ и „Науку“ для народу выдавати въ мовѣ нѣбыто россійскôй. Справдѣ, шкода велика, що сей талановитый мужь, котрый мôгъ станути побôчь першихъ руско-украиньскихъ письменникôвъ, попавшись въ тенета московскихъ панславистôвъ, занапастивъ свою долю въ житю просвѣтно-національнôмъ.

Трохимъ Зѣнкôвскій-Певный[2]) — родивъ ся 23. липня р. 1861. въ мѣстѣ Бердянцѣ въ Таврiи. Батько єго бувъ зъ-першу хлѣборобомъ, потôмъ робôтникомъ на корабляхъ. Тому-то батько не мôгъ дати сынови доброи освѣты. Малый Трохимъ живъ звычайнымъ уличнымъ житємъ: бавивъ ся зъ хлопцями и пособлявъ матери въ хозяйствѣ. Єго батько бувъ письменный и зъ-першу самъ учивъ сына, а потôмъ вôддавъ єго вчити ся до тѣтки. Сѣмья Зѣнкôвскихъ була дуже релiгiйна, и тому-то хлопець ставъ вельми богомôльнымъ. Оповѣданя тѣтки, що була людиною вельми доброю й набожною, — оповѣданя про святыхъ та про ихъ муки ще побôльшили у Трохима єго набожнôсть до того, що вôнъ бажавъ бути черцемъ и пôти на Атоньску гору.[3]) Зъ того часу найлюбѣйше було єму читати житєписи святыхъ та Библію.

Вôдъ тѣтки пôшовъ хлопець вчити ся до парафіяльнои, а зъ-годомъ и до повѣтовои школы. Вчивъ ся вôнъ найкраще за всѣхъ, и читавъ усе, що мôгъ здобути. А вже-жь читанє єго було дуже безладне: лубочнѣ московскѣ книжочки вкупѣ зъ житєписами святыхъ, зъ Библiєю, зъ Сервантовымъ „Донъ-Кихотомъ“, а навѣть зъ „католицизмомъ у Россіи“ гр. Толстого, — така була та мѣшанина. Все те читанє було московскою мовою, але одного разу трапило ся Трохимови прочитати стару книжку „Маякъ“ за р. 1842., и въ нѣй вôнъ знайшовъ украиньскѣ вѣршѣ.

Дома у Зѣнкôвскихъ говорили все по-украиньски, але въ школѣ мусѣвъ Трохимъ балакати по-московски. Зъ-годомъ-перегодомъ ставъ вôнъ россійскимъ патрiотомъ и величавъ ся державною россійскою дужôстью. Все-жь сподобалось єму украиньске читанє, и вôнъ за-любки попрочитувавъ Кулѣшеву „Чорну Раду“, творы Квѣтчиныѣ та Шевченкового „Кобзаря“. Хоча-жь и потôмъ читавъ вôнъ деякѣ украиньскѣ книжки, то поки-що національне самопôзнанє не могло въ йому прокинути ся.

Въ 1876. р. скôнчивъ Трохимъ повѣтову школу, але зôставъ ся при нѣй ще на рôкъ, щобъ добути до 16-ти рокôвъ, и тогдѣ пôти до вчительского института, — молодшихъ бо тамъ не приймали.

Пôдготувавшись черезъ рôкъ подавсь вôнъ до мѣста Карасубазарь, то ѣдучи, то йдучи нѣшки. Поголодувавши кôлька день, — бо не було грошей, — та живлячись орѣхами, дôждавъ ся вôнъ екзамену, здавъ єго добре й вступивъ до институту. Та на лихо вôнъ зôпсувавъ собѣ очи читанємъ, — читавъ бо ночами при самôй лямпадцѣ, що стояла коло образôвъ. Учителѣ институтскѣ скинули ся грôшми й вôдôслали недужого въ Харкôвъ до окулисты.

У Харковѣ Трохимови припало скрутно. Грошѣ, якѣ були, скоро вытратились, а нѣякихъ знайомыхъ, чи родичѣвъ, що могли-бъ єму пособити, не мавъ вôнъ у чужому мѣстѣ. На щастє трапивъ ся хлѣбопека, що найнявъ Трохима, носити на базарь та продавати перôжки. Зъ-годомъ здобулось и краще мѣсце: Трохимъ найнявъ ся въ друкарню простымъ робôтникомъ, крутивъ колесо въ машинѣ зъ 7. годины ранку до 9. вечора въ тяжкому зôпсованому воздусѣ, и за се мавъ 5 чи 6 карбованцѣвъ на мѣсяць и харчь. Выгонивши трохи очи та заробивши стôльки грошей, щобъ можна було доѣхати до дому, вôнъ подавсь изъ Харкова, пробувши тамъ мало-не два роки.

Въ институтъ уже не можна було теперь ити, бо лѣтами бувъ уже не здатный, тому-то Трохимъ здавъ екзаменъ на „вольно опредѣляющагося“ у вôйско, и подавсь до мѣста Симферополя, зъ-першу пароплавомъ, а потôмъ — верстовъ зъ 200 — пѣхтурою, зазнавши всякого лиха. Въ Симферополю принято єго до вôйска, але-жь незабаромъ подавсь вôнъ до юнкерскои школы въ Одесу, де єго й принято р. 1880. Въ тôй школѣ наука була невелика, — але трапивсь одинъ учитель, що мавъ величезный вплывъ на Трохима. Вôнъ учивъ россійскои исторiѣ, а бувши украиньскимъ патрiотомъ, учивъ такъ, що направлявъ своихъ слухачѣвъ на добрый украиньскій шляхъ. Трохимова прихильнôсть до всього украиньского здобула тутъ теоретичнѣ пôдвалины, и черезъ два роки выйшовъ вôнъ изъ школы свѣдомымъ украинцемъ.

Ставши офицеромъ, почавъ Трохимъ дбати про бôльшу освѣту, и за чотыри роки самотужки приготовавъ ся зъ-першу до екзамену на гiмназiяльный атестатъ „доспѣлости“, а потôмъ и до важкого екзамену въ вôйскову правничу академію въ Петербурзѣ.

---

[1]) Въ оповѣданю „Отець и дѣти“ пише Наумовичь ось-що: „Просвѣщенiе въ масу народа найлучше вôйти може посредствомъ простонародного нарѣчія именно на такъ долго, доки школа не научитъ образованого языка“. („Наука“, 1877; стор. 241).

[2]) Звѣстки про житє Трохима Зѣнкôвского подавъ авторови сеи исторiѣ литературы Василь Чайченко.

[3]) Про се згадує Зѣнкôвскій у своѣй мрии „Сонъ“ („Зоря“, 1892; стор. 209).

Першою литературною працею у Зѣнкôвского бувъ перекладъ кôлькохъ оповѣдань Щедрина-Салтыкова, — але-жь поки готувавъ ся до екзаменôвъ, не мôгъ вôнъ багато робити для украиньского письменства. Тôлько переѣхавши до Петербурга мôгъ вôнъ щирѣйше взяти ся до працѣ. Тамъ ставъ вôнъ проводыромъ купки молодыхъ Украинцѣвъ, що́ признавали ся до рôдного краю. Въ тôй „московскôй Пальмирѣ“ бувъ Трохимъ апостоломъ молодои Украины, — вôнъ и на роковинахъ смерти батька Тараса надъ усѣма голосъ подававъ и палкимъ словомъ ворушивъ серця Украинцѣвъ. Вôнъ направлявъ свôй гуртокъ на добрый шляхъ, показувавъ добру вкраиньску стежку, й єго роботы такй, якъ „Національне питання въ Россіи“, „Шевченко въ свѣтлѣ европейськои критики“, „Молода Украина“ — були рефератами, що́ читали ся въ тому товариствѣ. А вже-жь вôдчитъ про „Молоду Украину“ выкликавъ обурѣнє зъ боку тыхъ старыхъ Украинцѣвъ, що́ церковно-славянщину вважають трохи-не за народнй святощѣ. Въ загалѣ треба сказати, що Зѣнкôвскій не дуже ладнавъ изъ старыми Украинцями Петербурскими: вôнъ не бачивъ у нихъ нѣякои щирости до дѣла. Єго патриотичнй заходы занапащувались байдужнôстью „старыхъ“. Такъ н. пр. було зъ проєктованымъ журналомъ двома мовами, якъ „Основа“, — про якій була надѣя, що власть дозволить выдавати єго. Одначе „старй“ зовсѣмъ зрекли ся помочи, кажучи, що мовь теперь украиньскій журналъ не на часѣ, — бо може пошкодити „Кіевскôй Старинѣ“.

За часъ свого пробуваня въ вôйсковôй правничôй академіи Зѣнкôвскій написавъ ось-якй речи: 1. „Малюнки справжнього життя“, — два оповѣданя, друкованй р. 1889. въ Петербурзѣ. — 2. „Историчня казка“. — 3. Шѣснайцять байокъ, — деякй зъ нихъ надруковано въ Черновецкôй „Библіотецѣ для молодѣжи“ та въ Львôвскому „Дзвôнку“ (р. 1892). — 4. „Кудою йти?“ Рôздвяна повѣстка, — друкована въ „Зорѣ“ р. 1891; стор. 44—48. — 5. „Сонъ“. Мрѣя — въ „Зорѣ“ р. 1892; стор. 207—210. — 6. „Сумлѣння“. Драматичнй сцены — въ „Зорѣ“ р. 1892; стор. 231—235. — Живучи въ тôй академіи Трохимъ зладивъ такожь перекладъ байокъ Езопа та й „Бджолу“, — збôрникъ оповѣдань, попереробленыхъ для дѣтей.[1]) Зѣнкôвскій писавъ такожь „украиньску граматику“, але не выкôичивъ сеи своєи працѣ. [Дальше буде.]

МАРИЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА.

УКРАЇНСЬКА АРТИСТКА.*)

Четвертого дня великодних сьвят, 31. марта сього року розпочала свої вистави в міському оперному київському театрі українська трупа д. Садовського. Трупі д. С-кого дозволено дати тілько десять вистав: девять українських, і одну великоруську, але перегодя, на прохання артистки трупи д. Заньковецької, дозволено в тутешному театрі ще пять українських спектаклів. Перший спектакль, даний 31. марта, грали на добродійні цїли — на користь товариства „Червоного хреста“. Од сього часу трупа д. С-ого поставила на сцені „Назара Стодолю“, „Циганку Азу“ д. Старицького, „Глитая“ та „Дві семї“ д. Кропивницького, „Никандра Безщасного“ д. Садовського, „Ой не ходи Грицю“ д. Старицького, „Лѣсъ“ Островського і „Лимерівну“ Мирного на бенефіс д. Заньковецької. Ми не маємо на думці широко розводитись про поставляні на київській сцені драматичні утвори, ні цїнувати гранє усїх артистів. Ми маємо на думці коротенько схарактеризовати взагалї артистичне граннє Марії Заньковецької, згуртовати до купи виявки й ознаки таланту цієї найбільшої зірки усїх украинсько-руських труп в жіночому персоналї, котрої не може поминути будуща історія українського театру.

Найпримітнїйше й найпоказнїйше виявляється артистичний талант М. З-кої в двох пєсах; в „Циганцї Азї“ та в „Глитаї“, хоч вона однаково вславилась своїм артистичним граннєм і в инчих драмах та опєретах. В цїх утворах талант її виявляєть ся найпоказнїйше і виявляється в з'обвидженні жіночих вдач багато не однакових, обдарованих неоднаковим темпераментом. Циганка Аза молода дївчина, швидка, проворна, жвава, як метіль, вюнка та гнучка і дуже нервова. Вона гарна на вроду і симпатична: до неї так і липнуть і парубки і навіть лине до неї сам старий голова циганського табору, циган Апраш. Молода Аза закохалась в молодого цигана Василя. Вона знає силу своїх чарів і вміє штучно вживати свої чари: вона кокетна і здатна запоморочити хлопцям памороки. Але її врода не легка, не поверхня: в неї кипить південня гаряча кров; вона здатна на палке коханнє, на коханнє без міри, без кінця. Уся її гаряча вдача, усей пал серця й кокецтва вихвачується в неї швидкими несподіваними порываннями, вихватом огню, що рантово й несподівано схоплюєть ся й шугає полумям.

Д. Заньковецька незвичайно артистично передала цей дївочий тип південного краю, близький, сказати по правдї, до вдачі декотрих наших сїльських українок, проворних, швидких і дуже нервових. Аза покохала молодого гарного цигана Василя і починає жартувати з ним та залицятись до його. Як чудово д. З-ка вдає ці жваві жарти та кокецтво молодої Ази! Вона вибігає на сцену, на майдан перед шатрами, з бубном в руках. Молоді цигани її зачіпають, ганяють ся за нею. Аза бігає, крутить ся неначе метіль, дражнить хлопців, то сяде долї, то схопить ся і поженеть ся за хлопцями, одного вдарить бубном, другого пхне, знов сяде — наче кулею впаде, знов схопиться, знов дражнить ся з ними, тричі обкрутить ся перед старим циганом Апрашом. Почуваннє любови в серцї наче наддало їй крила. Вона весела, як може бути веселою молоденька дївчина, веть ся, як метелик, пурхає, як пташка. Яка жвавість в її молодих ногах, в молодому тїлї! Її руки дрожать до самих плечий; вона тріпоче ними, неначе ластівка крилами. Вона уся нїби затрілалась од огню, що прійняв її серце! В неї на думцї причаровати молодого цигана Василя: в її серцї запалилась вже та страшна пекуча любов, од котрої як сама навпісьля признаєть ся, вона готова згоріти, мов од огню.

Але Аза довідалась, що Василь, хоч любить і її, почав вчащати до дївчини Галї, дочки селянина Наума Лонуха, удівця і недужого чоловіка. Почувши це, Аза стревожилась. Ще д. З-ка веть са, як метелик, але в її голосї вже можна чути, що її серце заохкало. Крізь веселість та жарти виглянув смуток. Вона вже готова заплакати і, тричі обкрутившись, вона не сїдає, а нїби падає, на лаву, як підстреляна птиця. Її голос, недавно такий веселий, все більше і більше дрижить і переходить в смутний тон. Д. З-ка виявила тут великий талант вміння несподівано переходити з одної псіхічної сітуації до другої, зовсїм супротилежної. І це все виявляєть ся в неї так просто, так натурально, так легко даєть ся їй, як артистови, котрий тільки що переграв веселу жваву мельодию і зараз вдарив по струнах і заграв смутну пєсу в мінорний тон.

Циганський табір одійшов од села і перейшов десь на друге місце. Василь оженив ся з Галею. Його хатина й кузня за селом, за цариною. Він щасливо жив собі з молодою жінкою і почав забувати про циганське кочове житте. Але той самий циганський табір знов з'явив ся на старому місцї, коло села. Василя потягло до табору. Цигани задумали переманити його до себе: це люди ще кастові, їх збурив і розлютував вистуи Василя з табору. Серед табору Василь углядів красуню Азу. В йому прокинулись кочові незамерлі ще інстинкта. Він забув, що вже жонатий і не встояв проти чар красуні

[1]) Збôрникъ оповѣдань п. з. „Бджола“, россійска цензура заборонила друкувати. Сей збôрникъ, вôдтакъ „Историчня казка“ й иншй творы Зѣнкôвского саме-теперь друкують ся у Львовѣ.

*) Портрет подали ми в „Зорі“ 1891 р. Ч⁰ 12. — *Ред.*

Ази і признав ся їй, що любить її більше за все в сьвіті. Він обнімає Азу. Аза кидаєть са йому на шию і сідає поруч з ним.

Д. З-ка з великим артизмом з'обвидила сцену палкого кохання молодої Ази. Вона мліє, умліває в Василевих руках. Палке кохання ніби забиває в неї дух. Вона ледві може говорити; в неї самий голос ніби пригас. Вона одкинула голову: очи підвели ся в гору. Почуваннє любови душить її, прибиває в серці; видно, що її душа всчерт повна коханнєм, і в неї ледві стає сили знати його. Пал серця стає вже мукою для молодої душі і мучить її огнем Астарти. Здаєть ся, що от-от її нерви не видержать й зомліють, зомліють од кохання.

Але Василь все таки схаменив ся і вернув ся до своєї жінки. Йому жаль кидати свою Галю. Він вже осів ся в селі, оговтав ся з постійним місцем, звик до села. Аза доходить до отчаю і од кохання і од ревнивости. Д. З-ка одіграла коротеньку сцену ревнивости з великим талантом. І ревнивість, як і коханнє виявились в неї швидким порываннєм, майнуло гарячим вихватом. Вона задрижала, затріпалась, як сполохана птиця в клітці, крикнула диким голосом до Василя: „Вбий свою жінку і свою дитину! Переходь до табору, тодї я буду твоя!“ Для Василя така жертва була занадто велика. Він зашамутав ся, запинив ся. Аза знов починає своє залицяннє. Як чудово д. З-ка передала цю сцену самого тонкого кокецтва дикуватої Ази! Як вона дратує Василя: то наближить ся, то одскочить, то привернеть ся, то одвернеть ся од його, то тихо промовить до його слово, ласкаве, любляче, то крикне на його. В її голосї чути і коханнє, і злість та ревність. Ці почування ніби переплітають ся до купи, чергують ся в її душі, щоб доконати Василя. Вона кидаєть ся йому на шию, обнімає його, вєть ся кругом його, заманює, дражнить почування, спокушує його душу. І палкий Василь, допроваджений до одчаю, до несамовитости ввиванєм коло його Ази, жалїючи жінки й дитини, хапає ніж... хапає Азу і кидає її до долу. Спокусниця впала мертвою.

Очевидячки ця драма написана д. Старицьким специяльно для д. Заньковецької. Це не перший приклад, що драматична роль пишеть ся для якої небудь артистки або артиста. В цій драмі, ніби складеній з поодиноких ефектних картин, мало суцільної що до драматичного змісту до поступіневого розвитку його, на першому плянї витикаєть ся роль Ази, в котрій згуртовано усякі псіхічні положення, які так чудово вміє передавати д. З-ка. Цїх псіхічних положеннїв так багато в драмі, такі вони усякові, що їх стало-б на кілька драм, як би кожну з їх нарізно пустити на почастковий і повний окрóмішний драматичний розвиток в сценах. Але для такого усебічного таланту, яким обдарована д. З-ка, дуже складова ця роль, дуже показна і вдячна. Д. З-ка з великим артизмом перемогла усї трудности, усї ті трудні псіхічні ситуації. Навіть в сцені вихвату гніву та розсердженя вона була дуже натуральна. Старий циган Апраш не встояв перед чарами Азиної краси і хоче її сватати. Аза розсердилась і, як кажуть, „накрила його мокрим рядном“. Те „мокре рядно“ в д. З-кої вийшло таке енергічне та завзятуще, що старий Апраш подав ся назад перед гнївними наскоками Ази ..., і зараз покинув думку сватати палку Азу: певно „мокре рядно“ зразу погасило в старому огонь похитности. Д. З-ка виявила свою здатність і в цій сцені гніву та пересердя з старим Апрашем і показала себе здужною в відограванні сцен колотнечі та змагання не згірше за д. Затиркевичову.

В „Глитаї“, драмі Кропивницького д. З-ка виступає в инчій ролї: вона з'обвиджує молоду молодицю Олену. Тип Олени, відносно вдачі, супротилежний типови молодої дівчини, циганки Ази. Олена, дочка убогої удови Стехи; це сутнóта безщасна, прибита ще на цвіту. Олена дочка дуже бідної удови, вийшла заміж за убогого парубка Андрія, котрий швидко мусїв покинути молоду жінку, йти на заробки в далеку сторону. Сїльський процентщик, глитай та жмикрут, багатий Йосип Бичок покохав Олену, як вона ще була дівкою. Давши гроший в позику старій Стесї, заратувавши її в бідї, старий глитай заплутує в свою павутину Стеху й Олену: він перехопив лист Андріїв до Олени, підсунув її инчий лист, ніби Андрій покохав на чужині инчу, кращу за Олену й багату. Бичок через саму таки Оленину матїр переманив до себе Олену.

Молода Олена це тип спокійної молодиці. Вона зазнала багато горя на своєму віку, і тілько й зазнала радощів, що кохання з милим. Олена сутнóта поважна, задумна, нешвидка, навіть длява, але на вдачу вона симпатична, нервова, з почувливим серцем, здатним і до глибокого завсїднього кохання, і до великої ревнивости та помсти. Це та тиха вода, що греблї рве: це річка тиха але глибока. І Олена здатна порвати навіть своє життє, і поламала його, як виявляєть ся в кінци драми.

Роль Олени дуже драматична, але й трудна для одігравання: це роль страждениці й нещасливої сутноти. Д. З-ка виконує цю роль з великим артизмом. Вона виходить на сцену вже засмучена, блїда, задумна, бо урядник забирає в свекрухи останню телицю на заплату податїв, а в Олени забрав з її скрині усе, що вона заробила й придбала важкою працею. На блїдому виду тілько дуже виразно блищать великі темні очи. По її обличчї видко, що вона людина нещаслива, не зазнала на своєму вїку щастя-долї. Незабаром вона дізналась, що Андрій найняв ся на заробітки в богатого міщанина Павлóвича і мусить її на довгій час покинути. Андрій йде в дорогу, прощаєтся з Оленою. Олена плаче, вбиваєть ся в тугу. Правдиві сльози течуть з очей в д. З-кої при цій сцені прощання. І жаль її бере за милим, і вона ніби начуваєть ся великого горя. Усе горе, уся туга виливаєть ся в її смутному голосї, в його музичних інтонациях. Слухаєш і неначе чуєш якусь смутну музичну мельодию, котра то затихає, то піднімаєть ся в гору, то вихвачуєть ся ніби криком, котрий виявляє одчай. В д. З-кої виходить цей смутний, жалібний тон, не плаксивий тон ординарних актрис в схожих на цю ролях, тон вивчений, сухий і нещирий; в неї це тон голосу, що виходить з самої прибитої душі, з самого щирого серця, коли од його течуть в артистки сльози. „Не грай, моя дитино, з таким огнем, бо це тобі буде шкодливо для здоровя!“ — нераз говорив славнїй артистцї Віярдо, її ментор. Ці слова не раз приходили нам на думку, як ми дивились на патетичне граннє д. З-кої. І справді, перших років артистичної дїяльности д. З-кої таке щире гаряче граннє шкодило для її здоровя, бо вона грає, і ніби перебуває й переживає те життє, те горе й ті радощі, які з'обвидуе в ролї на сценї. Д. З-ка незвичайно гарно та виразно вміє грати очима. Її чималі темні очи виявляють дуже виразно страждання й муки душі. Вона спустить віка, слоняє віка, розплющує очи, і втуплює їх в одно місце, в один ніби пункт. В цьому длявому повертанні очий виявляєть ся в д. З-кої таке горе, такий одчай, такий смуток, що, здаєть ся, йому нема і не буде ні полекшання, ні кінця. І не диво, що д. З-ка викликає в глядачах ті-ж самі почування, які перебуває й почуває в своєй душі вона сама, бо одна тілько щирість та правда в артизмі мають вплывову силу і вдївають на людську душу, викликають спочуваннє. Усяка підробляність буває суха й мертва і не вплывова.

Олена перечула через людей, і знає з листа, що Андрій покохав другу. Її ревнивість заворушилась в душі; на неї находить злість, лютість. Ревнивість допроваджує її до нїмсти, для котрої вона стає готова на все. Почуваннє нїмсти за зрадливість милого допроваджує її до якогось нестямку. „Стану чарівницею, перекинусь пташкою, знайду тебе, кате мій, зраднику мій! Геть сльози з очей, геть смуток! Сьмійтесь очи!“ — каже Олена і через свою матїр запрошує до себе глитая Бичка. За гроші, за нанисто, за перстені, за горілку, за багацтво вона ладнá здатись, од злости і віддаєть ся закоханому старому глитаєви. Д. З-ка з великим артизмом одіграла цю сцену, в котрій виявляєть ся двоїсте псіхічне положеннє нещасної Олени. Вона заманює старого Бичка, горнеть ся до його; вона прикидуєть ся веселою, гуляє, пє, обнімає Бичка, але через ці знадвірні веселі ситуації проглядає в неї потайне, приховане нещастє, визирають осередні великі муки, котрих не можуть приголомшити ні робляна веселість, ні сьпіви, ні жарти, ні горілка; визирає те горе, котрого не заїси, не запєш, і не засьпіваєш, якби ні наважив ся це вчинити. З великим майстерством д. З-ка одіграла ту сцену, в котрій через сьміх, жарти, гульню, та сьпіви сьвітять ся сльози, визирає приховане в серці велике горе. Постерегаєш, що це гульня великого одчаю душі нервової, палкої і мстивої. В цій дуже цікавій сцені ні на хвилину не забуваєш, що в серці молодої молодиці затаїлось велике горе, що двоїстість її псіхічної направи важка для її серця, що Олена довго не видержить

такої страшної напруги, не закидає її грошима, не заллє горілкою. Д. З-ка силкується ся сьпівати пісьню, але вона од горя ніби промовляє слова, хоч і хоче вдати з себе веселу й безклопітну, вона ледві одводить голос; в грудях чути задавляність, маленьку хрипку. Вже заздалегідь передчуваєш, що Оленині нерви прибиті, втрачують жизність, втрачують своє нормальне життє, що кінець її буде смутний. В останній дії Олена вже стає божевільною од ненормальної нервової напруги. Д. З-ка з великим майстерством провела сцену збожевоління: її виразні очи ніби пригасають, криють ся туманом; видко, що вона вже ніби втратила сьвідомість, втратила самий тямок. Дикий, безтямкий погляд в неї все втупляний в порожній простір і ніби блукає десь далеко в просторі. Д. З-ка вміє грати очима на-вдивовижу вдатно й гарно. Вже зовсім збожеволіла, вона в нестямку вже ніби бачить Андрія перед собою, і кидаєть ся на шию Бичкови, маючи його за Андрія. А коли Андрій несподіванно вернув ся і ввійшов у Бичкову хату, до неї знов на хвилю вертаєть ся самосьвідомість, вертаєть ся на одну міть і згасає в одну міть в купі з її життєм, викликаючи велике спочуваннє в глядачах до безщасної долі безщасної Олени.

Д. З-ка вміє з непорівняним майстерством з'обвижувати передсмертельні муки сконання і саме вмирання. Її „вмирання" на сцені таке фізіольоґічно правдиве, передсмертельні муки такі натуральні, що допроваджували до істерії й зомлівання не тілько слабконервове жіноцтво, але й декотрих мужчин.

Добувши собі слави великої артистки в драматичних смутних й инчих ролях, д. З-ка виявила дружний артистичний талант і в комічних ролях і навіть в веселих жартовливих водевільних ролях. За яку роль вона ні візметь ся, все в неї виходить до ладу. В веселих комічних та водевільних ролях її великий талант настачає і веселости, і жартовливости, і незвичайної ворушливости та жвавости. І тут вона швидка, метка та проворна. Чи вийде вона на сцену молодицею, чи дівчиною, вона і „киває і моргає", і вєть ся, і пурхає, і пританцьовує і присьпівує, а очи так і зорять огнем залицяння, так і бризкають веселістю.

Артистичний талант д. З-кої великий; його становлять на рівні з перворядними талантами загально звістних европейських артисток. Талант її всебічний. Вона однаково висока й займаюча чи в драмі чи в комедиї, чи в легкій водевільній ролї. Талант д. З-кої ефектовний, кольоритний, блискучий, показний; на йому знать одлиск південного кольориту. Її артистична природжена вдача схожа на пишну кришталеву угласту та гранчасту вазу, в котрій грають одбивки й одлиски натури навкруги, з усіх боків, і грають квітчастими блискучими, ефектними барвами, одбиваючи звідусіль, з усіх боків правдиву натуру, яка воня є, яка сутніє кругом неї і обгортає її звідусіль. Голос в д. З-кої дзвінкий, альтовий, металічний і голосний; його чуть в найдальших закутках театру. Вдача її жвава, і дуже нервова, і почувлива, через те й талант її нервовий, маючий найбільшу вплывову, навіть заразну силу на сцені. Коли вона сьміється на сцені, то сьміється не сухим акторським сьміхом, з котрого, а не од котрого сьміють ся глядачі, а сьміхом натуральним, щирим, веселим, а через те й заразливим, видко, що її самій справді сьмішно; коли вона плаче на сцені, то сльози виступають в неї з очий, а через те й викликують сльози й жаль в других. Коли вона грає, то ніби сама в своїх почуваннях, в своїй душі особисто перебуває й переживає долю з'обвиженого через неї типу. Найвисчий талант д. З-ка виявляє в сценах смутних, в сценах страждання й одчаю. Смутний, жалібний її голос в смутних сценах доходить до сердця, а крики одчаю розривають душу. Талант д. З-кої дано єї з роду; його дала її мати-натура, тим то вона на сцені грає так натурально, так легко, ніби просто, без найменчої напруги. Але тонке й детальне її граннє показує, що вона не мало дбала про розвиток своїх природжених скарбів; видко, що вона все обміркувала, що вона втямлювалась в психічній ситуації з'обвиджених на сцені типів, доки не втямила їх зовсім до найглибшого зворушення їх думок та гадок, їх вдачі, їх психічних часом дуже складових і глибоких ситуацій. В теперішні часи артистичний талант д. З-кої дійшов до повного розвитку, до повної сили. Вона дістала лаври і придбала собі велику симпатию і велику славу і теперички на київській сцені.

Трупа д. Садовського грає в Київі з великим поспіхом. Театр сливе завсїгди буває повний. Окрім д. Садовського та Затиркевичевої, давно придбавших собі артистичну славу, є в трупі д. С-кого чимало талановитих артистів, як от Загорський, Василенко, Мова, а найбільше між ними визначаєть ся молода талановита артистка д. Ратмирова, котра мала добрий поспіх в Київі. Солїсти, солїстки й хор дуже гарні і сподобались публїцї навіть пісьля недавніх вистав київської опери. Власні декорациї д. С-кого сьвіжі й мальовничі з поетичними виглядами та картинами природи і села. Уся трупа знає й любить своє дїло, як і попереду. Усї артисти грають залюбки, за яку роль ні візьмуть ся, видко, що вони усї залюблені к своєї артистичної справи. Це не ті актори, що більшій частиї з міських людий, що не мають ніякого втямку про народ, про народне життє і вважають на своє дїло, як на неприємну і важку повинність; це правдиві залюбленики театру усї беруть щирий і охочий суспіл в одіграванні українських пєс з народного життя: очевидячки вони знають народне сїльське життє, як не можна краще його знати.*)

Драми, котрі виставляли в київському театрі, поцяцьковані й прикрашені коротенькими етноґрафічними ўставками й картинками. Ці новозаводини утворників українських драм та оперет дуже сподобались для публїки. І справді вони дуже ефектні, підсьвіжають звичайну монотонію перших дій драм, в котрих розпочинаєть ся завязь та розвиток драматичної дії, і підтримують увагу глядачів. В сучасних реалїстичних драмах в Росиї на перших діях публїка звичайно куняє і трохи не засипає. З початку драми звичайно на сцену виходять дїєві особи, провадять буденну розмову, яку доводить ся чути десь на улиці або в сальоні, або в столовій за чаєм, знайомлять ся між собою; словом сказати, тільки роспочинають заходитись коло готування драматичного обіду. Але поки розгорить ся в печі те полумя драмитизму, поки зготуєть ся та тривна й смачна драматична страва, дїєві особи, приміром сказати, носять дрова, носять воду, носять тріски, а часом і сьміттє. А публїка куняє, дивлячись на ту чорну роботу, і прокидаєть ся, як уже розгорить ся полумя десь в третїй або в четвертій дії. Українські драматурги дали раду цьому лиху: на сцені в перших дїях в їх утворах майне етноґрафічна картинка, дуже гарна й ефектна: то пройдуть селяни, вертаючись з поля, з піснею, то перейдуть через сцену старцї-сьлїпцї довгим рядком, побравшись руками за плечі і сьлїдкуючи за одним поводатарем: то з'явить ся коло криниці ґрупа дівчат з відрами на плечах; то вихопить ся недовгий жвавий танець, а то часом сама драма розпочинаєть ся десь на вечерницях, на гуляниї, на веснянках, або в березі над річкою за праннєм плаття. Публїка придивляєть ся і стає вважливою і до самого розвитку драматичної течиї. І ці картинки не заважають і не перебаранчають течиї драматичної дії. Правда, трапляють ся і невдатні ўставки, як на приклад в „Цыганці Азі", в котрій молодий, трохи пришелепуватий, парубок Опанас, потайний залицяннык вже заміжньої Олени, приносить її на даровизну, на новому ґосподарстві курку в пазусї; чом би йому не принести цієї хвостатої даровизни під пахвою, або в руках, як її звичайно носять селяни? Не можемо не зауважати, що молодий залицяннык Оленин переборщив трохи. Ці гарні додатки в драмах не дають глядачам нудитись в театрі ні на хвилинку і не порушують головного руху драматичної дії. Вони такі реальні, що дивиш ся на їх, і тобі увиджуєть ся правдива натура, правдиве реальне селяньське життє. Та й не диво: українські драми пишуть не кабінетні міські письменники, котрі часто компонують свої утвори по шкільних теоріях і не мають ніякого втямку про практичний бік цієї справи, про сцену: їх пишуть автори, котрим і теория відома і котрі самі пишуть, самі-ж і грають на сцені, як вчиняв в кінці минувшого віку нїмецький Кропивницький, славний артист ґерманський Шрьодер, котрий сам і приладжував до сцени Шекспирові драми, перероблював анґлійські комедиї Конґріва, приладжуючи їх до нїмецької сцени, сам писав драми, сам їх і грав. Українські утворники драм знають добре сцену, знають і норови та смак публїки, бо вони самі і утворники, самі-ж і здїйсники своїх утворів, знають, як зайняти і чим

*) Деякі одначе пєси, як нам пишуть з Київа, між ними „Наталку" і „Чорноморців" відограно не зовсім добре, а навіть нестаранно. — *Ред.*

зацікавити публичність. А цікавість сценічних вистав є найперша умова їх довговічности і їх поспіху.

І справді, починаючи од перших грецьких драматургів, Есхіля, Софокля, Еврипіда і кінчаючи сучасним театром треба признатись, що театр завсігди і в усі часи був попереду усього місцем одпочинку, розваги, місцем осолоди художніми утворами, поезією художніх [або й часом нехудожніх] ідеальних типів людскости, а потім вже його зробили місцем для проповідування усяких тенденційних високих а часом навіть і невисоких ідей. В давній Греції драматурги виводили на сцену богів, півбогів та героїв.... але Греки ходили до свого театру, не задля того, щоб стати спасе́никами та сьвяте́никами, бо вже деякі Аристофанові комедії були вже такого не сьвятого змісту, що женщини вже не ходили дивитись на їх і не пускали дітий. Через усі середні віки в Европі на сцені тішать публичність романтичні лицарі, духи, усякі примрії, а разом з ними виступають на сцену розбійники, усякі пройдисьвіти, злодії і навіть розпустники, кавалєри, кокошки й усяка романтична погань, щоб чим небудь натішити й потрясти цупкі середньовікові нерви грубого лицарства та бірґерства. В Анґлії, од панування Кароля II. (1660 р.), найрозпустнійшого з усіх королів, театр став місцем розваги скандальними і розпустними комедіями. Комедії Драйдена, а найбільше Вічірлї та розпустного хоч і дуже талановитого Конґріва були повні наглої неморальности та розпусти. На сцені просто й очевидячки показували, як найкраще піддурювати та заманювати чужих жінок та збивати з пуття молодих дівчат. Такі комедії підходили під смак розпустного двору і розпустного суспільства. Які грачі — такі й танці! Французький псевдокласицизм завів сцену майже двірську, звичайну, чистеньку, прилизану і гарно прибрану, але завів і мертвоту та нудоту в театрі, через що він і впав в Европі. А коли виник в Европі новоромантизм, тоді тільки в другій половині XVIII в. драматурґи дали инчий, аристофанівський напрямок театрови. Шілєр, бажаючи підвисшити нїмецький театр, написав розправу „Про моральну й просьвітню вартість театру“. Але ще й до Шілєра перед великою французькою революцією Бомарше через свого „Севільського цілюрника“ та своє „Весілле Фіґара“ проповідував протест проти зловчинків та деспотизму аристократиї; Вольтер, почуткий до правди, користував ся своїми драмами дла протеста проти єзуїтів, релігійного фанатизму й усякої деспотиї. Обидва вони завдали театрови політично-соціяльні завдання і зробили з сцени місце навчення та проповіди проти деспотизму й тиранії дворянства та єзуїтів. В Ґерманії Ґете, а за ним палкі ґетеанці періоду „Бурі й Натиску“ Лєнц, Клінґєр, Ваґнер, Мілєр-Маляр, а навпіськля палкий Шілєр перешталтували старий розбійницько-лицарський романтизм на сцені і дали йому напрямок високої ідеальности, чести, протесту проти тиранії й деспотизму. Вони на сцені в своїх драмах з'обвиджували титанічних героїв, почувавших в собі силу незвичайну, здатну перекинути увесь сьвіт, силу протестуючу і проти деспотизму, і проти усякої неправди, соціяльної, сімяної. Це були типи Базарових свого часу, багато сьміливійших за його, тільки в романтичних формах нїмецьких Базарових, попередивших Турґенївського Базарова на сотню років. А материялїстичний тодішній поет Ґайне в своєму романї „Ардинґелльо“ висьпівував і проповідував „вольне коханнє“, навіть гуртово, і договорив ся, як тоді висловлювались люди „молодої Ґермании“, до емансіпациї мяса, се-б то базаровського „богатаго тїла“. Найвиразнійше це завданнє виявляєть ся в Шілєрових „Розбійниках“, в „Дон-Карльосї“, в „Хитрощах та коханнї“. В Ґерманії ці всї утвори XVIII в. мали вартість гоголївських „Ревізорів“ для того часу. Ґ. Ґетнер каже [Іст. всес. літ. XVII в. т. III., ст. 359], що Едуард Девріот сказав правду в своїй історії нїмецького театру, „що в той час пиха, навіженість та беззаконність, перед котрими в день треба було гнутись та принижуватись, ввечері при театральному сьвітлї катувались сьмішками та злістю; актор став заступником пригноблених, судцем і помстивцем“. Од того часу театр став і місцем одпочинку, розваги, осолоди, поезією і місцем проведїння гуманних ідей, принціпів, тільки в більше реалїстичних формах, яких потребує дух часу й напрямку поезиї.

Сучасні українські драматичні утвори вдоволюють цим двом вимогам театральної сцени: їх драми, що до зміту реалїстичні, але буденна, часом черства, реалїстичність в їх підсьвіжена й прикрашена ефектними, кольоритними коротенькими епізодами та уставками. Автори українських драматичних пєс самі художники, самі артисти, а природжений український гумор та естетичність допомагає їм додавати красности в поставі пєс на сцені. У їх на сцені все гарно, все красно; од їх вистав повіває поезією бадьорною, сьвіжою, а це не мало причинило ся до великого поспіху їх вистав в цілій Росиї, окрім само по собі щирого й охочого артистичного грання. Головний напрямок українських драматичних утворів є — народництво, а в багатьох з них увинуті і сучасні прогресивні принціпи. Тілько горенько, що умовини сучасної цензури дуже суворі до українських драм з ідеями, з сучасними принціпами...

Не можна не закинути трупі д. Садовського, що декотрі актори люблять без потреби „писати ногами мисьлїте“ на сцені. Не можемо не зауважати на частенькі зловживтки на сцені чарками та пляшками та спотиканнєм на підпитку. Скажемо, що в дійсному житті буває усяково, трапляєть ся усе, але збитковатись цією неестетичною вихваткою на сцені не годилось би, бо через ці збитки коли-б деякі пєси не захрясли на сцені. Усякі збитки — шкодлива річ у всьому і скрізь. В загалї тон українських драм та оперет поважний трохи сумний, але цей сутінок загладжуєть ся народнім гумором, котрим густо пересипані драматичні сцени, та цілими гумористичними сценками.

Іван Левіцький.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Гомерова Одиссея. Часть II. Гексаметром на мову українсько-руську перевіршував Петро Байда. У Львові 1892 р. Стор. 157 в 8°. Ціна 1 злр.

При кінци того року вийшла і друга часть Гомерової Одисеї в перекладі Байди, накладом редакциї „Правди“. Тим способом збогатила ся наша література о один цілий твір всесьвітнього значіння і взміцнила ним підвалини свого самостійного і відрубного розвою. Наколи же перша часть сеї-ж Одисеї переложеної — зістала оцінена в „Зорі“ в р. 1890., то тепер належить собі здати вірну справу і з другої части єї, щоб належито знати, о скілько значучий і як много вартий набуток придбала собі наша література, бож, відомо, переклад перекладови не рівний, а може бути і такий переклад, котрим нарід, на котрого мову переложено, зовсім не може хвалитись.

Щоб сесю 2. часть вірно і основно оцінити, то, думаю, найлекше се зробимо так, коли першу лучшу книгу, приміром зараз 13., возьмемо під всесторонну і строгу критику.

Насамперед оцінимо механічну сторону се є метр і ритм. За верш до перекладу приняв п. перекладчик героїчний верш оригіналу се є гексаметер, котрий для руського язика більше може надобить ся, як для інших модерних мов, тому, що наголос слів в язиці руськім не є постійний, не є привязаний до того або сего складу, але перескакуючий. Тому-ж гексаметер в руськім язиці не вяже так, як прим. в польськім, перекладчика в відтворюваню духа і змісту старинної поезиї, о що́ власне в перекладі ходить. Не менш добре зробив п. перекладчик, що не вніс до гексаметрів риму: не хотів бо римом переінакшувати кольориту, тону і виразу давного твору.

Якийже в нашім перекладі гексаметер? Без ваганя можсказати по прочитаню 13. книги, що гексаметер в загалї є спокійно і з рівним спадом текучий, гладкий і ясний. Можь сказати, що ціла форса перекладу лежить в добрім відданю гексаметрів. Ся головна ціль споводовала перекладчика відступати від тексту, о чім пізнійше, втручати зайві слова, як: от, ну, і, ото, мо, оце, бачте, часом, гляди, — котрі то слова, однак треба признати, не затемнюють перекладу, але противно підносять єго ясність і живість, — і уживати таких форм, як: високая, Ахаії. Гексаметри суть праві всюди чисті то є складаючі ся з самих дактилїв [з виїмком, розумієсь, шестої стопи], бо на 440 гексаметрів 13. книги находить ся тілько в 12 гексаметрах [9, 56, 57, 47, 73, 83, 85, 117, 127, 146,

213 і 214] по одному трохею зам. дактилю, а в двох тільки з тих гексаметрів [в 9 і 73] находить ся трохей в 5 стопі.

Цезури ужив перекладчик переважно одної з грецьких: або πενθημιμερής, як прим.:

в. 16. Так-от ска́зав Алки но́й, | і вно́ дóбали всі́ є́го слово;

або ἑφθημιμερής, як:

верш 380. І свино́ па́сові | зно́ву ска́зав | Оди́ссе́й хитро́ му́дрий;

або в побільшій части женської κατὰ τρίτον τροχαῖον, як:

в. 24. Си́ла сьвята́ Алки но́я | те́ лúцю за би́ла в о́фіру.

Крім тих грецьких цезур уживає перекладчик також денеде цезур славянських, а именно цезури по 3. дактилю, [якої маємо взір у Міцкевича в „Повісти Вяйдельоти“], приміром в вершу 25:

Зе́всови | ввік чорно хма́рому | що́ над у сі́ми ца́рю́є.

Того рода цезури находять ся в 13. книзі в 37 гексаметрах. Частійше від тої уживає цезури по 4 трохею [котрої взір находимо в „Співци Митусї“ Костомарова зараз в 1 вершу], як прим. в вершу 35:

Та́к Оди́ссе́ві | ми́ло зро би́лось, | як | со́нце спо чи́ло,

Тих цезур найшлисьмо в 13 книзї 43 рази.

Але не можна назвати щасливою новостию впровадженя цезури по 2 дактилю [як в в. 258 і 337], або по 4 дактилю, як в в. 269.

Негладких і твердих вершів найшлисьмо дуже мало, а то: 99, 131, 240, 241, 409 і 418, в котрих причиною неритмічности есть або неясний порядок слів, або твердий збіг виразів односкладних, або врешті недостаток належного притиску. Вкінци находимо три верші (279, 295 і 299) тільки з 5 дактилями, а 1 верш (365) з 7 дактилями.

Деякі наголоси можуть разити ухо галицького Русина, але вони консеквентно всюди задержані, і так: ве́сло, бо́ги, но́вим, ко́трий, са́мий, ці́лий, простира́ло, чужи́на, Іоа́ка, блука́нець, компанія, ча́сом.

Друга чи не найважнійша річ в перекладї есть язик. В перекладах на нашу мову домагаємо ся, щоб язик був в цїлім того слова значінню р у с ь к и й, с. є. щоб був вільний від ошибок проти духа руської мови, був вільний від всяких груд язикових і щоб мав таку рідну барву, щоб той, хто не знав би оригіналу, читаючи переклад, навіть не догадав ся, що то не оригінальний твір, але переложений. О язицї нашого перекладу можна то взагалї сказати, що перекладчик постарав ся що-змоги о чистий, некошлявий язик українсько-руський, що оминав чужих або кованих слів, що́ старав ся о ясний і зрозумілий всюда стиль, розбиваючи довгі грецькі зложені реченя на короткі паратактичні [прим. верші 81—85; 86—93], що́ хотїв так укладом речень і їх полученєм як також добором слів надати свому перекладови простоти, невимушености і того простонародного тону, який саме є головним знаменем Гомерової поезиї. Але мимо того всього неміг убігти деяких помилок і груд язикових. Передовсїм находимо в перекладї неруські, а чужі, або змодернізовані слова, котрі легко мож було заступити своїми, і так: компанія (70), коштовний, помандрую (203), командерство (265), поміркуємо (365), турбуй ся (361), кухва (50), браві (22), килїшок (54). Відтак суть в перекладї і архаїзми, як: с т р а н (237), або в о з в о р о т (379), і скорочені слова, як: ф і р а (= офіра в в. 56) м н ї (= менї в в. 326), хтїв (262). Дальше находимо і тривіяльні слова, нелицюючі з повагою грецького оригіналу, як: кепсько (172), бідолаха (198), неборак (πολύτλας 333), халена (301), а в однім місци пересаду: І держалась на плечех та торба н а л и к у [ἐν δὲ στρόφος ἦεν ἀορτῆρ].

Суть неясні або не відповідні звороти, як: 247 [сцїлюющую воду криниці́ї с т о ч а ю т ь], 290 [в д а р и л а п о в и д у зам. мило поласкала рукою], 186 [ж а л о с т н е (?) офіровать почали кождому владицї], 218 [одежу з дивовної (?) ткані], 71 [д а н и н у = δῶρα], 73 [н а к е р м і постіль послали = ἐπ' ἠκριόφιν πρύμνης], 99 [од вітрів б р е х л и в и х = δυσαήων], триножник [13] чи трохножник [217]? — 122 [п і д к о р н е м маслин и склали = παρὰ πυθμέν' ἐλαίης], 349 [п і д г о р н я [?] печера = κατηρεφὲς σπέος].

Вкінци деякі неграматичні форми вражають наше ухо, як: брехнїв [294], гарного човна розбити [175], їдять жолудів [409], трох покоёвок послала [66—67].

Але мимо тих в порівнаню з цїлостию незначучих і зникаючих недомагань есть язик перекладу в загалї чистий, гарний, богатий і різнородний, а притім рівнобіжно з поезиєю Гомеровою спокійний і поважний.

Третьою важною річию в перекладаню есть вірність перекладу, котру тепер треба обговорити. При перекладаню поезиї з одної мови на другу нїхто не може жадати, щоб переклад був дословний, щоб слово накривало слово і щоб переклад обємом був рівний оригіналови, але за те кождий мусить жадати, щоб переклад був вірний, щоб мисли оригіналу, образи і епітети, хотьби і іншими словами, були вірно і докладно віддані, щоб місця, поняття і цїлі реченя оригіналу не тілько були подібні, але і рівнялись місцям, понаттям і реченям перекладу. Під тим взглядом має переклад Петра Байди, як сконстатувалисьмо з 13. книги, через порівнане стиха за стихом перекладу з оригіналом, багато слабих сторін. В одних 60 місцях розволїк і розплескав перекладчик зміст тексту многими словами для виповненя гексаметру і висказав більше, як есть в текстї, в других же місцях помимо розволочистости перекладу не виповів того всього що містить в собі текст грецький або висказав що іншого від тексту. Сего рода місця, з котрих неодно виглядає на самостійне творчество без згляду на текст, суть їменно: 3, 9, 21, 25, 31—33, 45—46, 70, 78, 82—85, 94, 97—101, 114—115, 130, 166, 186, 198 [слів: „довго дививсь бідолаха кругом“ нема зовсїм в текстї], 243, 255, 260—261, 270, 352, 369, 383—384, 419, 424, 428, 431—432, 438, 439.

Характеристичною річчю в піснях Гомерових суть так постійні епітети осіб або річий як: додані атрибути, котрі так вельми суть грястиві і багато говорячі в описї і малованню осіб або річий, до котрих суть додані. Саме в перекладї тих-ото епітетів і атрибутів есть найслабша сторона перекладу Байдового. Вправдї деякі переведено удатно, вірно і гарно, але дуже багато з них або зовсїм опущено або довільно переведено дуже слабонько дотикаючи значіня грецького епітету або атрибуту.

Удатно переведено сьлїдуючі епітети богів: Зевс ч о р н о х м а р и й [= κελαινεφής], Посидон з е м л ї п о т р у с и т е л ь [= Π. ἐνοσίχθων 125], Зевс х м а р и з б і р а ю ч и й [= Z. νεφεληγερέτα, 139], Зевс з а с т у п н и к б е з д о л ь н и х [= Z. ἱκετήσιος 203], Зевс е г і д о д е р ж а в е ц ь [= Z. αἰγίοχος 371], Форкис д ї д у г а н м о р с ь к и й [= ἅλιος γέρων, 96]. Рівно-ж епітети осіб: Одиссей Лаертенко [= Ο. Λαερτιάδης], в е с л о л ю б и в і Феаки [= φιλήρετμοι, 36], Алкиной в о л о д а р с л а в е т н и й [38], жінка н е п о р о ч н а [ἀμύμων], богам б л а ж е н н и м [μακάρεσσι], Одиссей б о г о р і в н и й [δῖος], Од. х и т р о м у д р и й [πολύμητις], Од. х и с т к и й [πολυμήχανος], Од. д і о г е н і́ с = родина Зевеса. Більше-менше удатно переведено і сьлїдуючі атрибути річий: ч е с н а трапеза [26], б л и с к у ч е сонце [29], човно п р у д к е [65], гаранник л я с к и й [82], с и л ь н о р е в у ч е море [πολυφλοίσβος], човен б и с т р и й [95], вітри б у р х л и в і [276], д о в г е н я с т а гора [183], Спарта г а р н о ж і н о ч а [412], Килїх д в о д о н н и й [57], Пилос п і с ч а н и й [274], С и д о н і я л ю д н а [ναιομένη].

Зовсїм не перевів, опустивши як-би що непотрібне, сьлїдуючих атрибутів: γλαφυρῇ [νηΐ], εὔσσελμοι [νῆες], ἄσπετα [δῶρα], ὑφαντὴν [ἐσθῆτα], παλαίφατα [θέσφατα], εὐδείελον [Ἰθάκην], δίπτυχον [λώπην], λιπαροῖσι [ποσσί], ἐριβῶλακος [ἠπείροιο], εὐρείῃ [κρήτῃ], ἀλῆται [ἀνέρας], ἀεκαζομένους [Φοίνικας], σχέτλιε [ὀδυσσεῦ], ἀγαυοὶ [Φαίηκες], ποιητοῖσιν [δόμοις], ἀγελείῃ [постійний епітет Атени: здобуваюча добич], ἀτειρέα [χαλκόν], εὐποίητα [εἵματα], ἀντιθέην [постійний епітет Пенельопи], πρόφρασσα, ἄσπετον [οὖδας], φίλον [θέρμα], ταχείῃς [ἐλάφοιο].

II. Перекладчик, знехтувавши тими сліцями, котрі суть первородної ваги і найбільшою оздобою поематів Гомерових, значно ослабив свій переклад і не виразив в нїм головної цїхи Гомерової поезиї.

Довільно, за свобідно, а навіть невластиво денеде, переведено слїдуючі атрибути: χαλκοβατὲς δῶ м і д н и й дім [зам. з мідними порогами], εὐξέστῃ χελῷ т о ч е н а скриня [зам. хорошо вигладжена], ῥοδοδάκτυλος [Ἠώς] р о ж е в а [зоря] [зам. з рожевими пальцями], φᾶρος εὐπλυνές убране н о в е [зам. хорошо випраний плащ], νήδυμος [ὕπνος] т и х и й [зам. покріпляючий], πορφύρεον [κῦμα] ш и п л я с т а (?) хвиля [зам. темна],

ποντοπόρος νηῦς бистрий корабель [зам. перепливаючий море], ἁλιπόρφυρα φάρεα пряжу сріблясту [зам. пурпурову], γερούσιον οἶνον давнішне вино [зам. почестне], εὐήνορα χαλκόν мідні дарунки [зам. дарункі з міди додаючої мужности], ὕδατ' ἀενάοντα криниці погожі [зам. жерела вічнотекучі], γλαυκῶπις Ἀθήνη синеока Атена [зам. сьвітлоока або яскравоока], ταναύφυλλος [ἐλαίη] рясна маслина [зам. довголиста], μέλαν ὕδωρ погожа вода [зам. темна від пливучости, одже пливуча], ἀτρύγετος πόντος бурхливе море [зам. пусте], ῥυπόωντα [χιτῶνα] ввесь у латках хітон [зам. брудний], εὐεργέα [λώπην] барвисту [зам. добре тканy], τελήεσσας ἑκατόμβας сьвяті гекатомби [зам. успішні], θεσπεσίοιο (ἄντρου) глибоку печеру [зам. сьвяту].

Навів я тоті місця не длятого, якоби я хотів з того більше або менше вірного перекладу робити п. перекладчикови великі закиди, — то ні; перекладчик поезиї се не перекладчик прози. Навів я більше длятого, щоб показати, о скільки перекладчик відступив від оріґінального твору. Але суть місця, котрі таки фалшиво переведено — не входжу в се, чи з незрозуміння тексту чи зза за-далекого відступленя від оріґінального твору, — досить, що суть і то: в. 15 переведено: „трудно одному було-б дармувать невернувши“ зам. трудно бо одному дарувать без звороту. — 101. ὅτ' ἂν ὄρμου μέτρον ἴκωνται: „як буря на морю лютує“ зам. „коли до властивої пристани зайдуть“. 102. ἐπὶ κρατὸς λιμένος в заливі пристани зам. верху на березї пристани; — 143. переведено: „твою державу і силу не поважа“ зам. тебе не поважа в наслїдок своєї сили і власти“; — 191. ἄγνωστον переведено через „невидомий“ [зам. „не до пізнання“], через що повстала незгідність з тим, що́ сьлїдує, позаяк Одисея всї видять, но не пізнають. — 195. ἀτράπιτοι стежки зам. дороги. — 221. ὀλοφυρόμενος нудив ся зам. нарікав; βουληφόροι мудрі на радї [зам. радники с. є. стан], ῥῆγος килїм [зам. подушку]; 425. λοχέωσι стережуть зам. чатують, — πεδόθεν [295] з малку зам. з ґрунту, з засади. — 332. „що ти покірний, хоч єсь кебетливий тай дуже розумний“ зам. „що ти розважний [ἐπητής] і притомний (ἀγχίνοος] і т. д. ἐνὶ γναμπτοῖσι μέλεσσιν на білому тїлї зам. власт. на гнучких суставах.

Вкінци і на прислівники, малюючі у Гомера знаменито сутуацию, не положив всюди перекладчик потрібного натиску н. п. 279. σπουδῇ зовсїм опустив.

Коли все разом зберемо, що́ вище сказано, то видамо о перекладї такий суд. Що до внїшньої сторони, єсть переклад зовсїм гарний і принадний: гексаметер є гладкий і легко спадаючий, а язик добірний чисто-руський і ясний. Наведу примір:

вв. 59—62:

„Ну, будь здорова, царице, й щаслива ввесь вік свій аж доки
„Старість й смерть, неминучая доля людий, не настигнуть.
„Я відїжжаю; втїшайся по вік в своїм домі гостливім
„І дїточками, і челяддю й добрим царем Алкиноєм!“

або вв. 375—381:

„Ну, Лаертенку, родино Зевеса, хиткий Одиссею!
„Думай-но, як женихів непотрібних, безстидних скарати,
„Що́ третій рік уже господарюють у тебе в палатах,
„Сватаючись за жону твою й шлюбні даючи дарунки;
„Та-ж об твоїм возворотї вбиваючись денно і ночно
„Тільки надію дає всїм та кожному з них обіцяє;
Вісти до них засила, а сама інші думки кохає.“

Що́ же дотичить порівнаня з оріґінальним твором, то переклад є свобідний, в деяких тільки місцях не дуже вірний, а через те, що є розтягнутий і розклепаний, є денеде плиткий та безбарвний; — вкінци-ж як з одної сторони не можна відмовити перекладови спокою, поваги та уміренности, так з другої сторони не можна єму признати тої ядренности та сили вираженя, які знаменують поезию Гомерову.

При кінци мушу піднести тото, що коректа є мало старанна і в великім степени спиняє в читаню. На 440 стихів 13. книги находять ся сесї достережені помилки: 2. всїх [зам. всї], 27. кобар [з. кобзар], 58. почап [з. почав], 85. бивши [з. били], 118. кнлими [з. килими], 122. і [з. й], 146. почруситель [з. потруситель], 162. набзизився [з. наблизився], 197. сгав [з. став], 204. бур [з. був], 244. родит [з. родить], 237. божевійльний [з. божевільний], 240. живить [з. живуть], 252. сиокої [з. синеокої], 282. більщ [з. більш]. Ще гірше стоїть річ з знаками розділовими. По стихах: 12, 186, 101, 177, 332, 344, 388, 425 нема точки; від 335—351 нема знаку наведеня, а о протинках і не говорити.

Ів. Кокоруда.

ТОВАРИСТВА.

Наукове товариство імени Шевченка. Загальні збори відбулись, як вже згадано в остатнім Ч-ї „Зорі“, 11 н. ст. мая в салях „Руської Бесїди“ у Львові при участи около 50 членів. Між присутними бачили ми проф. дра Ом. Огоновського, проф. Ом. Партицького, проф. Нат. Вахнянина, проф. Ів. Верхратського, рад. Ол. Торонського, члена Виділу краєвого рад. дра Д. Савчака, інспектора краєвого Ів. Левіцького, директора льв. руської ґімназиї Харкевича, дра мед. Сельського, посла нотаря К. Теліївського, арт. Корн. Устияновича, адв. дра К. Левіцького, адв. дра В. Дїдошака, редакторів: „Дїла“ Ів. Белея, — „Учителя“ і „Дзвінка“ проф. В. Шухевича, — „Народної часописи“ К. Кахникевича, — „Зорі“ Вас. Лукича и инш. Серед поважного настрою зібраних отворив збори посол Олекс. Барвінський дуже гарною промовою, в котрій кинувши погляд на розвій нашого письменства а відтак і товариства ім. Шевченка, відізвав ся:

„Товариство ім. Шевченка стало огнищем для викликаного зпід курної стріхи рідного слова, котре обявило свою живучість в белетристичних творах новійших українсько-руських письменників, в перекладах сьв. письма, та в перекладах поетичних творів сьвітових ґеніїв. Наспіла тепер пора підняти нашу мову до научної поваги, перепровадити ві через строгу науку і на високостях науки виставити наше национальне знамя. Новий статут дає нам право зробити наше товариство науковим. Не падаймо духом, що до такого великого дїла приступаємо з слабими силами. Всякий бо почин трудний, всяке велике дїло повстає з малого. Тому-ж сьміло і бодро приступаймо до сего дїла! На саму вість про засновуване наукового товариства поспішило більш як 80 щирих прихильників тої ідеї, щоб стати в підмогу сему важному починови. Маймо надію, що робота наша хоч би яка скромна, але щира і поважна з'єднає нашому товариству щиру симпатию і прокинуть ся на цїлім обширі Украіни-Руси щирі робітники; маймо надію, що і між бідолашним народом українсько-руським знайдуть ся ще засібні люди, що́ щедрою рукою зложать на жертовнику народнім свої лепти і тим допоможуть, що може хоч нашим дїтям доведеть ся діждати „українсько-руської Академії Наук“ і тоді сповнять ся Шевченкові слова: „І возвеличимо на диво | І розум наш, і наш язик...“

Відтак забрав слово проф. др Ом. Огоновський і повитав нове товариство наукове теплою промовою.

Як промову голови товариства так і промову дра Ом. Огоновського приняли всї присутні одушевлено. Голова подякував дру Ом. О—му за привітне слово і підніс, що красний розвій „Просьвіти“ з малого до великого може послужити лиш за заохоту новому товариству науковому до щирої, невтомимої працї.

По одноголоснім принятю зборами 80 нових членів [а живучих давних єсть 53] відчитав проф. Петро Огоновський ось яке справозданє з дїяльности виділу товариства за час від 13 н. ст. марта 1892 до 11 н. ст. мая 1893: „На остатних загальних зборах товариства дня 13 н. ст. марта 1892 р. вибрано виділ, до котрого увійшли: др Юлїян Целєвич яко голова, Кость Паньківський, Сидір Громницький, Олекс. Барвінський і др Олекс. Кулачківський, а на заступників Петро Огоновський і Іван Верхратський. Ново-вибраний виділ уконституовав ся на 1-ім засіданю дня 17 н. ст. марта 1892 р., вибравши Ол. Барвінського заступником голови, дра Ол. Кулачківського секретарем, Костя Паньківського адміністратором економічним. Коли-ж др Ол. Кулачківський [по причині виїзду до Відня] зрік ся опісьля уряду виділового, покликано до виділу першого заступника проф. Петра Огоновського. По смерти заслуженого голови товариства дра Юл. Целєвича обняв провід в товаристві заступник голови Ол. Барвінський, а до виділу покликано другого заступника Ів. Верхратського. За весь час відбув виділ 21 засідань. — За найважнійше своє завданє вважав виділ — перевести бажану вже від кількох літ реформу товариства і зорґанізувати єго яко товариство наукове. Ухвалений на остатних зборах статут предложив виділ [по переведеню дрібних формальних поправок] львівському ц. к. намістництву, котре приняло сей ста-

тут до відомости рескриптом з 16 падолиста 1892 р. ч. 89.560, і на основі сего статута мають нинішні загальні збори перевести орґанізацию наукового тов. ім. Ш—ка. Та поки ще наспіло потвердженє нового статута, робив виділ підготованя в тім напрямі, який надала нашому товариству ухвала остатних загальних зборів. Именно видав під конець 1892 року I-ий том „Записок“ [в 13 аркушів 8-ки], і в них помістив чотири статї наукові з обсягу істориї Україны-Руси, літератури і економії суспільної, а також короткий нарис історичний про дотеперішний розвиток товариства. Сей том „Записок“ розіслав виділ даром своїм членам, а також важнійшим науковим товариствам, видавництвам і академіям наук, і тим навязав наукові взаємини з сими науковими корпорациями, котрі тепер стали обмінювати ся своїми виданями з нашим товариством. Виділ заздалегідь заходив ся, щоби підготовити вихід дальших томів „Записок“ і придбати до того потрібні наукові статї. В тій цїли відносив ся виділ до наших ученых і письменників, запрошуючи їх до участи. Заходи сї не остали без успіху. Досї наспіли отсї наукові працї: 1. „Стародавні грецькі кольонії боспорські в межах теперішної кубанської области та сумежних з нею місць“ [з картою давної прибоспорської области] Паначовного. 2. „Студиї над основами розкладу багатства“ Тадея Рильського [конець загальної части]. 3. „Картина з істориї Волиня на початку XIV. віку“, Іванова. 4. „Пристрій до зміреня сили скорочень родового уразу [uterus]“, розправа медична дра Черняхівського. 5. „Для ювілею Котляревського“ desiderata М. Сергієнка. Окрім того обіцяли небавом надіслати наукові працї дри Іван Горбачевський і Іван Пулюй, др Ом. Калитовський, Ів. Верхратський, В. Коцовський, Ол. Колесса, Ів. Франко і инші. Редакцию „Записок“ по смерти дра Целєвича поручив виділ проф. Ол. Барвінському, а щоби пошанувати память заслуженого голови дра Целєвича, постановив замість вінця на домовину — зложити 100 злр. на наклад другого тому „Записок“, котрий буде присьвячений єго памяти і вийде в половині линия с. р. — Щоби придбати певні і постійні засоби на наукові роботи і видавництва та на підмогу українсько-руської штуки, постановив виділ предложити міністерству просьвіти свої дотеперішні видання [коли вийде і II-ий том „Записок“] і просити о постійну річну підмогу з фондів державних, а також віднести ся в тій самій цїли до сойму о постійну підмогу з фондів краєвих. — Виділ впевнив ся, що наше товариство зможе лиш тоді викликати оживленє і розвиток живійшого руху літературного і наукового, коли буде орудувати значнійшими засобами материяльними. В тій цїли заходив ся виділ, щоби правлїнє внесену перед двома роками оферту о наклад руських шкільних книжок для шкіл народних полагодило в користь нашого товариства. Справа порішена в той спосіб, що правлїнє віддає нашому товариству друк книжок для шкіл народних*) і тепер в друкарнї нашій друкує ся новий „Буквар“ руський і „Німецько-руські вправи для VI-ої кляси шкіл народних“, а за тими підуть і инші шкільні книжки. Всї ті книжки друкують ся правописию фонетичною, заведеною ц. к. міністерством просьвіти для шкіл галицьких. — Виділ дбав також про инші видавництва, а именно: Накладом товариства вийшов в двох томах „Кобзарь Т. Шевченка“, котрого редакцию перевів вельми уміло і старанно Вп. др Ом. Огоновський, за що виділ складає єму на сім місци прилюдну подяку. Окрім того коштом товариства вийшли: „За громаду“ К. Т. Подоленка, I, II і III том оповідань і повістий [„Соняшний промінь“ і „На роспуттї“] В. Чайченка. — Товариство видає і в сім роцї ілюстрований двотижневник „Зоря“, а редакцию віддано на далї Василеви Лукичеви, котрий умів старанним і умілим добором статий поставити „Зорю“ на становище відповідне літературному орґанови Україны-Руси і зробити єї ватрою, коло котрої згромадили ся майже усї сучасні письменники українсько-руські. Найпевнійшим доказом сего стає та обставина, що як за два остатні роки збільшив ся круг передплатників „Зорі“, так і в сім роцї значно зросло їх число. Ілюстроване „Зорі“ поручив виділ Кост. Паньківському, котрий подбав о те, щоби в сім згляді піднести стійність часописи. Виділ бачить дуже добре, що багато ще треба в тім напрямі поліпшити, однак не може не висказати сего погляду, що значні видатки, яких вимагає справдї артистичне ілюстроване, зможе товариство тоді покривати, коли збільшать ся єго материяльні засоби або піднесе ся ще більше число передплатників, а одно і друге дасть ся осягнути лиш поступінно. З початком сего року розширено видавництво „Зорі“ таким способом, що в додатку окремім друкує ся „Словарь росийсько-український“, котрий буде важним причинком до наших лєксикоґрафічних робіт. Видавництво сего додатку поручив виділ також К. Паньківському. — Одначе оживленє і розвиток літературного руху залежить чимало від широкого розповсюдненя літературних і наукових видань, тому виділ признав конечною потребою — завести власну книгарню. Магістрат міста Львова уділив концесию на окрему книгарню, однак уступаючий виділ мусїв поки що звернути бачність на розширенє друкарнї — і спровадив третю машину, закупив нові черенки, щоби відповісти тому завданю, яке приняло на себе товариство з друком руських книжок для шкіл народних. Показалась одже потреба розширити льокаль для складачів і на миґазин, а до того завести окрему канцелярию наукового товариства, де можуть відбувати ся засїданя виділу і засїданя секций наукових, і насьлїдком того відокремити канцелярию друкарнї. Відкритє книгарнї наукового товариства ім. Шевченка буде одже завданєм будущого виділу. — Позаяк товариство, обнявши друк руських книжок для шкіл народних, мусїло зробити на разї значний вклад в то предприємство [закупити машину, черенки, розширити льокаль], — то виділ постановив затягнути позичку в висоті 2.500 злр. на 3% у Виділї краєвім, і позичку сю товариство буде сплачувати через три роки потручуванєм одної третини з належности за виконувані друки на рахунок краєвого фонду. — Уступаючий виділ звертав пильну бачність і на фінансовий бік товариства і друкарнї, сего головного жерела приходів. Именно дбав про те, щоби позицию дебіторів зреалїзувати і поступінно так управильнити діловодство, щоби та позиция не спиняла анї розвитку друкарнї, анї наукової діяльности. Задля того виділ постановив роботи друкарські видавати лише за готівку, а з дебіторами перевести умови що до сплати залягаючих належитостий. Змаганя виділу в сім напрямі були доволї успішні, так що в порівнаню з давнійшими літами є значний поступ, і будучий виділ буде мати завданє в тім напрямі на стілько улекшене, що буде міг позицию дебіторів майже зовсім усунути. — Виділ брав участь в торжествах і манїфестациях народних, а именно: обходив як що року роковини смерти Т. Шевченка спільно з иншими народними товариствами музикально-деклямацийними вечерницями, пошанував 25-літній ювілей композиторської діяльности Миколи Лисенка після ухвали остатних загальних зборів, а 29 цьвітня с. р. вислав привітну телєґраму почесному членови Олекс. Кониському в 35-літні роковини єго літературної діяльности. — Підготовлена уступаючим виділом переміна нашого товариства в наукове товариство ім. Шевченка стрітила в цїлій Україні-Руси щиру симпатию, котра обявила ся громадним зголошуванєм наших людий в члени наукового товариства, — і коли до остатних зборів [у марті 1892 р.] мало наше товариство 48 членів, а на остатних зборах принято нових 5, то з того часу, як появив ся новий статут, зголосило ся 80 членів нових, між ними багато людий видних в літературі і науцї. Сю прояву викликала не тілько заведена новим статутом пільга що до вплати вкладок членських [позаяк і між зголошеними єсть кандидати на членів-основателїв], але й горячо почувана нашою сьвічною верствою потреба — плекати науку в рідній нашій мові. — Коли одже виділ сам добачує, що неодно не повело ся єму осягнути, неодного бажаня перевести, то управнює єго — глядїти спокійно і з повною вірою в красчу будущину нашого товариства се одно, що виділови повелось розбудити широко інтерес для нашого товариства, підготовити єго наукову орґанізацию, запевнити єму значнійші материяльні засоби, а тим самим і покласти підвалини до широкого і успішного розвитку та промостити до того дорогу будущому виділови“.

По принятю того справозданя з діяльности виділу відчитав К. Паньківський справоздане касове за р. 1892. З того справозданя виходить, що: *Приходи* в роцї 1892 ви-

*) Книжки для руських ґімназий друкують ся здавна в нашій друкарнї. — *Ред.*

носили 27.147 злр. 66 кр., а *розходи* 26.775 злр. 71 кр., одже *остало ся:* 371 злр. 95 кр. *Активи* товариства виносили з кінцем 1892 р. 29.440 злр. 92 кр., *пасиви* 7.433 злр. 89 кр., одже *маєток товариства* виносить 22.006 злр. 3 кр. а. в.

По уділеню зборами уступаючому виділови абсолюторії, — вибрано картками новий виділ, а відтак уконституовались три секциї наукові. Склад нового виділу і президию секций подали ми в остатнім Числї на стор. 184. Потім вибрано ще комісию контрольну, а опісля наступив відчит проф. Волод. Коповського: „Про історичну основу „Слова о полку Ігоревім“. В відчитї тім висказав прелєґент кілька цїкавих думок, а именно що епос сей був зладженний з нагоди весїля в княжій родинї, що єго зладив очевидно чоловік, стоячий в близькій звязи з князями; дальше означив докладно рік, в котрім сей епос імовірно був зладженний і наконець висказав здогад, що сьпівак звістний з княжих часів на Руси під іменем Бояна був не хто инший, лиш мабуть звістний з тих часів воєвода Ян. Відчит приняли присутні оплесками, а в дїскусиї, яка вивязалась на темат відчиту, забирали голос др Ом. Огоновський, К. Устиянович, сам прелєґент, Копач, Щурат і Макарушка. По скінченій дїскусиї о год. 2-ій по полудни перервано засїданє на дві години.

На пополудневім засїданю вела ся дїскусия над внесеними членів. Лїт. Ос. Маковей підніс невідрадний стан наших письменників, котрі не маючи винагороди за свої працї, часто мусять опускати рідну ниву і тиняти ся по чужих. Суспільність наша за мало журить ся ними, не дбає про їх долю. Але з другого боку і самі письменники живуть осторонь від себе, нема між ними звязи, вони майже не знають ся між собою. Щоби тому зарадити, бесїдник вносить: Наукове товариство ім. Шевченка подасть ініціятиву до з'їзду українсько-руських письменників і любителїв письменства в часї краєвої вистави в 1894 р. Проф. В. Шухевич ставив внесенє, щоби наукове тов. ім. Шевченка порозуміло ся з „Просьвітою“ в справі спільної кольпортажі книжок за відповідним рабатом, або навіть за місячною платнею. Бесїдник пересьвідчений, що се виплатить ся, бо знає з досьвіду, именно на товаристві „Просьвіта“, що коли воно удержувало кольпортерів, книжки розходили ся і зиск був. Що до з'їзду проєктованого Ос. Маковеєм, бесїдник підпер гадку з'їзду як найгорячійше, бо тут справа не лише самих письменників, але й публїки, особливо провінциональної, котра мусить і собі брати участь в загальнім руху. О. Погорецький промавляв також за з'їздом письменників і за кольпортажою та замітив, чи не було би добре засновувати менші книгарнї або склади наших книжок по містах провінциональних. Пос. Ол. Барвінський запримітив, що проєкт о. Погорецького, хоч добрий, тяжко тепер перевести; треба насамперед добивати ся призволу кольпортажі і отворити книгарню. Бесїдник годив ся на те, щоби наук. тов. ім. Ш—ка порозуміло ся з „Просьвітою“ в справі кольпортажі і признав з'їзд письменників за річ вельми пильну і важну. П. Копач вказував на те, що треба сцентралїзувати видавництва і старати ся о лїпший їх зміст, а тоді вони будуть і більше розходити ся. — Остаточно ухвалено внесенє Ос. Маковея і поручено новому виділови отворити книгарню як найскорше і постаратись о дозвіл на кольпортажу.

Кор. Устиянович звернув увагу, що побіч з'їзду письменників треба конче також з'їзду українсько-руських артистів, звів річ на виставу краєву і домагав ся, щоби наукове тов. ім. Ш—ка заняло ся українсько-руським віддїлом на виставі. Вистава буде голосити перед сьвітом, що хто знає, уміє і має. Коли виставлені річи Русинів розсиплють ся на виставі в суміш, то Русинів не буде видко. Длятого треба збудовати окремий павільон руський, і то грішми руських товариств. Також „Народний Дім“, „Ставропігія“ і инші не посьміють відмовити своїх підмог. В тім павільоні помістилось би все, чим можемо повеличатись. Руські малярі, різьбарі, промисл і т. п. мусїли-б найти місце в тім будинку. — Проф. В. Шухевич горячо підпер гадку передбесїдника, подав деякі пояснення що до зреалїзованя єї і запроєктував, щоби павільон назвати павільоном руських товариств. — Проф. С. Громницький замітив, що до розсьлїду сеї справи треба запросити і другі товариства, — о. Погорецький подав директиву, щоби до будови павільону, то є до видатків на будову візвати також провінциональні руські товариства, — а К. Устиянович радив удати ся ще й до ординариятів з просьбою, щоби поодинокі церкви причинялись датками, бо-ж головно церковне малярство руське буде заступлене на виставі. — По переведеню дїскусиї збори ті внесеня ухвалили.*)

П. Копач порушив справу нової фонетичної правописи, домагаючись уложеня зовсім певних норм. В дїскусиї над тим внесенєм забирали слово пп. Ол. Барвінський, Ів. Верхратський, Вас. Лукич, В. Шухевич, Н. Вахнянин і К. Кахникевич, — почім полагодженє справи поручено секциї фільольоґічній наукового товариства.

П. Щурат жадав зміни формы „Записок“ товариства і частїйшого видаваня, проєктуючи квартальник. В квартальнику побіч других статий повинен находити ся огляд з славянських літератур. Крім наукового квартальника треба би також видавати від часу до часу, в додатку, збірник сирих материялів етноґрафічних.

Проф. С. Громницький [в заступстві голови товариства] заневнив, що виділ скористає з усїх даних єму директив, а сконстатувавши вичерпанє дневного порядку, подякував зібраним за участь в зборах і замкнув наради.

*) Справу сю розбирав вже новий виділ наукового тов. ім. Ш—ка на своїм засїданю дня 16 н. ст. мая. Виділ прийшов до пересьвідченя, що передовсїм руські товариства повинні мати свій павільон і там виставити то, що можуть. Відтак розбирано також проєкт Корн. Устияновича що до будови руської церкви на площи виставы для показу нашого будівництва, малярства церковного, різьбарства і всего устрою, що належить до нашої церкви. На сей проєкт згоджено ся також. Тому що товариста руські, котрі мають занати ся сею справою, не розпоряджують надто великими грішми, то йшло головно о те, щоби дістати на площи вистави безплатно місце під ті будови. До сего вибрано делєґатів Ол. Барвінського, Нат. Вахнянина і Вол. Шухевича і поручено їм увійти в переговори з дирекциєю краєвої вистави. Ті переговори удались добре. Дирекция вистави відступила руським товариствам безплатно місце на площи вистави, де би мала вибудуватись церква руська, і певно не буде ставити великих перепон до набутя місця під окремий павільон товариств руських. Так одже по всякій ймовірности на виставі мати мемо павільон руських товариств, церкву деревляну, будовану гуцулами, а поставлену, як задумують, серед трьох хат, гуцульської, наддністрянської і подільської. Вже в тих будинках зможемо неодно показати, що характеризує наш нарід. Крім того будемо мабуть мати на виставі руський театр, скріплений силами з других наших театрів, і концерти українсько-руські. — *Ред.*

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. **Марта, Ів. Парубок, Пущанський-Кривий і Дмитро Грушка.** Надіслані вірші нам непридатні. — Вп. **М. Х. С—а.** „Закуток“ надрукуємо. — Вп. **Заїзняк** і **Голота.** Придасть ся. — Вп. **Грицько Коваленко.** „Помилку“ надрукуємо. — Вп. **Ів. Степовик.** Не можемо помістити, бо вже одну рецензию надруковали: опроче книжка і не стоїть сього. — Вп. **Наталка Полтавка.** „Бабу Калиниху“ одержали. Надрукуємо. — Вп. **Роман Розмарин.** Не друкуємо творів С. Руданського, бо дальшої рукописи досї нам не прислано. — Вп. **Яків Миколаєвич.** Придасть ся. — Вп. **Захар Козуб.** Одержали, спасибі вам, і додаточок до „Ціповиза“ і образок „Помстив ся“. Надрукуємо одно і друге. — Вп. **Ф. Д—ця.** Передамо ред. „Дїла“, бо для нас непридатне. — Вп **Мусій Ш—ко.** Прийшло, спасибі вам. — Вп. **Б. Вільхівський.** Одержали. Більше листом, одначе чи на давну адресу? Коли-б вніхали, звістіть як найшвидше. — Вп. **Уманець.** Просимо відповісти як найскорше на наше письмо, вислане майже перед двома місяцями. Справи, як звістно, вимагають полагодженя. — Вп. **Цезар Білило.** Спасибі вам, одержали. Знадобить ся. „Бібліографа“ прислано досї тільки оден н-ер. Чи він може вже перестав виходити? — Вп. **Голота.** „Гарасима“ одержали. „За нелюбом“ надрукуємо, але згодом, бо тепер нема місця. — Вп. **Василь.** Що се за „лївобережна“ мова? Мабуть і „лївобережною розмавляючи“ годї сказати: „Зірка... перекаже синяю морю“ (зам. синому морю)!... Пересьпів — непридатний.

ВІД АДМІНІСТРАЦИЇ.

☛ **Сими днями розіслано Вп. передплатникам, що зложили цїлорічну передплату до 28 н. ст. лютого премії кромі альбума, котре розішлесь небавом.**

☛ **З сим Числом розсилаєть ся додаток для Вп. передплатників „Словарь росийско-український“ арк. 10.**

Впорядчик части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обсязі півтретя аркуша. ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублів або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр. | 1893. У Львові 1 [13] червня. | Редакция, адміністрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8. Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошт] без пояснення причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“. | Ч. 11.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

[Далі.]

Доріжка ніби пірнала в густий старий садок, як у тунель, пробитий в густому гіллі. В садку вже ніби смеркло. Старі стовбурі груш ледві мріли проти заходу. В квітнику на прогалині коло дома чути було сьміх та розмову паннів та паничів. В садку стояла мертва тиша. І Ватя, й Антося, і Леонід Семенович йшли по доріжці і мовчали. Доріжка повила ся в низ по згористому місці, де чорніла вже густа тінь. Під густим гіллєм дерева стояла духота, як в хаті. Ваті стало душно. Вона почула, що в її серці вже не жевріє, а розгорюєть ся огонь кохання. Її щоки ніби пашіли. Вона приклала до лиця букет, сьвіжий, холодний, і той холодок трохи прохолодив її лице. Наркотичний важкий дух олеандрів та рути дратував її нерви і неначе збільшував те нове гостре почуваннє, що так раптово прокинулось й обхопило її серце. Її забажалось самій зістатись з Леонідом Семеновичем, забажалось, щоб та доріжка тягла ся без кінца, без краю, щоб нею зайти з ним далеко од людий і не чути того сьміху й крику, котрий ледві долітав до неї через густий садок, неначе луна в лісї.



Олександер Корсун.

Ватя аж сама здивувалась, чого вона почала сердитись на Антосю... Вона зненáвиділа свою близьку приятельку, котру так любила за її щирість та веселість.

— І чого вона йде за нами? І чого її тут треба? Чом вона не зісталась там в квітнику? — думала Ватя, пригортаючи холодний букет до свого гарячого лиця.

— Грав ся, пустував зо мною, а букет дав Ваті, — думала Антося: — я знаю, що я йому подобаюсь... А на віщо-ж він дав букет не менї, а Ваті? А може тим, що вона тут ґосподиня в квітнику, а я гість...

І Антосї забажало ся стати між Ватею та Леонідом Семеновичем, розрізнити їх, одінхнути її, щоб заполонити його серце.

— Як тут тихо в садку! — ледві обізвав ся Леонід Семенович, щоб не мовчати в компанії.

І ці слова він і сам промовив так тихо, неначе бояв ся сполохати ту тишу, ту дрімоту засипаючого садка. Він бояв ся перервати свої думи, котрі роєм повили ся в його душі серед тієї тиші та темряви.

— Зовсім по́-ночи; тут неначе вже ніч наступила, — обізвала ся Ватя так само тихо, перебиваючи свої думи.

— Обидві гарненькі, може й обидві багатенькі, — думав Леонід Семенович, тихо ступаючи по траві. — А з котрою я став би в парі на все життє? — якось несподівано виникла в його думка. — Одна весела, як майський ранок, друга поважна, мов осінний тихий день. З котрою я був би щасливійший в життї? І майський ранок веселий, і осінний день гарний та тихий... І карі очи веселі, і чорні очи гарні, мов глядять по душі.

— Як ми далеко зайшли! — обізвалась Антося: — ондечки вже й верби в березі видно.

— От і далеко! Ще до ставка далеченько. Тут так гарно в цьому за́тишку! Я йшла-б та йшла цією доріжкою, та шкода, що кінець близько, — промовила Ватя.

— Ви не втомились? — спитав в неї Леонід Семенович.

— О ні! Хіба ми так далеко зайшли?! Тут тихо, а я люблю тишу та спокій, — сказала Ватя.

— А я люблю гармідер, оттакий, як там! — сказала Антося і показала рукою до дома, звідкіль лунав далекий сьміх. — Що це ти, Ватю, так закохалась в тій тиші та в смутку? Може надумуєш ся в черниці йти?

— А хто його знає?! Часом доля поверне людину і в черниці, — обізвала ся Ватя. Одно слово про смуток, сказане Антосею, чогось і справді навело на неї несподівано смуток. Радість, щастє неначе хто чарами зняв з її серця і навів на неї задуму. Ватя ледві затаїла своє легке зітхання. Їй стало чогось жаль і себе і Леонїда Семеновича, а чого, вона й сама не мала сили одгадати. Її почуванне неначе попередило думку, котра ще не виникла в ясній формі, думку про те, що вийде з того гарячого огню, що́ розгорював ся в її серці.

Ватя повернула назад. На дворі вже зовсім смерклось. Знов вони в трьох пішли через садок, ледві промовляючи коротенькі фрази. Ватя обернула очи до Леонїда Семеновича, ловила його погляд, обвід його лиця, котрий мрів в густій тїнї од груш. Її забажало ся, щоб він взяв її за руку, глянув своїми швидкими очима просто її в вічи, і промовив хоч очима, як не словами, про кохання.

Вони дійшли до квітника. Ватя попросила усїх до гостинної. Там вже сьвітилось сьвітло. Ватя ввійшла в гостинну з букетом. В неї очи блисчали, сьвітились. Щоки палали. Вона глянула на маму, неначе хотїла похвалитись букетом. На радощах вона вхопила стакан, поставила в стакан букет на пяніно. Хапаючись, вона забула ся навіть налити води в стакан.

Старші гості вже перейшли з столової в гостинну, сидїли за столом і балакали. Писарша сидїла коло стола; вона вже зовсім оговталась в компанії і розмовляла з дамами. Вчительша одбила ся од гурту і сїла як найдалї од писарші, аж у куточку коло скляних дверий. І шум, і веселий збір гостий, і ясне сьвітло од лямп ще більше піджизнили Ватю, ще більше її звеселили. Вона бігала по гостинній, потім сїла за пяніно і попросила молодих гостий танцювати, а сама одчинила пяніно і вдарила по клявішах сьміливо й енергічно. Веселий мотив вальса розлив ся по просторій сьвітлиці. Одна, друга пара покрутилась, повертїлась, як муха в окропі, та й перестала: в сьвітлиці було душно: духота одбивала в молодих охоту до танців. А Ватя на це не вважала. Веселі польки, мазурки, вальси лили ся зпід її білих рук одні за другими. Вона неначе хотїла виграти, вилити в мотивах ті приємні почування, що́ сповняли її серце.

— Ватю! засьпівай якої небудь пісьні, або якогось романса, — просила Антося: — в хаті душно так, що й дихати важко, не то що танцювати. Засьпівай, голубко!

— Коли чогось хрипить в мене в горлї; напила ся вчора холодної води, — одмовлялась Ватя, аби чимсь одгрібатись, як звичайно одгрібають ся панни, як їх просять грати або сьпівати.

— Та засьпівайте, Валентино Артемівно! Я люблю й музику й сьпіви, — просив і собі Леонід Семенович.

Ватя засьпівала народню пісьню, а потім один романс. Вона сьпівала непогано, але в неї голос був невеликий ще й неначе трохи розбитий на високих нотах. Дві-три високі ноти в її голосї неначе трохи дзижчали й шипіли, але вона сьпівала з почуванням, з серцем. Було знать по пісьні, що в неї в душі затаїлось глибоке почуванне, хоч її натура була трохи вяла й нешвидка.

Антося, сьпівучa з-роду, не втерпіла: вона підхоплювала останні ноти куплєта пісьні, і її дужий дзвінкий альт дзвенїв і розливав ся, як чиста струна дорогого рояля, торкнута клявішом, — дзвенїв і покривав маленький Ватин голос і навіть музику пяніна. Дві-три ноткн її голосу розлягали ся по сьвітлиці, неначе филя чистого сьвіжого повітря, здорового і приємного. Голоси обох паннів в кінці куплєта ніби сплїтали ся до купи і вили ся одною срібною ниткою. Ваті чомусь це приставанне Антосї не сподобалось.

— І чого вона прилепла ся до мого голосу? Чи хоче себе показати, чи почванитись перед паничами своїм голосом? — думала Ватя, скоса поглядаючи на Антосю.

Ваті хотїлось, щоб тільки її саму слухав Леонід Семенович, щоб тільки чарував ся її піснею. Ватя почала сердитись на Антосю і трохи не крикнула: перестань, не перебаранчай мінї сьпівати! Ти мінї псуєш пісьню. Перестань, бо покину грати!

І Ватя справді не витерпіла: вона раптом перестала грати й сьпівати і встала з стільця.

— Давайте грати в чого! — покомандувала Ватя: — в сусїда або в квітник. Чого ми будемо дурно сидїти?!

— Давайте грати в сусїда! — крикнула Антося і почала становити стільці кружалом.

Паничі почали вибирати собі сусїд до пари.

— А ну, кого вибере Леонід Семенович: чи мене, чи Антосю? — думала Ватя, поглядаючи на панича.

Леонід Семенович приступив до Ваті і вибрав її собі за сусїду. Він взяв її під руку і повів до стільця. Ватя невимовно зрадїла. В неї аж серце закидалось.

— А ну, буду лїчити, кого більше вибирати ме він за сусїду: чи мене, чи Антосю? — думала Ватя.

Граннє почало ся. Почала ся біганина. Поки скінчили того сусїда, Ватя налїчила, що Леонід Семонович вибрав її за сусїду сім раз, а Антосю тільки пять раз.

І це добрий знак задля мене, добрий знак, — думала Ватя, а в її душі розцьвітала ся надія, як пишна яро-червона рожа в палкий день.

— А ну, буду сьлїдкувати, кого він цей раз вибере собі за сусїду? — думала Ватя і не зводила очий з панича. В неї серце швидко закидалось, так швидко й здорово, що вона почутнювала його киданнє в грудях. Леонід Семенович зирнув своїми швидкими очима по паннах і знов вибрав Ватю. Ватя схопилась, побігла дрібненькою ходою і, червона, як жар, ніби впала на стілець коло Леонїда Семеновича.

— Восьмий раз вибрав мене! Це добрий знак! — подумала Ватя і почувала в серцї все наростуючу і прибуваючу тревожність.

До самої вечері грали молоді панни та паничі в усякі іграшки, аж доки ті забавки не обридли, аж доки всї добре потомились.

Сусана Уласівна звелїла накривати стіл. Вже була пізна година. Стіл був сервірований дуже добре. Ватя посадила писаршу за столом рядом з собою, а сама скоса поглядала, коло кого то сяде Леонід Семенович.

Він сїв поруч з Ватею. Ватя розбалакалась з писаршею, говорила з нею так ласкаво й привітно, що всї це запримітили; вона вважала писаршу ніби вже за свою сестру. Сусана Уласівна видала на цей раз гостям таку багату вечерю, якої не постачала ще нї на одні свої іменини. На десерт подали морожене, щоб прохолодити гостий в душну нїч. Гості міркували і не могли доміркуватись, з якої це причини благочинна видала таку багату вечерю. Отець Сава не вважав нї на що і хилив наливку чарка за чаркою. Одна вчительша постерегла, для кого це така честь. Вона сїла за столом як найдалї од писарші, з самого краєчку, і не зводила свого навиглядного ока з Ваті, писарші та Леонїда Семеновича. Ватя розговорилась, розчервонїлась. Вона все підливала наливки в чарки то писарші, то Леонїдови Семеновичу.

— Який веселий вечір я провів у вас сьогодня, — говорив Леонід Семенович до Ваті.

— А я і в-двоє веселий, — обізвалась мимохіть Ватя: — приїзджайте до нас частїйше, то й будете проводити веселі вечори. Я попрошу до себе своїх приятельок. В нас пяніно. Я грати му, а ви будете танцювати.

— Воно й справді той дім веселий, де є фортепян, де грають та сьпівають. Без музики було-б скучно жити на сьвітї людям та ще й молодим, — сказав Леонід Семенович.

— А що вже я люблю музику, то й сказати не можна! Господи, як ви гарно граєте та сьпіваєте! Здаєть ся-б, цілий день слухала та не наслухалась, — обізвалась писарша.

— Мінї дуже сподобав ся романс „Азра“. Чи не можна-б його в вас переписати? Я й сам трохи сьпіваю, хоч, признатись, поганенько, — сказав Леонід Семенович.

— З великою охотою ладна́ вам прислужитись. Зайдїть, як будете в гостях у сестри, то я вам його сама перепишу та й дам, — сказала Ватя.

— О, спасибі вам! Це буде занадто багато чести задля мене, — промовив Леонід Семенович.

— Ви ще довго пробудете в нашій Горобцівці? — спитала Ватя.

— Треба після завтра їхати до дому, бо папа буде сердитись: коний треба для ґосподарства, тепер саме заходить робочий час. Але я думаю випроситись в батька та й прибуду до сестри і... до вас, — сказав Леонід Семенович.

— Коли-б ти прибув, та й на віки зістав ся зо мною. І грала-б для тебе, і сьпівала, і життє моє з тобою було-б веселе, як оцей вечір був веселий в моєму життї, — думала молода дівчина.

І знов на неї несподівано найшов смуток та задума, і знов серед веселого шуму, гаму, серед веселої розмови гостий на неї найшла легенька журба. Ватя замовкла, неначе увійшла думкою в саму себе.

Вже почало розвиднюватись, як гості встали зза столу, але не пяні, як бувало в старовину: сучасні матушки не настачають багато пляшок за столом і завели цю нову моду, на що старі батюшки дуже гнівають ся і лають молодчих матушок. Гості стали роз'їжджатись.

— Прощайте та й нас не забувайте! — говорив о. Артемій до Леонїда Семеновича.

— Прощайте! Будьте знайомі! Прошу частійше заглядати в нашу Горобцівку та й нас не минати! — просила на прощанє Сусана Уласівна.

Вже вікна з чорних стали рожеві, як гості покотили з двору о. Артемія.

— А що, як тобі здала ся Валентина Артемівна? — питала писарша в брата, вертаючись до дому.

— Нїчого собі, ще й таки добре нїчого собі. Казали, що вона дуже непроворна. Але я примітив, що вона не зовсїм таки непроворна. Цїлий вечір бігала, була жвава, веселенька; щоки розгорілись, очи засьвітились. В неї гарні очи, — говорив Леонід Семенович.

— І до мене вона дуже була привітна. Все мінї наливала в чарку наливки та вина. Їй Богу, думала, що вийду зза стола пяна та ще й заточу ся, як баба в шинку, — сьміялась писарша і все хвалила Ватю, поки вони й до дому дійшли.

— А скільки в благочинного гроший в банку? — спитав Леонід Семенович, входячи в писарів двір.

— Бог його сьвятий знає. Але, кажуть, що о. Артемій дуже грошовитий чоловік і добре видав двох старших дочок, — обізвав ся понуро писар, в котрого в голові таки добре шуміло. Він вкутав чималу порцию горілки та наливки.

Ватя завісила вікно густою сторою і лягла в постіль, але сон її не брав. Її нерви були дуже стревожені, так стревожені, як ще її цього не траплялось на віку. В темряві ночи вона ніби бачила високі брови, що́ дугою піднімались над темними блискучими очима на широкому круглому чолї. Вона заплющувала очи, а той милий вид не зникав з її думки, манив серце. Усї події того щасливого вечора увиджувались їй, проходили одна за другою в памяти Ватї, неначе ті веселі ластівки пролїтали, але вона тільки й бачила ті високі брови, тільки ніби й чула веселий сьміх молодого хлопця. Рожевий сьвіт полив ся через густу стору і осьвітив чарівничим одлиском кімнату, і тільки в тому мрійному сьвітлї зник той милий вид, неначе згас в уявку молодої дівчини. Вона заснула міцним сном...

Другого дня вранцї, вже як сїмя сїла за чай, Сусана Уласівна зирнула через двері в гостинну і вглядїла на пянїнї букет...

— Еге, Ватю; от і не доглядїла паничевого букета: мабуть ти не налила води в стакан, бо твій букет повяв, — сказала мати до дочки.

Ватя схопила ся з стільця, побігла в гостинну і винесла букет. Олеандри привяли, а зелена рута аж позвішувалась і телїпалась мертва кругом стакана. В Ватї очи стали перелякані і пригасли. Мати й собі стревожилась. Ватя вхопила стакан з водою, набрала води в рот і почала бризкати на букет.

— Оце, яка притичина! Оце випадок!... Неначе щось недобре віщує... Ото шкода! — говорила неспокійно Сусана Уласівна.

— Ото яке диво! Ото баби, а ще і вчені! І коли ви збудетесь тих забобонів? Біжи, Ватю, до ворожки, до баби Чупринихи, нехай одворожить оте лихо! Ото баби! — реготав ся о. Артемій.

Ватя налила в стакан води, поставила букет на пянїно і частенько наглядала: олеандер трохи одійшов, рута на віки повяла.

IV.

Минув місяць, пішов і другий. Ватя ждала, що Леонїд Семенович навідаєть ся в гості, а він не приїздив. Два рази Сусана Уласівна запрошувала до себе писаршу після служби божої на чай. О. Артемій од себе через писаршу передавав поклін Леонїдови Семеновичу, нагадував тим поклоном про себе, про Ватю, а панич все не приїздив.

Після Першої Пречистої вранцї наймичка прийшла в покої до о. Артемія і заповістила, що до його прийшли два чоловіки.

— Нехай йдуть сюди! — сказав о. Артемій.

В прихожу вступили два чоловіки: один був волосний старшина, Лесько, високий, плечистий, гарний з лиця, — другий був Яків Руденко, старий, семидесяти лїт дїдок, огрядний, сивий аж білий, але з пухлим, білим, ніби дитячим лицем, з добрими темносїрими очима. Чоловіки поздоровкались, поклонились і поцїлували батюшку в руку.

— А що скажете? За яким дїлом? — спитав о. Артемій.

Та це ми, батюшко, просимо вашої милости, щоб ви сьогодня посьвятили наш млин.

— Вже скінчили? — спитав батюшка.

— Вже, та не зовсїм. Два камінї готові, а два ще нї, але ми думаємо тим часом пустити млин хоч на два камінї, щоб млин не стояв дурно, — сказав Лесько.

— Що-ж, чи помиритесь ви в тому млинї? Там же вас пять чоловіка в спілцї? — спитав батюшка: — та ще, здаєть ся, ви й гроший трохи припозичили в Аврума.

— Та вже якось мусимо миритись, бо таки й гроший трохи позичили, та й за місце, де поставили млин, громада присудила платити що року сто двадцять карбованців у волость.

— Ти, дїду, здаєть ся, з сином пристав до спілки? — спитав о. Артемій.

— Та з сином же, з Хтодосем, та от з Леськом, та з двома Марченками, — сказав дїд Яків і неначе осьміхав ся своїми тихими очима.

— Ой, гляди, дїду, щоб тебе ті Марченки не скрутили: ці ваші спільники таки добрі крутії, — сказав батюшка.

— Як вони заповізьмуть ся нас скрутити, то ми й не дамось, бо й нас два, а Лесько третій, сказав Яків і осьміхнув ся.

— Та вже, батюшко, просимо вашої милости і на обід. А де-ж це матушка? Я хочу й їх просити на бесїду, — сказав дїд.

Дїд Яків довго служив за церковного старосту, а син його Хтодось служив в о. Артемія за наймита, і через те дїд вважав себе близьким до батюшки й матушки.

О. Артемій пішов у кімнату і викликав матушку. І Лесько, і дїд Яків поцїлували матушку в руку і просили її на бесїду.

— А хто-ж там ще буде на бесїдї? — спитала Сусана Уласівна.

— А хто-ж буде. Свої будуть. Буде вчитель. Просили й писаря й писаршу, просили й її брата, бо це він приїхав до їх в гості. Просили і управителя, — говорив дїд Яків.

— Ого-го! То це в вас буде ніби храмова бесїда. Тільки меду, мабуть, не варили. То просіть вже й Ватю, — сказав о. Артемій, переглянувшись з жінкою.

— А де-ж Ватя? — спитав дїд.

Дїд Яків знав Ватю ще маленькою і носив її на руках.

— Оттам десь в гостинній! — сказала матушка.

Дїд пішов в одчиняні двері, знайшов Ватю і попросив до себе на бесїду.

Ватя вийшла в прихожу і переглянулась з матїрю. В її очах виявлялась насьмішкуватість, хоч вона з нудьги була рада і цьому випадкови, щоб трохи розважити себе та розігнати нудьгу.

— В котрій-ж годинї будете нас сподїватись? — спитав о. Артемій.

*

— Опівдні, батюшко, як молодиці будуть готові з обідом. Ми дамо знать, — сказав Лесько.

— Добре; хто вже хто, а я доконешне буду, — сказав батюшка, — бо без мене вода не осьвятить ся, як кажуть в приказці.

— Та й ви таки матушко, — просимо вашої милости, — прибудьте до нас на бесїду, — просив та кланяв ся Лесько.

Лесько й дїд розпрощались і вийшли з прихожої.

— Ну, що? Поїдете до млина обідати? — спитав о. Артемій в жінки та дочки. — Це-ж буде обід дуже поетичний. Та ще й панич там буде.

Матушка, горда й запаніла, страх не любила, як її кликали на громадські обіди, на мироносиць та на храм, але мусїла, по старому звичаю, йти й сидїти там за столом.

— Я ще з-роду не обідала в млинї, — говорила Ватя й реготалась.

— А от доведеть ся пообідати, — сказав о. Артемій.

— Буде дуже вже оріґінально, — сказала матушка, — але знаєш, Ватю, кого запросили вони на обід? Писаря, писаршу й Леонїда Семеновича.

— Приїхав? — аж крикнула Ватя.

— Приїхав. Таки тобі доведеть ся хоч раз на вїку пообідати в млинї, — сказав о. Артемій з сьміхом.

Ватя зразу почервонїла. Вона почувала, що в неї серце ніби спинилось, а потім закидалось швидко, швидко, затріпалось, як пташка в сїльцї.

— Я не знаю, мамо, що мінї надїти, — обізвалась Ватя тихо.

— На дворі душно. Надївай легеньку сукню, мабуть оту, бузкового цьвіту, з темно-червоними букетиками. Вона ще зовсїм нова.

Ватя кинулась прибиратись та причісуватись. Для неї здало ся, що того дня настане для неї якась рішуча хвиля. Вона невимовно зрадїла, але неначе чогось і боялась. В неї руки дрижали і гребінець трохи не випав з рук перед дзеркалом. Тричі зачісувала вона свої роскішні чорні коси і тричі зміняла зачіску на голові. Все здавалось її не до ладу, неначе щось перебаранчало та зумисне дражнилось з нею.

Настав південь. Коні під'їхали під ґанок. О. Артемій вийшов з хати, сїв в екіпаж і прождав ще доброї пів години та добре напік ся на сонцї, доки вийшла Сусана Уласівна, а за нею Ватя в соломяному брилї, оповитому оксамітовою малиновою стрічкою, в рукавичках та в легенькій ясній сукнї.

Млин стояв на самому кінцї довгого розтягнутого понад течиєю села, там де село останнїми хатами доходило Росї. Вже минули село і поїхали понад течиєю, обсадженою старими густими вербами. По другий бік стреміли стїною круті голі горби. Доріжка була тільки що прокладена попід горбами до нового млина. Колеса грузли в сьвіжій накиданій землї. Екіпаж пішов боком і трохи не перекинув ся в течию. Сусана Уласівна і Ватя крикнули і вхопились руками одна за другу.

— Ой, Боже мій! Ще перекинемось під ці верби. Їдь помаленьку! — кричала Сусана Уласівна на погонича.

Під вербами здалека показав ся димок. Делїкатні сині пасма диму вили ся, як сині стрічки, і переплїтались з густими зеленими вербами.

— Молодиці обід готують під вербами, — сказав о. Артемій: — он і дим видко. [Далї буде.]

СТАРОДАВНЯ ЛЕҐЕНДА
про Черця, що́ жив аж триста лїт.

Той рече, и быша; Той повелѣ, и создаша ся.
Псал. 148, ст. 5.

I.

Прийшовши із церкви, Чернець молоденький
У келїйцї в себе поклін положив;
В лампадку заправив він ґнотик новенький,
Клобук зняв і ряску, віконце відкрив,
Та й став задивившись на небо високе,
На хмарки весїнні біленькі, пухкі,
На лїс недалекий, на поле широке,
В садку на листочки зелені, вогкі,
Що́ вже на дере́вцях були й величенькі,
Але не вкривали ще добре гіло́к:
Деревця були там усе ще маленькі,
Бо тілько в ту весну садив ся садок.
Забувшись дивив ся Чернець у віконце
І думав... І думав без краю-кінця
Про небо і землю, про місяць і сонце,
Про ясні зорі, про Бога Творця:
Що як то премудро в довічній пори
Господь милосердний усе те зробив:
І небо, і землю, і море, і гори —
І все те відразу в шість день сотворив.
„*В шість день*... Але людям, щоб те хоч узнати,
Хоч те все ізвідать, що єсть на землї,
То й віку не стане!... Хто-ж може сказати,
Чи так воно й справдї, чи може і нї?!“ —
І став він сумнїватись, чи правду писали
Ті божні люди в Сьвятому Письмі?
„Бо все-ж вони люди... Почім вони знали,
Що Бог все те дїяв не роки, а днї?
Єсть, правда слова у Давида сьвятого,
Та те-ж і в Посланнї у сьвятого Петра,
Що *тисяча лїт* то у Господа Бога
Як день один...*) Се-б то зернина й гора,
То й те-ж собі рівні?... Чи можна-б обняти
Таке міркуваннє нехитрим умом?
І тисячу років та з днем порівняти?!...
Слова се хімерні, хімерні притьмом!...“
З такими думками пішов він із хати,
Поки́ до обіда хотїв погулять;
А потім у тра́пезу мав поспішати:
Черго́вий він був за обідом читать.
Пройшовши ся трохи він вийшов із брами
І, шлях поминувши, подав ся у лїс,
Що́ тяг ся без краю долами-горами, —
Туди́ свої думи з собою поніс.
А йдучи тим лїсом густим та дрімучим,
Він думав і думав про ті-ж все слова;
Шукав про них правди умом невсипущим
І чує, що голос в горі десь сьпіва.
Сьпіва так чудовно, мов янгол небесний,
Которого лю́дям послав би Творець
Про рай розказати сьвятий, пречудесний,
Що буде на не́бі. Заслухавсь Чернець...
Заслухавсь, та й став він опершись об дуба
І слухав... І слухав, а голос сьпівав;
В нім чулась відрада сердечная, люба:
Мов щастє небесне він в душу вливав.
Навпосьлї той голос зачав віддалятись
І мало-помалу притих і замовк;
Пора вже Черцеви до дому вертатись,
Він мов після чарів проснувсь від думо́к.
Іде, поспішає, та й дума: „Ой, горе!
Оце-ж я спізнив ся на че́ргу читать.
Тепер же ігумен мінї наговоре
Багато такого, що буду я знать...“

II.

Доходить до брами і бачить: Брамо́вий
Не той, що був з-ранку, а инчий Чернець:
Від того молодчий, йому незнакомий
І брама, й дзвініця — все інче якесь...
В ограду ввіходить; кругом подивив ся, —
І тут все змінилось, і тут все не те:
І келїї інчі... А сад вкоренив ся,
Мов сто уже́ років, чи й довше росте...
. . . . . .
Вжахнув ся сердечний, не зміг догадатись,
Яка чудасія це робить ся з ним:
Що тілько пішов він у лїс прогулятись
І вже манастир їх став овсї другим.

*) Псал. 89, ст. 5, 2. Посл. Ап. Петра. Гл. 3, ст. 8.

І дибає далї Чернець зажурившись,
У тра́пезу входить, обід застає,
По братиї глянув, як сьлїд поклонившись,
Та й тута нїкого вже не пізнає.

Скінчили обідать, встають ізза столу,
Підходять, питають: відкіль Бог несе?
Чернець засмутив ся і слово по слову
Почав їм казати про себе усе:



[В е с н а]. „Любить — чи не любить?!...“

А братия також його, як чужого,
Витають і просять обідать сїдать;
Дивують ся: відки такого старого
Їм Бог посилає, що рідко й спіткать.

Що єсть він тутешний, хоча й забожитись;
Що, бувши черговим читати в обід,
У божому слові зачав він сумнїтись
Про днї сотворения й про тисячу лїт.

І він, щоб розвіять своє сумніванне
Пішов проходитись за браму у лїс,
А в лїсї, почувши якеєсь сьпіванне
Безмірно чудовне, мов к місцю приріс.
І слухавши теє предивне сьпівання
Годину, чи й зо́ дві, не знає гаразд,
Боявсь опізнитись на че́ргу читання,
Та ось і поспів же к обіду як раз.
Якеє-ж се диво, що все тут змінилось,
Що стало все інче і люди не ті, —
Не віда нїчого... І як се зробилось,
То те вже десь знають на небі сьвяті.

III.

Почувши ту сповідь, ігумен озвав ся,
Та й каже: „Стрівайте! Чи я десь чував,
Чи се я в архіві колись дочитав ся,
Що й справдї Чернець тут колись запропав.
„А як тебе звати, наш гостю шановний?
Чи був ти Послу́шник? Чи й по́стриг ти мав?“
— „Імя́ мінї Тихон; вже я рясофорний,
Та й мантиї мабуть скоро-б діждав“.
Послали в архіву лїто́пись дістати,
Що з давнього давна там пильно велась:
Як ще манастир той взялись будовати,
То й тая лїто́пись тодї почалась.
Дістали, шукають; найшли і читають:
Записано місяць і рік, і чи́сло...
І сказано ясно усї розбирають,
Що іменно правда, таке там було...
Що раз, пісьля служби, Читанець черго́вий
Пішов і десь дїв ся, як в воду упав;
Що звав ся він Тихон і бачив Брамовий,
Що Тихон ідучи у лїс прямував.
Читають ту звістку отцї преподобні
І бачуть, що звістцї аж триста вже лїт, —
Стоїть тодї Тихон, а очи слїз повні,
Сил більше не має, тума́нить ся сьвіт...

IV.

Присїв він на лавку, зітхнув і промовив:
„Прости мінї, Боже! Я вірю тепер
В шість день сотворення усїх твоїх творів,
Як в тисячу рокiв...“ — сказав і — помер...

Харків, 1892 р.

Др В. Александрів.

СОНЕТИ.

VIII.*)

Заграй, сьпівцю, пісень на кобзї заграй,
Щоб любий сьпів потоком чарівним
В етер ясний, злотим струмкам подібний,
Полинув геть в окрасї згуків дрібнїй
І задзвенїв над миром смутняним!
Щоб почутя облиті кровю злою,
В палких серцях намучених рабів,
Мов срібний крин, засушений жарою, —
І морем слїз і радістю сьвятою
Ти осьвітив і знову оживив;
І щоб земля, що в темряві заснула,
Зачувши сьпів в етері таємнім,
І люте зло й нудьгу стару забула
І зажила життєм сьвятим, новим!...

IX.

Південний край розжеврівсь і палає,
Промінням весь обсипаний густим,
Широкий степ у сяйві чистім сяє,
Обгорнутий наметом золотим...,
І крізь намет осяння роскішного
В повітрі скрізь я бачиму в далинї,
Як споминки блескучого булого,
Як споминки про давні сьвітлі днї, —
Славетний рій учинків сьвітозорих,
У шатах все посрібленних, прозорих
Та у вінцї з перлинок променистих,—...
А над вінцем, мов огненний струмок
Вита й горить в промінних золотистих
Юрба надїй та радісних думок...

Ів. Стешенко.

*) Гл. Ч° 10 на стор. 190.

ПЕРЕКЛАДИ З „СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЯ“

Василя Лиманського.

4.

З д о г і н.*)

То ото-ж бо не сороки
У полях Дінця широких
В один гук заскреготали, —
То на сьлїд князївський спа́ли
З Кончако́м запеклий Ґзак...
І тодї то жаден ґрак
Навіть жа́ден ворон дикий
Не подав лихого крику,
І сороки приплошились
Мовчки в лозах ворушились...
В лїсї дятли токотали,
До Дінця їм путь казали,
Солов'ї-ж, тнучи пісень,
Привитали ясний день.

Аж ось Кончакови
Ґзак річ уже мове:
„Ян має наш сокіл
До гнїзда лїтать,
То мусимо, мабуть,
Його розстрілять“.
А Кончак на теє:
— Та коли на злеє
Летить він тудо́ю,
То ми стенета́ймо
Його дївчиною. —
„А-ге, — йому каже
На річ тую Ґзак, —
„Коли стенетаєм
Його ми отак,
То не будем мати
Ік лихій годинї
Нї сокола-князя,
Нї навіть дївчини!
І почнуть існову
До нас налїтати
Половецьку птицю
В полях побивати...“

5.

І г о р н а Р у с и.

Сонце в небі сяє —
Ігор в руськім краї!
На Дунаї тихім
Дївчата сьпівають,
До Кіїва морем
Голоси сягають —
Вже через Боричів
Іде князь на прощу
В сьвяту Пирогощу!
Та радї країни
Раді городи́;
Гудуть без угаву
Старим князям славу,
Потім моло́дим:
Та Ігорю-ж слава!
Слава Всеволо́ду
І Володими́ру!
Та слава-ж і дяка
Князям і воя́кам
Хрещеного миру!

Харків, 1866—1867 р.

*) Гл. Ч° 10 на стор. 191.

„ПОНИЗИВ!“

[РОЗПОВІДОК СТАРОГО МИСЛИВЦЯ].

— Ех, пане, не сперечайтесь! Уже не то заяць, а коли кішка перебіжить дорогу, то киньте дїло, що задумали, а вертайтесь мерщій назад: це вірно! От ви киваєте головою і сумнїваєтесь, а то гріх, бо через те саме зневірре душа у нас задубла і серце перевелось на чорти-батька — зна-що! От через згубу отієї самої віри і народ тепер не той став, що за наші часи — та й тільки: нема допреженьої статечности, душевности, щоб стало буть, од серця робити, по душі, значить; а тепера кожен нацїля урвати що на швидку, одурить кого похапцем, чи цапонути що в замятнї...

— Що вже там про насущник провадити, за його може й перш бив ся люд і добував крівавицею — вже це на бік! А от візьміть, навіть, утїху яку — приятність душевну, і тієї тепер не шукають люди, а уганяють навіть і з неї карбованця видушити! Та не тільки наш брат, гречкосій, що йому вже

по нужді й Бог простить, а то ваш брат, панство! Взять от, приміром, полюваннє — охота-б то, по вашому; уже вона й зветь ся для того охотою, що чоловік на неї йде не по неволі, а по охотї, по цїкавости душевній, по утїсї... а тепера гляньте кругом, — чи хто по душевности на полюваннє йде? Та провались я на цьому місцї, коли йде! Біжить крадькома злодіяка, щоб божої тварі знївечити побільше, та продати її під полою, — а до сердешної радости, до мисливного зáпалу йому й дїла чорт-ма, — він і смаку в йому не зна ні которого — їй-Богу!

— От для оцїх шелихвостів стали вигадувати тепер і рушницї чудернасті та хитрі, щоб більш ото лїсовому та болотяному створінню пакости учинити, накалїчити більш бідного звіря: трах-тах-тáрарах!... як почне, розбишака палити, так би, здаєть ся, все випалив, щоб одразу тобі по всїх усюдах одно гробовище стало ся... Ну й виходить одна жорстокість та користь, замість першої втїхи! Нї, не поважаю я отих і рушниць самопалок: пукалки — одно слово, а настоящого смаку в них нема! От, сьмійтесь не сьмійтесь, а я цїєї рушницї, щó з прадїдівського кремньовика перероблена, на вашу самопалку — не проміняю, та й уже: я з неї як торохну на сто ступінїв вовка, так а нї другне — ог-що, а не то-що! Ви не дивіть ся, що вона мотузками звязана та сокирою ніби витесана, а стволина в неї статечна — два аршини й два вершки! Так знаєте, я, як насиплю в неї пороху, мало не жменю, та прибю клейтухом добре, та всиплю шроту зі жменю, та як двигóну, так ви з своєю пукалкою сховаєтесь, їй-же то Богу, сховаєтесь; уже воно хоч трохи й плече защемить, так за теж гукóне так, що аж лїс розлягаєть ся!

— Тепера, виходить дїло, через оті самопальні пукалки і стрільці настоящі перевелись, викорінились, — бо яка-ж там штука тепер і попасти, яка там хитрість — нї которої! Навів, стало буть, цївку — чи на звіря, чи на птицю, та знай тільки за собачку торкати — а вона тобі палить, та палить... уже-ж яка-нéбудь шротина із чотирьох пóстрілів та попаде! Тут і мала дитина поцїлить і сьлїпий навіть! Нї, от умудріть ся ви, от з отакої гаківниці, упевнено гакнути на звіря, такото так! Тут уже другого, або третього пóстріла не пошлеш на здогін: отаку восьмирядну рушницю треба й набивать чверть години — так! а за те вже зовсім певно! За те вже перший мисливець і набої цїнив і звір те почував; за те перші стрільцї були не вашим рівня, кулею — не то звіря, а й птицю доганяли, он воно що!

— Ех, як згадаю я покійного дядька свого, Антона Стрільця, нехай над ним земля пером! так аж душа заболить: от був стрілець, так стрілець, — не даром йому дали таке й прозвище! Гривню з руки вибивав кулею на пятьдесять ступнїв, — от щоб я луснув, коли брешу: я ще хлопчиком був і раз-у-раз ходив з ним на полюваннє, так руку і око його узнав добре і не бояв ся гривнї держати, а нїже! Оце, бувало, побéть ся з ким об зáклад, у корчмі, і зараз гукне мене: „А ну, Стецю, держи гривню!“ Я, було, так і прилечу: раз — цїкаво держати, а друге — і з заклада що-нéбудь та перепаде, це вже вірно!

— Ех, та й красень же був дядько Антін, так таких уже тепер і нема, вивелись: зростом високий, як явір, а станом струнký та гнучкий; лице біле, мов панське, погляд орлиний, вус соболиний... Ех, мліли по йому дівчата і всяка з радістю пішла-б за нього заміж, так він накинув оком одну дівчину, Марину Соколівну, коли чули! Ну й вона про Антона, стало буть, нишком думку гріла в душі, а до часу тільки не хотїла себе виявити, і все ото жартувала: вогонь була не дївка, з голими руками, бувало, і не підступай — опече! Жити-б ото людям таким на утїху, та от на горе і дядько втратили віру, ну, так ото їх і згубило зневірре!

— Раз, якось я біжу, пізно в вечері, по левадї, а місяць уже стояв височенько на небі і в чорній темряві, під дерéвами, сріблисті плями тремтїли: от я біжу у тій тїні не певній, аж моторошно мінї; а тут чую хтось гомонить на ясній прогалинї: зрадів я людинї живій і притаївсь під калиною. Бачу — стоїть мій дядько, Антін, спинóю до мене, заломивши шапку і підперли ся в боки рукою, а другою — вуса крýтать; а прямо, за ними, біля криниці, видом до мене, стоїть Марина, — я її зразу й пізнав: стоїть у віночку з жовтих гвоздиків, спершись на коромисло, стоїть і усьміхаєть ся; місяць всю її залив сяйвом, а вона-ж тобі така чарівна та гарна, що і я, хлопчя, почухав собі добре потилицю.

— Що-ж, Марино, кажуть дядько: — довго ти мене будеш за носа водити?

— А я винна, що він у тебе довгий, — засьміялась Марина і заяскрила двома рядками перлин.

— А тобі хіба безносі більш до смаку?

— Безносі: от одріж собі носа, коли хоч, щоб я тебе покохала.

— Не варто живого псувати, коли есть на твій смак готовий.

— У кого? — спитала вона і насупила брови.

— У Петра Стрільця, — одмовили, прищуривши око й дядько.

А Петро Стрілець був однолїток з дядьком Антоном, і таки йому якийсь кревний: вкупі вони і полювали і товаришували. Ще за покійних старих панів, за крепацтва, так були до панського столу цїлі сем'ї призначені: панщина їх в тім і була, щоб що дня ото постачали дичину до панської кухні, — з того-ж їх і прозвали стрільцями. Це було заведено з дáвніх-давéнь і наука переходила од дїда до батька і од батька до сина... Ну, так стало буть, через те саме, рука і око у стрільців набивали ся, ну і другим мисливцям нема вже було чого до них і соватись... А Антін та Петро, хоч жили уже і не в крепаках, а науку свою од батьків одібрали і на всю околицю були першими! Хто з них краще стріляв — трудно було рішити; но моєму — дядько, а про те гріха на дýшу брати не хочу.

— Ти Петра не займай, — огризнулась Марина, — над нещастєм нїхто не сьміє ся!

А з Петром, тошно, було ще в маленстві нещастє: звалилась якось балка, при панській будівлї і росплющила йому переніссє, мало, кажуть, на смерть не забила.

— То, каже Марина, — нїчого що йому ніс покалїчено, а він парень друзяка! Не з носом жити, а з людиною.

— Так, стало, він тобі любий? — Признавай ся! — крикнули дядько і схопили її за руку.

— А хоч би й так? Тобі що? — засьміялась знову Марина, та так із під чорних брів на дядька поглянула, що вони аж рукою за серце вхопили ся.

— А то, що коли ти ще довше будеш мене дурити, то я тебе у цей колодязь закину: уже коли не мінї, так і не безносому, — ото й знай!

— Ого, який страшний, подумаєш! — усьміхнулась Марина, а таки, запримітив я, — збліднла: — а ти, от, не казись, а розумом роскинь, то й побачиш, що моя правда: чим то ти будеш сем'ю содержувати?

— Як чим? Та хіба у мене рук чорт-ма? За всякого другого справимось, та крім того есть і рушниця порадниця.

— А крім того ще й шинок, — додала яхидно Марина і знов засьміяла ся.

А правди нїгде дїти: долюблювали покійний дядько часами в шинку попосидїти, — не то, щоб пяничити, а так кумпанїю, бесїду любили.

— Ну, при жінці можна буде Лейбу й на бік, — усьміхнули ся те-ж і дядько.

— От бач, а Петро й тепер обходить шинок третьою вулицею, а що до рушниці, то він може й вашу милість за пояса заткне. — не втерпіла таки укусити Марина.

— Мене? Отой безносий? — як закричать дядько, так я аж злякав ся, щоб, борони Боже, чого не скоїлось: — Та не народила ся ще й на сьвітї така рука, щоб мене за пояса заткнула, не настромила ся ще на шиї така голова, щоб мене передумала!

А дядько, таки справдї розумні були на все село і гострі, як бритва.

— Побачимо, — усьміхнулась лукаво Марина, — а поки добрá-нiч! Спи спокійно! — глянула вона зпід брівок і скинула коромисло з відрами на плечі.

— Слухай, не пущу! — вхопили її дядько за руку: — скажи мінї правду щиру, чи любий я тобі, а чи нї?

— А кортить знати? — моргнула Марина і нахилила своє личко до дядька, та таким поглядом опекла, що аж мінї стало душно.

— Не муч! Скажи! — шепотїли дядько і в голосї не чути уже було гнїву, а тремтїла якась инча струна.

— Будеш все знати — швидко зістариш ся, — кинула йому жартливо Марина і побігла далї.

А дядько тільки кулаком по цямринї вдарили, та так ловко, що й цямрина одскочила.

— Хоч голову провалю, а будеш ти моєю! — і завївши пісьню козачу, посунули дядько левадою, а я мерщій до дому.

Таки другої-ж неділї зібралась коло Лейбиної корчми наша молодь. У нас, здавна був такий звичай, що в сьвято і старі й молоді всї сунуть до Лейби. Сивоусі бувало за столами засядуть в шинку, та з чарками в руках бесїду важну ведуть, а молодь уже собі на вигонї зараз-же за корчмою казить ся, шаліє. А то, бувало розщедрить ся Лейба, та музику ще за чарку горілки найме; і роспочнуть ся гопаки, та горлицї, та метелицї! Землю вибють так гладко, як на току, хоть просо молоти, не то що: аж дзвенить земля під підківками, та гомін, та жарти, та сьміх; а бубон знай гуде, та скрипка голосить... Ех, весело бувало в старовину! Розігрієть ся молода кров, спалахнуть полумям лички дївочі, — ну, парубоцтво й росперізуйсь: гля — уже з шинку Лейба й тарабанить і пляшки горілки і кухлї пива і килихи меду! Нї, пане, тепер і веселити ся так не вміють, як за наші було часи: душі нема — завзяття пропало!

— Нї, — каже Петро, — от раз зі мною була штука, так штука! Вам же, братця, звісно, що я на всю округу первий стрілець...

— Ну, це ще баба на двоє ворожила, — перебили його дядько.

— Та не руш! — зупинили тут дядька другі парубки, — нехай бреше!

— Та воно даймо — язик без кісток! — згодили ся й дядько і почали набивать собі люльку.

Петро поглянув отак на всїх згорда, та й знову:

— Як вам, стало буть звісно, що я на всю округу первий стрілець, так і виходить дїло, що нї зьвірю, нї птицї, нї якій хоч тварі — од моєї кулї не втекти: уже куди моє око сягнуло — куля там, в самім осередку. Я, оце, зьвіря-вовка, чи лисицю, чи куну так нїколи в бік не бю, щоб шкури не псувати, а завжди в голову, та й то ще в око: як ляпнеш — так куля в одно тобі око вскочить, а в друге вискочить, а шкурка цїлїсенька!

— От зручно, так зручно! — підхвалив його хтось з молодих хлопцїв, а другі аж за животи вхопили ся.

— І так таки кожного зьвіря у око й бєш? — не втерпіли дядько і добре затягшись махоткою — сплюнули в бік, через зуби.

— І так таки кожного зьвіря у око і бю! — одказав Петро, посунувши шапку на бакір.

— І вовка і лисицю? — допитувались дядько.

— І вовка і лисицю! — кивнув головою Петро.



Вид Кургана Перепятихи.

Так, ото й кажу, зібралась наша молодь до Лейби — і парубки в сивих смушевих шапках і дївчата в стьожках та коралях; танцюють, гомонять і попивають собі з розвагою: і дядько мій тут, і Петро Стрілець, і Марина.

Дядько мій протанцювали з Мариною горлицї, та так хвацько, що всї аж задивили ся. — „Ну й парочка, так парочка!“ А другі так навіть і таке слово кинули в голос: „От незабаром осінь надійде — окрутимо!“ Марина чує ті речі, та палахка як зірниця на небі, а у дядька мого очи горять, а радість та щастє так у них і яскрять, аж промінням грають.

Ну, сїли ото на роспочивок, стало буть за доброю чаркою нового духу набрати ся, і всякі завели теревені, — хто про що: про пригоди, про диковинки і про всякі чудасії на сьвітї. От зайшла річ про полюваннє й про стрільбу. Зібрало ся там до гурту, окрім Петра та дядька, і мисливців чимало: наше село Гріньки, знаєте, для полювання дуже предобне — і лїски, і степи, і повмисті луки, і болота — так дичини тієї всякої — скільки хочеш, чого просиш... Ну, й розвелось нашого брата, зьвірополоха, до чорта!

От, гомонять там що кому трапилось на вікy, росказує, стало буть, всякий про свої мисливські пригоди, ну й брешуть же зручно, аж зубами крешуть, про такі чудеса, яких не буває і на сьвітї: наш брат, правди нїкуди дїть, за словом не полїзе в кешеню і прибрехнуть та прихваснуть любить.

Ну й Петро Стрілець розпустив губу; всї ото обступили його — дївчата усьмїхають ся, очами їдять, а парубки аж качають ся по землї.

— Приложивши рушницю до мертвого зьвіря?

— То ваш брат може таким робом дичину бє, а ми і за сто ступінів висадим око вовку!

— Овва! — йому на те дядько, — та за сто ступінів не можна вгледїти й ока!

— Не дуже-то й овва; я стріляю вовків у ночи, а звісно всякій хрещеній людинї, що по-ночи у вовка око сьвітить як сьвічка!

— От бреше, так бреше! — зареготали кругом.

А дядька роздосадували такі хвастощі і закортїло їм приборкати Петру язика — та й уже. Ех, ех, ех! чи їм, бідним, і в голові клало ся, що потім стало ся.

— Ну, от ти брешеш, що на сто ступінів у ночи вибиваєш кулею вовку очи, — встали дядько і підперли ся в бік однією рукою, — а я тобі докажу, що ти й шапки на сто ступінів з голови не зібєш?

— Не зібю, кажеш? — встав і Петро; зачепили його за живець таки дядько.

— Не зібєш!

— На сто ступінів?

— На сто ступінів!

— Давай об заклад!

— Давай!

— Що ставиш?

— Два відра горілки!

— Добре, — згода!

— Тільки слухайте, хлопцї, — повернули ся до нас дядько: — щоб збив з голови, щоб шапка упала! Попасти — не штука, а от збить щоб упала...

— Знаю, знаю: впаде, аж покотить ся!

А вся суть у тім, що в нашому селї, любили хлопцї носить шапки з круглими твердими днами, так що шапошники вставляли в саме дно кружок підошви; ну, так от бачите, коли куля попаде в саме денце, то вона в поперек підошви не пробє, а тільки ковирзне її й зібє шапку. Всї стрільцї розуміли труднацию завдачі, для того й почали сумнїватись, а це ще більше розпалило і мого дядька й Петра.

— Та кинь! — раїв дядьку завзятий його друзяка Микита: — пропаде два відра горілки.

— Не моя буде горілка, а Петрова.

— Та й не пропаде, — підхопив хтось, — вижлоктаємо!

— Ну, так шапка пропаде!

— Коли не влучу в вершок, а пробю смушок, так я ставлю шапку нову! — сказав Петро й виміряв оком Микиту.

— Збавиш шапку, та й годї! — ущепнув його Микита.

— Нї, не збавить, а зібє з голови! — вставила своє слово й Марина.

Уже така була дївчина — стрижене смалене — аби на перекір.

Як зачули-ж дядько Маринине слово, так в раз і спалахнули, аж вуха налились крівю.

— Так зібє з голови, кажеш? — опекли вони оком Марину.

— Шапку? — Безпремінно зібє! Щоб Петро та не збив — аж покотить ся! — одрізала Марина: — їй, стало буть, заманулось тільки ущипнуть дядька словом.

— Так думаєш? — глянули на Марину дядько й око одно прищурили: — ну, побачимо! Міряйте ступнї!

Встали дядько й пішли вигоном у перед, — а тут де не візьмись, — уже іменно не чиста сила — та й годї — чорна кішка як шмигоне йому під ноги! Я до дядька:

— Дядечку, голубчику, не бийте ся сьогоднї об заклад — програєте: чорна кішка перебігла дорогу.

— Начхать! — буркнули дядько: — уже видимо їх так розлютували.

— Та це відьма Созонтика, ей-же то Богу, вона! — упрохував я дядька.

— Хоть би й сама чортиха! Геть!! — гуконули на мене і пішли далї.

Я й подумав собі, що дядько-ж розумні, так знають краще за всїх, ну й заспокоївсь. А Петро мині й гука:

— Побіжи-но, хлопче, та принеси мою рушницю й набої! Знаєш де?

— Знаю, як не знати, знаю! — крикнув я і побіг уже весело...

А! бодай би уже мінї ноги уломили ся, аби я не вертав ся!

Коли я принїс рушницю, дядько уже стояли далеко на вигонї, за сто ступінїв, а йому Микита ніс зріз, щоб було на чому добре сїсти; а то стоять довго, поки цїлитиметь ся другий — важко; бува, як небудь, утомившись, схитнеш — ну, і заклад не в щот.

Я було хотїв стать коло дядька, так не дозволили: — Ідіть, — кажуть, — всї геть, не мішайте мінї рівно сидїти.

— Ну, я й одійшов, але все таки недалеко.

А Петро почав набивати рушницю: порох, ото, насипав на лїву руку, та й давай його з одної жмені пересипати у другу, — вивіряв, стало буть, оком, та видував непотрібну потерть; потім ото, як зачав прибивать штомпулом клейтух, так бив доти, аж поки штомпул не став із цївки вишче голови вискакувати, а далї ще як почав молотком заганять кулю, так у мене аж на серцї застукало: думаю собі — програють, бідний дядько, заклад, бо здорово взяв ся за справу Петро.

А дядько спокійно сидїли собі на зрізї і хитро усьміхаючись пускали клуботнї диму.

— Ой-ой, — сказав я сам собі: — либонь уже дядько щось та придумали; не даром же вони усьміхають ся, не даром же вони і розумні на все село!

Коли гляну ще раз, — а це дядько запустили-запустили клубками дим, щоб ото, бачите, не запрекметили, та хіп рукою, та й насунули шапку аж на самісенький лоб, ще й вершок придавили...

Я, як завважав оте все, так аж за живіт ухопив ся, от, думаю, утруть носа Петру, так утруть!

А Петро уже гука: — Готово, сиди смирно!

— Сиджу! — одгукнули й дядько, засьміявшись собі в вуса.

Став ото Петро на одно колїно і почав цїлитись в шапку: то одведе од ложя щоку, то знов приложить, то одведе, то знов приложить... Ми всї й дух притаїли...

Тарррах! — розлїг ся постріл і синїй димок довгою цївкою по траві покотив ся.

Я глянув на дядька: шапка не зтетїла, а буцїм ще міцнїйше до чола влипла; тільки дядькова голова нагнула ся низче.

— Не збив шапки! Виграв Антін заклад! — загомонїли кругом.

Я підбіг перший до дядька і остовпів: вершок шапки пробитий був кулею, та разом була пробита і дядькова голова; ізпід шапки довгими краплями сочилась темна кров по побілївшій як полотно щоцї.

Всї надбігли до дядька і мовчки стали, як громом прибиті.

А нещасний Петро подивив ся на покійника пильно, почухав потилицю і тихо сказав:

— Чи ба! понизив!

А Марина як глянула, так як підкошена трава і впала; а у ночи знайшли її на левадї: висїла на тім самім яворі, під котрим я її з дядьком бачив.

Так як же після цього в прикмети не вірити?

М. Старицький.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

Б. ПРОЗА.

[Трохимъ Зѣньковскій-Певный.]

[Дальше.]

Скончивши курсы въ академіи, Зѣньковскій хотѣвъ уже кидати войскову службу, вельми ему нелюбу, щобъ заробляти собѣ хлѣбъ приватною адвокатскою працею, та не такъ склало ся, якъ ждало ся. Знесиленый давнымъ голодуваннемъ, поганою ѣжею, надмѣрною працею та моральными турботами, вонъ передъ тымъ, якъ мавъ выѣздити зъ Петербурга, тяжко занедужавъ, и полежавъ хворый усе лѣто. На осѣнь р. 1890. выслано его до Кіѣва на службу. Черезъ силу водбуваючи службовій обовязки, не покидавъ вонъ трудитись и для украиньского письменьства.

Про недугу Зѣньковского пише Коніській ось-що: „Коли вонъ осѣвъ ся въ Кіѣвѣ, то зъ сего часу мы бачили ся що тыждня двѣчи, а то й тричи. Помѣтивши, що голосъ у його трохи хрыпкій, я спытавъ ся, зъ якои-то речи? Вонъ водповѣвъ, що на веснѣ въ Петербурзѣ застудивъ ся, придбавъ запалене легкихъ и не выгоивши гараздъ, переѣхавъ на село въ Украину, а тутъ на лихо не трапило ся доброго лѣкаря. Небавомъ принѣсъ вонъ до мене перечитати своє оповѣдання „Монъ-шеръ козаче!“ Слѣпуючи минѣ було трудненько читати: авторъ ставъ самъ читати. Зъ кожного слова його читання знати було, що те, що вонъ читавъ, вонъ дѣйсне бачивъ и переживавъ вражѣння списаныхъ фактовъ. Одначе дочитати до конця у його ледви-ледви стало голосу. Се мене стревожило и я притьмомъ ставъ радити йому, не задавнювати недугу и швидче вдати ся до кого зъ тямущихъ фахо-

выхъ лѣкарѣвъ Кіевськихъ. — Прийшовъ грудень, наступила велика холоднеча. 6-го грудня довело ся минѣ бути у знайомыхъ у-купѣ зъ Певнымъ: тутъ помѣтивъ я, що вонъ недобре кашляє. Ѣдучи до господы, пытаю його: „Чи були вы у лѣкаря?“ — „Збираю ся“. — „Не гаразд! одкладъ не йде въ ладъ“. — „На сѣмъ тыждни буду“. — День за три вонъ сидѣвъ у мене у вечерѣ: кашель поббльшавъ, голосъ упавъ... Нбсля того жду я цѣлый тыждень, — не заходить Певный: чую вбдъ другихъ, що вонъ нездужає, що лѣкарь заборонивъ йому выходити зъ хаты. На лихо, и я занепавъ и не мбгъ зайти до його щось чи не ббльшь двохъ тыднѣвъ. Вже на Рбздвяныхъ Святахъ захожу до його, и Господи! не пбзнати його, такъ вонъ перемѣнивъ ся... Небавомъ я бачивъ ся зъ однымъ зъ тыхъ лѣкарѣвъ, до якихъ вонъ вдававъ ся, и довѣдавъ ся, що у Певного горляна сухотка... Якъ на те-жь холодна и довга зима, а потбмъ мокра и холодна весна не давали недужому выбрати ся зъ Кіева. И очевидно вже стало, що вонъ тане наче вбскъ, — що вонъ стоить на божбй дорозѣ. Ледви потеплѣйшало трошки, притьмомъ заходивъ ся вонъ ѣхати до свого приятеля Чайченка. Даремне мы умовляли його вбдложити поѣздку, доки не стане на добрбй теплбй годинѣ. Нѣ! не послухавъ и у вечерѣ 14. квѣтня поѣхавъ зъ Кіева въ Корсунщину, де перебувъ зъ тыждень чи-що; — а потбмъ, здаєть ся, 22. квѣтня, рушивъ до Чайченка. Довгій часъ не приходило до насъ жаднои звѣстки вбдъ його; — ледви пбдъ кбнець мая одержавъ я листъ його, але писаный не його рукою. На мою вбдповѣдь прийшовъ до мене коротенькій листъ, писаный 7 (19) червня — слово въ слово такій: „Дуже дякую за щирый листъ. Выбачайте минѣ, що не можу до Васъ багацько писати, — я дуже слабый, хочь пропасниця покинула, кашель вельми поменшавъ“... Вже зъ самого писання знати було, що рука не слухає недужого, що здоровє його вельми лихе; — але-жь не кидала мене надѣя, що ще побачу дорогого минѣ Певного... Не судило ся!... Учора прийшла звѣстка, що 9 (21) червня р. 1891. вонъ померъ у батька въ Бердяньскому (въ Тавріи).[1])

Беллѣристичнѣ творы Трохима Зѣнькбвского-Певного, писанѣ прозою, вызначують ся горячимъ патріотизмомъ украиньскимъ и вдатнымъ аллѣгоричнымъ писанємъ. Въ рбздвяной повѣстцѣ „Кудою йти?“ зъобразивъ авторъ лихолѣтє Украины, користуючись аллѣгоріею про вбдносины Германіѣ до Риму за часбвъ цѣсаря Августа, коли-то гордый Римъ увесь свѣтъ пбдъ свою владу пбдгорнувъ. — У мрѣи „Сонъ“ спбмнувъ Зѣнькбвскій про дитячій свои лѣта, про свбй побутъ у Пальмирѣ, де вганявъ ся за якимись мрѣями, — вбдтакъ про тє, якъ вонъ по тяжкихъ невзгодинахъ поѣхавъ до рбдного краю, щобы спочити при рбднбй матери. „Йому ажь дивно стало, чого се вонъ доси наче забуваръ, наче не знавъ, що є на свѣтѣ серце таке, що радѣє його радощами, сумує його сумомъ, плаче його слѣзми... Чого-жь шукавъ вонъ? — чого ганявъ ся за якимись мрѣями, за якимсь щастямъ, за якимсь коханнямъ, що його одна мати йому давала й могла дати?“[2])

Въ гумористичнбмъ оповѣданю „Монъ-шеръ козаче“ натякнувъ авторъ на матеріяльный ббкъ нашого суспбльного побуту, пишучи мѣжь иншимъ отъ-се: „Въ такій часы, якъ нашій, людина зъ высокими, идеальными думками та порываннями мусить страшенно часомъ сумувати та нудити свѣтомъ. Де окомъ не скинь, — все грошозаплоды та нігілисты, що имъ увесь свѣтъ, усе життє широке, ясне та глибоке мрѣється въ однбй мизернбй цяточцѣ-копійцѣ, за котру купується життє ще мизернѣйше, и опрбчь — а нѣчогбсѣнько ббльше — чистѣсѣньке nihil“...[1]) Вбдтакъ авторъ розказавъ про свбй побутъ у вбйску, — найпаче-жь изъ гумористичного боку зъобразивъ свого женихливого приятеля Яся, названого „монъшеръ козаче“ за-для того, що вонъ до говору украиньского за-любки приточувавъ французке „mon cher“. Се гумористичне оповѣданє було неначе лебединою пѣснею, котрою Зѣнькбвскій, знемагаючи тѣломъ, бажавъ себе розраювати въ недоли.

Гумористичною закраскою вызначує ся такожь оповѣданє зъ житя вояцкого п. з. „Сидбръ Макаровичъ Притыка“. Помѣжь беллѣристичными творами Зѣнькбвского тблько тє одно оповѣданє зъявляє прикметы писаня реального.

А вже-жь живучи на чужинѣ въ Петербурзѣ займавъ ся вонъ по-найббльшь науковыми студіями й серіознымъ писанємъ. Тогдѣ зладивъ вонъ „Историчну казку“, въ котрбй зъобразивъ двохъ хлѣбороббвъ, Грицька Козаренка та Ивана Богоносця, и пана Хвалька Яблуновского. Сі три типы суть персонификаціею Украины, Москвы й Польщѣ, по-за-якъ мужикъ Богоносець займивъ у свою кормигу не тблько свого товариша Грицька Козаренка, але й пана Хвалька Яблоновского.

Въ загалѣ добачаємо въ творахъ Зѣнькбвского нахилъ до символики и аллѣгоріѣ. Отъ, и въ драматичныхъ сценахъ, написаныхъ п. з. „Сумлѣння“, авторъ змалювавъ картину паньского побуту надъ Реномъ въ XI. вѣцѣ. Панъ Оттонъ живе собѣ пышно й бучно въ замкахъ, а его пбдданій несуть свои проклоны ажь до неба, зовучи свого пана несытымъ звѣромъ, недолюдкомъ. Дарма, що одинъ чернець намагає вгамувати его на безпутю, — „сей дурень остобѣсѣвъ пану Оттонови зъ своимъ братерствомъ, рбвнбстю людською передъ небеснымъ володаремъ, Богомъ, и зъ гнѣвомъ божимъ и зъ пбмстою його“...[2]) Серце пана Оттона нѣколи не болѣло за муками людскими, — вонъ не любивъ нѣкого въ свѣтѣ, опрбчь себе, — але-жь не минула его кара божа, — вонъ збожеволѣвъ и вмеръ у страшныхъ мукахъ душѣ.

Манєру писаня въ аллѣгоріяхъ переймивъ Зѣнькбвскій мабуть вбдъ Мордовця.[3]) Коли-жь сей письменникъ вбдъ аллѣгорій звертає ся подекуды й до реального писаня, то Зѣнькбвскій очевидячки не злюбивъ реализму, — вонъ бувъ справжній идеалистъ, — вбдтакъ и въ образку з житя „На вулиці“ бачимо тблько етнографичну картинку, закрашену гумористичными ситуаціями.[4])

Трохимъ Зѣнькбвскій-Певный писавъ такожь вѣршованій байки, котрі въ великбй части вважають ся переспѣвомъ давныхъ клясичныхъ байокъ. Деякі зъ нихъ

[1]) „Зоря“. 1891; въ статьи: „Памяти Трохима Зѣнькбвського-Певного“, стор. 274.

[2]) „Зоря“. 1892; стор. 210.

[1]) „Правда“. 1892; стор. 65.

[2]) „Зоря“. 1892; стор. 232.

[3]) Аллѣгоричною прикметою вызначують ся отъ-сі оповѣдання Данила Мордовця: 1. Скажи мѣсяченьку! 2. Сонъ-не-сонъ. 3. Изъ устъ младенцѣвъ. 4. Будякъ.

[4]) Повѣстку „На вулиці“ написавъ Зѣнькбвскій зъ поглядомъ на гумореску Ивана Левицкого-Нечуя: „Не можна бабѣ Парасцѣ вдержатись на селѣ“

друковано р. 1892. въ „Библіотецѣ для молодѣжи“ та въ „Дзвонку“.[1]) Опроче переклавъ вонъ 97 байокъ Езоповыхъ, написавъ стихотворъ „Мышачй пригоды зъ котомъ“ (Сюжетъ зъ В. Жуковського)[2]) и зладивъ перекладъ двохъ стиховъ Гайного: „Невольницкій корабель“ и „Якъ лѣтняя спека румянець...“ (Es liegt der heisse Sommer).

Вершованй творы Зѣнькивского не мають великои стойности литературнои, по-за-якъ у него не було снаги поетичнои. За те его писаня въ прозѣ, найпаче-жь повѣстки й оповѣданя зъявляють глибокй почуваня серця, що рвалось до правды й волѣ й горячо любило рідну матѣрь. Ся любовь Зѣнькивского до батькивщины доходила подекуды до екстазы, зъ-за чого вонъ нахилявъ ся до романтизму, ба й мистицизму.

Зѣнькивскій писавъ такожь деякй политичнй, литературнй й критичнй статьѣ. Мѣжь его литературными статьями вызначує ся студія п. з. „Тарасъ Шевченко въ свѣтлѣ европейськои критики“ („Правда“. 1890; стор. 21—29; 87—93; 175—181; 250—256; — 1891; стор. 25—31).[3])

Мусѣй Школиченко.[4]) Се псевдонимъ талановитого поета-самородка, що родивъ ся 22. серпня р. 1864. въ селѣ Т—цѣ, Прилуцкого повѣту, Полтавскои губернiѣ. Батько его бувъ крѣпакомъ. Малый Мусѣй учивъ ся въ сѣльскій школѣ всего двѣ зимы, и вывчивъ ся читати й писати по-россійски. На сему й закинчилась его шкильна наука. Вершѣ вонъ почавъ складати ще въ школѣ, звычайно на зразокъ тыхъ, що були въ россійскій читанцѣ, и россійскою покалѣченою мовою. Разъ якось бувъ вонъ свѣдкомъ, якъ циганъ скривдивъ чоловѣка; — ему було жаль того чоловѣка, и вонъ, бувши тогдѣ хлопцемъ на дванайцятому роцѣ, описавъ вершами сю пригоду и показавъ старшому братови, що бувъ письменнѣйшимъ водъ него. Братъ сказавъ ему, що неначе кинця не достає, и приписавъ водъ себе вже по-украиньски. Се дуже здивувало Мусѣя, бо нѣколи не доводилось ему бачити украиньскихъ вершовъ, и вонъ спытавъ брата, хиба-жь можна складати вершѣ мужичою мовою? — „А чому-жь не можна?“ водповѣвъ братъ, — „адже-жь у насъ спѣвають пѣснѣ, а пѣсня то все-жь однаково, що вершѣ“. — Розмова отъ-ся запала въ душу молодому хлопцеви, и вонъ почавъ уже складати вершѣ на зразокъ звѣсныхъ ему народныхъ пѣсень. Тильки-жь не довго довелось ему бавити ся вершами. Незабаромъ умеръ его батько, и Мусѣеви привелось помагати старшому братови, справляючи трохи-чи-не всякй роботы въ господарствѣ, — та вже тутъ не до вершѣвъ було. Рокивъ черезъ два вмеръ и братъ его, — молодому поетови стало ще важче, а тымъ більше, що зъ-малку бувъ вонъ якійсь хирлявый. Родичѣ бачили нездатность его до тяжкои сѣльскои роботы й въ 1880. р., коли ему було 16 рокивъ, дядько водвезъ его въ Кіевъ и воддавъ у службу до професора Шкляревского. Тутъ-то въ-перше побачивъ вонъ украиньскй книжки, що продавались на столикахъ на Крещатику, и купивъ собѣ „Тополю“ и „Наймичку“ Шевченка. „Тополя“, якъ вонъ казавъ, причарувала его вершами, але сюжетъ ёи не подобавъ ся ему. „Се такъ неначе казка, по-що се писати въ книжку?“ Але-жь якъ прочитавъ „Наймичку“, то й самъ себе не тямивъ; — разивъ зъ-килька перечитавъ єѣ, и що-разу плакавъ якъ дитина. Лякейска служба давала ему чи-мало вольного часу, и вонъ знову згадавъ своє вершотворство. Въ 1883. р. дознали ся земляки водъ Шкляревского про Мусѣя, и зъ того часу доля неначе усмѣхнулась ему. Того-жь року надрукована була за помочю земляквъ его поема „Нещасне кохання“, а дальше звернули увагу на потребу ширшои для него освѣты й красшого дѣла, нѣжь ота служба лякейска. Мусѣя почали готовити до испыту на сѣльского учителя, але треба було починати зъ самого початку.[1]) Трохи зъ-годомъ слухавъ вонъ педагогичныхъ курсивъ, та не довелось ему докончити тои науки, бо водъ 15. падолиста р. 1885. до 17. марта р. 1890. мусѣвъ вонъ водбувати салдацку службу. Выйшовши зъ войска заробляє вонъ хлѣбъ роботою бюровою, живучи въ одному зъ більшихъ мѣстъ украиньскихъ.

Въ 1885. р. довѣдавъ ся Мусѣй про галицкй часописи, и почавъ посылати свои творы до Львова и Черновець, де ихъ друковано по-найбільше подъ псевдонимомъ „М. Школиченко“.

Зъ-помѣжь литературныхъ творивъ сего письменника надруковано въ-перше поему „Нещасне кохання“ въ Кіевѣ р. 1883.[2]) Водтакъ р. 1885. выдавъ вонъ у Кіевѣ збирникъ своихъ вершѣвъ п. з. „Лира“,[3]) а въ 1889. р. напечатавъ тамъ вершовану казку п. з. „Москаль, змій та царівна“.[4]) Того-жь (1889) року надруковано два его вершѣ у Львивскій „Зорѣ“, — одинъ подъ псевдонимомъ „Вовторокъ“ (стор. 258—259), а водъ р. 1891. творы М. Школиченка стали появлятись въ „Зорѣ“, „Правдѣ“, „Буковинѣ“ и въ „Дзвонку“.

Школиченко почавъ свою литературну дѣяльность писанемъ стихотворивъ. У него є щире поетичне чутє, ба, вонъ вмѣє малювати гарнй картинки зъ реального житя, зъ-за чого его стихотворы, що зъявляють прикметы реализму, якъ „Наймитовй думки“[5]) и „До украиньскихъ панивъ“[6]) мають стойность литературну.

Прозою написавъ вонъ казку п. з. „Ратуй“[7]) и два оповѣданя: „Злодѣй“[8]) и „Выхристка“.[9]) Такожь зладивъ вонъ перекладъ оповѣданя зъ россійского п. з. „Дѣдовъ скарбъ“.[10]) Ось-тй три повѣстки Школиченка вызначують ся оригинальнымъ сюжетомъ и живымъ драматизмомъ. Водтакъ можна сподѣватись, що сей молодый письменникъ збогатить нашу словесность гарными оповѣданями зъ житя реального, та що вонъ пойде слѣдомъ за Васи-

[1]) Байки Зѣнькивского, числомъ 16, друкують ся теперь у Львовѣ въ збирнику его творивъ.

[2]) Стихотворъ „Мышачй пригоды зъ котомъ“ надруковано р. 1892. въ 20. числѣ Львивского „Дзвонка“.

[3]) Сю статью подписавъ авторъ псевдонимомъ „Трохимъ Звѣздочотъ“. Се є вытягъ зъ реферату, що его Зѣнькивскій водчитавъ р. 1889. на роковинахъ Шевченковыхъ въ Петербурзѣ.

[4]) Про житє сего письменника написавъ дещо М. Комарь въ „Зорѣ“, 1887; стор. 35—36.

[1]) ibid.

[2]) Критичнй замѣтки про сю поему надруковано въ Кіевскій „Зарѣ“ р. 1883., № 161, и въ „Кіевлянинѣ“ р. 1883, 30. грудня.

[3]) Критичнй замѣтки М. Комаря про „Лиру“ надруковано у Львивскій „Зорѣ“ р. 1887; стор. 35—36.

[4]) Критичну розвѣдку Б. Вольхивского про „Москаля, змія та царивну“ напечатано въ „Зорѣ“ р. 1889; стор. 33.

[5]) „Зоря“. 1891; стор. 230.

[6]) „Правда“. 1891; стор. 45—47.

[7]) „Зоря“. 1892; стор. 328—332.

[8]) „Правда“. 1892; стор. 749—763. Се є оповѣданя зъ салдацького житя.

[9]) „Буковина“. 1892, ч. 14. 15. — [10]) ibid.; ч. 17. 19.

лемъ Чайченкомъ, котрый умѣв погодити реализмъ зъ идеалами просвѣтно-національными.

Коли Василь Чайченко зворушивъ галицко-рускихъ письменникôвъ, надруковавши въ „Правдѣ“ критичну розвѣдку п. з. „Галицькй вершѣ“,[1]) то Школиченко намагавъ боронити Чайченка проти Ивана Франка, котрый въ „Зорѣ“ заступивъ ся за себе й за своихъ товаришѣвъ по письменьству, щó ихъ зачепивъ Чайченко у своѣй розвѣдцѣ.[2])

Школиченко писавъ такожь деякй замѣтки критичнй и розбравъ зъ боку естетичного стихотвôръ Шевченка: „Ой, люли-люли, моя дитино!“[3])

* * *

По-мѣжь тыми письменниками, щó саме-теперь починають писати повѣсти, вызначує ся найпаче Украинець Вячеславъ Потапенко.[4]) Єго нарисъ „Чабанъ“[5]) и оповѣданє „Перша карна справа“[6]) мають справжню литературну стôйнôсть. Гарнй оповѣданя пишуть ще отъ-сй Украинцѣ й Украинки: Олександеръ Катренко, Иванъ Спôлка, А. Хванько Крымськй, Петро Голота, Наталка Полтавка, Днѣпрова Чайка и и.

Мѣжь галицкими молодыми письменниками заслугує на згадку Павло Кирчôвъ,[7]) котрый змалювавъ кôлька досыть вдатныхъ картинокъ идилличныхъ. Вôнъ мôгъ бы писати такожь повѣсти въ напрямѣ реальнôмъ, коли-бъ тôлько зберегавъ ся вôдъ нахилу до сензаційного оповѣданя, яке примѣромъ добачаємо въ оповѣданю „Надъ Йорданьскимъ прорубомъ“.[8])

Повѣсти писали ще отъ-сй авторы й авторки: Константинъ и Олекса Бобикевичѣ, Петро Голота, Евсевій Грушкевичь, Модестъ Дымскій, Евгеній Згарскій, Г. и С. Карпенко, Стефанъ Ковалѣвъ (Пятка),[9]) Володимиръ Левенко,[10]) Данило Лепкій, Володимиръ Лучакôвскій, Данило Млака, М. Номисъ, Михайло Павликъ, З. Петрусь, К. Т. Подоленко, Омелянъ Поповичь, Василь Рôленко, Одарка Романова, Михалина Рошкевичь, Павло Свôй (Павлинъ Свѣнцицкій), Людмила Старицка, Володимиръ Стебельскій,[11]) Алексѣй Тороньскій, Йосипъ Федьковичь, Григорій Цеглиньскій, Северинъ Шеховичь, Евгенія Ярошиньска и и.

Про декотрыхъ изъ сихъ письменникôвъ сказано дещо въ попереднихъ частинахъ сеи исторіѣ литературы, про деякихъ же иншихъ надрукують ся окремй розвѣдки въ послѣдующôмъ и останнôмъ томѣ сего твору.

До руско-украиньскои беллетристики навязує ся такожь литературна дѣяльнôсть Володимира Левицкого (Василя Лукича). Хоча бо вôнъ займає ся по-найбôльше критикою и писанємъ творôвъ науковыхъ, то пособляє вôнъ вельми розвоєви нашои беллетристики тымъ, що выдає часто збôрники литературнй, въ котрыхъ помѣщує свои перерôбки або й переклады повѣстей чужихъ письменникôвъ. Опроче пише вôнъ житєписи й оцѣнки литературнои дѣяльности руско-украиньскихъ письменникôвъ, а будучи редакторомъ литературно-наукового письма „Зоря“, є вôнъ неначе душею руху литературного въ Галичинѣ й на Украинѣ.

Володимиръ Левицкій родивъ ся въ Белзци, Золочôвского повѣту, 2. вересня р. 1846. До школы людовой ходивъ вôнъ у Белзци, а вôдтакъ учивъ ся въ гимназіи Бережаньскôй. Тамъ користувавъ ся вôнъ проводомъ вельми дѣяльныхъ професорôвъ, Олександра Барвѣньского, Олександра Борковского и Костя Лучаковского. Они-то щиро интересувались рускою молодѣжію, зближались до нея зъ добрымъ серцемъ, и въ школѣ та по-за школою вщѣплювали въ неѣ любовь до рôдной мовы.

Зробивши екзаменъ зрѣлости Володимиръ записавъ ся на выдѣлъ правничій Львôвского университету и слухавъ такожь выкладôвъ зъ рускои литературы та исторіѣ на выдѣлѣ фильософичнôмъ. Коли бувъ студентомъ университетскимъ, належавъ вôнъ до рускои громады академичнои, котра тогдѣ була вельми охоча до працѣ. Членами тои громады були студенты: Иванъ Белей, Кость Бобикевичь, Антôнъ Горбачевскій, Василь Дѣдошакъ, Леонидъ Заклиньскій, Омелянъ Калитовскій, Михайло Павликъ, Андрѣй Павлишь, Иванъ Франко и и. Володимиръ Левицкій ставъ уже тогдѣ займатись литературными працями: помагавъ при редакціи „Друга“ (1876), „Правды“ (1877) и календаря-альманаха „Днѣстрянка“ (1877). Коли-жь скôнчивъ науки университетскй, вступивъ (1880) на практику до суду, але-жь по трьохъ рокахъ выступивъ изъ суду и посвятивъ ся нотаріятови. Вôдтакъ одружившись ся зъ Ольгою Гузарôвною (12. вересня р. 1882), зложивъ екзаменъ нотаріяльный (1888), и живе теперь у Станиславовѣ, де є субститутомъ нотаря и оборонцемъ у справахъ карныхъ.

До словеснои працѣ взявъ ся Левицкій навспряжнє р. 1880., и вôдтакъ до сего дня потрудивъ ся чи-мало въ хосенъ руско-украиньскои литературы. Вôнъ бравъ участь при впорядкованю „Антольогіѣ рускои“ (1881) и зредагувавъ (1883) книжочку товариства „Просвѣта“ п. з. „Оповѣданя К. Михайлишина“ (І. Сирота. ІІ. Романъ Наконечный), котру одначе скôфискувала ц. к. прокуратыки. Въ 1867. р. бувъ вôнъ редакторомъ „Бояна“, письма для беллетристики и науки. Въ сѣй газетѣ проявлявъ вôнъ думки московскихъ панславистôвъ, пишучи мѣжь иншимъ ось-що: „Стало быть, мы сознали, что мы сыны 60-миліоннаго народа русскаго, — народа, свитаго и единаго, какъ Богъ“. („Боянъ“, стор. 104). — Мѣжь рускими єго творами суть важнѣйшй: 1. Новели „Монахъ“ (Львôвъ, 1870); — 2. Стихотвôръ „Молитва“ (Львôвъ, 1873). Тôлько-жь мова сихъ творôвъ є макаронична.

---

[1]) „Правда“. 1891; стор. 103–111; 150—158; 200—206.

[2]) „Зоря“. 1891; стор. 355—358. Того-жь року надруковано въ „Зорѣ“ статью М. Школиченка п. з. „Чайченко и Франко“, стор. 396—397.

[3]) „Зоря“. 1893; стор. 101—102.

[4]) Б. Вôльхôвскій пише, що В. О. Потапенко „почавъ зъ россійскои литературы, и згадавъ теперь свою“. („Зоря“. 1889; стор. 32). А вже-жь намъ не звѣсно, чи Игнатій Н. Потапенко, щó писавъ повѣсти по-россійски, а Вячеславъ Потапенко — є той-самый письменникъ.

[5]) „Зоря“. 1891; стор. 250—253. — [6]) ibid. 1892; стор. 407–410.

[7]) Павло Кирчôвъ родивъ ся 16. марта р. 1862. въ селѣ Корчинѣ, — въ Скôльскôй верховинѣ. Скôнчивши науку въ семинаріи учительскôй у Львовѣ ставъ вôнъ учителемъ школъ народныхъ. Кирчôвъ редагувавъ по смерти Федьковича „Буковину“ (1888) и працювавъ при редакціи „Учителя“, „Дѣла“, „Зеркала“ и „Народнои Часописи“. Вôнъ зладивъ деякй стихотворы й написавъ 15 повѣстокъ, котрй надруковано по-найбôльше въ галицко-рускихъ часописяхъ. Опроче зладивъ вôнъ переклады кôлькохъ повѣстей зъ чужихъ литературъ, и написавъ деякй статьѣ науковй.

[8]) „Дѣло“. 1893; ч. 58—63.

[9]) Стеф. Пятка пише образки зъ житя зъ закраскою сатирично-гумористичною.

[10]) Володимиръ Левенко написавъ гарну повѣстку (бувальщину) п. з. „Солдатськй розрухъ“. У Львовѣ, 1891. (Передрукъ зъ „Дѣла“).

[11]) Володимиръ Стебельскій родивъ ся въ липни р. 1847. въ Мателовѣ, повѣту Равы рускои, а вмеръ 22. грудня р. 1891. въ Варшавѣ. Се бувъ письменникъ вельми талановитый, але при хитливôй своѣй вдачи не бувъ консеквентнымъ у своихъ починахъ. Зъ-першу бувъ вôнъ Русиномъ-народовцемъ, вôдтакъ р. 1867. ставъ Руссофиломъ, а вôдъ сѣмдесятыхъ рокôвъ ажь до смерти працювавъ въ хосенъ польскои журнали-

торія. Для календарѣвъ товариства „Просвѣта“ укладивъ вонъ переклады, або й переробки одинайцяти оповѣдань, а въ „Зорѣ“ (1890; ч. 20. 22) надрукувавъ образокъ зъ галицкого житя Генриха Йоссе п. з. „Молодшій братъ“. Водтакъ подавъ вонъ огляды житя й дѣяльности десяти особъ, що вызначили ся въ просвѣтномъ и суспольномъ житю Руси-Украины, и написавъ чотыри статьѣ етнографичнѣ. — Вдатными вважають ся критичнѣ статьѣ Левицкого. Межь ними вызначують ся отъ-сѣ двѣ: 1. Закордоньска Украина въ 1881. р. („Зоря“, 1881; ч. 1—3; 5—6). — 2. Павло Полуботокъ, наказный гетьманъ Украины. Трагедія Осипа Барвѣньского. („Дѣло“, 1887; ч. 111—114). Не менше важными суть такожь замѣтки та статьѣ публицистичнѣ, якъ отъ-сѣ: 1. Вѣсти зъ Украины („Дѣло“, 1888; ч. 41—43; 59—63). — 2. Новѣ переклады Тараса Шевченка („Зоря“, 1889; ч. 7). — 3. Зъ свѣта наукового („Зоря“, 1890; ч. 23—24).[1]) — 4. Польскѣ переклады поезій Шевченка (ibid., ч. 5). — 5. Дещо про податки („Иллюстрованый Календарь товариства „Просвѣта“ на р. 1893; стор. 71—76). — Вельми цѣнными вважають ся библіографичнѣ матеріялы, розкиненѣ по „Правдѣ“, „Зорѣ“ и и.

Литературно-науковѣ творы зъединали Левицкому признанє руско-украинськои интеллигенціѣ. Важнѣйшѣ зъ нихъ суть ось-якѣ: 1. Рускій правотарь домовый. (Львовъ, 1885; томъ I., стор. 432 + XVI). — 2. Угорська Русь, — ѣи розвой и теперѣшній станъ („Ватра“. Стрый, 1887; стор. 177—206, и окремо). Правотаря зложили два юристы: Володимиръ Левицкій и судья Юліянъ Сельскій (Семигиновскій); — только водделъ про опѣку й курателю зладивъ судья Володимиръ Гузаръ. Левицкій занявъ ся редакцією сего твору, и выдавъ єго своимъ коштомъ.[2])

Въ концѣ годить ся спомнути, що Володимиръ Левицкій бувъ редакторомъ окремыхъ публикацій. Такъ зредагувавъ вонъ девять Календарѣвъ товариства „Просвѣта“,[3]) выдавъ литературный зборникъ „Ватра“ (Стрый, 1887) и занявъ ся передрукомъ отъ-сихъ выдань: 1. Навѣжена. Повѣсть Ивана Левицкого. Львовъ, 1891. — 2. За громаду. Хроника одного села на Подолю К. Т. Подоленка. Львовъ, 1892. — 3. Титаровна. Драма въ 5 дѣяхъ Марка Кропивницкого. Львовъ, 1892. — 4. Лимеровна. Драма въ 5 справахъ Панаса Мирного. Львовъ, 1892.[4]) — 5. Творы Василя Чайченка. Томъ I. II. III. Львовъ, 1892; и т. и.

Изъ огляду руско-украинськихъ повѣстей можна дознатись, що межь сентиментальною манєрою Григорія Квѣтки-Основяненка, а сучаснымъ реальнымъ напрямомъ проявляють ся змаганя письменниковъ вытворити таку повѣстярску литературу, яка є выслѣдомъ индивидуальнои вдачѣ народу й водповѣдає просвѣтнымъ та суспольнымъ змаганямъ земляковъ. А вже-жь наклонъ до реализму добачаємо подекуды й у Квѣтки, примѣромъ въ єго повѣсти „Сердешна Оксана“, дарма, що вдача сеи героинѣ вважає ся идеальною. Водтакъ Кулѣшь зъ-першу придержувавъ ся романтизму, поки не перейшовъ до національного напряму въ змальованю украинськои бувальщины. Першимъ же письменникомъ, що у своихъ оповѣданяхъ зъображавъ реальну дѣйстность, бувъ Марко Вовчокъ. Коли-жь народнѣ оповѣданя Вовчковѣ про суспольный побутъ крѣпаковъ мають ще й теперь высоку стойность литературну, то тѣ єго повѣсти, що вважають ся картинами етнографичными, подобають ся найпаче задля закраски романтичнои. По серединѣ межь Маркомъ Вовчкомъ и Олександромъ Конискимъ стоить Йосипъ Федьковичь. Сей-то письменникъ малювавъ вдатно малѣ картинки зъ побуту гуцульского, але не подавъ намъ большого образа зъ суспольного житя своихъ земляковъ.[1]) А вже-жь Конискій зладивъ гарнѣ образки фотографичнѣ й етюды зъ житя всѣхъ верствъ суспольности, та ще й станувъ въ оборонѣ національнои самостойности Руси-Украины супроти змагань космополитовъ и московскихъ панславистовъ. Межь-тымъ Мордовець покинувъ скоро реализмъ, котрого вонъ придержувавъ ся, пишучи першѣ свои повѣсти украинськи, а водтакъ по-найбольше писавъ повѣсти въ напрямѣ аллєгорично-національномъ. Коли-жь Иванъ Левицкій-Нечуй и Василь Чайченко вмѣють погодити реализмъ въ оповѣданю зъ напрямомъ національнымъ, то Опанасъ Мирный придержує ся такого реализму, якій подекуды нахиляє ся до позитивного свѣтогляду й до пессимизму. Водтакъ Иванъ Франко закрашує реализмъ иногдѣ романтичностію, дарма, що въ деякихъ єго повѣстяхъ реалистичный напрямъ зъявляє прикметы натурализму.

Ось и конець огляду белльтристичнои литературы, але-жь не має ще конця исторіѣ руско-украинськои литературы. Въ слѣдуючомъ и останномъ томѣ скажемо дещо про науку въ литературѣ, се-бъ-то про етнографію, исторію, фильольогію, богословіє и т. и. А по-за-якъ деякѣ письменники, займаючѣ ся головно наукою, були такожь авторами творовъ белльтристичныхъ, то вызначить ся имъ годяще мѣсце въ томъ останномъ томѣ исторіѣ литературы.

[Конець третьои части исторіѣ литературы рускои.]

---

[1]) Сю статью подписавъ авторъ псевдонимомъ „Наумъ Срѣбняренко“. Инши важнѣйши псевдонимы В. Левицкого суть отъ-сѣ: Василь Лукичь, Василь Сѣчовикъ, Василь Левченко и Домонтарь.

[2]) Водделы въ „Правотарѣ“, оброблены Володимиромъ Левицкимъ, подаєсь особливо д-ръ Кость Левицкій („Часопись правничa“. Рокъ I. 1889; стор. 74—78).

[3]) Зъ белльтристичнои части трьохъ календаровъ зладивъ В. Левицкій (Василь Лукичь) водбитки п. з. „Квѣтка“, „Родный Зѣльникъ“ и „Левада“.

[4]) Всѣ отъ-сѣ чотыри выдания суть водбитки зъ „Зорѣ“.

Зазуля на свободї а в неволї.

[Написав Іван Верхратський.]

Коли пустить перша брость на деревинї, а гожа яр прибере лїси і поля в нові, сьвітло-зелені шати, коли з тисячи і тисячи горлочок легкокрилих сьпіваків розбреняють милозвучні пісеньки, гомонить також звісний зов зазулї. Тоє звичайно з двох складів [ку-ку!] зложене к о в а н є єсть то вабний оклик, мов би пісьнь любовна самчика; самочка же не кує, а лишень тихо скрекоче.

Коване зазулї, хоть одностайне, тужливе, а навіть трохи хрипке, має таки в собі стілько принадного, що годї не прислуховуватись єму з вдовілєм: воно-ж віщує нам весну, вертаюче житє природи; воно єсть пробразом буйної сили молодости, захвату первої любови. Птах, котрого голос лунає

[1]) Въ сегорочной „Зорѣ“ друкує ся студія Олександра Колессы п. з. „Юрій Коссованъ [Осипъ, Доминикъ, Игорь Гордынській де Федьковичь]. Проба критичного розбору автобіографичныхъ його повѣстій та його житєписи“.

далеко по лїсах і гаях, есть дуже полошний і даєсь тому рідко коли бачити: найчастійше скриває ся в найгустійшім вітю корон деревних. Звідтиля походить, що многі голос зазулї лучше знають, ніж птаха самого.

Коваючи зазуля обвішає крила, напружає хвіст і надуває шию. При першім тонї свого „ку-ку“ спускає голову в низ, а при вторім підносить її в гору, мов витаючи за-ново зеленіючі луги та гаї і всю оживаючу природу. Се куканє дало зазулї в многих язиках і назву: так по латинї зве ся вона cuculus, по італїянськи cuculo, по французськи coucou, по нїмецьки Kuckuck, у Росиян кукушка, у Ляхів kukułka, у Чехів kukačka, у Сербів кукавица, у Угрів kakuk; — у нас на Лемківщинї пр. в Лабові, Вірхівни зовуть її „кукучка“, — а також в цїлій Руси придають зазулї, імейно в пісьнях, прирóк „кукавка“.

Нїмецький селянин шуткуючи каже, що зазуля цїлому сьвітови оповіщує своє ім'я, а звісний нїмецький писатель Ґелєрт зложив стихами хорошу баєчку, як то раз зазуля питала шпака, щó був утїк з міста, як там правлять про сьпів птиць. Довідалась вона, що все місто славить ляск соловія, половина міста вихвалює жаркіт жайворонка, а і свист коса не одному до вподоби. „Що-ж говорять про мене?“ — допрошувала нетерпеливо зазуля. — „Про тебе нїхто і не згадує“, — одказав шпак. Така то невдяка вразила зазулю: вона порішила заєдно викликувати своє ім'я і оттак саму себе звеличати.

Зазуля есть в Галичинї, як по найбільшій части і в других краях Европи, птахом зовсім звичайним, хоть і являє ся в числї не дуже великім. Часто лучаєсь чути в певній околицї кількох самчиків кукаючих. Коли зазуль заслишить вабленє другого самчика, впадає в лють скажену і наремно визиває соперника до борби. Слабший мусить уступити і глядати іншої товаришки житя. Неспокійна, непосидюща удача зазулї указує, що мабуть сполучена пара не довго з собою трівáє разом. Пристрастний самчик порхає в час руйний через цїлу днину майже безперестанно з дерева на дерево, і імовірно стараєсь о згляди кількох самочок, котрі своєю дорогою також заєдно то сюди то туди свободно лїтають. Вечером зазуля втихомиряєсь, щоби при новім бряску деннім знов до нової вернути коротнї.[1])

Зазуля опускає наш край при кінцї серпня або на початку вересня, щоби в тепліших краях н. пр. в північній Африцї зимувати. В цьвітнї на-рік [сьлїдуючого року] знов до нас прилїтає. При сприяючій погодї часом вже в перших днях цьвітня кує зазуля; однакож властивий єї час руйний припадає на місяцї май і червень. Пісьля празника сьв. Петра і Павла [29. червня] зовсім перестає ковати, або, як наші селяни кажуть, стає нїмою.[2])

Коли зазуля починає ковати, а дерева [як се в цьвітнї у нас нераз буває] еще не олистились, тогдї ґосподарі наші завіщають голодне лїто; коли-ж в той час поля і луги вже красують ся зеленю, так думають селяни, що се зазнака хороших урожаїв. Тому то часто чути на селї приговорку: „Коли закує зазуля до Юрия [7. цьвітня] на голе дерево, то буде голодне лїто, а як на лист, то буде полїте“. Тогдї то, коли перестає зазуля ковати, саме пристигає ячмінь, і се дало повід до баєчки межи людом, мов то зазуля тому затихає, що їдячи захланно неспілий ячмінь горло так запихає остюками, що аж хрипне і нїмiє. Що се вигадка без всякої підстави, ледве стоїть і згадувати: звісно бо, що зазуля не тикає зерна, а виключно бере корм звірячий, передовсім же поїдає комахи. Декуда думає люд сїльський, що пісьля Петра зазулю гонять всї птиці і клюють дзьобом, тому вона утїкає від них і хованє ся між густим гїлєм.

Що зазуля не вє собі гнїзда і несе яйця задля нерівночасного їх розвою в гнїзда плисток,[1] червеняків, кропивянок, пийок і других малих птичок – есть звісним також і нашому людови; та тут і там проява, що дрібні пташки в своїм гнїздї годують иногдї зазулю місто власних дїтий, подала основу до дивовижних повісток. Коли р. 1876. шов я на Чорну Гору з досьвідченим провідником з Жабього, казав менї простодушний Гуцул питаний про кукавку: „зазуля не маєть чоловіка,[2]) тріщук ю топче“. В околицї Жабього есть тріщук [Troglodytes parvulus, волове очко, орішок, мишовей, заведиськвіток] дуже частий по ломах, і мусить нераз галапасну зазулю намісто власного потомства годувати. Неточність в помічаню, а також наклін люду не досьлїджувати природних річий основно і не осуджувати їх гверезим розумом, но ослонювати буйною уявою, есть причиною таких і тим подібних поглядів.

Як межи ростинами калина [Viburnum opulus L. по барві ягід звичайно „червона“ прозвана], так межи птицями зазуля в славянській людовій поезиї занимає одно із перших місць. До тої птиці вяже ся цїлий сьвіт чудних сказок, служить вона часто яко пробраз [символ] безпомічної сироти, сумуючої вдови або опущеної жінки. Вже в староруській пісьні епосовій з дванадьсятого столїтя: „Слово о полку Игоревѣ“ вложено в уста Ярославни, що плаче-ридає про своє ладо, свого мужа, сьвітлого князя Ігоря, попавшого в неволю половецьку зовсїм в народнім змислї слова: **„Полечю зегзицею по Дунаєви, омочю кѣкрѧнъ рукавъ въ Каялѣ рѣцѣ, утру князю кровавыя его раны на жестоцѣмъ его тѣлѣ“**, т. є. „полечу зазулею по Дунаю, омочу бóбрин рукав в Каялї ріцї, утру князеви кровавi рани на сцїпенїлім его тїлї“.

В сказках славянських людів есть зазуля женщиною переміненою в птицю. У Сербів сестра переряжаєсь в кукавицу, тяжко затуживши по мертвім братї. У Ляхів княжна, котру віддавали насильно замуж, перемінилась в зазулю, щоб уйти ненавистній долї. Руський люд розказує, що зазуля і дятел колись то були людьми; та посьлї Бог так дав, що поробились птицями. Тут і там гуторять межи людом, що зазуля не має пари. Була вона колись жінкою, та усмертила свого чоловіка; за те і покарав її Господь. До страшного суду буде вона лїтати зазулею та блукати самісенька без подружя по широкім сьвітї, жалібно заводячи за вбитим мужем.

На Українї есть цїкава сказка про те, як близнятка перекинулись в соловія і зазулю. Одна дївка, хороша як квітка, полюбилась з ужем, так він і повів її у свої скляні будинки. Що то не убивалась за нею стара мати — та й не диво: стратила одну-однїсеньку свою дитину. Та тоє не пинило щастя залюбленої пари. По рокови вродились їм близнятка: хлопець і дївчинка, та такі хороші, у матїр, бач, вдали ся. Тогдї то каже жінка до ужа: коли вже наші дїти породились в людий, так їх у людий і перехрестимо. Поклала дїток на колїна, та й звеліла їхати до сьвященика в село. Але не докотилась карета до царини, а вже стара мати провідала про все. З косою в руцї кинулась дочку стрічати, а ся бачучи смерть неминучу, як не залебедить до дїток: „Полиняйте-ж, дїтки, пташками по сьвіту, ти сину соловейком, а ти доню зазулею!“ Випурхнув соловейко в праве, а зазуля в лївe вікопце з карети. А карета, конї і все щезло, не знати де і дїлось. Тілько під шляхом, де се сподїялось, буйно розросла ся глуха кропива.

В численних пісьнях лїричних, сьпіваних в Галичинї і на Українї, часто згадує ся про зазулю способом алєґоричним. В одній галицькій пісьнї проказуєсь, як дочка нещасливо заміж видана, зазулею прилїтає до матери.

Жорстока мати віддавала доньку заміж у чужину, та ще й приказувала, щоби через сїм лїт [число сїм у нас значуще, ферияльне] у неї не бувала. Але

Донька не втерпіла, і в рік прилетїла,
Перекинулась в сиву зазуленьку
Та й сїла-впала у вишневім садку
І жалібно закувала.

Учула мати значущий голос зазулї, вишла із хати і пізнає в жалібно коваючій зазулї ридаючу свою дочку. Помяг-

[1]) Твердять, що зазуля часом в ночи кове. Я того не помітив. Однакож, понеже зазуля рішучо есть звірятем дневним, коване нічне зазулї належить до злучаїв виїмкових. Подібні виїмки бувають і у других птиць. Так чув я н. пр. в липнї 1867 р. в Більчи коло Заліщик на старій звіннищ сову поломівку [Strix flammea L.] в білий день о другій годинї по полудни страшенно верещачу: поховав, поховав, поховав, поховав, поховав, поховав!..., хоть зовсім не була непокоєною. Так кричала сильно з мінуту, почім нараз замовкла. Подібні прояви в найчастійших злучаях належить однести до сну звірят. — *I. B.*

[2]) В горах має зазуля пізнійше починати коване, але за тоє довше кликати, еще в кінцї липня, а навіть в серпнї. — *I. B.*

[1]) Плистку білу [Motacilla alba] зовуть тому в Жовківщинї „зазулина“ або „зазулича кýхарка“. — *I. B.*

[2]) В руськім слово „чоловік“ задержало властиве, первістне значінє: „голова родини, муж“. — *I. B.*

чіло серце в матери; плачучи просить вона дочку до хати і розпитує її про гіркую за нелюбом долю.

В українських думах належить сумно коваюча зазуля до особливо улюблених образів і поетичних порівнаній. Сестра тужить по братови, що пішов на війну, як сиза зазуля, що самітна у борі сумно кличе. — На могилі козака полягшого в війні сумують три сизі зазулі. Одна зазуленька — мати старенька, друга зазуленька — рідна сестриця, третя зазуленька — мила убитого. Стара мати плаче за сином кровавими слезами, котрі зливають ся в глубоку ріку і втікають в солоне море. Сестра плаче вже не так ревно, її потік сліз засихає, ніж успіє дотечи до моря. Слези же милої ледви що зрошують траву зростаючу на гробі козака. — Коли на козака має пасти яка невзгода, тогдї сумує вся природа, мов сочуствуючи судьбі чоловіка: червона калина похиляє віти, сиза зазуля сумно кує, карий коник завсе так жвавий спотикаючись смутно звішає голову и т. и.

У Русинів есть зазуля також ворожкою-звістницею. Дївчата питають її, за кілько літ лучить ся їм суджений, як довго призначено їм жити на сьвітї і пр., а зазуля коваючи дає одвіт. Вірять також, що хто вперве на весну почує куканє зазулї і має тогдї при собі гроші, той і весь рік буде мати грошиства доволї.

В руських пісьнях і казках одержала зазуля epitheton ornans сива або сиза. Загалом есть зазуля у Русинів птицею улюбленою і поетичною. А і в повседневній бесїдї deminutiva зазулька, зазуленька, зазулечка вживають ся в значіню: „серденько“, „любка“. — Хрущик бедрик або бедрунка [Coccinella] так люблений дїтьми і дївчатами і часто ними питаний про долю, зове ся в многих околицях: „зазулька“.

Повірє, що зазуля переображаєсь в орла, яструба або іншу яку хижу птицю, есть широко розпросторонене межи нашим людом. Бойки коло Синевідська говорять, що „з зазулї вийде на орела; вперед зазулев поживе, постаріє, та вже і орелом“. Другі торочать, зазуля живе через 7 літ кукавкою, а потому стає яструбом. Інші знов твердять, що вона на весну живе зазулею, коли-ж ячмінь стане сипатись, тогдї переряжаєсь в половика або боривітра [Falco tinunculus L.] або кібця [Falco subbuteo L.]. Поводом до отсих пустих балаканок мабуть ся буде обставина, що зазуля барвою вдає трохи на яструба і подібні до него хижі птиці.

* * *

В сьлїдуючім подаю тут помічаня дїлані мною на зазулї в дому у мене держаній.

Дня 27. мая [8. червня н. ст.] 1869 р. — тогдї учителював я в реальній гімназиї в Дрогобичи — принесено менї молоду зазулю, найдену в гніздї червеняка [Lusciola rubecula Lath.] в гайку на так званій „Гірці“ коло Дрогобича. Була вже добре опірена, барви попелясто-сивої [самчик] і майже так велика, як доросла, лише літки і кермівки мала ще короткі. Одержавши той дарунок зрадів я, бо вже давно бажав я ховати зазулю, щоби дїлати помічаня над способом житя того цїкавого птаха.

Коли мою зазулю в-перве взяв у руки, розтворила дзьоб мов би хотїла кусати і головою нагально била о мою долонь; та вскорі втихомирилась. На столї посаджена могла на своїх коротких ногах лише з трудностию удержати ся. Мимо своєї великости сама не уміла їсти; про тоє треба її було кормити. На разї дав їй кілька мух, котрі жадно проковтнула. Пролигнула також кілька галушочок з хлїба встромлених їй глубоко в горло. Пізнійше дав я їй з двадцять усїльниць прядки перстенївки [Bombyx neustria L.].

В полудне вийшов я на прогульку, а вернув опять доперва пізно вечером до дому, де мене зазуля трохи не через девять годин нїчого неївши ожидала, упоминаючись храпливим голосом о прокорм. Маючи в коробочцї усїльниці для неї нарочно узбирані, успокоїв єї голод на часинку, а пташина доневне довшим накликуваném під час моєї небитности знурена, утихла і уснула. І я також ляг спочивати.

На другий день рано вже о пів четвертої перебудило мене переразливе хистанє зазулї. Про тоє встав я і погодував крикливу плеканицю. Не на довго однакож заткав єї пельку. Небавом знов далась чути неприятна єї клича: „хист! хист!“ Мусїв я опять встати і кормити. А і пізнійше треба їй було звичайно що пів години корм давати. Доперва, коли звечеріло, затихала. Будилась однакож, коли зажог сьвічку, — а робила тогдї тілько галасу, що мусїв єї широку пасть запхати кількома усїльницями, почім — мов би приласкана — втихомирилась і — хоть горіла сьвічка — попадала в полудрімку. Звичайно кормив єї усїльницями і куклами прядки перстенївки [Bombyx neustria L.] і шурицї недонарки [Ocneria dispar L.]. Впрочім пожирала також і другі їй подавані усїльницї і кукли мотилїв, як: Неряса глодиця [Aporia crataegi L.], Білюха капустяника [Pieris brassicae L.], рінника [P. rapae L.], зеленосмужка [P. napi L.], Мінника ручайника [A. Ilia L.], Канчатця наунця [Vanessa Io L.], лисовця [V. Polychloros L.], кропивця [V. urticae L.], жалобця [V. Antiopa L.], словця [V. C. album L.], осетовця [V. cardui L.], чермана [V. Atalanta L.], Червицї верботоки [Cossus ligni perda L.], Стебни румянки [Spilosoma fuliginosa L.], Красавки буряни [Arctia Caja L.], Сподобницї госпожанки [Callimorpha dominula L.], Опушки рудогузки [Porthesia chrysorrhoea L.], золотогузки [P. similis Füssly], Задвійки синьоголовки [Diloba caeruleocephala L.], Стрілівки буравки [Acronycta rumicis L.].

Совершенно розвиті мотилї, котрі пожирала, були сьлїдуючі: Оболонник пчоловець [Trochilium apiforme L.], Зубатень синьоок [Smerinthus ocellata L.], липовець [Sm. tiliae L.], тополевець [Sm. populi L.], Полянівка жовтокраска [Nemeophila russula L.], Красавка прапорка [Arctia villica L.], Стебна мятівка [Spilosoma menthastri F.], Курторіг хмельовик [Hepialus humuli L.], Накониця бранівка [Phalera bucephala L.], Дивоглядка горностайка [Cerura erminea E.], сивоша [C. vinula L.] Стрілівка пугатка [Acronycta megacephala F.], кленівка [A. aceris L.], Тьмиця зубатка [Hadena polyodon L.], Пятнушка оболоча [Mamestra nebulosa Hfn.], біловатка [M leucophaea Bkh], капустниця [M. brassicae L.], гірчаківка [M. persicariae L.], яринниця [M. oleracea L.], зубна [M. dentina Esp.], Богатка гамма [Plusia gamma L.], спижиця [P. chrysitis L.].

Хрущі, котрими кормив зазулю, були: Засївник чертастий [Agriotes lineatus L.], Хрущ звичайний [Melolontha vulgaris L.], Жубелиця золотаста [Cetonia aurata F.], Трупіш звичайний [Byrrhus pilula L.], Борошняк мелень [Tenebrio molitor L.], Майка лїкарська [Lytta vesicatoria L. того рода дав їй лише два примірники, котрі злучайно тогдї був зловив], много Золотиків [Chrysomela], кілька Ріслякив [Donacia]. — Мухи: Муха хатна [Musca domestica L.], Заплювиця стервуха [Sarcophaga carnaria L.], Спорча плюя [Calliphora vomitoria L.], C. золотаста [C. caesar], Бидзакавка скотова [Hypoderma bovis L.], Овад скотовий [Tabanus bovinus L.]. — З Прастїтнів роди Вилячки [Perla], з Сїтчаків роди Дївонки [Phryganea], — з Прямокрильців: Сьвіргун польовий [Gryllus campestris L.], домовий [G. domesticus L.], Кручок земледух [Gryllotalpa vulgaris L. медведик], Коник зелений [Locusta viridissima L.], Таракан лїсовий [Blatta laponica L.].

Не легко найде ся межи птицями така пажирливиця, як зазуля. Я давав їй що днини 50—60 дорослих усїльниць прядки перстенївки і шурицї недонарки, окрім того ще богато хрущів і других комах. З того видко, як пожиточною есть зазуля вигублюваném шкодливих усїльниць і других комах.

Стояло бачити, як поводилось пролигаючи усїльницї. Над довшими усїльницями н. пр. перстенївки нераз томилась з пів мінути, зачим іх проковтнула. Часто така усїльниця силковалась ще уйти з горла зазулї, судорожно, однак звичайно даремно пручаючись. З грубими і волохатими мала часто ще більший труд. Як звісно ті усїльницї за дїткненєм звивають ся в клубець, насторошуючи доокола крихке волосє, котре вбиває ся легко в скіру людську і часто справлює в ній запаленє. Тож, коли ними годував мою зазулю, лучалось, що звинена в клубець усїльниця була за груба, щоби зміститись в горлї зазулї; мусїв про тоє усїльницю розрізати або здавити їй голову, почім доперва зазуля успіла з'їсти поданий їй кусок. До придержуваня усїльниць есть єї пасть одвітно уладжена, широка, рапата, а передовсім язик розщулений, впридоблений на кінцї стрілковатою задиркою. Тому рідко коли удасть ся усїльници уйти з пасти сего птаха. Коли

моїй зазулї вирвалась усїльниця, не була так второпною, щоби утрату дзьобом піднести. Приучував її вправді до того, але по довгій мозолї ледве до того довів, що скинену усїльницю кілька разів клюнула, однакож так не проворно, що більшу часть тенес усїльницї розбризкувала — а потому мусїв їй в поміч прибути. Узрівши мене переставала торгати усїльницю, а натомість рознимала дзьоб, переразливо кричачи: „хист! хист!“ мов домагаючись наремно моєї помочи.

Із всїх птахів краєвих зазуля, здає ся, найдовше требує бути кормленою, коли інші птиці з гнїзда виняті і в дому годувані, єще полулїтки — самі клюють подану поживу. Як пажирливою єсть зазуля і яку має жадобу наповнити свій ненаситний жолудок, показує подія сьлїдуюча. Раз було мрачно на дворі; оловяні хмари залягли небо і майже безперестанно ситила холодна мерчачка. У таку погоду криють ся усїльниці і загалом комахи. Тому успів для моєї плеканиці ледве кілька усїльниць на день узбирати. Тим щуплим паєм не було можливодволити їстовитости зазулї. Для того то бідолаха заєдно верещала, лїтала докола мене, сїдала менї на голові [подібно поводилась, коли мене зрана будила, бо і тогдї сїдала на поручю мого ліжка в головах і дрогаючи крилами та кричачи: „хист! хист!“ спонукувала мене встати і єї кормити] і домагалась покорму. Та всї єї заходи і стараня тим разом були даремні: я не мав корму для неї, про тоє не міг — по крайній мірі — в тій хвилї помочи. Я пробував її прокормити малими галушечками з хлїба, але тоє удало ся менї лише раз 27. мая [8. червня] і тогдї з'їла ледви кілька. Тепер однакож викидала галушечки їй в дзьоб встромлені, а коли таки їх піднимав і глубоко в єї пасть впихав, так що мусїла пролигнути, на знак невдовіля судорожно потрясала головою. В таких обставинах не випадало нич иншого, лише ждати, поки не дістану корму природного, для зазулї годящого. Але моя плеканиця того не розуміла, а домагалась годуваня щораз то наремнїйше. Відтак злетїла, сполохана з мого рамени, на котрім була усїла, на шафу, де безперестанно своє хрипке „хист! хист!“ голосила. Наконець замовкла і довго не озивалась. Тим часом висланий хлопець вернув, приносячи менї на кропиві найдене гнїздо молодих, чорних, білими точечками обсипаних усїльниць Канчатця паунця [Vanessa Io] і кілька усїльниць прядки перстенївки. Квапно метнув ся, щоб покормити голодуючу зазулю; та яке-ж було моє здивованє, коли побачив, як бідкалась, щоби пролигнути майже на один метр довгий мотузок, котрим сьвічки були овинуті! Вже пролигнула була більшу часть, а осталий конець висїв з єї мінїево-червоної пасти. Обавляючись, щоби тоє не пошкодило моїй плеканиці, витягнув їй з горла мотузок, що відбулось очевидно з єї невдовілєм, а потім почастував її усїльницями.

Я старав ся, о скілько мож, моїй зазулї неволю зробити сносливою. Могла свободно лїтати в моїм досить просторім покої; також по можности дивно подавав їй такого корму, якого дістає від своїх плекателїв в природї. Пила мало: кілька ложечок води до питя влитих в єї горло було для неї аж надто достаточним. Звичайним єї сїдалищем було крісло, на поручю котрого своїми короткими ногами кріпко держала ся. Давала ся менї все супокійно брати руками; розуміє ся вистерігав ся я її давити або другим яким способом непокоїти. При кормленю злїтала часто на наставлений указуючий палець моєї лївої руки, а усївши на нім відтак принимала покорм. Коли наїлась до сита, гладив часом її по груди, при чім зазуля видавала не рознимаючи дзьоба, тихий вдовіле виражаючий, мов би з черева походячий клекіт [як тихоньке: ку-ку!].

Чудно поводилась моя зазуля, коли удавав вабний клик самця: при кождім кукукненю тріпотала лїтками судорожно завертаючи головою, мов би хотїла докола себе глядати. Хотяй, як згадано, могла свободно лїтати в кімнатї, то таки сему неспокійному і дуже хутко лїтаючому птахови було в ній за тїсно. Лїтаючи часто ударяла о стїни кімнати так, що вскорі кінцї декотрих єї лїток і кермівок пообломлювались. Кал єї водянистий дуже занечищував підлоги. І птах сам досить неуважний дуже собі кермівки ним валяв. Особлившої охоти до купаня у зазулї я не замітив. Раз обмив я її, та тую прислугу приняла лише з невдовілєм.

Згадати єще мушу, що моя зазуля, мимо занятя їй оказуваного, була менї досить невдячною: два рази утекла. Первий раз в кілька днїв по дістаню сего птаха, беручи міру з єго неповоротности, задумав єго вправляти в лїтаню. Вправа мала відбутись на подвірю. Та ледви підкинув зазулю в воздух, аж вона блискавицею шмигнула на грушу в сусїднім городї і усадовилась на вершку дерева, при чім в лету непомалу напудила молодий дріб на подвірю, котрий імовірно спріймивши її за скригульця розпорс на всї сторони. Однакож зараз її переймлено. Хлопця, котрий її досить непроворно уняв, почала дзьобати, шатаючись і вириваючись. Також і мене дзьобала, коли її відобрав з рук переємця. Але коли її приніс опять до кімнати, якби прочнулась, що дуже явно було знати з виразу єї очий, і знов була супроти мене лагідною, як передше. — Другий раз, щось в тиждень пісьля того, відчинив на-встяж вікно кімнати для провітреня. Було се по малому дощеви, небо заслонене хмарами і тому в пізній годинї пополудневій майже так темно, як перед смерком. Моя зазуля добре нагодована сидїла супокійно на рукіймн крісла і здавалась не зважати ні на що. Нараз шибнула собою і з неописаною швидкостию вилетїла вікном та усїла на вершку стрімкої тополї. Сполохана лїтала по околичних садах сїдаючи лише на тонких верхівях дерев так, що годї єї було дістати. Тож по довгім, безуспішнім ганянню за нею мусїв з нею розпроститись. Аж ту на другий день перед полуднем дає менї знати стражник, що раненько до вікон стражницї приленув якийсь досить великий птах, бючи сильно крилами о вікно, здає ся хований, бо ласкавий. Сей час пішов я до стражевої кімнати, де дїйсно стрів мою зазулю, котру тим часом годувано сиром. Видко, що сама собі єще не могла дати ради і голодна хотїла повернути до мене, та не потрафила до мого мешканя, а залетїла до поблизкої стражницї будинку комунального. Відобравши зазулю стеріг її відтак лїпше. Держав її єще з два тижнї; на посьлїдок трудність достатчати усїльниць в одвітній скількости для птаха так їстовитого і брак часу спонукали мене пустити зазулю з початку липня на волю.

Жваво порхала вона в садах сусїдних з дерева на дерево, при чім часто давала чути своє хрипке „хист! хист!“ Я дожидав уважно, чи не приленуть на клик зазулї малі пташки, щоб її погодувати; однакож не помітив нїчого. Противно воробцї і кропивянки незвичайному гостеви уступали з дороги налякані; та скоро призвичаїлись до того крикуна і більше про него не журились. Єще через два днї чув я від часу до часу хрипке хистанє зазулї; та відай небавом провірила, що надто велика голосність в „борбі о бит“ часто може бути погубною, бо наконець бачив, як дико і полохливо лїтала, а при сїданю уже не давала чути звичайного свого голосу. Здаєсь, вскорі перелетїла до поблизких гаїв, щоби усунутись перед поглядом злорадих дїтий людських.

Оттак мав я нагоду згаданого молодого самчика зазулї трохи довше, ніж три тижнї в неволї помічати. Головні приміти зазулї суть: пажирливість і наремність — а навіть нагальність в рухах — самі власности, котрі нїколи не можуть зробити сю птицю „сальонною“. Тому то зазулї не стоїть нїяк приручати яко покоєвого птаха, тим більше, що звичайний єї голос єсть хрипкий і неприязний. [В неволї самчик, як кажуть, не дає нїколи чути свого приятного кованя]. Найкрасшим у зазулї єсть єї лет бистрий, зручний і легкий, хоть і не довго треваючий. Але власне того то — коли її пустити свободно в покою — може лишень мало показати, — а держана в клїтцї такой зовсїм нїт. Навіть найпросторша кімната єсть для того неносидющого птаха лише тїсною вязницею. Пальцями паристо уложеними своїх коротких ніг може зручно навіть найтонші вітки дерев обняти, на котрих також одлично умієсь держати. Як шибко [шибаво] підлїтає, так теж наремно спускає ся сїдати, завсїгди з витягненою наперед шиєю, мов з'ображена нетерплячка. Зовсїм вірно каже про тоє люд руський о сїдаючій зазулї: „паде“. При найменшім зворушеню шибає зазуля до гори головою і отвирає дзьоб. З другої знов сторони не мож сій птицї одмовити певного ступня второпности і розсудливости, як то достаточно доказує поведенє в горі описане моєї плеканиці.

Тут єще додамо, що самочка зазулї свої яйця підкладає иногдї у гнїзда птичі, наміщені в дуже тїсних дуплавинах. В такім разу вилягля молода зазуля вправдї бував від дрібних пташків кормлена, та вскорі вирісши не може видостатись

з дупла і в нім марно загибає Коли я р. 1876. при кінці мая екскурзіновав в краснім лїску Зубря коло Львова, помітив хорошого гробарика мертвинця [Necrophorus mortuorum F.], вилїзаючого з щелини на два пальці широкої пня впрочім еще здорового трепети [Populus tremula]. Понеже згаданий рід гробарика вправдї не належить до рідких, але також — по крайній мірі у нас — не дуже часто лучає ся, взяв я той примірник яко пожадану добич і заглянув в щелину дерева, чи припадком не лучить ся другий примірник N. mortuorum. Я запримітив, що дїра пня в долину розширяє ся в дупло, а заразом почув проникаючу воню стерва. Уломаним патиком почав я шпортати в дуплї, з котрого згодом-перегодом вилїзло до 30 гробариків — і то самі мертвинцї. Осмотривши дупло докладнїйше найшов я окрім кількох перегнилих кусників птаха також пірє, котре пізнав яко зазулине. Тїло молодої зазулї задусившої ся в тїснім дуплї деревнім достатчило про тоє цїлому поколїню стервоїдних хрущів пожаданого корму.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Квиточка. Творы Васыля Чорнушенка. — У Лубнях, 1893 р. 44 стор. 16°. Цїна 10 коп.

„Квіточка“ містить у собі 38 дрібних віршів і коли-б зміст відповідав найменню збірничка, то в літературну скарбницю нашу хоч потроху, а все-ж таки перепадало-б дещо до її зросту. Коли-ж, на лиху годину, збірничок цей хоч і названий „Квіточкою“, але-ж квіточка ця не що инше, як пустоцьвіт. У Чорнушенковій квіточцї читáч не спіткає ні пахощів, ні насїння, та й навзирець не зачаруєть ся її красою ритму та метру. Коли-ж і може вона лишити по собі спомин-ок, то хіба тілько безлїччю друкарських помилок та недоладнїми насьлїдуваннями Шевченку та Некрасову. А на 23 стор. читáч знайде і такі навіть вірші, щó скомпоновані, чи змайстровані разом з двох письменників — Шевченка і Школиченка. Вірші останнього письменника надруковані були у „Зорі“, року 1891, на стор. 269 і починають ся так:

Сховалось сонце за горою,
Туман легенький землю вкрив... і. т. д.

А Чорнушенкові вірші, під заголовком „вечір“, починають ся так:

Сховалось сонце за горою;
Вітрець сьвіженький вія з поля;
Над хатами жуки гудуть;
З роботи з пісьнями дівчата йдуть;
Худоба 'д царини пустилась;
На небі зірка засьвітилась;
Пищить жалібно колешня;
Хазяйка птицю заклика і т. д.

Коли взяти згадані вірші Школиченка, та всїм відóмі Шевченкові вірші:

Садок вишневий коло хати;
Хрущі над вишнями гудуть і т. д.

та порівняти з ними вірші Чорнушенка, то побачимо тодї з чого вони кладені і якою стежкою пройшли, щоб попасти в „Квіточку“, так немудро захистившись занадто поетичним, „жалібним пищаннєм колишнї“ та такою гармонїєю, як „хазяйка птицю заклика“.

Здаєть ся досить цїх прикладів, щоб завважати загальний зміст „Квіточки“ д. Чорнушенка... Чи може читáч хотїв би познайомитись ще з самостійними віршами цього автора? Як що охота, то наведу коротенькі вірші, щó містять ся на першій сторінцї „Квіточки“ під заголовком „до Музи“. Ось вони [задержую правопись збірничка]:

Пречыста Музо!
Зъ неба злеты.
Мене убогого
Удохнови!
Й громовый голосъ,
Ты Лири дай,
Щоб скризь по миру
Луна гула!
Духовни очи
Мыни роскрый,
Въ уста живои
Води налый!
Душа убога
Хай оживе! Харків, 1893 р.

Витеръ. Народня казка. Харків, 1893 р. 24 стор. 16°. Цїна 5 коп.

Правдыве оповидання. Напысавъ И. Спилка. Харків, 1893 р. 24 стор. 16°. Цїна 5 коп.

Обидві книжечки харківського видання написані досить гарною мовою, без друкарських помилок, не дорогі в купівлї і взагалї придатні для народнього читання.

Бурсакъ. Жартъ въ 1-й дiи, зъ спивамы. Напысавъ И. Шостаковскiй. Изданіе книгопродавца С. И. Гомолинскаго. — Київ, 1893 р. 63 стор. 64°. Цїна 10 коп.

Довгенько не видно було виданнїв д. Гомолїнського, нарештї-ж з'явилась малесенька книжечка-метелик „Бурсак“ і треба сказати, що з боку видання впорядкована як треба. Жарт цей надрукований на хорошому папері і друкарські помилки можна зустрінути хіба тілько де-не-де. Такий догляд у виданнї д. Гомолїнського сьлїд відмітити, бо це трапляєть ся у його тілько иногдї. Що-ж до змісту „Бурсака“, то шкода, що видавець і попильнував над ним. Жарт цей від жартомазїння не відрізняєть ся нїчим, та ще крім того пересипаний і московською мовою так густо, що російських слів і перелїчити не можна. Навіть такі слова, як горілка, пляшка, шафа, вихóдить, вибігає, автор написав скрізь: *водка, бутылка, шкапа, духовое, убiга* і т. д.

Українець.

Нові твори драматичні.

Гріх і покута.

Драма в 5 дїях Івана Карпенка-Карого.

В сїй драмі звернув ся автор до старих часів, — до часів кровавих севастопольських подій і епільогу кріпацтва. Як звістно, той период особливо богатий на драматичні епізоди і дає широку канву для романа або драми, — драми при тім чисто народньої, зрозумілої душі і серцю кождого, хто слїдить за історичними подіями, хто хоч трохи вдумував ся в змисл тих подій. Зміст драми ось який: В передпокоях богатого панського дому орудує усім покоївка Марина. Гарненька з лиця Марина причаровує до себе усї мужеські серця, а навіть старе, піддоптане вже серце дворака Пилипа Дорофеєвича. Марина бажає волї, роскошів і втіх житя; вона, підбиваючи собі чужі серця і інстинкти залюблює ся в Нїкодима Михайловича, камердинера недужого, вмираючого пана. Пісьля довшої душевної боротьби, Марина признає ся Нїкодимови і перша, придавляючи в собі чуттє жіночого стиду, говорить ёму слова любови і благає не відтручувати єї. Нїкодим спершу не знає що робити, бо і у него ті самі рани в серці, що і у Марини, значить він кохає другу безнадійною любвою щó не має взаїмности, але відтак піддає ся хвилї і женить ся з Мариною. По смерти пана услівя житя Нїкодима радикально зміняють ся: з крепака-камердинера він переміняє ся у вольного чоловіка, одержує на власність двіста десятин землї, хату і гроший шість тисяч рублїв. Жити, очевидно, є з чого і молода пара зачинає уживати житя, але кождий по свому. Саме тодї коли Нїкодим яко управляючий маєтностию з шкіри лїзе, щоби удержати порядок в управі чужою власностию, щоби нагодувати і напоїти переходячу на війну частину військ, Марина вертить ся і крутить ся перед зеркалом, чепурить ся і з нудьги заводить з ким ни попало малі інтрижки. Ми забули згадати, що Марина заки ще вийшла заміж усьміхалась до Костя, молодшого лакея, і, може бути, мимо волї розпалила в грудях безталанного хлопця демонїчну страсть, а відтак жадобу пімсти. Кость завзято і невсипущо слїдить за кроками Марини з шляхтичем Чаплинським, конторщиком і пройдисьвітом, і відтак заприязнившись з ним, дістає в руки власноручні записки Чаплинського користолюбного розпустника і губителя чужого родинного щастя, чужої чести. Кость наводить Нїкодима спершу

на підозріння, а відтак і на конкретні факти виявляючі, як вельми легкодушно поводить ся Марина. Нїкодим під впливом Костя переміняє ся в лютого звіра, кипить від гнїву та стиду за з'обіджену честь і нанесені гризоти. Відходячи майже від розуму, він збирає ся вбити свого ворога, а відтак задумує вбити і самого себе, але Кость в сам добрий час задержує его руку. В останній дії справа приймає инший, веселий оборот. Показує ся, що Марина по просту кокетовала з нудьги, з пустого житя, котре завів сам таки Нїкодим, що́ дуже мало часу і ласк посьвячував молодій, веселій жінці. Пісьля бурної родинної сцени Марина на вколїшках кає ся в своїх дійсно дрібних грішках, кляне ся на все в сьвітї, що горячо любить свого чоловіка, і молить-благає дарувати їй провину, на що вкінці годить ся добрий і сердечний Нїкодим, що́ усїм серцем привязав ся до своєї Марини.

Такий зміст найновійшої драми нашого письмовця, котра лишає гарне і живе вражінне на глядачах.

Суженого конем не об'їдеш.

Комедия в 3 дїях редакциї Івана Карпенка-Карого.

Хто читав Якмана Шатрияна взагалї а его утвір „Наш приятель Фриц" особливе, той знає, які великі правди вкладає Шатриян в уста своїх героїв. Любіть оден одного, женіть ся, множіть ся, населяйте землю і культивуйте еї. Без релїгії нема сьвятинї, без сїм'ї нема держави. Великі, сьвяті правди, і сї правди червоною ниткою проведені і різко зазначені в комедиї, котрої заголовок ми висше прописали. Пєса доволї нагадує „Нашого приятеля Фрица", чому не перечить і сам автор, але від сего вона нї трохи не тратить в своїх прикметах. Фабула пєси ось яка. Богатий обиватель Станїслав узнає в житю тільки оден прінцип: жити на всї боки, пити, їсти і взагалї віддаватись найширшому епікуреїзмови. Відповідно до сего Станїслав, розноряджуючи достаточними матеріяльними средствами, добирає собі і товариство приятелїв, між котрих входять Остап і Степан, а також Есип, циган, музика, такі-ж самі епікурейцї, як і Станїслав, що́ визнають заповіди Бахуса і катехізм богинї любови... Коли-б Станїслав йшов вибраною ним дорогою, то він, без сумнїву, нїкуди-б не зайшов, а потративши здорові молоді сили, пропав би в багнї низьких роскошів, або пустив би собі кульку в лоб, як се у нас дїє ся частенько в наслїдок невдоволеня або пересиченя житєм. На щастє, є у него орендатор хутора Іван, а у сего орендатора, — легко догадатись, — є дочка Галя, — чудо́ве, молоде сотворінє, з душею переповненою до краю порівами і чувствами. Чисто злучайно загостивши якось на хутір, Станїслав залюблює ся в Галю, а вона в Станїслава. Але епікуреєць без боротьби не піддає ся, а через те і завязує ся душевна боротьба, піддержувана Янклем, старим жидом орендатором, що́ голосить ось які євангельські правди: любіть оден одного, женіть ся, множіть ся і наповняйте землю. У Янкля манія женити і сватати, сватати і женити, — і він добиває ся таки свого: женить Станїслава з чудо́вою Галею, вбирає епікурейця і творить сїмянина. Усї епізоди, усї нарізні сцени повні того внутрішнього огню, того живого на́тхненя, котрих не дадуть нїякі скарби в сьвітї.

Комедия переведена гарно і збогатить наш театральний репертоар.

Артист.

Записки, вістки і замітки.

Опришок Семен Хтюк. Працї пок. дра Ю. Целевича про опришківство на Покутю в XVIII. віцї кинули багато сьвітла на внутрішню історию нашого краю під кінець польського володїня, розвіяли чимало фікций та за те вказали нам їх фактичну основу і дали можність сконтролювати те, що сам народ розповідає і сьпіває про опришків. І ми побачили тут, так само як і в інших разах (напр. в пісьнях і оповіданях про Налія), що пісьня стоїть далеко близше до фактичної основи, передає факт вірнїйше [хоч не завсїгди документально вірно] і в правдивім осьвітленю, не підкрашуючи, не ідеалїзуючи его, коли тим часом оповіданя швидко всисають в себе ріжні вандруючі леґендові а то й мітичні мотиви і вказують нам дану історичну особу в зовсїм неісторичнім і невірнім сьвітлї, розмірі і окруженю. Таке стало ся на Вкраїнї з Палієм, а у нас з Довбушем, а властиво Олексою Добощуком, а по части й з усїм опришківством. З того погляду дослїди дра Целевича важні також для критики того досить обширного цїклю народних пісень про опришків, що досї опублїковані. Пісьні ті — найзамітнїйший завязок народного епосу червоноруського, варті-б були спеціяльної студиї, тим більше, що в них заховали ся нам дуже цїнні сьлїди про деякі тепер уже забуті явища народного побуту, як ось про тзв. „ровти" і т. і. Та поки ще можна буде з надїєю на добру вдачу забрати ся до такої студиї, вважаємо потрібним розширити пошукуване материялів у два боки, а іменно: в давніх судових книгах, з котрих пок. Целевич черпав материял до своїх праць, шукати дальших сьлїдів не тілько самого опришківства, але також всего того, що кидало би сьвітло на тамточасний народній побут, і з уст людових записувати незвісні ще пісьні і варіянти про опришків. Такий причинок подаю отсе й я, а іменно пісню народну про незвісного досї опришка Семена Хотюка, записану сїльським парубком С. Чернецьким в Далешеві, городенського повіту, від селянина Гната Вандюка (або Вандвика) в цьвітню 1892 р. Подаю текст пісьнї пісьля місцевого виговору.

Ой отампа при долинї отава зилена;
Підмовльили Туманюки Хотюка Симена.
„Ой Симени, Сименочку, і ти добрий хлопец,
Ходи-но ти разом з нами, будем мати здобич.
Ой ходи ти, Сименику, ни поживеш смерти,
Бо нас є три Туманюки, ти будеш читвертий.
Бо нас є три Туманюки, всї три ми хорошi,
Тай підемо до Марії, забиремо грошi."
Ой прийшли ми до Марії, взьили говорити,
Мария сї защіпила, ни хоче пустити.
„Ой Маріє, Маріїце, пусти нас до хати,
Бо що ти нам обітцьила, тото мусиш дати.
Ти нам усїм обітцьила білі сороківцї —
Нас є штири Туманюки, в всїх штирох топірцї.
Як же стрілив Хотюк Симен, а з нового ґвера,
Маріїно рідне братє — головка склонена.
І як стрілив Хотюк Симен з нової рушницї,
Маріїно рідне братє аж попід галицї.

Чи знаєш ти, пани брати, Хотюка Симена,
Яка в него була люлька премудро зроблена!
Яка в него була люлька, яка була ноші,
За чересом тютюн скрутїль, тай не боїмо сї.
За поясом тютюн скрутїль і чьисом шумівка,
Наоколо пістольита, набута дубівка!
А типерка, пани брати, сьидьмо си в горосї,
Посербаєм гусльиночки, тай порадимо сї.
Посербаєм гусльиночки, покуримо люльки, —
Здало би сї небіщикам, заграти гуцулки.
І не тої бай гуцулки, але подолївки —
Напиймо сї, чесний брате, добро горівки.

Подав **Іван Франко**.

Вістки дотичачі Шевченка. Трийцять другі роковини смерти поета поминали сего року галицькі Русини в більших містах концертами, вечерницями і урочистими обходами. Молодіж шкільна ґімназияльна обходила Шевченкове сьвято окремо в будинках шкільних вельми урочисто. І так обходи відбулись: у Львові 28/II і 8/III, в Стрию 26/II і 13/IV, в Станїславі 25/III і 15/V, в Коломиї 11/III, 12/III і 13/III, в Золочеві 5/III, в Перемишлї 11/III, в Бережанах 12/III, в Тернополї 18/III, а в Бродах 24/III і 26/III. „Кіевская старина" долучила до випуску лютового портрет поета, змальований 1888 р. знаменитим артистом І. Е. Репином. Той портрет се результат довгої роботи артиста, котрому прийшлось сповнити тяжке завданє: з'образити своїм пензлем лице чоловіка, користуючись тільки фотоґрафічними знимками, вельми численними портретами, маскою, знятою з лиця покійника, і оповіданями та описами людий, що́ особисто знали поета.

Не треба і казати, що всім звістний великий талант нашого земляка переміг усі трудности, і — як кажуть сучасники поета — портрет єго удав ся як немож лїпше. Сей портрет був в минувшому роцї на виставі в Петербурзї і в Москві, а відтак перейшов в приватну власність.

Василь Лукич.

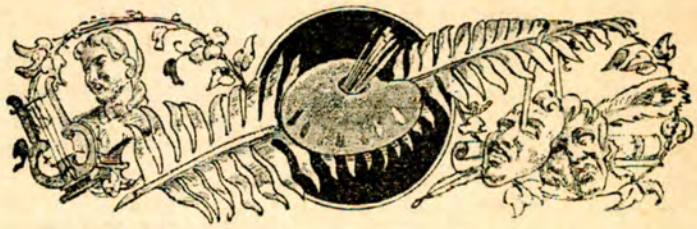
СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР.

Багато у нас тепер українських трун, — дуже багато. Ще перед шістьма роками ми мали тілько 2 — це трупи д.д. Кропивницького та Старицького, та ще десь по Сибіру, чули ми, їздив д. Деркáч і з 4—5 чоловіками давав укрїнські вистави, але минуло тілько 6 років і ми от маємо, як каже „Зоря“ (Ч-а 16—20) 16 трун, та остатнїми часами декотрі трупи знов порозбивались на дві — [Грицая („Зоря“, Ч. 20) і труна Кропивницького], так що тепер маємо 18 трун. Страшенна сила! „От, — подума чоловік почувши це, — от де йде робота, от де люди працюють на користь батьківщинї, де розповсюджують рідну ідею — просто кипить, горить дїло!“ Але це скаже чоловік тілько п о ч у в ш и про таку силу трун, або з боку, оддалїк подивившись на їх; як-же захоче блище познайомитись з цією киплячою роботою, захоче подивитись на цю невпинну роботу артистів і намилувати ся на користні насьлїдки їх працї, то зараз же придержить свій присуд, а то і зовсім візьме його назад, бо його здивовані очи побачуть не той малюнок, який він похапнув ся собі змалювати. „Так оце та праця на рідній ниві, — скаже придививши ся той чоловік, — от таке розповсюджуваннє рідної ідеї! Господи, як-же воно вабить очи оддалїк і яким беззмістовим, якою пустотою тне зблизу!“ І правда, ми повинні згодитись з таким чоловіком хоч і проти волї, бо слова ці щирісїнька правда — така правда, що не знайдеш ні одного слова відповісти йому навпаки, виправити наші трупи, що не хочеш позбути ся правди. Чи такий театр ми справдї мусимо мати? Чи такого вимагав у нас сучасний наш стан?

На театр взагалї дивили ся і дивлять ся, як на морального учителя. Театр показує нам наші хиби в щоденному життю, в громадському життю, яскраво малює нам наші громадські обставини, навчає їх поліпшити; показує нам в ряд з цім і справжніх людий, котрим ми повинні уподоблятись, щоб бути користними і своїй громадї і взагалї суспільности. Театр — це дзеркало, в котрому ми бачимо відбиток морального обличчя нас самих, а через це і морального стану всього загалу; бачимо в цьому дзеркалї наші гарні риси і наші хибуючі місця, котрі треба поправити, або й зовсім переробити на ново щоб досягти загальної гармонії і через це цїлковитого вдовольнення нашого морального ока. Театр — це лїтература в особах, маюча ту велику вагу, що вонà зрозуміла всім. Не розгорненний чоловік, прочитавши книжку, не дуже, а може і зовсім не зрозуміє моральних підвалин її, навпаки-ж, бачучи на сценї те саме та тілько в подіях живих людий, він цїлком зрозуміє і їх характери, і їх змагання, і їх напрямок і, нарівні з розгорненим чоловіком, виразно бачить в дїевих особах риси моральні і неморальні, розрізняє їх, спочуває першим і повстає на остатні. Тодї тілько театр і є справжнім, вартим підтримування, як він робить такий вплив на глядачів; як-же він перестає бути моральним учителем, а тілько обмежуєть ся вдовольненнєм естетичних потреб загалу, як він перестає вражати моральне око чоловіка, а дбає тілько, щоб чоловік по денній працї фізично відпочив, дивлячись на яку беззмістову, а часто і антіморальну комедию — такий театр не виконує свого призначення, губить свою справжню мету, а з нею губить і право на підтримуваннє — він робить ся загалови непотрібним.

[Далї буде]

Микола Ярченко.



ЛЇТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. „Рускої історичної Бібліотеки“ видаваної під редакциєю посла Ол. Барвінського, вийшов том XV. Містить: „Історичні моногрáфії Миколи Костомарова том VIII: Р у їн а II. Г е т ь м а н о в а н н і є Д е м я н а М н о г о г р і ш н о г о, а в додатку моногрáфію М. Іванишова: „Про давні сільскі громади на Україні-Руси“. Третя і остання частина „Руїни“: Гетьмановання Самійловича, вийде, щоб не розривати, в XVI томі „Рускої Іст. Бібліотеки [для того XV том вийшов менше обємистий], а також покажчик до цїлої „Руїни“. Переклад „Гетьмановання Д. Многогрішного“ вистачав О. Я. Конiський, а другої моногрáфийки — Ѳ. В. Ціна 15 тому Бібліотеки виносить 1 злр. 30 кр. — Подано до цензури ось які рукописи: 1) Дума про княгиню кобзаря та инші вірші — В. Чайченка. 2) Оповідання про Павла Хлїбороба — В. Чайченка. 3) Настя — шкода, оповід. 4) Брат за брата, оповід. і 5) Як треба жити та инші оповідання. — Дозволила цензура і має друкувати ся: „П р о л ї с к и“, збірник з віршів усяких авторів.

Василь Лукич.

З вершин і низин, друге доповнене виданє поезий Івана Франка друкуєсь і незабаром появить ся на сьвіт. Виданє се буде майже в четверо більше від першого, обіймати буде 25—28 аркушів друку, формату такого-ж, як і „В поті чола“. Крім творів, що́ були в першім виданню, тут міститись буде вибір оріґінальних поезий Івана Франка, друкованих в часописях „Другъ“, „Сьвіт“, Зоря“ і в інших виданях, а також богато поезий доси не друкованих, в тім числї обширні вирівки з поем „Ботокуди“, „Марійка“ і „Нове житє“, цїкль „Тюремних сонетів“, нові поеми „Вандрівка Руслна з Бідою“, „Цар і аскет“ і т. і. Виключені з сеї збірки всякі переклади а також сатиричні поеми „Дума про Маледикта“, „Дума про Наума Безумовича“ і т. і. Ціна книжки по виходї буде за брошурований екземпляр 1 ґ. 50 кр. (3 кор.), за оправлений 1 ґ. 80 кр. (3 кор. 60 сот.). — Бажаючи влекшити передплатникам „Зорі“ набутє сеї книжки, Адміністрация наша внеднала у накладчика, що ті передплатники, котрі до кінця липня пришлють чи то на адрес Адміністрациї „Зорі“ [Львів, Академічна ул. 8], чи то до книгарнї Ставропигійської, гроші, можуть одержати брошурований екземляр за 1 ґ. (2 кор.), оправлений в полотно за 1 ґ. 30 кр. (2 кор. 60 сот.). На пересилку почтову треба долучити 10 кр. — Для передплатників у Росиї, котрі-б хотїли мати сю книгу, цїни поки що не встановлює ся. Се стане ся хиба тодї, коли би зголосило ся понад 50 охочих набути сю книгу; в такім разї цїна буде оповіщена в „Зорі“.

ШТУКА.

Памятка по гетьмані Івані Мазепі в Єрусалимі. Оден Чех, мешканець Єрусалима, прислав редакциї ілюстрованого прáгського тижневника Zlatá Praha фотоґрафію антимісa, дарованого гетьманом Іваном Мазепою грецькому патриярхови, а Zlatá Praha подала ілюстрацию того антимісa в однім з остатних своїх чисел. Антимісе дуже гарний і коштовний, бо оздоби єго срібні. На самій горі антемісa находить ся напис руськими буквами: „Подаяніем Ясне Вельможнаго Єго Млсти Іоана Мазепи Россійскаго Гетьмана“. По чотирох рогах антемісa уміщені чотири євангелисти з своїми символами. По середині антемісa містить ся образ, представляючий зложенє Христа до гробу. Йосиф і Никодим укладають Христа, коло него плачуть-побивають ся: Пречиста, Мария Магдалина і Мария Клеонова, а з обох боків по ангелови з факлями. На домовині красно тесаній з кайеня находить ся в долинї ла-

тинська напись: „Sumptu Illustrissimi Domini Ioannis Mazepa Ducis Rossiae“. За ґрупою, укладаючою Христа до гробу, взносить ся хрест із звичайними написями грецькими і руськими [початкові букви]. До рамен хреста приложені спис і держак з губкою. В горі образа находить ся нерукотворений образ Христа, а побіч него чаша і сосудець на оливу; по правій руці драбина, списа і губка; по лівій — хитон з привішеною до него мошонкою, рукавиці металеві і сагайдак зі стрілами; на долині герб Мазепи: „ніби хрест [на оберненій букві „Т“], по лівій руці півмісяць, а по правій зьвізда. Все те серед гарної орнаментики загального тла антеміса. — Цілий антеміс представляє собою знамените діло штуки української. Видко і з него, рівно як з других цінних памяток по Мазепі, захованих в Росії, на пр. в Київі, що штука на Україні стояла в тім часі високо, а з другого боку, що Мазепа, чоловік [як се йому всі признають] культурний, дбав о підношенє і розвій штуки української.

Ів. Б—ей.

ТЕАТР.

Рух наших театрів і вістки. Руський народний театр під управою тов. „*Руська Бесіда у Львові*“ давав вистави в Сяноку, в Добромилі і в Хирові. Тепер грає в Устриках, а з відти переїде в тих днях до Перемишля. — Трупа *М. Кропивницького* розвязалась, по причині що директор трупи знесилив ся, знеміг ся і захворів так дуже, що лікарі порадили єму відпочати якийсь час. Щиро бажаємо, щоби знаменитий наш артист одужав як найшвидше і з свіжими силами міг знову послужити рідній сцені, котра завдячує єму свою орґанізацию. Сего бажають єму певне всі земляки, що розуміють добре его превеликі заслуги для розвою нашого театру. — Товариство *М. Садовського* дало кільканайцять вистав в Київі, відтак переїхало у Чернигів, а тепер гостить в Харкові, в театрі Тіволї де забавить цілe літо. — *П. Саксаганський* з своїм товариством грав в Харкові, а тепер дає вистави в Катеринославі. — З менших товариств, — трупа Грицая грає в Житомири, трупа Деркача і Манька в Ростові, трупа Пономаренка у Владикавказі, а трупа В. Потапенка в Могилеві на Дніпрі. — Окрім сих є ще багато малих українських трун [старих і нових], але за ними годі всьлідити, а театральні журнали не подають їх руху.

В тих днях дозволила цензура виставляти нову драму Захаренка в 4 діях під заг. „Скаженний коваль“.

В. Л—ч.

Будова українсько-руського театру у Львові. На просьбу комітету [о чім згадували ми в ч-ї 3 на стор. 60] призволило ц. к. намісництво львівське рескриптом з д 14. цьвітня 1893 до ч. 3589 на збираніе складок в цілім краю до кінця 1893 р. на будову українсько-руського театру у Львові. Комітет будови видав одже при кінці мая відозву, в котрій між иншим читаємо:

.....„Час на збираніе складок дуже короткий, бо до дня 31 грудня 1893 р. Однак ми віримо, що кождий патріот використає его так, як треба, з найбільшим посьвяченєм сил своїх. Не то кождий день, але кожда хвиля, кожда нагода, всякі злучайности, всякі товариські чи родинні сходини і забави, хрестини, весїля, празники, стріча товариша з товаришем — все то повинно нам послужити за добру нагоду до зложеня хоч би дрібної „ленти“ на ціль, до котрої стремимо. На сю ціль повинні устроюватись концерти, аматорські вистави, фестини, відчити і т. и. Наше патріотичне жіноцтво приймесь — віримо — дуже радо того благородного труду і не пожалує красних слів із красних уст, щоб діло йшло вперед. Хочемо вірити, що до кінця сего року не найдесь ні одна душа руська, котра би хоч одним сотиком не причинилась до храму, в котрім на славу народу нашого вічно має звенїти слово українсько-руське і пісня українсько-руська... Для скоршого і інтензивнїйшого збиранія складок, комітет обдумав і установив ще й такий спосіб: Комітет установляє в цілій Галичині відповідне число колєктантів. Кождий колєктант одержує від комітету цертіфікат, котрий уповномічнає его збирати складки. Цертіфікат буде заосмотрений печаткою і з підписом старшини комітету. Кождому колєктантови доручить комітет книжочки з купонами, котрі послужать колєктантам до квітовани сторін, зложивших даток, а кождий має право і обовизок жадати від колєктанта відповідний купон яко посьвідченє, що причинив ся до будови народного театру у Львові. Колєктанти мають присилати зібрані датки до каси комітету при помочи чеків щадниці почтової [котрі комітет розішле колєктантам], або переказами почтовими на адресу: „Товариство „Просьвіта“ у Львові — на будову українсько-руського народного театру“. Зібрані суми комітет переховує в цінних паперах пупілярної обезпеки і оголошує в часописях або ще і в инший спосіб. Колєктанти обовязані суть зібрані гроші відсилати до комітету, а неспродані купони звернути найпізнїйше з кінцем р. 1893-ого“. [Добре би було, щоби шан. комітет принаймснше два рази на місяць подавав загальний стан фонду. — *Ред.*]

НАШІ ІЛЮСТРАЦИЇ.

Вид Кургана Перепятихи. [Гл. ілюстр. на стор. 212]. В київській ґубернії васильківського повіту розкопано в році 1845 Курган сей, о котрім згадуєсь по літописах вже в роках 1159. Знайдено в нім зеркальця два, монисто, стріли, два желізні топори і 14 кістяків. У ніг одного з них найдено розбитий глиняний горчок і тканину жовто-білу з нашитими золотими бляшками.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Збирнык творивъ К. П. Мирославскаго (Винникова). — Одеса, 1893 р. 384 стор. 16°. Ціна 1 руб. 25 коп.

Зміст: Гайдамаки. Козаче серце. Гетьманщї. Веселі Полтавцї. Замордований Марко. Максим Лобода і його біда. Жіночі хитрощі. Бабське військо.

Наймичка поема Тараса Шевченка. Коштом і заходом академ. товариства „Ватра“. — Львів. 1893 р. 16 стор. 8°. Ціна 5 кр.

Мусій Крипыця, або правда крывду переважыть. Написавъ О. Васюта. — Севастополь, 1893 р. 30 стор. 16°. Ціна 10 коп.

Статуть товариства „Шкôльна помôчь“ в Станіславовѣ. — Станіславів, 1893 р. 8 стор. 12°.

К. Мирославскій. **Гайдамаки**, историческія картины временъ гайдамачества въ 4 дѣйствіяхъ, съ хорами и танцами. — Одеса, 1893 р. 63 стор. 16°.

б) періодичні виданя.

Правда [1893 р. Том XVII. Випуск 51, за місяць май. Стор. 233—296]. Зміст: Торішня ворохобня, Б. Журмана Розстрига, оповіданє. Народні звичаї, обряди та пісьнї в селї Крехові, жовківського повіту, зібрав В. Герасимович. А. Градовський про національне питанє. Листи з Чернигівщини. Лист III Чернигівця. Старий рибалка [Фр. Коппе], переклад Ів. Сердешного. Загальні збори наукового тов. ім. Шевченка. Вісти: з Станіслава і з Харкова. Материяли до істориї руського життя і письменства. [До споминy про пок. Вол. Барвінського] Б. Цурковського. Сучасна хроніка. По соймі. Бібліоґрафічні і літературні замітки: М. Житецкій — Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ. Переписка Редакциї і оповіщенія. Додаток: Метаморфози Овідиєві стор. 41—56 в 8°.

Кіевская Старина [1893. Май. Том 41. Стор. 195—356+65—80 +33—48 в 8°]. Зміст: Легенда о грѣшной матери, М. Т. Сумцова. Частная переписка Григ. А. Полетики. Гайдамацкія движенія XVIII ст. и монахи кіевскихъ монастырей, Гр. Моз. Была ли на островѣ Томаковкѣ Запорожская Сѣчь, Л. Падалки (з картою). Къ воспоминаніямъ объ Аѳ. Вач. Марковичѣ, Н. Ш-ва. Малорусская народная одежда: Нѣжинскій уѣздъ, М. Степового (з рисунком). Иванъ Анд. Полетика. Отрывки изъ записокъ Автонома Аким. Солтановскаго. Документы, извѣстія и замѣтки. Библіографія. Додаток: 1) Дневникъ генер. подск. Як. Марковича. 2) Библіог. указатель статей, помѣщенныхъ въ „Кіев. Стар.“ за первое десятилѣтіе. Оповѣстки.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. **Хмара.** До портретів К. Устияновича і Н. Вахнинина не подали ми рівночасно огляду їх житя і дїяльности з тої причини, бо про них була ширша згадка в „Істориї руської літератури“, котра містить ся в „Зорі“. Сеї практики будемо держатись і в будущину. І в сім Ч-лї не згадуємо нїчого про Ол. Корсуна, бо про него були статї в р. 1892 на стор. 17 і 199. — Вп. **Безшлях, Лавинів** і **Василь Доміжнїй.** Надіслані „вірші“ непридатні. — Вп. **П. Голота.** „Гараєм“ увійде до „Зорі“, але мабуть аж в 1894 р. — Вп. **С. Бердяїв.** Поезиї „На чужинї“ ми не одержали. — Вп. **М. Комар.** Просимо о дальшу рукопись поезий С. Руданського. — Вп. **П. К. Райко.** Се прецї не поезия, а невдатне „віршомазїннє“. На жаль того „добра“ одержуємо чим раз то більше. — Вп. **Хванько** і **Чайченко.** Відповідь вислали. — Вп. **К. Білило.** Спасибі за гарну „Квітку“. Надрукуємо єї. Більше письмом. — Вп. **Ів. Спілка.** „Дїда Микиту“, „Нелюбу невістку“, „Переселенцї“, Спасибі вам, дістали. Усе придасть ся. — Вп. **Васюта.** „Роздїл“ непридатний.

З сим Числом розсилаєть ся додаток для Вп. передплатників: „Словарь росийско-український“ арк. II. — Всїх сих наших ПТ. передплатників, що мають лишний перший аркуш „Словаря“, просимо дуже о ласкавий зворот хоч-би і на наш кошт, бо бракло нам єго більше число до компльту.

Впорядчик части літературно-наукової: **Василь Лукич.** За редакцию відповідає: **Василь Тисовський.**

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.

ЗОРЯ

ІЛЮСТРОВАНЕ
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ПИСЬМО ДЛЯ РОДИН.

Р. XIV. | Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кождого місяця в обемі півтретя аркуша.
ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: З додатком „Словар російсько-український“: на цїлий рік 8 злр., [для заграниці 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цїлий рік 6 злр., [для заграниці 6 рублів або 12 марок], на пів року 3 злр., на чверть року 1 злр. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

1893.
У Львові
15 [27] червня.

Редакция, адмінїстрация і експедиция у Львові, при ул. Академічній Ч-о 8.
Рукописи мають бути писані правописею „Зорі“. Твори узнані редакциею непридатними до поміщеня, звертає ся авторам [на їх кошт] без поясненя причин. — Редакция відповідає тільки на ті письма, до котрих долучено почтові марки: ся постанова не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

Ч. 12.

Поміж ворогами.

ПОВІСТЬ ІВАНА ЛЕВИЦЬКОГО.

[Далї.]

Коні круто повернули на праворуч. Гори ніби заломились гостро на бік, і на невеликому рівному клаптикови берега забілїв новенький млин, ясний, ввесь ніби жовто-помальований. Під вербами дотлївало багаттє. В жару стояли здорові горшки. Кругом багаття вештались і порались молодиці. Ціла юрба дітий стояла здалеки і дивилась на ту картину: друга юрба купала ся та хлюпала ся під вербами. В чистому повітрі запахло смалятиною, важким духом вареної та печеної страви. Недавно порожнїй закуточок піджизнив ся, повеселїйшав.

Коні підкотили екіпаж під млин. Залисніла смуга Росї, темно-синя, як небо. На дворі було так тихо, що й лист на вербах не ворушив ся. На прогалинї між крутими горбами стояла важка духота.

О. Артемій зліз з екіпажа. З темних, аж чорних, одчиняних дверий висипались люди і стали на ґанку між двома стовпами, штучно повироблюваними. Лесько, причесаний, чепурний, в синьому суконному жупанї, підперезаний зеленим поясом, перший підступив за благословеннєм до батюшки; за ним прийшов дїд Яків, а далї приступили Марченки. За ними вийшов майстер, що ставив млин, високий, сухий, але дужий дїд з корсунських міщан. Перегодя з млина вийшов вчитель та управитель. Ватя ждала, що от-от за ними вийде з млина писар та Леонїд Семенович, але їх не було. Вона переглянулась з матїрю.

— От тобі на! Чого-ж це я приїхала на якийсь обід у якийсь млин? Не вже для дїда Якова? — думала Ватя, здоровкаючися з вчителем та з управителем: — і на віщо я прибиралась та аж тричі причісувалась, аж руки в мене дрижали? А може він ще приїде, може опізнив ся. Мабуть писарша і досї чепурить ся перед дзеркалом... А! — противна писарша.



Юрий Косссван-Федькович.

— Гарний млин вийшов! Тільки узька гребля в вас, — сказав о. Артемій і пішов оглядати лотоки, колеса та греблю.

Гребля була і справдї узька і вила ся через річку, неначе велитенська смугнаста гусїнь, загнулась од лотоків дугою, впала на здоровий камінь серед річки, перелїзла через камінь, ще раз загнулась, вибираючи мілке та камянисте місце, заросле лозами, і неначе засунула на другому березї голову в очерет та в лози. По один бік греблї смугою стремів сьвіжий тарас, неначе колючки на їжакови; по середині жовтїла смуга сьвіжої насипаної жовтої глини, а край води зеленїла смуга дерну, котрою була обкладяна гребля од кінця до кінця.

Воду в лотоках спинили заставками. Рось вище греблї налила ся, сповнилась і підтопила довгий рядок зеленої лози понад берегом. Лоза ґірляндою вила ся, неначе вирпнала з води.

— Ой душно тут на сонцї! — сказала Сусана Уласівна. — Доки ми будемо тут пекти ся? Ти Ватю загориш.

— А справдї ще загорю, — обізвалась Ватя, закриваючись од сонця парасолькою: — ходїм у млин, або в затїнок під верби, бо не видержу на сонцї. Їй Богу, затого спечу ся.

Обидві вони попростували до верб і хотіли сховатись в тіні в зелених пологих городах. Коли несподівано за горбами загуркотів віз і зза горбів вискочила пара баских коней. Ватя вгляділа на возі писаря, писаршу і Леонїда Семеновича. Вона почервоніла і почула, що на неї ніби сонце спинуло усім своїм промінням, пекло в груди, пекло в лице, в щоки...

Коні спинились. Леонід Семенович проворно скочив з воза, в одну міть скинув з себе білий доріжний балахон, підбіг до дам, скинув бриля і привитав ся дуже привітно.

— І ви тут, Валентино Артемівно! От де я несподівано стрів ся з вами! — сказав Леонід Семенович.

— Це ми виїхали сьвятити млина, — промовила Сусана Уласівна.

— То це виходить, що й я приїхав сьвятити млина та ще аж з другого села в чужу парафію, — промовив Леонід Семенович.

Підійшов писар з писаршею і привитались. Ватя подала писарші руки і на радощах поцілувалась з нею. Писарша взяла це за добрий знак для свого брата і повеселійшала.

— Та це ми вволили волю дїда Якова, давнього нашого старости. Це він нас запрохав на посьвячіннє свого млина. Ми приїхали, щоб не зневажити нашого старого знайомого, а то дїд ще й розсердив ся-б на нас, — говорила Ватя.

Од купки молодиць, що́ стояли коло багаття, одрізнилась одна бабуся, приступила до Сусани Уласівни та до Ватї і привиталась до їх. То була дїдова Яковова жінка, Маруся, стара-престара, але ще жвава.

— А що, Марусе, не перестоїть часом вам обід? — спитала в баби Сусана Уласівна.

— Ой, серденько! Коли-б уже швидше сьвятили млина, бо їй Богу моєму, обід перестоїть: курка перепечеть ся, порося пересмажить ся, — бідкалась баба.

— А що, бабусю, добрий обід зготували? А я оце аж з другого села зачув носом, що в вас на дворі варять обід, та й приїхав до вас на обід, — жартував Леонід Семенович.

Бабуся засьміялась.

— То й просимо, коли ваша ласка, до нас на обід! — сказала бабуся.

Але баба зараз втішилась. Батюшка пішов у млин. За ним сьлїдком уся громадка неначе пірнула в темні одчиняні двері. Юрба дітий прожогом кинулась до млина і її неначе поглинули чорні двері.

— Ходім на посьвячіннє, а то якось ніяково тут балакати, як люди молити муть ся, — сказала Сусана Уласівна і пішла до млина.

За нею пішли усі, навіть молодиці покидали горшки на жару і пішли в млин. Коло горшків зістала ся одним одна баба Маруся.

Сусана Уласівна з дочкою увійшли в млин; за ними вступив Леонід Семенович. В млині після ясного гарячого сьвіту було ніби зовсім по-ночи. Настала тиша. Усі замовкли, тільки чути було, як вода тихо дзюрчала, прориваючись через заставки та спадаючи на колеса, та десь булькотїла, падаючи в дірки на лотоках, неначе вода наливалась в здорову тикву...

Серед млина стояв стіл, накритий білою скатеркою; на столї стояла здорова кропильниця з водою з чотирма прилїпляними навхрест сьвічками, лежав хрест та чорніло кропило. Дїд Яків засьвітив пучок сьвічок, поприлїплював їх до стін кругом млина і в темних кутках. Марченко поліз по сходах до каміння і поприлїплював сьвічки до ківшів. В млині блищало одно невеличке віконце коло порога, звідкіль лив ся матовий блїдий пучок сьвіта на довгий ряд столів для обіда, застеляних скатертями. Людий найшло чимало. Дїти позбігались, повилазили на верх до ківшів і стали довгим рядом з краю, неначе на хорах. Коло стїни в темному кутку стояло шість мішків з пашнею. Маленькі дівчатка ще до церемонії посїдали на тих мішках і сидїли нерушимо, дивлячись на церемонію, неначе виточені з каміння статуї. Тихий сьвіт лив ся через віконце, а в низу під каміннями через шестірні та колеса прорівались низом пасма блїдого, синюватого од води сьвіта через двоє вікон, ще не заставляних валами колїс. Серед сутїнків блїдого сьвіта ясно сьвітились запаляні сьвічечки по стїнах та в горі по ковшах.

Дїд Яків приніс до столу пучок засьвічених сьвічок та вязочку квітчастих хусток. Він обгортав кожну сьвічку хусточкою і подавав о. Артемієви. О. Артемій передавав їй майстрам. Майстрі стали півкругом коло стола з сьвічками. На білому столї заграв жовтий сьвіт од сьвічок, як у вечері. Почало ся посьвячіннє. До дяка пристали сьпівати вчитель та обидва Марченки, котрі сьпівали на крилосї. Хор засьпівав тихо, півголосом, так тихо, що через сьпів було чути, як на колесах дзюрчала та булькотала вода.

— От же я рада, що поїхала в млин, — тихо обізвалась Ватя до Леонїда Семеновича.

— А справдї картина тут вийшла дуже оріґінальна і не без естетики. Мінї здаєть ся, що це ми зайшли в якісь давні римські катакомби і несподівано натрапили на якусь дуже давню службу божу, — обізвав ся Леонід Семенович.

— А мінї здаєть ся, що я на якійсь оріґінальній опері чи балєтї. Так і жду, що оті дїти на хорах, то якийсь оріґінальний хор, що́ от-от десь заграє отам за колесами або за ківшами потайний оркестр..., — шепотїла Ватя.

— А як би то засьпівали в опері оті майстрі, що́ стоять кругом стола з сьвічками, або отой старий високий майстер, що́ стоїть спереду... неначе якийсь іспанський тореадор?... От заревів би басом, незгірше справжнього тореадора, — шепотів Леонід Семенович.

Ватя глянула на старого майстра і трохи не зареготалась на ввесь млин. Вона мусїла затулити долонею рота, щоб не приснути од сьміху.

— Ну, цей тореадор вже надто старий для своєї ролї. Наш дяк більше-б годив ся для тієї ролї тореадора, — говорила Ватя.

— О, цей утнув би до гапликів, нема що й казати, — говорив Леонід Семенович.

— Але що там не говоріть, а це картина дуже гарна. Я розумію її естетичність і дуже рада, що приїхала до цього млина, — говорила Ватя.

— Який оріґінальний сьвіт переливаєть ся скрізь! — додав Леонід Семенович.

А сьвіт і справдї переливав ся по млині дуже ефектний. Через одчиняні двері лив ся знадвірний ясний, гарячий, соняшний сьвіт, розходив ся по млині, ширшав, падав по ґрупі молодиць коло порога і неначе тонув десь в масї плечий та голов, квітчастих хусток на головах, та білих сорочок. Ясний сьвіт скобзав ся по лицях, по щоках молодиць, по чорнявих загорілих дїдах та чоловіках, на котрих з боку сягав блїдий одлиск од маленького віконця. А там далї в темних закутках блищали по стїнах сьвічечки: дїти на мішках мріли в сутїнку, неначе намальовані на темному фонї картини в спокійній, нерушимій, неначе застиглій, позї. Рядок дітий мрів в горі коло ківшів, осьвічений з низу тихим синюватим одлиском. Золотий хрест на ризах на плечах горів і блищав так виразно, неначе серед темряви на його впав промінь сонця.

Недовга церемонія скінчила ся швидко. О. Артемій взяв кропило і покропив ним млин на чотири боки. Люди заворушились і сунулись цїлувати хрест.

— Вода полилась через греблю! — хтось загомонів з дверий.

— Вода пішла через греблю! Пускайте мерщій млин! — пішло по млину.

— Батюшка, кропіть мерщій лотоки та колеса! — заговорив дїд Яків.

О. Артемій вхопив хрест та кропило і швиденько вийшов з млина. Дїд Яків вхопив за вушка кропильницю і насилу догнав батюшку. Усі рушили з млина. Дїти неначе посипались з гори од ківшів по сходах. В млині підняв ся шум. Вода і справдї вже затопила половину греблї, поняла зелену смугу дерну і просисалась в глиняну смугу. Саме серед греблї вода полила ся через верх, впала на плисковатий камінь низче греблї і бризкала фонтаном навкруги каміння.

— Вода вже заливає Мартинків огород, от-от дійде до грядок картоплї! — крикнув один чоловік.

І справдї з Росї вода вже полила ся в течию, коло котрої варили обід. Ще година, і горшки стояли-б в водї, а печене порося та кури попливли-б за водою. Поза вербами вже

лисніло тихе, ясне плесо, в котрому одбивало ся зелене гілле. За Росею залиті ряди лози ледві виглядали з води.

О. Артемій покропив лотоки та колеса. Заставки підняли. Вода шубовснула на колеса. Колеса закрутились. Млин загуркотів.

— От і оркестр до опери! — сказав Леонід Семенович до Вати.

Зайві люди розійшли ся; прохані на обід увійшли в млин. Майстрі поставили на углах довгого стола товсті колодки і на їх поклали дошки. Дід Яків попросив гостий сідати за столи. О. Артемій та пани сіли з одного краю стола; майстрі та гості з селян посідали з другого краю. Ватя сіла поміж з писаршею, а коло Вати примостив ся Леонід Семенович. Рядом з ним сів майстер. О. Артемій посадив діда Якова та голову поруч з собою. Другі спільники не сідали за стіл і порядкували, ходячи кругом стола. Молодиці почали ставити тарілки, поклали ножі й виделки. Кругом стола на краях постлали довгі рушники для втерання губів та рук. Дід Яків накраяв скибок хліба цілу гору, а Марченки та молодиці розносили і розкладали кругом стола. Поставили пляшку з горілкою, з наливкою та з пивом.

Лесько налив чарку, взяв у руки і почав приказувати:

— Дай же, Боже, щоб млин пішов нам на руку, а нам, і вам майстрам, пошли, Боже, щастя та здоровя! А вам, батюшко, спасибі, що посьвятили млина і не поцурались нашого хліба-соли!

Лесько випив і почастував батюшку. Батюшка встав, промовив маленьку промову і поздоровив хазяїнів з новим млином. Чарка пішла навкруги. Сусана Уласівна мусіла випити пів чарки, щоб хазаїни не обідились. Подаючи чарку Ваті, Лесько засьміяв ся.

— Мене поминайте, — сказала Ватя: — нехай за мене випе панич: панни не пють горілки, не так, як дівчата.

— А може хоч трошечки пригубите: тут же все свої люди, чужих нема. Випийте хоч пів чарочки! — просив Лесько.

— Ще впю ся та й буду пяна. Ні, нехай вже випе за мене панич, — одмагалась Ватя.

— Як панич, то й панич! Я до торгу й пішки, — сказав Леонід Семенович, взявши чарку з Ватиних рук і випивши до дна, махнув чаркою в гору. Краплі впали на стіл.

— Це щоб і на сльози не зіставалось! — сказав Леонід Семенович.

— Це добрий знак. На що ті сльози здали ся людям, — обізвав ся дід Яків.

Усі сиділи мовчки. Майстрі й рота не роззявили. Говорили тільки о. Артемій та Лесько. Подали на закуску варену рибу, а після риби — борщ. Чарка знов пішла кругом стола. Усі повеселіймали, стали сьміливійші й розговорились. Майстрі й селяни перестали церемонитись і почали й собі говорити стиха. Усі говорили, щось розказували, і один другого не слухав, а провадив своє. Матушка тільки пробовала кожної страви і не їла. Ватя почувала, що в неї на радощах пропав апетит. Леонід Семенович був голодний і без церемонії уплітав борщ, аж за вухами лящало. Як подали печене порося, він навіть закотив рукава по-простацький.

Ватя, глянувши на його, і собі розохотилась і почала вдавати з себе простеньку дівчину. Вона й собі позасукувала рукави, поклала на тарілку шматок поросяти з начинкою і почала їсти ніби з великою жадобою. Але вона прикидалась: апетит в неї зовсім пропав. Вона й забулась, що сидить в млині за одним столом з муживами, з якимись майстрами. Оріґінальність карти, гарна, ясна, весела година, присутність молодого панича, все це розважило її й розвеселило. Вона стала сьвіжа на лиці, надуховляна коханнем.

— А ви за вакації таки добре поправились, — обернулась Ватя до Леонїда Семеновича і глянула йому просто в вічи.

Леонід Семенович і справді поповнійшав. Щоки стали вирівнюватись і наливатись. Гарне чоло з високими бровами, незагоріле і блискуче, білїло в сутіні. Леонід Семенович змужнів і неначе трохи підріс.

— Цілі вакації байдики бю без роботи. Хоч не хоч, то поправиш ся. От поїду до Київа, то прийдеть ся за роботою схуднути та змарніти, — сказав Леонід Семенович.

— Ви щасливі, що в вас є робота та ще й наукова. А я-б і працювала коло науки, та горенько, що жіночих курсів нема, — сказала Ватя.

Це вона сказала так собі: вона не дуже любила науку і, хоч би ті курси й були, вона-б на їх не пішла.

— То можна й дома завести курси, коли ви любите науку, — сказав Леонід Семенович.

— На який спосіб? — спитала Ватя.

— Накупіть книжок, та більше наукових та й вчіть їх потрошку, помаленьку. Але, сказати правду, і нам не дуже подобаєть ся підриватись коло науки. Вже аж надто її багато в нас. Я-б любив науку, як би її було в-двоє менче. Чи то мало в нас таких, що працюють коло науки ради шматка хліба, а не для науки.

— Коли в вас є які наукові історичні книжки, то будьте ласкаві, дайте мині. Я маю доволі вольного часу і буду собі читати. Я все коло того ґосподарства. Робота користна, але дуже монотонна, — сказала Ватя.

Але це знов говорилось так собі. Ватя мало дечого робила в ґосподарстві і часом не хотіла постерати пороху з мебелї, за що мати нераз навіть сердилась і гомоніла на неї.

— Як подобаєть ся вам цей обід, ця обстава? — спитав Леонід Семенович.

— Сказати правду, я в-перве оце обідаю, сидячи на лаві з простими людьми... Мині це все здаєть ся дуже оріґінальним і через те мині подобаєть ся. Мині все здаєть ся, що я сиджу в опері, що це грають на сценї якісь ролї майстрів, мірошників. Он, дивіть ся, як в тих віконцях під помостом мигає прудка вода! Як воно виходить театрально! Правдива декорация! Чиста сцена в театрі!

Леонід Семенович глянув проти себе. Під помостом і справді видно було через двоє вікон в-низу, призначених для валів, як вода прудко бігла, булькотала, підскакувала, неначе одна филька доганяла другу, грала ся, бігаючи навперейми.

— В неї є природжена естетичність: все її здаєть ся театром, сценою. Може й життє для неї буде здаватись якоюсь сценою та театром... — подумав Леонід Семенович.

— Ви мабуть любите театр? — спитав в Вати Леонід Семенович.

— Дуже люблю. Як тільки буваю в Київі, то з своїми знайомими доконечне хоч раз побуваю в театрі, — сказала Ватя і почала розмову про артистів й артисток.

— Чого доброго й сестра моя, сільська писарша, швидко заговорить про театр та про артистів, — подумав Леонід Семенович, уплітаючи поросятину.

Молодиці вештались, приймаючи з столу позамазувані тарілки та ставляючи на стіл чисті. Панас Марченко, рівний станом, чорнявий, довгобразий, з чорними очима порядкував коло столу, наливав в чарки наливки, в стакани пива. Розмова ставала все голоснійша. Старий майстер, сидячи поруч з Леонідом Семеновичем, оповідав йому, де він ставив млини і як ставив, але Леонід Семенович мало його слухав. Дід Яків, випивши кілька чарок горілки, почервонів на виду. На йому була одягнута важка свита. Піт аж котив ся потьоками по його щоках, бо в млині стояла духота.

— Та скиньте, діду, свиту! Он з вас піт аж крапає! — говорила до діда Сусана Уласівна.

Але дід свити не скинув, хоч очевидячки терпів велику муку. Він тільки обтерав долонею свою мокру, порепану шию.

Після печені молодиці поставили на стіл локшину з молоком, а далї на закуску подали овар. Ватя набрала собі в тарілку овару і їла ніби з великим смаком, але це в неї виходило дуже робляно. Обід наближав ся до кінця. Усім було душно, усі аж умлівали од духоти. О. Артемій взяв чарку і підняв у гору.

— Дай же, Боже, щоб ваша спілка була мирна і жила в ладу та в мирі, не так, як та, що держить старий млин, — промовив о. Артемій.

Усі засьміялись. Усі знали, яка колотнеча, яке змаганнє коїло ся між спільниками старого млина, котрі тільки те й робили, що змагались та позивались.

— Ні, в нас цього не буде! Ми люди мирні, — обізвав ся Лесько.

*

— Дай, Боже! — сказав писар; — то й нам в волости буде менче роботи.

О. Артемій встав зза стола і подякував хазяїнам. Усї заворушились і встали. Ватя і Леонїд Семенович і собі встали і вийшли з млина.

— Ходїм подивим ся на греблю! — сказав Леонїд Семенович до Ватї; — тут така духота, що й дихати трудно.

— Ходїм проходимось, бо я дуже засидїлась на млинових креслах, — сказала Ватя і засьміялась.

Вони пішли по греблї, ступаючи з самого краю по сухій смузї глини та піску. Серед греблї вода пролизала рівчак, в котрому ще стояла вода. Леонїд Семенович перескочив через воду і подав Ватї руку. Вона вхопилась за його руку і легенько й собі перескочила. Обоє вони перебігли греблю і вибігли на пригорок, а потім вийшли на рівну луку. Лука стлала ся, як скатерть, понад берегом закрученої річки, а по другий бік луки стояли кручі та круті гори. Ватя і Леонїд пішли по зелених луках, забувши, що о. Артемій та Сусана Уласівна ждали їх на ґанку коло млина. Луки повили ся низом. І панич і панна, побравшись попід руки, пішли стежкою поза лозами і счезли з очий.

Ватя була незвичайно рада, зіставшись на самотї з Леонїдом Семеновичом. Вона почутнювала його гарячу мужню руку під своєю рукою і готова була йти з ним далеко, готова була гуляти хоч до вечора. Пробувши довго на селї і давно не бачивши паннів, Леонїд Семенович був радий побалакати з Ватею й позалицятись до неї. Він розмовляв з нею з великою охотою. Ватї здало ся, що в його розмові стала примітнїйша щирість, виявляла ся більша симпатия до неї, нїж попереду. Вона так бажала почути од його слово любови, слово кохання... Час був такий добрий. Сонце наче сьміяло ся радісно. Вода млїла в берегах синїми фарбами. Ватї хотїло ся говорити про кохання, про свої гарячі почування, говорити і впиватись тією солодкою розмовою без міри, без краю. Тиха на вдачу, непроворна і ніби байдужна, вона затаювала в своєму серцї палкі з-роду почування, затаювала серце гаряче, як було гаряче й пекуче те сонце, що обливало її огнем на безвітрі.

— Який тут простір на цїх рівних луках, між півкругами гір! Яке гарне місце! — говорив Леонїд Семенович.

Ватя і не глянула на ті луки, неначе їх і не бачила. Вона тільки чула його голос, дзвінкий аж трохи різкий, і мовчала.

— Казали ви, що вас нудьга бере на селї. Тепер і я, пробувши два місяцї на селї, розумію, що ви казали правду. І мене вже нудьга бере, хоч і я зріс на селї, а мій панотець з простих селян. Як стрїну ся з просьвїченим чоловіком, то в мене аж душа радїє. Одбив ся я од села... — почав говорити Леонїд Семенович.

Ватя тепер тільки почала прислухуватись і ловити тямок його розмови.

— Я не люблю села. Я по своїй вдачі мійська людина. В містї менче клопоту; нема там цього клопотливого сїльського ґосподарства, тих поганих волів, овець, свиний, курий, гусий, — сказала Ватя.

— За теж в містї конї добрі, хоч нема волів та овець, — сказав Леонїд Семенович.

— От конї я люблю та ще й добрі, прудкі. Я люблю прудку проїздку, так щоб конї летїли, як птицї, щоб дух захоплювало, — сказала Ватя.

— Панотець оце дав мінї, щоб навідатись до сестри, пару робочих шкап, і я насилу допхав ся до Горобцївки. Од цїх коний не захопить духу, — сьміяв ся Леонїд Семенович.

— Чи давно бачились з Антосею? Як вам подобаєть ся Антося? — спитала Ватя якось несподївано і скоса глянула на Леонїда Семеновича.

Йому стало нїяко; він замішав ся і не зразу одповідав.

— Так собі... Весела й проворна... і щира людина. Ви любите її? Вона ваша приятелька? — спитав Леонїд Семенович.

— Так собі... добра сусїда й знайома, — знехотя обізвалась Ватя: — мінї здалось, що вона вам подобаєть ся.

— Подобаєть ся, як усї гарненькі, проворненькі панни, — сказав Леонїд Семенович. — От тепер я знаю, що мінї гарно з вами оттут гуляти.

Ватї стало лекше на душі. Вона зрадїла і з великою цїкавістю ждала, чи не признаєть ся він в своїх почуваннях до неї. Але Леонїд Семенович мовчав. Ватя трохи обідилась.

— Чи не час нам вертатись назад? Папа й мама мабуть ждуть мене та сердять ся, — помовчавши обізвалась Ватя.

Вони повернулись назад і пішли по траві, по густому баділлї, що росло попід лозами. Од потоптаних та помятих польових васильків пішов гострий дух. В Ватї од того духу, од спеки, од свого почування почала морочитись голова.

Леонїд Семенович скинув капелюх. Духота в березі стояла страшенна. Ватя непримітно прикрила парасолькою Леонїдову гарячу голову. На його щоках виступили румянцї. Вона почутнювала його гарячу руку під своєю рукою: його рука палила її нїби огнем.

Леонїд Семенович постеріг, що вона його любить, але він прислухав ся до свого серця і почув, що не може одповідати на її гараче почуванне. Ватя його заінтересовала тут на селї, серед сїльської тиші та спокою, але те почуванне не глибоко прийняло ся в його серцї.

Вони зійшли на берег річки. За річкою вони побачили, що о. Артемій, Сусана Уласівна, писар з писаршею сидять на ґанку млина і балакають з людьми. Ватя потихеньку вийняла свою руку зпід Леонїдової руки: вона боялась сїльського поговору.

Сусана Уласівна махнула парасолькою до Ватї.

— Он мама мене кличе. Мабуть час вертатись до дому, а я оце загулялась з вами.

— З вами гуляти нескучно, та шкода, що нам недовго прийшлось погуляти, — сказав Леонїд Семенович.

— Приїдете до нас, чи просто вернетесь до дому? — спитала в його Ватя, йдучи через греблю.

— Спасибі вам! Коли я вам не обрид, то приїду, — сказав Леонїд Семенович.

— Ви мінї обридли! — аж крикнула Ватя: — Чого-ж це вам так здало ся, що ви мінї обридли?

Вона трохи не прохопилась сказати, що любить його, але її несьміливість за часу її вдержала. Тим часом її хотїлось допитатись в Леонїда Семеновича, чи вона подобаєть ся йому. Вона наводила його на ту думку.

— Хто його зна... Часом здаєть ся, що ти не обрид людям а потім виходить, що й обрид, — плутав Леонїд Семенович: — бачите, людий трудно вгадати.

— Ми усї будемо дуже раді, як ви будете навідуватись до нас частїйше. Папа вже старий чоловік, але радий гостям і таки любить побалакати з ними про полїтику.

— І таки добре настираєть ся з тією своєю полїтикою! — подумав Леонїд Семенович.

— От вже й кінець нашій гулянцї. Он мене ждуть! — якимсь смутним голосом заговорила Ватя, і в її голосї почула ся дрижача жалісна нотка. В її вдачі було багато природженої журливости.

— Час нам до дому! Прощайте! Спасибі вам за хлїб за сїль! — говорив о. Артемій до ґосподарів.

— Та й вам спасибі, що потрудились та побалакали з нами, — дякував дїд Яків.

О. Артемій сїв в екіпаж, рядом з ним помістилась Сусана Уласівна. Ватя розпрощалась з усїма і сїла проти матері.

— Приходьте-ж до нас! Не забувайте нас! — крикнув о. Артемій з екіпажа до Леонїда Семеновича.

Панич скинув капелюх і поклонив ся, не спускаючи очий з Ватї. Ватя вловила його гострий погляд і одповідала поклоном йому одному. Конї шарпнули і сховались за крутою поворотою.

[Далї буде.]



Рожа в розцьвіті. [З образу І. Фішера.]

КРИМСЬКІ СПОГАДИ.

[ПОСЬВЯТА БРАТОВИ, МИХАЙЛОВИ ОБАЧНОМУ.]

НА ЧОВНІ.

Нічко ди́вна! тобі я корю ся.
Геть всї темнї думи сумні!
Не змагаю ся вже, не борю ся,
Потопаю в сріблястому снї.

Люди сплять, спить і людськеє лихо, —
Лихо сили не має в сю нiч.
Тихо скрізь і на серденьку тихо,
Десь журба з нього згинула пріч.

Може тілько сховалась глибоко?
Може зараз прокинеть ся знов?...
Та дарма́! поки ясне ще око,
Не здіймаймо журливих розмов!

Глянь, як хвилї від срібла блищать ся!
Глянь, як небо синіє в горі!
Вабить хвиля на море подать ся,
Кличе про́мінь ясно́ї зорі.

. . . . . .

Плине бі́лий чо́вник, хви́лечка коли́ше,
Хвилечка гойдає,
Плине білий човник, вітер ледве дише,
Ледве повіває.

Білиї хмари́нки, лебединї крила,
У горі гуляють,
Довгою стяго́ю, що́ зорю покрила,
Місяця сягають.

Місяче́нько сьвітло, і рожеве й срібне,
Кида-розсипає,
І ряхти́ть і сяє сьвітло теє дрібне,
Як вогонь палає.

Геть далеко в морі кораблї видніють.
Бачу здалеченька,
Як вира́зно щогли тонкиї чорнiють
Проти місяче́нька.

Пли́ньмо геть за теє корабельне місто,
Там, де нам прекрасна
Доріженька сяє, де пала́ огнисто
„Stella maris“ ясна.

. . . . . .

На човнї нас було́ тілько дво́є.
Хвилї скрізь вколо нас коливались,
І такі ми само́тні обоє
Серед того простору здавались.

Я дивилась на тебе, мій брате;
Що́ гадала — не вимовлю зроду;
Чим було тодї серце багате,
Поховала я в тихую воду.

Може хвиля тобі розказала,
Все, що думала я в тую мить?
Нї, вона те глибо́ко сховала...
Хай же там моя думонька спить!

Думка спить і серде́нько спочило;
Я дивлюсь на обличчя твоє;
Тихе море спокою навчило
Невгамовнеє серце моє...

Евпаторія 1891 р. 8 липня.

НЕГОДА.

В темний вечер сижу я в хатинї,
Буря грає на Чорному морі...
Гомін, стогін, квиліннє пташине,
Бє ть ся хвиля, як в лютому горі.

Там на бе́резї мрі́є кілка́ми
Мо́рський човен розбитий, нужденний,
Наче звір, що́ в пустинї пісками
Його вихор засипав південний.

Мов у неба ратунку благають
Тї останки сумнї, нещасливі,
А з туману на них набігають,
Грізні, люті вали білогриві.

Вдарить вал і гукне, мов з гармати,
Скрізь по бе́резї гук залунає;
Хоче море човна́ розламати,
Тро́щить, ломить, піском засипає.

Сильне море! на що́ стілько сили?
Тілько стогін відповідь на неї.
Краще-б хвилї вже разом покрили
Тую здобич потуги твоєї.

Коли-ж треба тобі, сильне море,
Десь подіть свою силу напрасну, —
Оберпись на се поле просторе,
Затопи сю країну нещасну!

Як розбитий човен безталанний
Серед жовтих пісків погибає,
Так чудовий сей край богоданний
У неволї в чужих пропадає.

Наче кінь степови́й, вільний, дикий,
Що́ в пісках у пустинї вмирає:
Захопив його вихор великий,
Кінь упав і в знесиллї конає.

В ньому серце живеє ще бє ть ся,
В ньому кров не застигла живая,
А над ним вже кружляє та вє ть ся
Птаства хижого чорная зграя;

Рвуть, хапають, їдять та шматують
При паже́рнім та лютім ячаннї,
І кріявеє тїло батують,
Що́ тремтить при останнім сконаннї.

Сильне море! збери ся на силї!
Ти поту́жне, нема тобі вини́ну, —
Розжени свої буйнї хвилї,
Затопи сю нещасну країну!

Евпаторія.

БАХЧИСАРАЙ.

I.

Мов зачарований стоїть Бахчисарай.
Шле місяць з неба про́мінї злотисті,
Блищать, мов срібні, білі стїни в містї,
Спить цїле місто, мов заклятий край.

Скрізь мінарети й дерева́ сріблисті
Мов стережуть сей тихий сонний рай;
У темряві та в виноградним листї
Таємно плеще тихий водограй.

Повітря дише чарівним спокоєм,
Над сонним містом легкокрилим роєм
Витають красні мрії, давні сни.
І верховіттєм тонкиї топóлї
Кивають стиха, шепотять поволї,
Про давні часи згадують вони...

II.

Хоч не зруйнóвана, — руїна ся будова,
З усіх кутків тут пустка вигляда.
Здаєть ся, тілько що промчалась тут біда,
Мов хуртовина грізная, раптóва.
Тут водограїв ледве чутна мова, —
Журливо, тихо гомонить вода, —
Немов сльозами, краплями спада;
Себе оплакує оселя ся чудова.
Стоять з гарему звáлища сумні,
Садок і башта; тут в колишні днї
Вродливі бранки вроду марнували.
Колись тут сила і неволя панували,
Та сила зникла, все лежить в руїнї, —
Неволя й досї править в сій країнї!

III.

Палкóго сонця промінї ворожі
На кладовище сиплють ся мов стрілн,
На те каміннє, щó вкрива могили,
Де правовірні сплять, піддані божі.
Нї квітів, нї дерев, нї огорожі...
І серед пустки, наче на сторожі,
Стоїть гробниця. Ті, щó в нїй спочили,
На віки в нїй своє имéння скрили.
З чужого краю тут сьпівцї бували
І тїни бранки любої шукали, —
Витає-ж тута йнша тїнь крівава:
Нї, тута не лежить краса гарема,
Марія смýтна, чи палкá Зарема, —
Тут спочива Бахчисарайська слава!

Леся Українка.

Поезия.

В житю, мов на шляху лиць сотнї стрічаєш,
Та в поспіху їх безучастно лишаєш.
Часом лиш попадесь лице характерне,
Що взір по неволї до себе приверне.
Зирнеш, заговориш, і стиснеш за руку —
Найблизша хвилина приносить розлуку.
Та довго ще в тямцї відтіль і відсіль
Нераз визирає приязний профіль.
Та де з ким тїснійше злучив тя шлях долї
Чи в бою, чи в працї на рідному полї.
Живеш поруч него, сьмієш ся і плачеш,
Здаєть ся, всї думи в душі єго бачиш.
Здаєть ся, все ясне, і гнів єго й ласка, —
Аж глянеш пильнійше: все маска і маска.
Лиш маску та знаєш, єї ти любив,
Що криєсь за нею — і хто-ж се зглубив?
Часом лиш припадок ту маску відхилить, —
Зирнеш і жахнеш ся: Чи взір мене милить?
Чи знав я сю постать, чи бачив уже?
Лице мов знайоме, та зовсїм чуже!
Профілї і маски — ось поле розлоге!
Ось все, що дає нам житє наше вбоге.
І вбогі жили-б ми, понурі як мари,
Якби не поезиї дивнии чари.
Вона ті профілї хапа на лету,
Дає їм безсмертне житє, теплоту;
Всї маски свобідно вона відхиляє,
І в душах, мов в книзї вигідно читає.
Укритеє щастє, мов мати дитину
Вона обгортає у теплу ряднину.
Незримиї сльози, що плаче душа,
Вона поцїлуєм своїм осуша.

30 марта — 1 цьвітня 1893 р.

Іван Франко.

СОНЕТИ.

X.*)

Стискають ся груди в нестямі непевній
І сльози блескучі біжать по щоцї:
І весело й любо, і в щирости ревній
Сьмієш ся та й плачеш з зневірєм в лиці, —
Не знаєш, чи щастє крізь сум тобі сяє
І днї безталанні, як знов, золотить,
Чи в щастї, мов хвиля, нудьга вигравае
І промінь веселий брудний і гнїтить?
О, нї, не вагай ся, — то щастє, то доля, —
То сьвітло, щó встало у пишній зорі,
Мов любе прийдешне, мов щасная воля,
На вічниї віки, на роскіш, на славу,
Крізь муки безкраї, крізь долю крівавy,
Засяло над нами, мов сонце, в горі!...

XI.

Етер сьвітозорий весь повний осяння;
А море барвисте квіток
І пахощі пишні і любе кохання
Несе у вишневий садок.
В зеленому гаї пташки задзвеніли,
Вславляючи сьвітлу весну, —
І линуть ті пісьні, мов срібниї хвилї,
У просторонь неба ясну...
І ти, моя люба, в квітчастому полї,
Сьвятих перейнявши ся дум,
Веселую пісьню кохання та волї
Про щастя блескуче питомого краю
Менї засьпівала на радість безкраю,
Забувши про горе та сум!

XII.

Я бачу, мій краю, коханий мій раю,
Крізь далїч прозору твою сумоту
І сум той глибокий я в серце приймаю
І мучусь за тебе, родину сьвяту...
Я бачу, як часто у ранцї прозорім,
Осяяна сьвітлом, рожевим, ясним,
На всему просторі своїм неозорім
Ридаєш плачем ти без краю сумним;
Я бачу, як лєш ти крівавиї сльози,
Щó геть десь злинають в струмку дорогім,
Мов ясного ранку сріблястиї роси;
І бачу я далї, як янголів хори
Збирають ті сльози, щоб потім, як море,
Пролити на сьвіт їх, — як кару над ним!...

XIII.

Не раз, коли зорі весняної ночі
Засяють в блакитї для нас,
І шати прозорі, мов очи дївочі,
Сналáхнуть в той зоряний час
А люба природа в дрімотї владичній
Засне, оповита в срібло,
І сьпів соловейка струнний та величний
Поллєть ся дзвінкучий, мов скло,
Всю душу обгорне сьвяте почування
І серце під впливом ідей
В якімсь невимовнім, живім хвилюваннї
Бажає побачить в ту любу годину
У щастї безкраїм на мить хоч єдину
Усїх безталанних людий!

Ів. Стешенко.

*) Гл. Ч° 11 на стор. 210.

СКЕЛЯ.

Давно колись, дуже давно, на кримській червоній горі стояли високі палати, зелені сади кучеряві збігали з червоної кручі над річку, що́ в диких, крутих берегах крутилась та билась, неначе роздрочений змій.

В степу хвилювала пшениця, по луках паслись несчисленні отари, веселий народ населяв не нїмі кладовища, а села та міста шумливі. І буйнеє море витало той берег щасливий зеленими хвилями; сонце всьміхалось привітно веселому краю. І всїм їм: і горам, і селам, і людям була ґоспоминею кримська цариця, — одне тільки море одновічне було непокірне нїкому. Краса несказа́на була та цариця: струнка та висока, мов той кипарис, як ранок рожевий хороша, а очи, ті чорнї очи, — як блискавка грізна зпід чорної хмари, блищали зпід брів оксамітних. Хороша й багата, і славна була та цариця, та тільки не царством своїм, не красою пишає цариця: пишає-втїшаєть ся мати синами, що кинув на втїху вдові молодій батько-небощик. Забула вдова своє горе, як глянула вперше в вічи коханих близнят, під щебет їх любий надїя на серцї прочнулась — чекає цариця, що зіронька щастя і слави займеть ся знову над нею. Раз колись ранком чудовим вийшла цариця з синами в сад погуляти. Сонечко сипало золотом щиро, пахущі квітки головками кивали привітно, птаство в кущах щебетало з усїх своїх сил, в холодках водомети перлистую пісню свою воркотали. Та щось не втїшає нї сонце, нї квіти парицинних любих хлопят: поблїдли їх нїжні личка, померкли блискучиї очи.

— Сини мої, любиї дїти мої! Чим ще веселити вас треба? Чи вам привести жеребцїв дорогих? Чи пишную зброю подати? Чи хлопцїв-однолїтків ваших зібрати, щоб тїшили вас, розважали.

— Мамо-царице! Не треба нам коний, докучила й зброя блискуча, не силуйте й хлопцїв — вони потомились...



Вид старинної стїни мозаїчної роботи в кієво-софійськім соборі.

— Що? Потомились? Та як вони сьміють? Мабуть негарно вже вас вони бавлять — поганцї! Я їх звелю перевішати, других скажу назбирати...

— Нї, матїнко, нї, соколихо! Не треба і цього чинити: нї ласка, нї горе рабів не можуть вже нас звеселити. Звели краще, мамо, зробити човна, поїдем гуляти на вільнеє-вільнеє море.

Звелїла цариця — й ґалєра готова: убрали її оксамітом, усю килимами оббили, парус шовковий на щоглицї має по вітрі, а щогла,[1]) і про́ва[2]) і ко́рма[3]) — все золотом сяє. Сунеть ся тихо ґалєра по річцї; не вітер то суне її: слуги у пишному вбраннї ведуть за червоні кодоли[4]) на тяглї ґалєру. Не вітер, не буйний на полї схиляє важкиї колоски — то погляд царицї схиляє підданих пред нею. Довго здивовані гори лунали од гомону, довго рябіли народом круті береги, аж поки ґалєра до моря дійшла. А на морі стояв вже червоний намет, щоб пекучеє кримськеє сонце тїла царят не смалило, щоб вітер морський не куйовдив царського волосся, щоб глянуть нїхто не посьмів із підданцїв на ту несказану красу. Царевичі в морі: уже обгортає зеленая хвиля гнучкий та тоненький їх стан, колосує шовкове волоссє і манить їх стиха у ту далечінь таємничу. Пестливая мати звелїла музикам ґаграти, щоб геть одігнати журбу од коханих синів. Заграла музика, та дарма: не слухають хлопцї музики — слухають вільної хвилї, байдужі й до мами, й до всего. Моргнула цариця — і гарні дївчата пішли танцювати, — та дарма: ще тяжче спустились журливо їх очи і слїдять лиш хвилю зелену. Скинула оком цариця — й сьпівцї невидимі сьпівають: прегарная пісьня по хвилї пливе, колихаєть ся з нею укупі. Та дарма́: царята не бачать, царята не чують нїчого: як чулиї коні вони стрепенулись і очи висопили в морську далечінь.

По морю білїв-манячив парусок, бистро до їх наближав ся човник убогий, а в човні стояла і дзвінко сьпівала дївчина: голос чудовий лунав, розлягавсь по водї, весела усьмішка тремтїла на повних устах, а в очах жило саме щастє. Дїравий, убогий був човник, а їй і байдуже: сьпіває, весела, а іноді кине й слівце своїм слугам ласкаве, а слуги ті — риби та птиці морські; риби пливли чередою, зграями птиці летїли, трави звивались вінками круг човна, а човен був повен зьвіряток. Нїхто тієї дївки не знав, нїхто зрозуміти не міг її пісьні, усї дивували ся мовчки, вона-ж не вважала, не кланялась гордій царицї, а просто пливла та сьпівала і пальцем манила до себе. „Хто це? хто це?“ — усї зашептали, — нїхто не озвав ся, тільки невільник, закутий в кайдани, скрикнув нетямно: — „То доля! То воля!“ І, брязнувши тяжко, кинувсь у море. Скінчилась неволя і пута залїзні опали, і риби та птиці його обережно взяли й однесли до чудової дївки. Вона-ж обняла його, тихо всьміхнулась — ожив він, щасливий! Скипіла цариця і поїзд царицин, гнївно на їх закричали. А дївчина сьміливо в вічи дивилась, пливла та сьпівала, а потім до царських дїтий повернулась, глянула просто їм в вічи і руки до їх простягла. Застогнали хлопята і кинулись просто до неї, та вдержала мати-цариця: міцно обох до грудий притулила, любих дїтий захистила од чарівниці лихої. І знов повернула ґалєра у гору і везла вона гнївну царицю й збентежених дивом царят. Минули ся днї і тижнї, пролинули й роки — виростають царята: вже їх не вдержить в палатах і мати: як вітер на конях лїтають по цїлому царству та волї якоїсь шукають, та долї якоїсь питають. З'їздили Крим вони всенький, всї гори, долини, всї села, мечети сходили, питали у вбогих: „Нема“, — кажуть „волї“; — питали в багатих: — „Нема“, кажуть „долї“. Зажурились царята і все поглядають на море. А мати уже й догадалась: звелїла спалити човни всї й ґалєри, усїх

[1]) щогла = мачт, мачта; — [2]) про́ва = ніс, передов; — [3]) корма = зад судна; — [4]) кодоли = канати.

рибалок залякать, щоб ніхто й не пускав ся на море, щоб слуху і вісти ніде не було за морську дівчину.

Раз колись буря прибила до берегу човен старий, вбачили його юнацькі орлинні очи з високої башти, і ночи тієї-ж пропали царята укупі з човном.

Розлютила ся горда цариця, що гребують діти і нею, і родом значним і роскішним життєм, вийшла на скелю високу і так закляла їх, що щастя не знайдуть в чужій сторонї і вернуть ся знову до неї чи живі, чи мертві.

Плинуть часи за часами, як хвиля на морі. Запекла цариця не їсть і не пє і закляття свого не здіймає, — жде непокірних дітий.

— „Сонце ти наше, царице! Зглянь ся над нами і ухо своє прихили милостиве до голосу вірних рабів...“ [Блиснули царицині очи]... „вістець у порогу; каже, що парус по морю блукає: ні він не тїкає, ні він не підходить, а все проти берегу ходить, неначе дозволу питає...“

— Носилки мінї!

І носилки з'явили ся: золотом куті, цяцьковані перлами скрізь, оксамітом підбиті; шестеро хлопців прегарних мчали в носилках на берег царицю, а з заду потяг ся ввесь поїзд.

Цариця на скелї і зараз впізнала, чого малий човник блукає, звелїла йому добрий знак подавати.

Як бистрая чайка, до берегу липне той човник і вже коло берегу, вже в йому бачить цариця дітий, що́ схилились чолом перед нею.

— „Чого добули неслухняні? Чого ви шукали в чужій сторонї неприємній? Якого гостинця зза моря мінї привезли?“

— Долю, мамо, волю та силу-відвагу широку; і голови вільні, юнацькі, тобі на поклін принесли!

— „Ха, ха, ха!“ — гостро зареготалась париця: „Волю! Яке, бачте, диво заморське! Ви тут її мабуть не мали?! Волю то рубя та голови ще на придачу порожні! Царськая воля та пишная одїж вам не до мисли! Не варті-ж ви їх! Гетьте з очий!“

— Мамо, мамо! — благали сини.

— „Гетьте з очий, не з'являйтесь, аж поки царського гостинця мінї не добудете з моря, аж поки не прийдете так, як царям подобає!“

Враз закипіла зеленая хвиля під веслами, парус на щоглицю звив ся, як птаха, і скоро вже сиза морська далечінь поглинула той човник.

Знов плинуть днї, плинуть ночі, царицин же гнїв не спливає за днями, як лист за водою; така-ж вона грізна, така-ж прехороша собою сидить на престолї і мовчки чекає свавільних синів. Мовчки лютує цариця, лиш царство аж стогне, аж трусить ся з жаху та муки.

Два роки минуло і слуги летючую звістку опять принесли, що парус на морі білїє, мов чайка, і держить до берегу просто.

Знов поїзд царицин прямує на скелю. Розбиті червоні намети, напитки, наїдки, утїхи усякі чекають коханих гостий. На самому розї цариця впізнала вже матернім оком ті прехорошї обличчя, ті очи блискучі і вуса шовкові.

— Матїнко, мамо! — радісно кличуть сини.

— „Дїти мої, які-ж ви хорошї, мої орлинята! Де-ж ваші роскішнії шати, де-ж ваші вірнії слуги? Вдягайтесь, вбирайтесь, несїть подарунок заморський матері, бідній вдовицї, що́ ждала вас ночі і днї! Ідїть, покажіть ся народу, що жде-не дождеть ся царів молодих. Жде вас і царство, і щастє, і слава!“

— Мамо, не треба нам другого царства, не треба роскішного вбрання, бо щастєм, як сонцем, ми вкриті і другого ми не бажаєм. Лиш просим, о мати, зніми ти свій гнїв з неслухняних синів і материм серцем до нас пригорни ся!

— „Яке-ж бо там щастє?“ — з дивом питає цариця.

— Мамо, те щастє — коханнє: коханнє дівчини тієї...

— „Згадала, згадала! Так це оте щастє, заморськеє диво! У нас, бач, немає хороших дівчат, що́ покірно-б, як квїти на сонце, радо дивили ся-б в очи царські. Треба шукати за морем кохання... У кого? В коханки невільників бридких! На його зміняли й коханнє народу, на його зміняли і неньчине серце гаряче! Геть-же з очий і прощання не дам вам!“

— Мамо! — з сльозами молили сини: — прости, зрозумій!

— „Добре, простю вже, — блиснула очима цариця: — простю я тодї лиш, як ви мінї тую коханку привезете в подарунок.“

— Мамо! — заквилив молодший.

— Годї! — суворо старший озвав ся і міцно рукою керує, і човник малий ріже зеленую хвилю.

Всьміхнулась цариця: — „Помчали як хутко! Та вернетесь ви незабаром: коханнє дівчаче дочасне, а матері серце од віку й до віку!“

Вернулась цариця до дому. Чекає-чекає, не год і не два і не три й не чотири; пожовкла, поморхла, посивіла вся од старости і злісти; пів царства бряжчить у кайданах, пів царства благає, щоб гнїв свій заклятий зняла іхня грізна цариця — даремне!

Аж ось колись ранком-раненько, не скаче, летить мов на крилах од моря старий вартовий.

Цариця на скелю, цариця значок викидає — не ближчає парус порваний. Лютує цариця на челядь, що́ довго готують плоти і ось зготували, гребуть ся, до човна прямують, піймали, до берегу вкупі підходять. Зоглянула мати і втомлених двох подорожників зараз впізнала.

— „Дїтоньки рідні, мої безталанні! Хто вас так змучив? Кажіть бо! Як хижа орлиця, я вирву у того і очи зпід лоба, і серце з грудий! Де та коханка, що вас заманила? Де чарівниця лихая? Дайте помститись над нею!

— Нї, мамо, нї, дорогая! Не рви свого серця даремне, ніхто тут не винний. Коханнє як квїтка: сьогодня красує, а завтра зівало. Не маєм ми гніву на неї, ми дякуєм щиро за щастє, яким дарувала нас щиро, тобі-ж на потїху її не дамо.

Застогнала од гнїву цариця та глянула знову на рідних, і жаль обхопив її серце.

— „Як ви поморхли, як ви змарнїли, мої безталанні! Та чом же немає у вас нї їжі, нї плаття, нї гроший?“

— Дурниця то, мамо! Гроший-скарбів нам не треба, як скарб ми дорожший втеряли. Збліднли, втомились ми, блукаючи в морі, як їжу та воду усю оддали на дорозї тим стрічним, що́ їхали так, як і ми, питати ся долї та волї.

— „Мабуть хтось рідний тай дуже! Хто-ж то був, дїтки?“

— Гяури, мамо, бідні невільники морем з полону втїкали.

— „Годї, годї, прокляті, тричі прокляті! Немає в вас сорому, царської чести, немає до матері ласки, немає до віри уваги — гетьте-ж з очий! Нема-ж вам од мене нї ласки, нї слова привіту, згиньте прокляті!“

Високо встала цариця, звела, проклинаючи, руки і — вся скамянїла, уся обернулась в високую скелю, пишная одїж в червоную глину, сивії коси в полинь, колючки.

Забачили дїти, кинулись в ноги з мольбою, хотїли слїзми розтопити запеклеє серце, а скеля сувора сипнула камінням... Сини у сльозах розлили ся і з хвилями міцно злучились.

І з того часу стоїть собі гордая скеля над морем, дощі її миють та риють, вітри обривають рослину з високого чола. А коло ніг її пєть ся одвічнє синєє море, то плеще, то стогне, то горнеть ся тихо з мольбою — ото безталанні сини ще й досї запеклую матїр благають, щоб зняти закляттє. Старший почне говорити — запінить ся Чорнеє море, бурхає, реве, припадає до скелї, здіймаєть ся високо, требує грізно слова прощення. А менчий коли заговорить — лащить ся море і плеще, хвилює злегенька, немов би шовкова тканина, ласкаве, приємне, криштально-блакитне. Та скеля не слуха, суворо мовчить і лиш іноді гнївно швиргає камінням. І чекають обоє: сини, коли мати розтопить свій гнїв і обернеть ся щиро до їх, а мати усе дожидає, коли то їй дїти викинуть просто під ноги втоплену долю та волю...

Днїпрова Чайка.

Исторія літературы рускои.

Написавъ Ом. Огоновскій.

ПЕРІОДЪ НОВЫЙ.

ЛІТЕРАТУРА НАУКОВА.

1. *Етнографія.*

Етноґрафія, се-бъ-то образъ индивидуальнои вдачѣ народу, є наука нова, щó вытворила ся мѣжь Славянами въ наслѣдокъ вóдродженя народностій въ напрямѣ суспóльно-національнóмъ. Вóдтакъ етноґрафія вважає ся засновкомъ реставраціе народности руско-украинськои.

Руско-украинська етноґрафія є выслѣдомъ бажаня, пóзнати нарóдъ, котрый має свою исторію, свою культуру, свою мову й богату поезію, та й оригинальнѝ прикметы свого индивидуализму. Вже-жь Великорусъ А. Пыпинъ пише ось-що про окремѝ прикметы вдачѣ украинського народу: „Тѝ окремѣшности етноґрафичнѝ, щó ихъ можна дослѣдити ще въ давнóмъ характерѣ южнорускаго племени, розвинули ся пóдъ вплывомъ исторіѣ въ такѝ своєрóднѝ формы, якѝ впадали въ очи самому народови и рѣзко вóдрóзнили „хохла“ вóдъ „Москаля“. Всѣ рóзнѝ условины, щó вытворювали народнóсть, найпаче-жь свóйства и обстановы природы, вплывавшѝ вóдъ поконъ-вѣку на физичный складъ племени и на єго бытъ (формы хлѣборобскои и въ загалѣ хозяйскои культуры), — племѣнне сусѣдство въ стародавнѝ й середнѝ вѣки, котре зъ давныхъ-давенъ на етнольоґичный складъ народности зъявляло иншій вплывъ мѣжь племямъ полудневымъ, а иншій мѣжь пóвнóчнымъ, — останки поконвѣчнои старовины, щó збереглись вóдъ затраты на полудни, а занапастились на пóвночи, або навпаки, пóзнѣйшѝ историчнѝ вóдносины, незвѣстнѝ на пóвночи, щó зъявляли новѝ думки й обычаѣ на полудни (якъ н. пр. давнѝ схóднѝ, а вóдтакъ польскѝ вплывы XV—XVII. вѣку), — національна исторична боротьба XV—XVII. вѣку и т. и., — все теє вкупѣ вытворило типъ народности, стóлько вóдмѣнный вóдъ пóвнóчного, що при „возсоєдиненію“ въ половинѣ XVII. вѣку, вóнъ не мóгъ злятись зъ пануючою народнóстю, и прилучивъ ся до неи зъ окремымъ вóдтѣнкомъ“.[1])

Коли-жь вóдродженє иншихъ приголомшеныхъ народóвъ славяньскихъ (Чехóвъ, Словакóвъ, Лужичанъ, Словѣнцѣвъ, Сербо-Хорватóвъ) вóдбуло ся въ наслѣдокъ національнои реакціе противъ гнету пануючои націе (Нѣмцѣвъ, Мадярóвъ), — коли вóдтакъ вóдродженє тыхъ народóвъ подало товчокъ до студій етноґрафичныхъ, то на Украинѣ литературне вóдродженє почало ся вóдъ выданя „Енеиды“ Ивана Котляревского, вóдтакъ напрямъ до етноґрафіе ставъ вóдъ трийцятыхъ рокóвъ называтись народностію, и ажь въ шѣстьдесяти рокахъ тямущѝ Украинцѣ дали починъ до вóдродженя народного, доказуючи національну самостóйнóсть свого народу супротивъ Великорусóвъ або Москалѣвъ. Та й, нѣгде правды дѣти, руско-украинськѝй нарóдъ вóдъокромлює себе зъ-давна вóдъ народу россійского. Тому-то й Великорусъ Пыпинъ не вагувавъ ся про сю окремѣшнóсть ось-що написати: „Народнóсть малоруска, при всѣй силѣ великорускихъ вплывóвъ, котрѝ входили въ неѣ рóзными дорогами сусѣдства, администраціе, образованя, — при всѣмъ „обрусѣнію“ высшихъ клясъ суспóльности, зберегла стóлько своєрóдныхъ прикметъ, що окремѣшнóсть єи була очевидна: справжнѝй Малорусъ (хохолъ) зъ-давна вóддѣлювавъ ся вóдъ Великоруса (Москаля, кацапа), — люде, щó осѣлись разомъ на однóмъ мѣсци, не змѣшували ся зъ собою, — а коли народный елємэнтъ увóйшовъ въ литературно-суспóльный рухъ, то вóнъ ще бóльше спонукувавъ до заявленя и розвою тыхъ окремыхъ прикметъ народныхъ“.[1])

Такъ отже наука етноґрафична на Украинѣ подала починъ новому житю просвѣтному й національному, котрого не запастить теперь нѣяка чужа кормига. Изъ руско-украиньскои етноґрафіе довѣдавъ ся свѣтъ, що у нашого народу є скарбóвня чудовои поезіе людовои, якою нѣ одинъ славяньскій нарóдъ похвалитись не може. Коли бо мѣжь творами устнои литературы славяньскои тóлько епична поезія Сербóвъ уважає ся богатшою вóдъ нашихъ думъ и пѣсень историчныхъ, то руско-украинська поезія людова вызначує ся тысячами найкрасшихъ пѣсень и казокъ изъ житя суспóльного, мѣжь-тымъ коли нашѝ колядки, зъображаючѝ свѣтъ митичный и найдавнѣвшѝ картинки зъ побуту руско-украинського, суть справдѣ многоцѣнными проявами словесными въ литературѣ европейскóй.

Хоча Григорій Калиновскій уже въ 1777. р. выдавъ у Петербурзѣ „Описаніе свадебныхъ украинскихъ простонародныхъ обрядовъ“, то все-жь не подавъ вóнъ намъ справжнього матеріялу етноґрафичного въ мовѣ украиньскóй. Першимъ етноґрафомъ на Украинѣ бувъ отже молодый князь П. А. Цертелевъ, щó опóсля ставъ помóчникомъ попечителя Харкóвского университету. Вóнъ выдавъ р. 1819. въ Петербурзѣ „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсень“ (8°, сторóнъ 64).[2]) Свóй збóрникъ присвятивъ Цертелевъ Дмитрови Трощиньскому, котрый бувши колись бѣднымъ козакомъ, своимъ талáномъ пóднявъ ся до степени министра юстиціѣ.[3]) Своє переднє слово кóнчить Цертелевъ ось-якою заявою: „*Боюсь наскучить читателю предметомъ, который для меня столь занимателенъ: воспоминаніе о родинѣ наполняетъ душу какимъ-то неизъяснимымъ удовольствіемъ*“.[4])

Цертелевъ уважавъ украиньскѝ думы поемами, заявивши, що они свóй взоровзóръ мáли въ рапсодіяхъ Гомера. Вóдтакъ украиньскѝ епичнѝ пѣснѣ по думцѣ Цертелева вызначують ся тымъ, що они зъображають „*счастливый отпечатокъ первыхъ временъ стихотворства, — поэзіи безыскуственной, естественной*“. Тóлько-жь гадавъ вóнъ, що сѝ памятники народного ґенія въ теперѣшнѣй формѣ дуже ушкодженѝ; тѝ-жь вѣршѣ, котрѝ по думцѣ Цертелева дóйшли до насъ цѣлѝ, зъявляють силу выразу й суть гармонійнѝ на-причудъ. Опроче сказавъ вóнъ дещо про мову украиньскихъ думъ и пѣсень. Єму здавало ся, що та мова чи-мало вóддалилась вóдъ свого народу, а ще бóльше вóдъ мовы россійскои. Але-жь слово є одежа думокъ, заявивъ Цертелевъ. Оно змѣняє ся и часомъ, и политичными переворотами, и самою просвѣтою народу. Вóдтакъ выдавець того збóрника хотѣвъ звернути

[1]) А. Пыпинъ: „Обзоръ малорусской этнографіи“. („Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ. Томъ IV. С.-Пб. 1885; стор. 744—745).

[1]) „Исторія славянскихъ литературъ“. Томъ I. С.-Пб. 1879; стор. 388—389.

[2]) Въ збóрнику Цертелева надруковано 9 думъ и 1 пѣсню.

[3]) Про Трощиньского и про вóдносины єго до Василя Гоголя гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1888; стор. 285.

[4]) А. Пыпинъ „Обзоръ малорусской этнографіи“ въ „Вѣстнику Европы“. Двадцатый годъ, томъ IV., 1885; стор. 755.

увагу читачѣвъ не на стиль, але на силу почувань и на красу картинъ. Вôнъ сказавъ, що, хоча для бôльшои части „русскихъ“ читачѣвъ „нарѣчіе“ пѣсень окаже ся чудернацкимъ и немилымъ, то вôдси було-бъ несправедливо вносити, що й самѝ стихотворы дивовижнѝ й нѣчого не вартѝ. Вже-жь романсы трубадурôвъ, пѣснѣ давныхъ скальдôвъ подобають ся вельми новѣйшимъ письменникамъ за-для своихъ думокъ и выразôвъ, дармá, що стиль ихъ є невыробленый. Вôдтакъ заявивъ Цертелевъ, що украиньске „нарѣчіе“ було колись, такъ-сказати, языкомъ окремымъ (отдѣльнымъ), пануючимъ въ полудневôй Россіи, та не менше другихъ языкôвъ способнымъ до поезіѣ.[1])

Коли-жь князь Цертелевъ бувъ дилєтантомъ у змаганяхъ етноґрафичныхъ и выдавъ свôй збôрникъ за-для любови до старовины, то Михайло Максимовичь ставъ займати ся дослѣдами етноґрафичными за-для того, що вôнъ уважавъ ихъ засновкомъ народництва украиньского.

1. Михайло Максимовичь.[2])

Михайло Александровичь Максимовичь родивъ ся 3. вересня р. 1804. въ степовôмъ хуторѣ недалеко мѣста Золотоноши, Полтавскои ґубернiѣ. Вôнъ походивъ изъ старого, славного роду козацкого. Въ 1812. р. ставъ учити ся въ Новгородъ-сѣверскôй ґимназіи, а въ 1819. р. бувъ слухачемъ Московского университету на вôддѣлѣ словеснôмъ. Професоромъ єго бувъ Мерзляковъ,[3]) котрого Максимовичь называвъ „соловѣемъ стараго времени“.[4]) Рокôвъ черезъ два вôнъ перейшовъ на вôддѣлъ физично-математичный. На сѣмъ вôддѣлѣ вызначувавъ ся тогдѣ М. Г. Павловъ, талановитый ученикъ нѣмецкого философа Шеллинґа. Павловъ що-йно бувъ вернувъ ся зъ-за границѣ въ Москву та зайнявъ катедру сѣльского хозяйства. Єго лєкціѣ про природу, въ дусѣ натуральнои философіи, зъявляли сильный вплывъ на молодѣжь университетску, изъ-за чого й Максимовичь переймивъ вôдъ Павлова напрямъ, надавати поетичный кольоритъ творамъ природописнымъ. Тому-то й твôръ Максимовича „Размышленія о природѣ“ (1827) зовуть поемою о природѣ.

Въ 1823. р. Михайло Максимовичь кôнчивъ курсъ кандидатомъ, але слухавъ ще выкладôвъ въ вôддѣлѣ медичнôмъ и словеснôмъ. Въ 1827. р. выдавъ вôнъ у Москвѣ етноґрафичный збôрникъ „Малороссійскія пѣсни“, вôдтакъ въ 1829. р. поставлено єго адъюнктомъ Московского университету, коли вôнъ оборонивъ магистерску диссертацію и надрукувавъ кôлька творôвъ въ обсягу натуральнои исторіѣ. Въ 1833. р. ставъ вôнъ ординарнымъ професоромъ ботаники, и трохи-перегодя (1834) выдавъ у Москвѣ новый матеріялъ етноґрафичный п. з. „Украинскія народныя пѣсни“ (часть I.). А по-за-якъ вôнъ тогдѣ працювавъ такожь на поли исторіѣ литературы,[1]) то вже р. 1834. ботаникъ Максимовичь ставъ професоромъ „русской словесности“ въ ново-заснованôмъ университетѣ Киѣвскôмъ. Вôдъ р. 1834. до 1841. бувъ вôнъ професоромъ, а до кôнця р. 1835. такожь ректоромъ университету.

Въ 1840. р. завязавъ вôнъ литературнѝ вôдносины зъ деякими галицкими Русинами, найпаче-жь зъ историкомъ Зубрицкимъ. Того року выславъ Максимовичь до него письмо про галицко-руску словеснôсть. Важнѣйшѝ зразки сего письма суть ось-якѝ: „Вôдродженє рускои литературы въ Червонôй Руси є вôдрадною проявою. Дай Боже, щобъ тому вôдродженю сприяли обставины, и щобъ молоде ваше духовеньство не полишило сего прегарного й вельми важного почину. Якою-небудь мовою писали-бъ Галичане, все рôвно, кобы лишь писали про свою милу Русь, — але-жь молодому, нынѣшньому и будущому поколѣню треба писати своєю рôдною мовою, такъ якъ се роблять Нѣмцѣ, Французы, Чехи и трохи-не всѣ иншѝ народы. У насъ въ россійскôмъ царствѣ „русскимъ“ языкомъ ставъ великорускій языкъ, котрымъ и говоримо, и пишемо, и думаємо, якъ языкомъ загальнымъ, котрымъ користує ся свѣчна кляса народу въ Украинѣ... У насъ (въ Россіи) не може бути литературы въ „южнорускôмъ“ языцѣ, а тôлько можуть бути й є окремѝ творы, писанѝ тымъ языкомъ, — творы Котляревского, Квѣтки-Основяненка, Гребѣнки й другихъ... Але для Русинôвъ австрійскои державы живый языкъ — южнорускій; — доба языка польского для нихъ давно минула, — доба великорускаго языка для нихъ ще не наступила... Вашѝ молодѝ писателѣ повиннѝ писати чистымъ южнорускимъ языкомъ, якій бачимо особливо въ пѣсняхъ и думахъ украиньскихъ и стародавныхъ червонорускихъ“...[2])

Яковъ Головацкій каже про се письмо, що оно вытворило литературнѝ взаимины мѣжь галицкими й украиньскими „ученими“, котрѝ тогдѣ въ-перше перейнялись почуванємъ, що належать до одного й того-жь народу, дармá, що тѝ взаимины мѣжь ними спинялись необоромыми перепонами.[3]).

Цѣнный матеріялъ до житєписи Максимовича находимо въ єго „альбомѣ“, щó єго писавъ вôнъ вôдъ р. 1824. Въ тôмъ альбомѣ вписували афоризмы й вѣршѣ не тôлько близшѝ єго приятелѣ, але й иншѝ особы, ба й деякѝ славнѝ письменники россійскѝ (н. пр. Жуковскій). Рôдна єго мати запримѣтила тамъ, що сынъ єи найде щастє не въ столици, але въ рôднôй земли, въ кругѣ сѣмьѣ и при своѣй матери, котра добачає въ нѣмъ свою радôсть.[4]) И справдѣ, Максимовичь туживъ въ Москвѣ за родиною, и бувъ вельми довольный, коли зъ сеи столицѣ перейшовъ въ Киѣвъ. А вже-жь, живучи въ Киѣвѣ, ставъ вôнъ перегодомъ нездужати. Лѣтомъ р. 1836. поѣхавъ вôнъ у Крымъ, а въ 1839. р. занедужавъ такъ тяжко, що въ 1840. р. подавъ ся въ вôдставку, й осѣвъ ся у своѣмъ хуторѣ на

---

[1]) ibid.

[2]) Важнѣйша литература: 1. „М. А. Максимовичъ“. Біографическій и историко-литературный очеркъ. („Журналъ министерства народн. просв.“ 1875; октябрь, стор. 175—249). — 2. Некрологъ — М. П. Драгоманова. („Вѣстникъ Европы“. 1874; мартъ, стор. 442—453). — 3. „Обзоръ малорусской этнографіи“, — статья А. Пыпина въ „Вѣстнику Европы“. 1885; стор. 757—780. — 4. „Михаилъ Александровичъ Максимовичъ“. („Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“ Н. И. Петрова. Кіевъ, 1884; стор. 177—183).

[3]) Того часу бувъ Мерзляковъ першимъ знавцемъ россійскои литературы. Вôнъ бувъ учителємъ Лермонтова.

[4]) „Соловѣемъ стараго времени“ авторъ „Слова о полку Игоревôмъ“ назвавъ Бояна.

[1]) Крôмъ збôрника „Малороссійскихъ пѣсень“ (1827) выдавъ Максимовичь до р. 1834. деякѝ статьѣ и творы, щó вôдносились до исторіѣ литературы. Въ 1829. р. писавъ вôнъ статьѣ про историчну вѣрнôсть Пушкиновои поемы „Полтава“, въ 1833. р. надрукувавъ розбôръ Вельтманового перекладу „Слова о полку Игоревôмъ“, а въ рокахъ 1830—1834. выдавъ кôлька книгъ альманаха „Денница“.

[2]) „Галичанинъ“. Литературный сборникъ, издаваемый Яковомъ Ѳедоровичемъ Головацкимъ и Богданомъ Андрѣевымъ Головацкимъ Книга I., выпускъ 2. Львôвъ, 1863; стор. 107—110.

[3]) ibid., стор. 110—111.

[4]) „Кіевская Старина“; томъ I. 1882; стор. 159.

Михайловôй Горѣ въ Золотоношскôмъ повѣтѣ надъ Днѣпромъ. Одначе въ 1843. р. ставъ Максимовичь знову читати лѣкціѣ въ университетѣ „по найму“, и бувъ готовъ, опять поступити на службу, але єму назначили наслѣдника, зъ-за чого вôнъ знову поѣхавъ на Михайлову Гору, и живъ тихо въ самотѣ. Вôдтакъ вôдъ р. 1853. трохи-не черезъ двайцять лѣтъ не записано нѣчого въ єго альбомѣ. Того-то (1853) року Максимовичь оженивъ ся, и живучи щасливо зъ дружиною, не зъявлявъ охоты, пѣклуватись альбомомъ. Ажь въ 1871. р. пятьдесятилѣтній ювилей литературнои дѣяльности спонукавъ єго, выдобути зъ забутого захисту давный альбомъ, въ котрôмъ вписавъ ся мѣжь иншими такожь россійскій исторіоґрафъ Михайло Погодинъ.

Коли Тарасъ Шевченко вертавъ ся зъ неволѣ и застрягъ въ Нижнѣмъ Новгородѣ, то Максимовичь пôславъ єму зъ Москвы листъ (20. грудня, р. 1857), пишучи, що „полетѣвъ бы и вôнъ изъ Щепкиномъ[1]) до Нижнього, — та ба! нужда не пуска зъ Москвы“.[2]) — Зъ листомъ своимъ послявъ Максимовичь Шевченкови свôй перекладъ „Слова о полку Игоревôмъ“, пишучи про се ось-що: „На половину здається таки гарненькій, — дещо вже й самъ полагодивъ, а щó тобѣ не сподобається, будь ласковъ, напиши менѣ, коли буде досужно. Да ще отъ-яка прозьба до тебе, нашь вѣщій Бояне! Мы тутъ дуже бажаємъ твоихъ пѣсень и вѣршей, не тôлько про себе, да щобъ и въ свѣтъ ихъ пустить черезъ „Молву“ да „Руську Бесѣду“...[3]) Опôсля Максимовичь исправивъ той перекладъ и надрукувавъ єго р. 1859. въ Москвѣ у своѣмъ збôрнику „Украинець“.

Коли-жь Шевченко бувъ въ Москвѣ, то Максимовичь писавъ єму 15. марта р. 1858. ось-що: „Посылаю тобѣ Жабомышодракôвку — тіи гексаметры Думитрашковй, щó я казавъ тобѣ,[4]) да ще й мои Псалмы. Будь ласковъ, подиви ся на сй Псалмы пильненько, и щó въ ихъ не до ладу, одмѣть менѣ все до послѣднього словця. Зъ твоєи порады може и зможеться менѣ справити такъ, щобъ и въ люде не соромъ було показать ся коли-небудь“.[5]) — „Псалмы, переложенные на украинское нарѣчіе“ надрукувавъ Максимовичь въ Москвѣ р. 1859. Въ украинськôмъ перекладѣ выдавъ вôнъ 29 псалмôвъ Давидовыхъ.

18. марта р. 1858. Шевченко, пробуваючи въ Москвѣ, навѣдавъ Максимовича, котрый тогдѣ клопотавъ ся журналомъ „Русская Бесѣда“. Гарна жôнка „ученого“ явилась поетови типомъ Украинки. Она заграла на фортепянѣ кôлька украиньскихъ пѣсень такъ чудово, що нѣ одна велика артистка не зъумѣла-бъ красше грати. Вôдтакъ записавъ Шевченко ось-що у своѣмъ Дневнику: „*И гдѣ онъ, старый антикварій, выкопалъ такое свѣжее, чистое добро? И грустно и завидно! Я написалъ ей на память свой „Весенный Вечеръ“, а она подарила мнѣ, для ношенія на шеѣ, Кіевскій образокъ*“.[6])

Вôдтакъ 25. марта т. р. Максимовичь въ честь украиньского поета давъ обѣдъ, на котрому мѣжь иншими були Погодинъ и професоръ Шевыревъ. Въ кôнци-жь обѣду Максимовичь, звернувшись до Шевченка, прочитавъ ось-якй свои вѣршѣ:

На святе Благовѣщенє
Тебе привитаю,
Що ты, друже мôй, вернувъ ся
Зъ далекого краю!
Ой якъ дуже за тобою
Тужила Вкраина, —
Усе тебе вспоминала,
Якъ та мати сына:
Твои думки туманами
По лугахъ вставали,
Твои сльозы росицею
По степахъ спадали;
Твои пѣснѣ соловейкомъ
Въ садахъ щебетали...
Та що й казать? Треба, кажуть,
Великои хусты,
А щобъ людямъ завязати
Говорливй уста.
А теперь вже й не треба,
Бо вже время инше:
Теперь людямъ говорити
И дыхать вôльнѣйше.
Хвалить Бога, вже й ты зъ нами,
Нашь любый Кобзарю!
Бувай здоровъ намъ на радость,
А собѣ на славу!
Перебувъ ты тяжке лихо
И лиху недолю,
Заспѣвай же новыхъ пѣсень,
Щобъ мати Вкраина
Веселилась, що на славу
Тебе породила![1])

Въ кôнци р. 1858. кружокъ московскихъ панславистôвъ задумавъ выдавати нову часопись „Парусъ“. Максимовичеви поручено редакцією, просити Шевченка та й иншихъ украиньскихъ письменникôвъ, щобъ схотѣли бути помôчниками нового выдавництва. Тому-то 15. листопада р. 1858. Максимовичь выславъ до Шевченка зъ Киѣва ось-якій листъ: „Здоровъ бувъ, коханый земляче! Я въ октябрѣ вернувъ ся зъ Украины, де погулявъ добре, зложивши зъ себе ще въ маѣ тяжке бремя редакціѣ журнальнои, и теперь тутъ остаюсь вольнымъ козакомъ, неначе на Запорожьи, бо жôнка зосталась тамъ — на Михайловôй Горѣ на хозяйствѣ. Вона тобѣ кланяється сердечно, и я зъ нею кланяюсь тобѣ, якъ и всѣ, кого довелось бачити у Киѣвѣ. На Михайлôвъ день бувъ я у старого Щепкина и чувъ одъ його, що ты пробуваєшь въ академіи, и що якійсь книжникъ друкує вже твои стихотворенія. Щасти имъ Боже! Минѣ треба знати, чи выйдуть вони до Нового року, бо Иванъ Аксаковъ притьмомъ просить, щобъ йому друкувати въ ґазетѣ „Парусъ“ тіи вѣршѣ твои („Вечôръ“, „Пустка“ и др.), щó ты зоставивъ

---

[1]) Михайло Щепкинъ, славный артистъ драматичный въ Москвѣ, бувъ приятелемъ Шевченка.

[2]) „Кіевская Старина“ въ статьи: „Письма Максимовича къ Шевченку“; т. VIII. 1884; стор. 645.

[3]) ibid.

[4]) Про Константина Думитрашка и єго „Жабомышодракôвку“ гляди „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 302—303.

[5]) „Кіевская Старина“; т. VIII. 1884; стор. 646.

[6]) „Основа“. С.-Пб. 1862; іюнь, стор. 14.[2]

[1]) М. К. Чалый, „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“. Кіевъ, 1882; стор. 125—126. — Якъ высоко Максимовичь поважавъ украиньского Кобзаря, можь дôзнатись изъ Дневника, въ котрôмъ Шевченко пише: „Максимовичъ — тотъ просто благовѣетъ передъ моимъ стихомъ“. („Основа“. 1862; іюнь, стор. 14[2]).

въ мене за-для „Бесѣды“. А коли книжка твоя выйде до Нового року, то чи не можна иншихъ твоихъ вѣршѣвъ йому надѣлити для № 1 „Паруса“? Будь ласкавъ, звѣсти и напиши про сеѥ и про те, якъ ся себе маѥшь, и щó нового вытворяѥшь? Чи выспѣвуѥтьця, чи выгукуѥтьця тобѣ на тôмъ сѣверѣ Невскому“...[1]) Шевченко обѣцявъ пôслати редакціи деякѣ свои стихотворы та ставъ спонукувати й Кулѣша до литературнои пôдмоги редакційного комитету. Але-жь Кулѣшь вôдписавъ Шевченкови ось-таке: „Дивуюсь я, читаючи вашь листъ, та й не надивуюсь: чого-бъ то минѣ плысти зъ своими вѣршами по сусѣ пôдъ „Парусомъ“? Хиба я Олегъ, нехай Богъ крыѥ, чи що?[2]) „Парусъ“ у своѥму универсалѣ перелѣчивъ усѣ народности, тôлько забувъ про нашу, бо мы, бачь, дуже однаковѣ, близькіи родичѣ: якъ нашь батько горѣвъ, такъ ихъ грѣвъ ся! Не годитьця минѣ давать свои вѣршѣ пôдъ „Парусъ“, и того ради, що його набуваѥ чоловѣкъ, котрый вступивсь за князя, любителя хлосты. Може воно й до ладу по московськôй натурѣ, тôлько мы сього не вподобали для свого люду; а вже коли въ Москвѣ даватимуть хлосту, то даватимуть и на Вкраинѣ“...[3])

Сю думку Кулѣшеву про „Парусъ“ передавъ Шевченко Максимовичеви, и вôдтакъ сей приятель Кобзаря выславъ до него зъ Москвы 1. грудня р. 1858. ось-якій листъ: „Спасибô тобѣ, мôй любый и дорогій земляченьку, за твои прегарнѣ листы до мене и до моѥи Марусеньки, которая може сьогоднѣ тамъ, поглядаючи на Днѣпро-Славуту и читаючи твôй дивнесенькій „Сонъ“, дякуѥ тобѣ за його. А щó якъ-бы Богъ помôгъ намъ и тебе одружити бурлака на Михайловôй горѣ? Тото удрали бы весѣлля таке, що ажь синѣ горы Днѣпровіи здвигнулись бы на радощахъ. Розпочавъ бы я зъ тобою и ту пляшечку выстоялки, щó налита ще въ 1805. року, якъ мôй дядько, блаженнои памяти Илія Хведоровичь Тимковській оженивъ ся на Софіи Ивановнѣ Халанськôй у Турановцѣ... А щó ты теперь минѣ написавъ, то здаѥтьця и дивовати ся нѣчого, щó я передавъ тобѣ прозьбу Аксакова: дурный бы лоцманъ бувъ, коли-бъ не забажавъ и не запрохавъ такого пловця, якъ ты, споряжаючи собѣ нового дуба, чи паруса. А що вôнъ не догледѣвъ бувъ, задумавши у поручь себе посадити и насъ всѣхъ, тодѣ, якъ треба було спорядити охочу лаву, то не зовсѣмъ гарно, та ще-жь и не такъ погано, щобъ уже и зовсѣмъ цуратись доброго чоловѣка. Недоладня дуже була и його оборона того вельможного, щó збрехнувъ погане словце про березову кашу, — и то правда. Минѣ такъ же, якъ и тобѣ, прийшлось воно дуже не по-нутру; — а коли-бъ ты бачивъ, якъ розходивсь бувъ тутъ старый Щепкинъ! — и Господи, якъ! Ты знаѥшь ще: те вельможне княжа само зъроду нѣкому не давало ни однои ложки березовои каши, а мабуть не бачило зъ-роду, якъ и годують ѥго, хочь и наварило такого кулѣшу, що якъ кажуть у насъ: крупина за крупиною гоняѥтьця зъ дубиною. Бачить сердешный, що нахаивъ тревоги, та вже й кпитьця теперь на ввесь свѣтъ, и цураѥтьця тôѥи нѣкчемнои стравы, та ще й дякуѥ добрымъ людямъ, що такъ проплювали на його милость. Якъ баранча мѣжь вовками и само було задумало завыти по-вовчому, а далѣ схаменулось, що не подоба. Изъ кимъ на вѣку не траплялось помилитись, то въ словѣ, то въ дѣлѣ! Отъ, хочь бы нашь горячій Кулѣшь. Ну, та Господь зъ нимъ и зъ тымъ вельможнымъ, и зъ лоцманомъ, — щасти имъ Боже на все добро! бо всѣ вони хочуть добра и рвутьця на добре, кожный по-своѥму його розумѣючи. — Скажи лишень минѣ, брате милый, про себе, про твои думки и пѣснѣ: чи вже-жь таки справдѣ не дозволяють друковати? Чувъ я, що якійсь паливода навѣженый тамъ — за границею — тобѣ пôдпакостивъ. Ну, да твоя збôрка выйшла бы изъ-пôдъ тутешньои цензуры. Нехай бы хоть самъ ясневельможный шефъ жандармôвъ процензуровавъ изъ своими многоочитыми архиянголами! Не все-жь у тебе таке, щó не можна пропустити. Половина бôльша такого, щó и вашь гасило Мацкѣвичь и московській Безпомыкинъ пôдпишуть: „печатать дозволяѥтьця“. Ну, зъ такихъ невинныхъ баранчатъ и нехай буде новая збôрка теперь, а щó таке у тебе ѥ, щó скаче, якъ кôзки, то нехай зъ Богомъ вылежуѥтьця собѣ, якъ львнъ добрый“.[1])

Въ отъ-сѣмъ листѣ Максимовичь натякнувъ на теѥ, що вôнъ зô своѥю Марусею радѣ-бъ ѥго, бурлаку, одружити на Михайловôй Горѣ. Та вже 22. листопада р. 1858. въ листѣ до Марусѣ Василевны писавъ Тарасъ ось-що: „Я васъ просивъ, щобъ вы мене оженили. — А то якъ вы не оженете, то й самъ Богъ не оженить, такъ я пропаду бурлакою на чужинѣ. На те лѣто, якъ Богъ поможе, буду въ Киѣвѣ и на Михайловôй Горѣ, а вы тамъ денебудь пôдъ яворомъ або пôдъ вербою и поставте мою заквѣтчану княгиню, а я пôду погулять та й зострѣну ѣѣ“...[2])

Коли Шевченко на весну р. 1859. приѣхавъ изъ Петербурґа на Украину, то бувавъ на Михайловôй Горѣ у Максимовича. И отъ, коли разъ Тарасъ приѣхавъ до свого старого приятеля, то пôдчасъ обѣду явивъ ся приставъ Добжиньскій, и хотѣвъ поета увязнити, тому-що вôнъ, гостюючи въ Городищи, въ цукроварни Яхненка й Симиренка, фабрицкимъ урядникамъ говорывъ либеральнѣ речи. Але Максимовичь упросивъ пристава, щобъ пôдождавъ, поки гôсть выѣде зъ ѥго дому. Вôдтакъ Добжиньскій вôддаливъ ся и дожидавъ поета надъ Днѣпромъ. Ледви-жь Шевченко вспѣвъ вôдплысти кôлька сяжнѣвъ, ажь надлетѣвъ на него становый, пересадивъ ѥго на свôй човенъ и вôдвѣзъ у станову кватиру въ Мошны.

Въ осени (7. вересня р. 1859) вернувъ ся Шевченко въ Петербурґъ, и ставъ листувати ся зъ названымъ своимъ братомъ Варфоломеѥмъ въ справѣ закупу землѣ надъ Днѣпромъ, де поетъ мôгъ бы жити у своѣй хатѣ. Тарасъ писавъ Варфоломеѥви, що й Михайло Максимовичь уступаѥ ѥму въ Прохорôвцѣ пригоже мѣсце, тôлько що не коло Днѣпра, — видно Днѣпро зъ-далека, а Тарасови треба його коло порога.[3])

Опôсля 14. грудня р. 1860. оповѣстивъ Максимовичь Шевченка, що ѥму родивъ ся сынъ Олекса, та що вôнъ зъ Марусею радѣючи добачають весь свôй свѣтъ въ тôмъ

---

[1]) М. К. Чалый, „Жизнь...“, стор. 136.

[2]) Въ лѣтописи Несторовôй читаѥмо, що великій князь Киѣвскій, Олегъ, прийшовши пôдъ Царгородъ (907. р.) велѣвъ своимъ воѣвникамъ зробити колеса, и поставити на нихъ кораблѣ. Опôсля годящій вѣтеръ дувъ въ вѣтрила, щó були на кораблях, и вôдтакъ Олегъ ѣхавъ колесами до Царгороду.

[3]) М. К. Чалый, „Жизнь...“, стор. 136.

[1]) ibid., стор. 137—138. — Въ 1860. р. въ Петербурзѣ надруковано „Кобзаря“ Шевченкового заходомъ П. Семеренка. Ось и оглядъ сего выданя: Катерина, Гайдамаки, Наймичка, Тополя, Тарасова нôчь, Гамалія, Утоплена, Причинна, Думки и Пѣснѣ, Псалмы Давидовй.

[2]) „Кіевская Старина“. 1885; томъ XI., стор. 335.

[3]) „Правда“. 1875; стор. 927.

„прекраснôмъ младенци“. Вôдтакъ просивъ вôнъ „бандуриста, сизого орла“, щобъ вволивъ єго волю, и прославъ єму всѣ свои „ґравюры“ новѝ.[1]) Але-жь поетъ незабаромъ занедужавъ и не мôгъ сповнити бажаня Максимовича.

Коли 7. мая р. 1861. домовину Тарасову привезено пароплавомъ изъ Киѣва до Канева, то зъ Михайловои Горы приплывъ сюды човномъ такожь Максимовичъ. „На похоронъ Т. Г. Шевченка“ написавъ вôнъ свôй стихъ. Ось и частина сего твору:

Сподѣвали ся Шевченка
Сей годъ на Вкраину,
А дôждали ся побачить
Його домовину.
Стоить въ Каневѣ въ соборѣ
Вся квѣтками ввита,
По-козацьки китайкою
Червоною вкрыта.
Идуть люде, передъ нею
Поклонъ покладають
И за душу Кобзареву
Господа благають.
Скôлько выспѣвавъ печали
Вѣщими словами!
Все бажалось єму волѣ
Для свого народа, —
И не дôждавъ того часу,
Якъ зôйшла свобода!
У столицѣ надъ Невою
Його поховали,
Честь великую и славу
Йому воздавали.
Тяжко-жь йому на чужинѣ
И въ вѣнку лавровôмъ:
Дума рвалась на Вкраину
Къ горамъ наддѣпровымъ:
„Тамъ широко, тамъ весело
Одъ краю до краю!“
Такъ спѣвавъ вôнъ надъ Невою
У великôмъ жалю.
Изъ могилы домовина
На свѣтъ подняла ся,
Черезъ Москву, черезъ Киѣвъ
Сюды донесла ся.
На Симона на Зилота
Задзвонили въ дзвоны,
Стали править Кобзареви
Новѝ похороны.
Отъ несуть його на марахъ
Зъ собору пôдъ гору,
Де старый Днѣпро Славута
Иде по простору...
Уволили твою волю
Украинськѝ дѣти, —
На Чернечу несуть гору,
Де ты хотѣвъ жити.
. . . . . .[2])

[Дальше буде.]

[1]) „Кіевская Старина“, т. VIII. 1884; стор. 647—648.

[2]) М. К. Чалый, „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“. Кіевъ, 1882; стор. 199—201.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

На крилах пісень. Твори Лесі Українки. — Львів 1892 р.*) — сторін 108, 8-ки. Ціна 60 кр.

Я йду шляхом, пісні свої сьпіваю,
Та не шукайте в них пророчої науки, —
Нї, голосу я гучного не маю!
Коли-ж хто сльози ллє з тяжкої муки,
Скажу я: „разом плачмо, брате мій!“
З його плачем я сьпів з'єднаю свій,
Бо не такі вже гіркі сльози спільні.

На крилах пісень, ст. 16.

„Не шукайте в них пророчої науки!“ — радить авторка тим, щó читають єї поезиї. Нехай і так! Не будемо шукати в них пророчої науки, бо й не знаємо добре, що се за наука, — і голосу гучного, потрібного мабуть до пророчої науки, не станемо жадати, бо чи все він прихожий? Радше вже послухаємо по волї авторки того, що єї доводить до смутку — може й справдї не будуть такі вже гіркі сльози спільні; у всякого-ж є своя турбота...

Правду сказати, коли прочитаєш „На крилах пісень“, то в результатї зовсїм тобі на смуток не збереть ся; навпаки врадуєть ся, що ось в ряди наших нечисленних письмовцїв, а особливо жінок-авторок, прибуває сила молода ще, дуже молода, а замітна. Леся Українка незвичайна собі тим, що ще майже дитиною була (мала ледви 13-ий рік), а вже „Зоря“ помістила єї дві поезиї „Конвалія“ і „Сафо“ в р. 1884. Тепер же, коли їй тілько 21 лїт, вона вже поруч з матїрю взята в історию нашої лїтератури. Правда, у нас ще дешевим коштом можна попастись в історию (звістно, у бідного і малий дорібок має свою вагу), — та все-ж настілько й ми вже збогатїли, що чомубудь не радїємо, а таки починаємо придивлятись новим творам, чи вони справдї новий здобуток для лїтератури, чи нї.

В червнї 1892 р. вийшли, як звістно, переклади „Книги пісень“ Гайного, про котрі була ширша згадка в „Зорі“ 1892 року. Більшу пайку тих перекладів зладила Леся Українка. Тепер же, ще рік не минув, а маємо вже збірку єї оригінальних поезий.

„На крилах пісень“ поділене на дві частини. В першій містять ся короткі поезиї ріжного змісту, головно лїричного; в другій цїлі низки поезий і довші поеми епічного змісту. У всїх тих творах знати передовсїм три провідні мотиви: перший то сумовитий погляд авторки на своє житє і долю; другий то культ природи; а третий то культ України і сьвітове горе. Крім того є ще й инші, дрібнїйші мотиви.

Поезиї, в котрих Українка виповідає думки про себе та про свою долю, цїкаві передовсїм тим, що уявляють нам той моральний ґрунт, на котрім повстали поезиї о инших мотивах; тому вперід скажу дещо про ті поезиї — так сказати-б — автобіоґрафічні.

Ще малою дитиною була Л. Українка — сказано в елеґиї „До мого фортепяно“ (ст. 23) — як раз підчас веселої забави заплакала вона без виразної причини, немов серцем почувала лихо, щó на неї ішло, мов грізна хмара. Яке-ж се лихо, що й справдї склало ся і надало сумовитого настрою цїлому рядови єї поезий? Кажуть, що то брак здоровля у авторки. Хорий орґанїзм мав, видко, великий а невідрадний вплив на душу поетки, коли вона з резиґнациєю каже: „Нї долї, нї волї у мене нема; зостала ся тілько надія одна.“ (ст. 28). І в сонній мрії ставить она собі невідрадний гороскоп, хоч і боронить ся перед ним. Богиня у снї їй каже:

Ти знай: твоє життя так миттю згасне,
Як блискавка, що перед громом свіне...
І вільні струни славити не будуть
Нї твого ймення; анї твого дїла;
Щасливиї нещасную забудуть,
Не буде вкрита лаврами могила.

Сон — 33 ст.

Такі сумні гадки затроюють їй житє; вона бажає їх позбутись, надія не покидає єї. Contra spem spero! — каже — і проганяє від себе навісні думки (ст. 13):

Гетьте думи, ви хмари осїнні!
Тож тепера весна золота!

*) Дата „Львів 1892“ хибна, бо та збірка появилась з друку аж в марті 1893 р.

Чи то так у жалю, голосїнні
Проминуть молодні літа?
Ні, я хочу крізь сльози сьміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні!

Прибита душа молодої дівчини має часом і веселійші хвилї. Вона потїшає себе н. пр. такою прекраснею піснею (ст. 4):

Реве-гуде негодонька,
Негодоньки не бою ся
Хоч на мене пригодонька,
То я, нею не журю ся.
Гей ви грізні чорні хмари!
Я на вас збіраю чари,
Чарівну добуду зброю
І пісні свої узброю.
Дощі ваші дрібненькії
Обернуть ся в перли дрібні,
Поломлять ся ясненькії
Блискавиці ваші срібні.
Я ж пущу свою пригоду
Геть на тую бистру воду,
Я розвію свою тугу
Вільним сьпівом в темнім лугу..

Оттак то обава і надія, розпука і розрада, томить молоду людину, що́ бажає житя і того добра, що житє дає. А що чоловік все склонний до нарікання і резиґнації тоді, коли самої головної причини (здоровля) до радости нема, то не диво, що всї думки єго оповиє сум і пригнобленє. Такий сум знати і в тих поезиях Українки, де вона малює нам красу природи.

Природа була все і останесь жерелом найчистїйшої роскоші для всякого чоловіка, а тим більше для молодого, чутливого, а то ще й тихим сумом оповитого ума, котрий і рад би найти собі приємність, розраду між людьми, у вирі житя, а тут не може — здоровля нема! Природа — отсе та муза, одушевляюча всїх молодих, починаючих поетів, котрі краси в житю людий ще добачити не в силї, бо за мало мають досьвіду, — за те-ж находять єї в великій масї в щоденнім околї, в природї, що вражає їх великою силою і красою барв та голосів, величю картин чи то в просторі сьвітовім чи на землї — словом, дає вдоволенє молодій чутливій душі, будить у нїй думки, приневолює до дїла. Гарно виповіла Л. У. подібні думки у віршу „До натури“ (ст. 38). У тій то природї шукає вона й сама розради на свій жаль та сум і другим радить у горю йти не між веселих людей, а

Краще йди в темний гай, у зелений розмай,
або в поле, де вітер гуляє,
На дозвіллї із лихом собі розмовляй,
може там його вітром розмає. (Ст. 22)

Їй милїйші пролїски, нїж садові квітки, куповані в магазинї квіток (27); їй жалко за весною, тими весняними ночами чудовими (7), за соловієм, що садки сьпівом розвивав (19).

Хоч ті думки давно не нові, але за те Л. Українка виповідає їх переважно в гарній формі поетичній. Вірш у неї сьпівний, образи гарно дібрані, цїлість робить вражінє миле на читача.

Авторка подає нам в I і II частинї своєї збірки часті описи природи з відповідними рефлексиями, замітками поетичними. Формою красші описи з другої частини, нїж ті з першої. Коли-б так під кождим віршом була дата єго написаня, то можна би сказати певно, як розвивав ся поетичний талант у авторки, а так годї що певне сказати, хоч і видко велику ріжницю межи такою „Конвалією“ або „На роковини Шевченка“, а такими „Кримськими спогадами“.

Дві низки поезий „Подоріж до моря“ (ст. 49- 56) і „Кримські спогади“ (66—78) — се також образки з природи. У „Подорожи до моря“ в перших трех образках малює нам перелетні картини з дороги. В дальших шести образках бачимо степовий краєвид при сходї сонця, велике місто над морем, вид на филях морських (море чудове!), турецький замок (рефлєксия на темат згадок про козаків, котрі може ту сиділи); захід сонця на мори і звеличанє моря.

У засьпіві до „Кримських спогадів“*) нагадує собі авторка ту „ясну країну, де прожила не одную днину, а не була щаслива й на годину“ (і тут нарікаңє!). А та „ясна країна“, то Крим, котрого й такий поет, як Міцкевич, звеличав у знаних „кримських сонетах. Як він подав до своїх сонетів мотто нїмецького поета: „Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen“, таке мотто треба би поставити і при „Кримських спогадах“ Українки. Коли-ж не всякому доведеть ся бути в Криму, то треба вірити поетам на слово, що він гарний. Та цїкаво знати, чи Крим зробив таке саме вражінє на Українцї, що й на Міцкевичу. Подібні обставини викликують у подібних душ подібні думки. Так і ту було. Прочитаймо лише ті поезиї, що складають ся на „Кримські спогади“:

Тиша морська — (гарний опис; у Міцкевича зовсїм инакше оброблена Cisza morska).

Грай моя пісне! — поетка розраджує себе піснею серед чистого моря.

Безсонна ніч — думки про людське горе.

На човнї — гарний опис ночи на морі, котра втихомирює душу.

Негода — буря на чорному морі; у М—ча инший опис Burza.

Мердвен — опис гір званих чорговими сходами, не має нїчого спільного з Міцкевичевим Widokiem gór ze stepów Kozłowa, де подібний темат оброблений.

Байдари — гарна долина, котрою в'їзджає ся на полудневий берег Криму, — опис инший, як у Bajdar-ах М—ча.

Татарочка...

Бахчисарай, давна столиця кримських ханів в долинї серед гір, бачена в ночи, і Бахчисарайський дворець навели на Л. Українку думки трохи подібні до тих, які читаємо в Bagczesaraj і Bagczesaraj w nocy у М—ча. Руїна, звалища гарему — тихий сум на місци давної величі і роскоші.

Бахчисарайська гробниця — се темат той самий, що в сонетї М—ча Grób Potockiej. М—ич хибно думав, що у тій гробницї спочиває бранка турецька, Потоцька з роду. Л. Українка згадує про Міцкевича у своїм сонетї і каже:

З чужого краю тут сьпівцї бували
І тїни бранки любої шукали.

Ся гробниця наводить на неї думку подібну, як у „Mogiłach haremu“ М—ча.

Одже виходить, що лише декотрі поезиї з „Кримських спогадів“ суть далеким відгомоном „Кримських сонетів“ М—ча. Спогади кінчать ся гарною поезиєю „Надсонова домівка в Ялтї“. Ту домівку описала поетка прекрасно — може тому, що Надсон, сей нещасний молодий поет, померший в 24 році житя, нагадував поетцї єї власне житє...

Третий мотив у поезиях Л. У—ки, то як сказано, горяча любов до „безталанної матери“ України, невідрадне єї теперішне положенє і бажанє добра єї та розвою. Глубоким чутєм визначають ся ті поезиї, в котрих авторка нарікає на недолю України, як н. пр. „Сльози-перли“ (давнїйше зване „Ридання“). Українї посвячує вона свою першу пісню (гл. Сїм струн), думка про неї затроює їй радощі весняні (6), вона рада би піснями здобути їй красшу долю. Коли плаче, нарікає на недолю єї, то длятого, бо вірить в силу сліз, а радуватись не може, коли чує скрізь сумні голосїння. Коли би чула між людьми вільні радісні сьпіви, то не затроїла-б тих радощів своїм смутком. Добра бажає не лиш самій Українї, а всїй людскости, стаючи за братерством, рівностю, волею (16)... Того всего вона тепер не бачить (14) — і длятого журить ся, сумує, а там і віщує, що настане инший лад (ст. 33)...

Судити такі поезиї патриотичні, або взагалї тенденційні — річ дуже небезпечна... Але думку свою сказати треба. Трохи не кождий наш поет уважав своїм обовязком засьпівати нам дещо про Україну, безталанну матїр, та про братерство, рівність і волю. Не у всякого-ж була така сила слова, як н. пр. у Шевченка. І вийшли з того томи „голосїння“. Такі поезиї мають тодї рацию, коли справдї спонукують до дїла; коли-ж будять зневіру, то нам їх не треба. А чи таке „голосїння“ будить енерґію?

*) В сїм ч-ї містимо кілька уступів з „Кримських спогадів“, котрі шан Авторка прислала до уміщеня в „Зорі“. *Ред.*

Ріжні поети добирали ріжного тону до таких поезий. Одні плакали, нарікали на злобу дня і безталанє, другі вищували, а треті „практичнійші“ не обмежались на фразах хоч би й дуже високолетних, а стали шукати причин даних обявів і подавати їх у їдких сатирах та байках. На мою думку ті треті мають найбільшу рацию. Треба мати на увазї се, що такі патриотичні поклики не все обізвуть ся різким гомоном в душах читачів, як би собі того поети бажали, а станесь радше так, як каже Надсон:

Что пѣсня для міра? Красивые звуки,
Мелодія стройныхъ рѣчей,
Поддѣльныя язвы, крикливыя муки,
Торгъ сердцемъ, торгъ мыслью своей.
А въ пѣсню такъ вложено много! — —
— То, что другихъ лишь слегка прикасалось,
Пѣвца до страданія жалю.

Що-ж вдїєш патріотичним наріканєм і зазивами, коли вони властиво не призначені для других поетів, а таки для звичайних смертних читачів? Якої-ж сили слова у поета треба, щоб він справдї втратив душу читача, пошхав єго до дїла! А о дїло-ж ходить, не о перелетне або й сильне, але немиле нераз зворушенє. Поезиї патриотичні можуть нам дати понятє про характер поета, але осуд їх з огляду на вплив їх на читача, випаде дуже непевно.

Л. У—ка плаче над недолею України, раз вірить у силу слїз (30), а другий не вірить і замість плакати радить краще братись до дїла (38[1]). Жаль поетки щирий, може справдї зворушити, єї силу чутє можна подивляти, але... трохи чи не доводить се читача радше до розпуки (чи там розпачи), замість до дїла. Воля, братерство, рівність — „красивые звуки“ — „голосїнням“ до того трудно дійти... Тяжкі умови житя, непевність завтрішного дня, зденервованє, упадок енергії фізиольоґічної, брак ідеалів і т. п. витворили песимізм і всяке „голосїння“. Се голосїннє вказує у кождого поета радше на зневіру у силу свою і своїх ідеалів. Не годить ся і других затроювати такою отрує. Тут ще замітити треба, що мотиви патриотичні і загально-людскі в поезиях Л. Українки, нагадують трохи подібні мотиви в „Думках-мережанках“ єї матери.

Инша-ж річ — всякі поезиї непатриотичні. Тут воля доводити читача і до екстази радістної і до розпуки, грати на нервах читача, мов на струнах. Тому лїричні поезиї Л. Українки з иншими мотивами вважаю дуже гарними. Вражають вони добором форми, образів, слів, мельодийностю своєю. Хто не знає житя авторки, тому може й не буде добре зрозуміла та сумна нута у єї поезиях і той може навіть підозрівати єї правдивість, та все-ж кождий відчує єї.

Л. Українка поетка головно лїрична. В довшій поемі грішить млавостю, н. пр. в „Місячній лєґенді“. Сю поему прочитаєш кілька разів і не зробить на тобі сильного вражіня. Акциї мало, якась неясність, всьо закутане в якусь імлу — може тому, що се м і с я ч н а лєґенда — не знаю.

Але трудно сказати про авторку молоду, куди ще єї талант повернесь. Тепер лиш позавидувати їй можна тої маси чутя і форми, якими орудує у своїх віршах. Форма то трохи чи не половина краси. Л. Українка доказує нею богато, дуже дбає про неї — і добре робить, бо у нас доси мало на се зважали.

Витаємо щиро нову робітницю на ниві народній і з серця бажаємо їй, щоб не мала причини нарікати так тяжко на свою долю у віршах.

О. М—ей.



ЮРИЙ КОССОВАН.

[ОСИП, ДОМІНІК, ІГОР ГОРДИНСЬКИЙ ДЕ ФЕДЬКОВИЧ.]

Проба критичного розбору автобіоґрафічних його повістий та його житєписи.

Написав Олександер Колесса.

[Далї.]

II.

„Всї повісти Федьковича, всї найкращі його поезиї“, — пише Ів. Франко,[1]) — „навіяні теплим індівідуальним чутєм самого автора, — всї похожі на частки його автобіоґрафії — так і здає ся, що автор сьпіває і розказує всюди про те, що сам бачив, сам найглибшими нервами душі прочув“.

Погляд сей зовсїм правдивий, коли ходить о характеристику лїричного таланту автора; коли-ж в повістях Федьковича схоче хто шукати пояснення поодинокых детайлїв, поодиноких фактів житя поета, то треба тут поступати обережнійше, щоби простої поетичної фікциї не взяти за реальну подію з житя автора. Не всї повісти Федьковича мають з того згляду однакову вартість. Ми покористуємось тут лишень тими із них, котрих автобіоґрафічний характер зовсїм виразний.

Найцїннійша з того погляду єсть повість „Люба-згуба“. Про її автобіоґрафічне ґначінє сьвідчать отсї слова, виняті із тої-ж повісти:

„Що я тут пишу, то я не пишу небилиці, але кавалок мого житя — мого так красного та любого тревку, що годї його буде й до гробної дошки забути“.[2]) Наколи-б хто хотїв ті слова вважати не висказом самого автора про себе, а мовою іншого Гуцула, участника події, котрого устами нам Федькович цїлу повість розказує, то про хибність такого погляду переконав би ся із листу Федьковича до Д. Танячкевича, де сказано: „Не є це небилиці, але кавалочок мого житя. Так я дома тривав.[3]) На се є ще важнїйші докази, про котрі буде мова пізнїйше.

Так одже маємо перед собою повість, в котрій змальована картинка власного житя поета, в котрій сам Федькович, його мати, його брат і сестри, беруть живу участь.

Коли-ж міг Федькович так тривати? Щоби се порозуміти, мусимо заглянути до біоґрафії нашого поета. В „Любі-згубі“ представляє він себе як молодого леґіника. Коли зважимо, що р. 1849 Федькович покинув по неволї родинну сторону, а повернув до дому аж весною р. 1863, то впевнимо ся, що житє описане в „Любі-згубі“ відносить ся до часу перед р. 1848/9, до молодечих лїт Федьковича, коли він міг мати 14 лїт.[4]) Ся доба житя поета зовсїм не вияснена, і мож про ню подибати найсуперечнійші здогади. Се походить звідси, що сам Федькович дуже мало подав відомостий до зрозуміня своєї молодости, свого житя в родинї, — а часом і те, що подав, містить факти неправдиві. Навівши у своїй автобіоґрафії дату свого уродженя, кинувши кілька загальних слів про свою родину, з котрих ми нїчого просто не довідуємо ся, та натякнувши на якесь нещастє, котре р. 1848/9 розбило його родину, каже він: „Тілько менї о моїм домашнім бутку та р о д и н і лиш с к а з а т и м о ж н а, а більше і не рад бим; но що мою особу обходить, то вже свобіднійше побесїдую, бо я про себе увезде явно виступати можу; мене нїчо не вяже, як лиш мій стан і мій чин, а вони від мене більше не вимагають, як лиш аби з честев жити, і з честев умирати“.

Так писав Федькович р. 1862, то є, коли був офіцером. З тих слів уже видно, що він не може і не рад би говорити прилюдно про своє житє в родинї, що серед його рідні мусїли істнувати такі відносини, про котрі він не може „увезде так явно виступати, як про свою особу“, що не може свобідно побесїдувати про свою родину перед загалом, котрий не лишень вимагає аби з честев жити і з честев умирати, але дивить ся також на рід, та на походженє чоловіка.

Ще більше дають до думаня порядки в його родинї, які описані в повісти „Люба-згуба“. Чи такі звичаї прості,

[1]) „Зоря“, 1886; ч. VII. „Осипъ Юрій Федьковичь“.
[2]) „Повісті О. Федьковича“, вид. Драгоманова. Київ, 1876; стор. 24.
[3]) „Товариш“, 1888; ч. 1., стор. 114.
[4]) Він родив ся в Сторонцї р. 1834.

мужицькі могли водитись в сім'ї мандатора, польського шляхтича? Коли-б вияснення сього факту шукати в тій обставині, що Гординський тоді вже був покинув свою жінку, Осипову матір, то насуваєсь питанє: чому запанували такі прості звичаї у попівської доньки й бувшої попаді? Чому покинув її чоловік? Чому Федькович в тій повісти ані словечком не згадує про свого батька? Чому в листї до Д. Танячкевича каже, що він „з роду простий мужик“,[1]) коли його мати була попівською дочкою, а її чоловік (другий)[2]) був мандатором? Чому пише поет у листї до Дан. Танячкевича: „а я ся з дому не називаю Осип Федькович, але Юрий Коссован, чи, як мене дома звали Коссованючок. Федьковичом то мене лиш в рекрути вписали, бо мене без паса з Молдави видали?“ — Та-ж чоловік, котрого поет у своїй автобіографії називає своїм батьком,[3]) називав ся Адольф Гординський (Ritter von) Федькович...[4]) Таких питань можна би ще більше поставити зглядом неясних фактів Федьковичової біографії; але уже із тих питань, так поставлених, виходить і відповідь на них, до котрої із давнійше надрукованих материялів дає найбільшу підставу лист Федьковича до Данила Танячкевича. Із звязи усїх наведених фактів виходить, що Федькович не був сином Гординського, але мужика Коссована.

„Рад би я вам ще більше оповісти“, — пише Федькович до Танячкевича, — „та ще не можу, але Костеви я дещо про себе напишу, аби, як загину, хоть він дещо знав про мене розказати:

Гей, гей
Та виріс в наймах в неволи,
Та не мав я долї нїколи
Та гей же!“[5])

Маючи спроможність заглянути до листу Федьковича, писаного до того-ж Костя Горбаля, котрому він обіцяв дещо більше про себе написати, як Д. Танячкевичови — будемо в ньому шукати дальшого пояснення родинних відносин буковинського поета. Ось одно місце із сего листу Федьковича до К. Горбаля:

„Моя неня потропопи дихтинецького донька, а віддали ся вони дуже молоденькі за одного попа сухотника. — А буйні гірські дївчинї що за трай за таким чоловіком? — Був у Сторонци красний, прекрасний леґінь, Іван Коссован: от і полюбили ся моя неня з ним. Піп умер скоро. Потропопа присилували неню піти за якогось окомана, що звав ся Федькович, — неня його страх не любили, та нишечком усе ся з Коссованом кохали. Я його син братчику, а брат старший Іван і сестри то само; який тривок у нашім домі був, не треба тобі оповідати, бо сам здоровенький можеш зміркувати; зросли ми помежи чужі люде, бо як ся бувало домів повернемо, то вбиває нас песїй Лях, не інак. А що моя ненька не витерпіла! лиш хіба оден Бог знає. Але довго се так не було — підріс мій старший брат, а удав ся він був зовсїм у свого батька (Коссована) — гарний, як який лицар. Скоро-ж він почув ся у силї, зараз уступив ся за ненев, і за нами: Ляшок не знав уже що робити, та повіяв ся на дїдьчу маму, а ми росли при братови на своїм ґосподарстві, і дуже добре нам було. „Люба-згуба“ узята з того веремя. А я за чим тужу братчику? Ти не годен і зміркувати, як щасливо ми собі жили! Правда, що ненин рід, самі се попи були, нас зовсїм був ся відцурав, але добрі люди і любили нас, і жалували нас, хоть ми байстрюки були — а верчи се слово нїхто ся не важив, бо брат би був порубав“.[6])

Лист сей, як бачимо, говорить ясно про найголовнїйшу тайну житя Федьковича, про його походженє, та про домашні відносини, серед яких він виховав ся. Вправдї Федькович подавав нераз хибні відомости про своє житє, однак сей лист писав він серед тяжкої недуги, з котрої не мав надії вийти, а на смертельній постелї чей же нїхто не говорить супроти свого переконаня, ба навіть найбільший злочинець не бере з собою до гробу тайни свого житя. Все-ж таки факти подані в сьому листї надто важні, щоби їх можна полишити не провіривши та не пояснивши їх відповідно.

Що Федькович був сином мужика, що він походив із незаконної любови, се випливає уже із тих даних, котрі ми вже вище поставили у причиновій звязи. Відомости зібрані мною в родинному селї буковинського поета, в Сторонці-Путилові, вповнї потверджують сей найважнїйший факт Федьковичового житя.

Івана Коссована памятають сторонецькі старі люди; але що він не був нїякою замітною особою, то-ж не уміють про нього подати близших відомостий.[1]) Сторонецький мужик О. П., котрий тямить Івана Коссована, пригадує собі Осипа Федьковича як невеликого хлопця, та знав його брата Івана, і його матїр, „Гординчиху“, — розповідав менї, що Іван Коссован наймав ся часто на цїлі тижнї на роботу у Гординчихи, тодї, як вона не жила разом із своїм чоловіком. Опісля служив він за побережника у дїдича Джурджована. Був жонатий, і мав дїти.

Із давних метрик сторонецьких довідуємо ся, що Іван Коссован родив ся 11 сїчня р. 1809, а р. 1834 оженив ся.[2]) Міг одже будучи парубком, і опісля утримувати зносини із материю нашого поета, та бути його батьком.

Чому Гординський не любив Осипа, і його брата Івана, часто побивав їх та наганяв з дому — се річ ясна. Він не був їх рідним батьком — лишень вітчимом; і взагалї, ані одна дитина його жінки не походила від нього.

Однак брат нашого поета Іван не був сином Івана Коссована. Те саме тим певнїйше можемо сказати про сестри Осипа: Одокію та Марійку. Що вони не могли бути дїтьми Коссована, — побачимо зараз.

Найпевнїйшими можуть бути заключеня висновані на основі дат, які в тому зглядї подибуємо в сторонецьких метриках. Ось ті дати:

Мати Осипа, Анна, донька Михайла Ганїцького протоєрея, чи як мужики кажуть „потропопи“, щó був парохом в селї Дихтинцї, родила ся року 1801.[3]) В чотирнацятому роцї житя віддала ся вона за Миколу Дашкевича, щó уже р. 1821 став парохом у Сторонцї. Подруже се не тревало так коротко, як сказано в наведеному уступі листу Федьковича до Горбаля.[4]) Дашкевич умер на сухоти 15 цьвітня р. 1830. Як його дїти записані в метрицї: Мария (роджена 1817); Одокія (род. 1820); Іван (род. 7/I 1823); Олександра (род. 1824); Олександер (род. 1825, умер. р. 1827); Анастасия (род. 1827, умерла зараз); Ґервасий (род. 1828, умер 1829); Михайло (род. 1830, умер по 2-х місяцях).

Микола Дашкевич жив одже з материю нашого поета 16 лїт. Недовго однак тревала жалоба матери Юрия по першому чоловіцї. Несповна в 7 місяцїв віддала ся вона (д. 9 н. с. падолиста р. 1830) за молодшого від себе Адольфа де Федьковича Гординського,[5]) зайшлого з Галичини із станїсла-

[1]) „Товариш“, стор. 115.

[2]) Перший чоловік був попом.

[3]) „Повісті“, стор. II. (Переднє слово).

[4]) Про се довідуємось із метрики вінчаня Гординського, що знаходить ся в архіві сторонецької церкви.

[5]) Ся пісенька в такій звязи поставлена, се також автобіографічний натяк. Та про се буде мова опісля.

[6]) „Зоря“, 1892; ч. 17, 337.

[1]) Сергіївський мужик К. М. (Х.), котрого я питав ся, чи знав Івана Коссована, відповів менї: „Та знав, чому би не знав; але що про нього казати? — Коли то чоловік такий собі — пустий“. — „Як-то пустий?“ — питаю я. — „Та такий, як усї: не то що Кобилиця“. (Перед хвилею розповідав він менї про Кобилицю).

[2]) Він оженив ся тодї, коли уродив ся Осип Федькович, т. п. р. 1834. Іван Коссован подружив ся із 19-лїтною дївчиною Оленою, і мав з нею троє дїтий: Параску (род. 1836); Аницю (род. 1838) і Марию (род. 1838).

[3]) Родина О. Федьковича по матери була ось яка:

Ганїцький Василь

Петро		Михайло, протоєрей з Дихтинця
Іван		Олена, замужна за Юриєм Кантеміром	Анна, 1 чоловік: М. Дашкевич, 2 чоловік: А. Гординський
Юрий, парох з Сергіїв	Веронїка.	Григорий Кантемір протоєр. з Ростік.	Іван Коссован	Осип Федькович.

О. Гр. Кантемір і о. Юрий Ганїцький живуть до нинї, і від них маю я деякі відомости про буковинського поета, з котрим вони споріднені. Нинїшний парох сергіївський о. Юрий Ганїцький не есть однак, (як бачимо), братом матери нашого поета, як подав проф. Ом. Огоновський [„Истор. литер. рус.“ II. 2. 616 (ув. 2)].

[4]) Хибно подав також хтось проф. Ом. Огоновському [ibid. II. 2. 616] будьто би М. Дашкевич помер по двох роках житя подружого.

[5]) Завдяки о. Юр. Ганїцькому із Сергіїв отримав я відпис метрики вінчаня матери нашого поета з А. Гординським. Метрика та не годить ся із книгою конскрипційною, щó знаходить ся в архіві сторонецької

вівського округа. Гординський був латинського обряду,[1]) і вінчанє відбуло ся в костелї в Вижницї.

Поет пише в листї до Горбаля, що його мати ще за Дашкевича мала зносини з Іваном Коссованом. Се могло дїятись в остатних роках житя М. Дашкевича, коли він хорував на груди. Можлива річ, що молодші дїти, (котрі в прочому всї померли), походили від Івана Коссована. Зваживши однак, що в часї, коли родив ся брат Осипа, Іван, мав І. Коссован ледви 14-ий рік, то годї припустити, щоби він міг бути батьком Івана. Тим більше річ неможлива, щоби сестри Осипові Маріка та Одокія були дїтьми Коссована.

Осип Федькович помилив ся одже, вважаючи свого брата Івана та свої сестри Маріку і Одокію дїтьми Івана Коссована. Похибка така дасть ся легко пояснити. Поет уродив ся 8 серпня р. 1834, то є доперва в 4 роки по смерти М. Дашкевича, батька свого брата. В часї одже, коли Осип прийшов до такого розвитку, що міг порозуміти ті відносини — уже мабуть мало що й говорилось про небіщика Дашкевича, з котрим не добре жила Осипова мати. А позаяк його брат Іван та сестри будучи дїтьми Дашкевича називали Гординського вітчимом, виробилось у Осипа переконанє, що вони, так само як він, були дїтьми Івана Коссована. Тут одже похибка була дуже можлива, а то тим більше, що лист, в котрому називає брата та сестри дїтьми Коссована, писав поет лишень на основі своїх молодечих споминів, давно по смерти своїх сестер, далеко від брата та матери, від котрих міг би був докладнїйше про се розвідатись. Щоби поет пишучи сї відомости, котрі показались хибними, сьвідомо говорив неправду, не можнїяким способом і подумати.

Що-ж тикаєсь походженя самого поета — то тут не може бути й мови про нїяку похибку, бо, як ми бачили, лист Федьковича згоджує ся в тому зглядї зовсім із датами, які бачимо в метриках — а також із цїлим його способом житя, поведенєм, переписком, та другими біоґрафічними материялами.

Наведений уступ листу О. Федьковича до К. Горбаля, особливо-ж факт, що Осип не був сином Гординського, але мужика сторонецького Івана Коссована, пояснює нам чимало путаниць, які завелись в біоґрафії буковинського поета.

Одною із таких путаниць єсть його метрика. Яко сина православного батька й матери, охрестив його греко-православний піп; щоби однак уникнути людського поговору, постарав ся Гординський о се, щоби Осипа вписано до метрики латинського пароха в Вижницї під іменем: Josephus Dominicus. Так одже урядово вважано нашого поета латинником.

Дома однак не називали поета Домінїком, ані Осипом, але Юрієм. Се імя приняв він пізнїйше урядово, коли коло р. 1854 будучи в войську підофіцером, перейшов по всїм формальностям на обряд греко-православний.[2]) Коли до того нагадаєм, що прізвище „Федькович“ було шляхоцьким придомком названого його батька, а радше вітчима Адольфа Гординського, то порозуміємо сю ріжнородність імен, прізвищ та підписів буковинського поета, як Осип, Домінїк, Юрий, Ігор[3]) Городенчук, Гординчук, Федькович, Коссованючок, Коссованюк, Коссован, і т. п. [Далї буде.]

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР.

[Далї.]

Це взагалї театр — наш же, сучасний український театр, має ще ширшу ниву для працї: у його, окрім всього, єсть ще додаткові сьогочасні обовязки, котрих він не має права відкидати і нехтувати. Ці обовязки випливають з нашого сучасного стану. Україна-Русь в своєму житю дійшла тепер до великої межі і стоїть як раз на їй. З одного боку цїєї межі лежить наше минуле, історичне житє з його колотнечами, чварами, пригнобленнєм нищого стану, принесенням на жертву цїлої нації для власної користи, і т. п., по другий бік межі ждуть нас осьвіта, самосьвідоме житє засноване і розгорнене на рідному ґрунтови. Межа ця — культурно-національне відродженнє. Само слово показує, що підвалиною цього відродженя є нарід. Моральне житє народу, його потреби, його змаганя, його власні відзнаки беруть ся, скупковують ся і на їх будуєть ся поновлене житє цього народу, котре-б відповідало його власній користи, його потребам. Театр наш, щоб бути справдї користним, повинен стояти відповідно змаганям цього відродженя. Через це він, як один з найголовнїйших громадських дїячів, маючий таку-ж велику вагу і такий же великий обшир для працї, як і лїтература, повинен невпинно працювати і, впливаючи морально на загал, розгортаючи перед ним малюнки його хиб і показуючи стежку до кращого житя, повинен завжди мати на оцї полїпшенє стану свого народу. Позаяк підвалиною культурно-національного відродженя є нарід, то і театр, щоб не розминутись з цїєю ідеєю, також повинен мати його підвалиною, мусить бути театром щиро-народнїм. Він повинен мати для своїх творів джерелом найголовнїйше житє народне, повинен нам давати яскравий малюнок обставин його житя, щоб ми виразно бачили чим наш нарід є, щоб виразно були змальовані народні змагання, народні рани [хоч на стільки, на скільки це можна зробити]. Загал здебільшого мало знайомий з життєм народнїм і от обовязком театру, як і взагалї лїтератури, знайомити його з ним, з усїх боків показувати йому наші низчі верстви. З другого боку театр наш, як дїяч на ґрунтї культурно-національного відродженя, мусить мати і відповідний цьому лад. Він повинен бути пропаґатором ідеї відродженя: інакше він перестає бути театром українським. Нам поки що лишив ся можливим [хоч трохи] один театр і цей, щоб бути вартим свого призначеня, щоб зробити ся справдї користним своїй батьківщинї, повинен високо тримати прапор рідної ідеї. Для того театр не тілько своїми творами мусить пропаґувати — він повинен це робити і своїм ладом, бо то не дїяч, у котрого слово розминаєть ся з дїлом, той не може бути учителем і пропаґатором, котрий каже на сценї одно, а за сценою робить зовсім навпаки. Дїячі театру повсякчас стоять перед очима загалу і длятого, щоб пойняли їм віри, щоб мати який вплив, щоб зробити для України що небудь, вони повинні перш усього самі бути Українцями [звичайно не по роду, а по думкам], вони самі по собі повинні показувати приклад відродженя України, самі повинні бути відродившими ся Українцями, щоб загал бачив не мертве слово, що на дїлї не справдуєть ся, а живе дїло, котре-б могло і його привабити своєю ідеєю і своєю великою метою.

А чи єсть же наш, сучасний український театр справдї таким национальним театром, таким великим, дужим пропаґатором рідної ідеї? На превеликий жаль ми мусимо сказати Нї, він не є справжнїм, национальним нашим театром, так нам тепер потрібним, він не є справжнїм пропаґатором рідної ідеї, він зовсім не є прикладом для загалу.

З боку творів наш театр стоїть високо, бо він повстав за часів национального руху, є його насьлїдком і, завдячаючи цьому, сам почав ся на национальному ґрунтї. З самого початку і до цього часу твори його мають джерелом народнє житє. Перш це джерело брало ся може й несьвідомо, а якось почуттєм, длятого що не можна що писати, або балакати про Україну обминаючи нарід: наш нарід не витворив сам яких других, вищих, пануючих станів — він сам складав свою історию, своє житє, виробляв і переймав культуру не під примусом якої одиниці, а власним поступом; вся справжня Україна ще до самих останнїх часів купила ся в мужицтві, бо, завдячаючи історичним умовам то що, кожен хто виходив в панство, в інтелїґенцию прилучав ся зараз до чужої інтелїґенції, до чужого панства і робив ся для України чужим; тим-то хто почав би балакати у нас не про нарід, а про другі стани, що силоміць накинуті нам сусїдами, той зараз же цїм обминув би Україну. Через це всї, хто хотїв що написати з українського життя, невідмінно мусїв звернутись до народу.

церкви. І так по книзї конскрипційній називав ся Гординський Адальбертом, а по книзї заповідий шлюбних — Адольфом. Там подано рік 1809 яко рік уродженя Гординського, з сей-ж книги виходить, що він родив ся р 1805. По книзї конскрипційній родилась мати Осипа р. 1802, по сїй книзї р. 1801. О. Ю. Ганїцький впевнив мене, що дати виняті з книги заповідий опирають ся на метриках хрещеня, суть одже правдиві; він також догадуєсь, що Адальберт, се друге імя Гординського.

[1]) Гординський не був уніятом, як подано у д-ра Ом. Огоновського. [„Истор. рус. литер.“ II. 2. 617].

[2]) Про се довідав ся я із листу писаного до мене Юрієм Ганїцьким, парохом з Сергіїв (з дати 20/X 1892).

[3]) Так назвав ся він в пізнїйших роках житя під впливом поеми „Слово о полку Ігоря“, котре він навіть перекладав на руську мову.

Цей напрямок тримав ся до останнього часу і у кращих наших авторів тримають ся цілком і тепер.

Перші наші твори, хоч почали ся на народньому ґрунті, але писали ся без розуміння справжніх потреб народу — писали ся під проводом несьвідомого почуття. Далі наші твори йдуть в-гору та в-гору — вони доходять і до зовсім сьвідомої ідеї национального відродження, вони міцно стали на реальний, народній ґрунт. Здаєть ся-б тілько і йти в цьому напрямкови далі та міцнійшати, здаєть ся так, але справді виходить друге. Театральні твори у нас остатніми часами, замість того, щоб їти в-перед, взяли та й стали — ні сюди, ні туди, а то й зовсім посунулись назад. Замість того, щоб малювати нам життє народу, його потреби і тим викликати у загалу бажанє допомогти йому, наші автори почали простісінько таки забавляти загал глузливими побрехеньками на нарід. З'являєть ся ціла купа нїкчемних нїсенїтниць, писаних тілько для того, щоб писати, щоб бачити своє прізвище на першій сторонї, або щоб відбирати авторський гонорар. Нїсенїтниць, котрі не то що не мають нїякої ідеї, а автори, котрих мабуть з-роду не чували нї про яку ідею. Мужик в цїх творах з'являєть ся чимсь таким, що придатне тілько для глуму, котрий все своє життє залишаєть ся якоюсь пришелепуватою нї нащо нездатньою істотою. Останнїми часами боїш ся навіть іти до театру, як виставляють нову пєсу, бо з 10 прикладів 9 таких, що побачиш одну з перлин таких великих авторів, як автори незабутнїх „Кари божої“, „Оказиї з памушкою“, то що...

[Далї буде.] **Микола Ярченко.**

ЛЇТЕРАТУРА.

Дрібні вістки. В тих днях вийшов з друкарнї коштом наукового товариства ім. Шевченка „Нїмецко-руский Словар висловїв правничих і адмінїстрацийних“ укладу адвоката д-ра Костя Левіцького. Є се обємиста книжка, бо містить 33 аркушів друку, і з зверхного огляду представляєсь гарно. „Словар“ друкований новими черенками на велїновім папери задля вигоди при ужитку в малій 8-ці, правописию фонетичною. Про се виданє, котре єсть результатом десятилїтної працї вельми трудящого автора і спосібного нашого юриста, помістили ми ширшу вістку в „Зорї“ р. 1892 (Ч° 22 на стор. 437—438), а небавом подамо фахову оцїнку. Поки що бажаємо щиро, щоби ся підручна книжка, що́ може дуже часто добре стати кождому в пригодї, розійшлась в як найширших кругах. Цїна оправного примірника виносить 4 злр. — Товариство „Просьвіта“ видало за місяцї львітень і май більшу книжочку для ужитку селян і маломіщан під заг. „Як дбати о здоровлє“ укладу д-ра Йосифа Баржицького, — а за червень „Свояки — образок з житя Стефана Пятки. — Референтки жіночого віча в Стрию: Наталя Кобринська і Євгенія Ярошинська повідомляють, що, як лиш автори і авторки поприсилають обіцяні працї, то зараз появить ся перша книжочка: „Дрібної жіночої бібліотеки“, а як та розійде ся, підуть в друкарню инші. — „Руска історична Бібліотека“ з томом XV, котрий недавно вийшов, почала друковатись правописию фонетичною. — Видїл „Руського товариства педаґоґічного у Львові“ порішив на однім з остатних своїх засїдань видати дві карти етнографічні Украйни-Руси, а то: одну літоґрафовану, роботи Кимаковича і Рожанського, і другу друковану фарбами, виготовлену Н. Банахом. Перша карта вже вийшла і назначено єї цїну по 20 кр. або 20 коп. **Василь Лукич.**

В справі видання Росийско-українського Словаря. Випускаючи в сьвіт 1-ий т. „Словаря“, ми мали на думцї вести його на основі останнього видання Росийського Академічного словаря, що́ почав виходити в 1891 роцї, сподїваючись, що словар той буде виходити випусками незабаром один за о́дним і ми мати мем змогу, слїдкуючи за ним, у свій час, як нами визначено в передмові, обробляти нашу працю на основі того словаря, як самого повнїйшого і кращого. Тимчасом стало ся инакше. 1-ий випуск того словаря, містячий слова на „А“, „Б“ і частину „В“ до „Втас“, вийшов ще в серединї 1891 року, але 2-ий в. вийшов ледве через $1^1/_2$ року після першого, та й то значно менший (решта „В“ і „Г“), а про 3-й в., щоб вихо́див він незабаром або хоч друкував ся вже, і досї чутки не має. Тепер же смерть головнїйшого впорядчика того словаря академіка Я. Ґрота [Пером земля йому!] повинна зупинити дїло; та коли-б навіть і що року виходило по випуску, як до сього часу, то й тоді цїле виданє затягнеть ся років на 10, коли не більше, і ми мусїли-б, слїдкуючи за тим словарем, дуже надовго відкласти виданє нашого словаря. Тож то, порадившись з декотрими земляками і маючи на увазї як пекучу потребу в словарі, так і наш обовязок перед шановними передплатниками, ми зважились, не зупиняючись, вести дальше наш „Словар“ і від букви D“ ведемо його вже на основі прежнього видання росийського академічного словаря, що́ вийшов в 1867 роцї, користуючись при сім словарем В. Даля та иншими виданнями, а щоб „Словар“ наш часом не стратив на повноті, то помірно з дальшими випусками нового росийского словаря видавати мем при потребі особливі додатки, котрі наші передплатники мати муть без нїякої доплати. — При сій нагоді маємо обговорити ще одну справу. До передмови додали ми список джерел, якими ми користували ся, вибираючи слова та приміри. В передмові було пояснено, що ми самі бачимо не повноту того списка, але разом пояснено і те, від чого се стало ся. Стало ся-ж се, знову кажемо, від того, що з початку се виданє мало бути зовсім иншим, бо тоді була надія побачити незабаром повний український словар, а коли ми зневірились в тій надії і задумали видавати наш „Словар“, то вже треба було додати до його приміри, пояснення і т. и., що не входило в наші прежні заміри. Для сього ми користувались нашими замітками, де були заведені слова трохи чи не від усїх наших письменників, але як замітки сї з початку робили ся тільки для власного вжитку, то не скрізь було визначено — від якого автора записано яке слово або примір, та й вибирало ся далеко не все, а тільки те, що в той час здавало ся нам цїкавим. Звичайно, що сї замітки не могли вже цїлком вдовольнити ту потребу, яка повстала з думкою про виданє словаря ширшого, і ми мусїли знову брати ся за виробку слів та примірів. Ми перше всього звернули увагу на памятники устної народної словесности [збірники пісень, казок, приказок то що], на памятники стародавнього письменства нашого [лїтописи то що], на твори давнїйших наших письменників, що́ дознавали ся мови просто від народа, як Котляревський, Гулак-Артемовський, Квітка, Гребінка, Шевченко і т. д., або тих сучасних письменників, котрі вийшли з народа і теж дознавали ся мови просто від народа, як Кононенко, Костроцький і т. д., та разом з тим вважали і вважаємо конечно потрібним зробити виробку слів і примірів і з творів инших наших письменників. Але-ж перегляд усього нашого письменства знов відсунув би виданє нашого словаря на дуже довгий час, бо така робота, як виборка слів та примірів, дуже загайна. Тож то, зробивши дещо і навіть чимало для доповнення наших заміток, ми зважились розпочати видання словаря, сподїваючись тимчасом вести разом і дальше виборку слів і примірів Так ми і робимо і в дальших випусках словаря здаємось уже й на такі писання, котрих не має в нашому першому спискови джерел, а котрі будуть в особливому додатковому спискови на кінець першого тому. Так ось від чого стала ся неповнота списки, а зовсім не від того, щоб ми нехтували твори яких письменників по нашим особистим відносинам або, крий Боже, з якої небудь тенденциї, яке се здало ся декому і виявило ся в дечих листах до нас. Сьміємо запевнити, що ми вважаємо зовсім ганебним вчинком в таке дїло, як видання словаря, вплїтати якусь тенденцийність, партийні рахунки або особисті наші відносини, тай нї до кого з наших письменників, по щирости кажемо, нїчого ворожого нїколи не мали і не маємо. Наша вина хіба в тім, що ми, як се вияснено і в передмові, не маємо досить сили, часу і змоги зробити стільки і так, скільки і як бажалось би зробити, коли земляки не допоможуть в сій працї. Тож просимо всїх, кому люба наша мова, у кого єсть словарні замітки або хто охочий робити виборку слів і примірів, висилати нам свої замітки, а насамперед просимо всїх наших письменників, як на Українї, так і в Галичинї, зробити виборку слів і примірів

з своїх власних творів і прислати нам до спільної праці, бо кому-ж краще се зробити, як не самому авторови? Та дарма, коли виборка буде часом і з такої книжки, яку вже ми або хто инший передивили ся, бо коли один зверне увагу на одні слова і приміри, другий може вибрати часом зовсім инші. Тільки з такою гуртовою запомогою і можна поставити се дїло як слїд, бо, як там кажуть, „коли один чоловік громаді не вспоможе, то громада одному або й скількóм — завше може“.

Львів. **М. Уманець і А. Спілка.**

ТОВАРИСТВА.

Наукове товариство імени Шевченка у Львові. Засїданє природничо-лїкарської секциї відбуло ся дня 2 н. ст. червня в канцелярії товариства. На вступі директор секциї проф. Ів. Верхратський привитав теплим словом новий почин в дальшім розвою Русинів, загрів членів до невсипучої праці і віщував красшу долю нашу, бо наукою найскорше поборемо всї супротивности. — Відтак д-р мед. Щасний Сельський здавав справу з цїкавої студиї д-ра О. Черняхівського про новий приряд до міряня скорочень маточника [уразу], узнав сей приряд справдї найлїпшим зі всїх, які дотепер знає наука, і вніс, щоби студию сю друковати як найскорше у видавництві товариства. — Далї ухвалено: щоби „Записки“ товариства виходили частїйше, хоч би і меншими випусками; щоби про них подавати звістки до других фахових часописий; щоб з кождої важнїйшої праці робити передруки і розсилати всїм фаховим журналам, краєвим і заграничним. — Вкінцї рішено: відбувати засїданя секциї раз у місяць кождого першого вторка по 1-ім місяця о год. 6 вечером в канцелярії товариства; запросити до праці всїх наших фахових людий — і видруковати відповідні корес. картки та розсилати їх перед кождим засїданєм членам секциї.

Засїданє фільольоґічної секциї відбуло ся дня 8 н. ст. червня під проводом проф. д-ра Ом. Огоновського, котрий повитав зібраних [числом 9 — місцевих 8, а із за місцевих 1] щирим словом, підніс вагу студий фільольоґічних як в области матїрного так і инших славянських язиків; зазначив, що членів секциї дожидає чимала робота, бо вони мають витичити новий шлях, одже треба працювати що сил, бо на них, членів-основателїв, будуть звернені очи всїх земляків: одначе є надія, що секция відповість свому тяжкому завданю, бо до неї вписались мужі дуже дїяльні. — Відтак секретар секциї Остап Макарушка відчитав реферат про працю М. Сергієнка: „Для ювілєя Ів. Котляревського. Desiderata“. Референт зазначив, що авторови ходить о те, щоби почати заходи коло призбираня материялів: 1) до точної критично і науково обробленої житєписи Ів. Котляревського і 2) до наукового, артистично ілюстрованого виданя єго творів, бо зближає ся столїтний ювілєй Ів. Котляревського, а заразом ювілєй нового, найкрасшого периоду нашої літератури і духового відродженя. А що в своїх desiderata-х автор станувши на основах критики нової, порушив багато цїкавих нетиканих справ, тож на внесок референта ухвалено одноголосно: видруковати працю М. Сергієнка в „Записках“ товариства. Рівно-ж порішено більшостию голосів просити автора о вказанє людий на Україні, що́ схотїли би причинити ся своїми працями до здїйстненя єго бажань. — На постійний день для сходин секциї назначено першу пятницю по 1-ім кождого місяця в канцелярії товариства о 7-ій год. вечером.

ПОСМЕРТНІ ОПОВІСТКИ.

Микола Коваленко, молодий український народолюбець спочив в Одесї дня 4-ого ст. ст. мая, тілько що скінчивши університетський курс, ледві на 25 році життя. Смерть вибрала серед сучасного поколїння для себе дорогу жертву... Покійний, родом з г. Акермана, визначив ся чималим літературним талантом разом з високою інтелїґентністю та крїпкою самостійністю; був рішучого характеру, рідкого серед сучасних обставин, що́ давало повну надію бачити небіжчика до останку днїв вірним свому народови, невтомним користним робітником на рідньому полї... Після покійного лишило ся чимало рукописий — літературних та публїцистичних праць, начерків, найбільше все-ж проб молодого пера, до яких сам покійний відносив ся з дуже суворою критикою, і тільки кільки віршів єго було надруковано а деякі прочитано на роковинах Шевченка та серед добрих знайомих. Між чим иншим полишив небіжчик своїм товаришам на вічний спомин свою пісню: „Гей нумо, браття, на дїло!“ з присьпівом: „А чи пан, чи пропав, в-другe не вмирати!“—, перероблену з народньої, але дуже гарного змісту на енергічний, могутний мотив. Вмер молодий талановитий патриот, не вспівши виробити свого таланту та віддати ся серед прикрих обставин тій літературно-науковій роботї й дїяльности, якою горіла єго душа, не взявши ще повної енергічної участи в життю... От-от була близька єго мета... та несподївано, невчасно увірвала ся нитка життя, і згоріло в мить молоде многонадїйне життє, згасла душа чула, напоєна сьвітлими надїями, завданнями, крїпкою вірою й бажанєм послужити свому народови, своїй Україні, свому трудящому люду.....

...Думав ти честно, за правду ти бив ся,
Щастє безщасному кожному
Думав ти дать!... Де-ж тиї мрії?
Sit memoria tui aeterna!...

А. К—тр—н.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Подає Василь Лукич.

а) книжки.

Нїмецко-руский Словар висловів правничих і адмінїстрацийних уложив Д-р Кость Левицкий. Накладом Наукового Тов. ім. Шевченка. — Львів, 1893 р. V + 3 нен. + 1 — 528 стор. мал. 8°. Цїна оправного примірника 3 злр. 50 кр.

Історичні моноґрафії Миколи Костомарова Том VIII. Руїна II. Гетьманованнє Многогрішного. [„Руска історична Бібліотека“ під редакциєю Олександра Барвінського. Том XV]. Львів, 1893 р. 127 + 10 стор. 8°. Цїна 1 злр. 30 кр.

Якъ дбати о здоровлє? Для ужитку селянъ и маломѣщанъ. Написавъ Д-ръ Іосифъ Баржицкій п. к. лѣкарь повѣтовый. [Зъ выданя краковского товариства „Опѣки здоровля“, переклавъ на руску мову Осипъ Дакура]. — Коштом тов. „Просьвіта“. Книжочка 4—5 за р. 1893. Ч° 155—156. Стор. 89 + III + 4 нен. мал. 8°. Цїна 25 кр.

Ал. Гаврышъ. **Закохана** (Поэма). — Київ, 1893 р. 16 стор. 16°. Цїна 5 коп.

Fr. Krček. **Pisanki w Galicyi**, zestawienie materyału, zebranego w r. 1892. — Львів, 1893 р. 20 стор. 8°.

Jul. Verne. **Tajemný hrad v Karpatech**, román, přeložil Fr. S. Prochaska. — Прага I. P. Віліїмек, 1893 р. 163 стор. (з 6 образками і 26 ілюстр.) мал. 8°. Цїна 75 кр.

Jul. Verne. **Le château des Carpathes**, 3me éd. — Париж, 1893 р. 324 стор. мал. 8°.

Dr Fr. R. Kaindl. **Kleine Studien** [Buchenwald N° 5]. — Чернівцї, 1893 р. 45 стор. 8°. Зміст між иншими: Zauberglaube bei den Ruthenen.

G. Strakosch-Grassmann. **Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa** in den Jahren 1241 und 1242. — Інсбрук, 1893 р. VI і 223 (з 5 картами) 8°. Цїна 3 злр. 50 кр.

б) музикалїя.

St. Niewiadomski. **Souvenir d' Oukraine**, transcriptions des mélodies populaires pour le piano. Op. 10., зош. 1. Цїна комплєту 1 злр. 80 кр.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦИЇ.

Вп. **Хавко.** Просимо надіслати недруковані ще думи народні з козацьких часів, але при тім подати від кого кожда записана. З надісланого материялу не можемо користати. — Вп. **Іван Висовський.** „Ренегат“ не буде друкований. — Вп. **Ботв.** „Записки“ дістають члени даром. Портрет „Кобзаря“ коштує з пересилкою 80 кон. — Вп. **Павло Надхин.** Одержали і прочитали. Небавом вишлемо письмо — Вп. **Олександер Венед. Борковський.** Чи утвір Ф. Щербини переложений на нашу мову — не знаємо, але се певне, що досї евент. переклад єго не був друкований. За вістки дякуємо і просимо в будуччину на нас памятати. — Вп. **Гр. Коваленко.** Ми писали, що сего року, але не — зараз. Поправки одержали. — Вп. **К—тр—н.** Містимо, як бачите. Чому Ви так уперто мовчите і за два роки тільки таку „дещицю“ надіслали? Пригадуємось Вашій памяти. Вп. **Ол. Колесса.** Чи ви одержали наше письмо? Просимо відповісти. Те, о що питаєте, містить 159 стор. Старати мемось вдоволити Вашому бажаню. — Вп. **Леонїд Глїбів.** Пригадуємось Вашій ласкавій памяти!

☛ **З сим Числом розсилаєть ся додаток для Вп. передплатників: „Словарь росийско-український“ арк. 12.**

Впорядчик части літературно-наукової: Василь Лукич. **За редакцию відповідає: Василь Тисовський.**

Видає **Наукове Товариство ім. Шевченка.** З друкарнї Наукового Товариства ім. Шевченка — під зарядом К. Беднарського.